

A/B Ac. 94

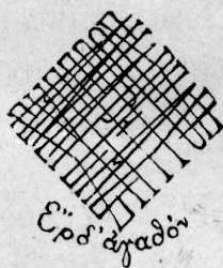

A. W. Luzzatto

ΑΝΔΡΕΟΥ ΣΥΓΓΡΟΥ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

1908

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΕΡΡΟΥ

ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΛΟΓΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,, ΜΑΪΣΝΕΡ & ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ 6241

ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΣΗΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑ

1908

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Προοίμιον, σελ. 1.

Α'— Καταγωγή.— Ἡ Χίος καὶ οἱ Χῖοι.— Αἱ σπουδαὶ τοῦ πατρὸς Συγγροῦ.— Ὁ γάμος αὐτοῦ, σελ. 5—14.

Β'— Ἡ καταστροφή τῆς Χίου.— Περιπέτεια καὶ διάσωσις τῶν γονέων, σελ. 15—20.

Γ'— Καταφυγὴ εἰς Τήνον.— Μετάβασις εἰς Κωνσταντινούπολιν, σελ. 21—26.

Δ'— Γέννησις τοῦ Ἀνδρέου Συγγροῦ.— Μετοικεσία εἰς Ἄνδρον.— Εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Θεοφίλου Καΐρη, σελ. 27—33.

Ε'— Ὁ βίος ἐν Ἄνδρῳ.— Ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων, σελ. 34—39.

Σ'— Ἡ Μονοθεΐα τοῦ Θεοφίλου Καΐρη.— Διάλυσις τῆς σχολῆς καὶ καταδίωξις τοῦ ἰδρυτοῦ, σελ. 40—44.

Ζ'— Μετάβασις εἰς Σῦρον.— Πρῶται ἐντυπώσεις, σελ. 44—48.

Η'— Μαθητικὸς βίος.— Παλαιοὶ συμμαθηταί.— Κρίσεις περὶ ἐκπαιδεύσεως, σελ. 49—56.

Θ'— Ἡ κοινωνία τῆς Σύρου, σελ. 57—62.

Ι'— Οἱ χοροὶ τῆς Λέσχης, σελ. 63—68.

ΙΑ'— Πρώτη μετάβασις εἰς χορόν, σελ. 69—71.

ΙΒ'— Κυνηγετικαὶ ἀναμνήσεις.— Τὸ πρῶτον ὥρολόγιον, σελ. 72—75.

ΙΓ'— Ἀποστολὴ τοῦ ἀδελφοῦ εἰς ἐμπορικὸν κατάστημα Κωνσταντινουπόλεως.— Σχέδια περὶ μελλούσης σπουδῆς.— Ἀπόκρουσις τῆς γνώμης τοῦ πατρὸς.— « Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη », σελ. 76—86.

ΙΔ'— Ἐμπορικὴ προπαρασκευή.— Ἀναχώρησις εἰς Κωνσταντινούπολιν.— Τὸ ταξίδιον.— Ἡ Σμύρνη, σελ. 87—94.

ΙΕ'— Ἀφιξις εἰς Κωνσταντινούπολιν.— Πρῶται ἐντυπώ-

σεις.—Τὸ γραφεῖον τοῦ Νικολάου Δαμιανοῦ.—Ὁ Κωνσταντῖνος Ρουκάνης, σελ. 95—101.

ΙΓ'—Ὁ οἶκος τοῦ Ρουκάνη.—Φιλοξενία ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀπαλύρα, σελ. 102—109.

ΙΖ'—Ἡ πρώτη Κυριακή.—Αἱ «Φράγκισσαι» τοῦ Σταυροδρομίου.—Περίπατος εἰς Γκιόκ Σουγιοῦ, σελ. 110—114.

ΙΗ'—Ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαμιανοῦ.—Πώλησις καὶ ἀνεύρεσις ἐκτουρκισθέντος ἀδελφοῦ, σελ. 115—120.

ΙΘ'—Τὸ κατάστημα «Ν. Δαμιανὸς καὶ Σα».—Λόγοι τῆς ἀκμῆς καὶ παρακμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐμπορίου.—Εὗρεσις κατοικίας.—Σπουδὴ τῆς Τουρκικῆς, σελ. 121—126.

Κ'—Ἀναχώρησις τοῦ ἀδελφοῦ εἰς Παρισίους.—Ἐπιτιμῆσις τοῦ Ρουκάνη.—Νέαι γνωριμίαι, σελ. 127—131.

ΚΑ'—Οἰκονομικαὶ ἀνωμαλίαι.—Ἡ σύζυγος τοῦ Ν. Δαμιανοῦ, σελ. 132—137.

ΚΒ'—Ἀποχώρησις τοῦ Ρουκάνη.—Προαγωγή εἰς θέσιν «πρώτου γραμματικοῦ».—Ἐλπίδες περὶ τοῦ μέλλοντος.—Τὸ Κατάστημα «Εὐστράτιος Μ. Βοῦρος καὶ Σα», σελ. 138—144.

ΚΓ'—Τὸ σύστημα τοῦ τότε ἔμπορίου.—Ἡ ἀγορὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.—Ἡ νομισματικὴ κατάστασις.—Νέοι συνεργάται τοῦ Καταστήματος: Ἀντώνιος Πετροκόκκινος, Εὐστράτιος Βοῦρος, σελ. 145—152.

ΚΔ'—Αἱ ἐξετάσεις τῆς σχολῆς τῶν Ἀδελφῶν τοῦ Ἑλέους.—Νεανικὸς ἔρως.—Ἀλλαγὴ κατοικίας.—Εὐσχημος ἀποπομπή, σελ. 153—162.

ΚΕ'—Ἀσθένεια, ἀναχώρησις καὶ θάνατος τοῦ Ν. Δαμιανοῦ.—Ὁ Σιὸρ Στρατῆς, σελ. 163—172.

ΚΓ'—Αἱ διασκεδάσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.—Νυκτεριναὶ περιπέτεια, σελ. 173—182.

ΚΖ'—Ἡ Γαλλὶς διδασκάλισσα.—Αἱ Ἀρμενίδες.—Ἐπίσκεψις εἰς Ἀρμενικὴν οἰκογένειαν.—Συνέπειαι τῆς ἐπισκέψεως, σελ. 183—199.

ΚΗ'—Ἐπάνοδος τοῦ ἀδελφοῦ ἐκ Παρισίων καὶ ἀναχώρησις εἰς Ρουμανίαν.—Κίνδυνος πνιγμοῦ εἰς τὸν Βόσπορον.—

Οἱ ξενιτευόμενοι Ἕλληνες. — Ἐπαλήθευσις ἑνὸς ὄνειρου, σελ. 200—209.

ΚΘ' — Ἐπιξίς τοῦ Μιχαήλ Ἀγελάστου. — Σημαντικὸν κέρδος ἐκ φορτίου σίτου. — Νέα προαγωγή καὶ πρόσληψις ὡς συνεταίρου εἰς τὸ Κατάστημα, σελ. 210—221.

Λ' — Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος. — Ἀναχώρησις εἰς Ἑλλάδα. — Ἐντυπώσεις ἐξ Ἀθηνῶν. — Τὸ Ὀλλανδικὸν διαβατήριον, σελ. 222—231.

ΛΑ' — Θάνατος τοῦ ἀδελφοῦ. — Ἐπιξίς τῆς μητρὸς ἐκ Σύρου, σελ. 232—245.

ΛΒ' — Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. — Ἡ κατάστασις τοῦ ἐμπορίου. — Ὑπέρογκα κέρδη. — Αἱ ἐκ τῆς εἰρήνης ζημίαι, σελ. 246—255.

ΛΓ' — Οἱ χοροὶ τῶν Πρεσβειῶν. — Ἡ Ἑλληνικὴ Πρεσβεία. — Φιλορρωσισμὸς τῶν Ἑλλήνων. — Ἡ ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴ, σελ. 256—264.

ΛΔ' — Πρότασις γάμου. — Ἀσθένεια καὶ θάνατος Εὐστρατίου Βούρου, σελ. 265—271.

ΛΕ' — Τὸ ἐμπόριον τῶν κουκουλίων. — Κέρδος τοῦ Καταστήματος ὑπὲρ τὸ ἑκατομμύριον, σελ. 272—281.

ΛϚ' — Κλονισμὸς τῆς ὑγείας. — Ἀντώνιος Μ. Βλαστός. — Ἀναχώρησις ἐπ' ἀδεία, σελ. 282—285.

ΛΖ' — Πλοῦς τοῦ Δουνάβεως. — Ἐπιξίς εἰς Γαλάζιον. — Ὁ Δημήτριος Κλήμης. — Ἡ Βραΐλα. — Τὸ Βουκουρέστιον, σελ. 286—293.

ΛΗ' — Ἀπὸ Γιουργέβου εἰς Πέστην. — Γνωριμίαι καὶ ἐντυπώσεις, σελ. 294—299.

ΛΘ' — Ἡ Βιέννη. — Ὁ Στέφανος Βλαστός, σελ. 300—304.

ΛΘ'-β' — Ἡ μαγειρικὴ τῆς Βιέννης. — Ἐντυπώσεις ἐκ Δρέσδης. — Συνάντησις ἐν τῷ σιδηροδρόμῳ, σελ. 305—309.

Μ' — Αἱ θέρμαι τοῦ Βισβάδεν. — Τὸ χαρτοπαίγιον. — Ὁ ἀρχιμουσικὸς τοῦ δουκός. — Εἰς Κολωνίαν καὶ Ἀμβέρσαν, σελ. 310—316.

ΜΑ' — Ταξίδιον εἰς Ἀγγλίαν. — Τὸ Λονδῖνον καὶ ἡ ἀγγλικὴ

γλώσσα. — Θλιβερά ἐντύπωσις. — Ὁ Ἐμμανουήλ Δόντιας. — Διασκεδάσεις καὶ θέατρα, σελ. 317—323.

ΜΒ' Τὸ ἐμπόριον τοῦ Λονδίνου. — Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Οἴκου Ἀδελφῶν Ράλλη, σελ. 324—330.

ΜΓ' — Εἰς Παρισίους. — Τὸ Ξενοδοχεῖον τοῦ Λούβρου. — Θεατρικαὶ ἐντυπώσεις. — Νυκτερινὴ περιπλάνησις, σ. 331—338.

ΜΔ' — Ἀγοραὶ καὶ παραγγελίαι. — Ὁ ἰατρὸς Ζαμπακός. — Εὗρεσις ὁδηγοῦ. — Ἀνέκδοτον τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας. — «Bal Mabile», σελ. 339—334.

ΜΕ' — Ἡ Μασσαλία. — Ὁ Ζωρζῆς Πετροκόκκινος. — Συνομιλίας καὶ σχέδια ἐπιχειρήσεων. — Ἐπάνοδος εἰς Κωνσταντινούπολιν, σελ. 345—357.

ΔΙΟΡΘΩΤΕΟΝ

Εἰς σελίδα 206 στίχον 25 ἐτυπώθη ἐξ Ἑλλάδος ἀντὶ εἰς Ἑλλάδα, ὅπερ μεταβάλλει καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ἐννοιαν.

Ο βίος μου ὑπῆρξε πολυκύμαντος. Ἀπὸ τοῦ μηδενὸς σχεδὸν ὀρμηθεὶς καὶ εἰσελθὼν εἰς τῆς ζωῆς τὴν πάλιν, θεία συνάρσει, ἠδυνήθην νὰ παλαίσω ἐπιτυχῶς καὶ νὰ φθάσω ἐκεῖ, ὅπου οὐδέποτε εἶχον φαντασθῆ κατατὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου μου.

Ἀναλογιζόμενος τὰς ποικίλας περιπετείας τοῦ βίου μου ἐσκέφθην ὅτι ἡ ἀφήγησις τούτων ἠδύνατο νὰ εὐχαριστήσῃ, ἂν ὄχι ἄλλο, τὴν περιέργειαν τοῦλάχιστον πολλῶν ἐκ τῶν γνωστῶν μου, τῶν ὁποίων τινὲς πολλάκις μὲ ἠρώτων περὶ διαφόρων συμβεβηκότων τοῦ βίου μου, πρὸ πάντων δὲ περὶ τῶν αἰτίων τῆς ὑλικῆς μου προόδου.

Πολλάκις ὑπέκνυσα εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ γράψω καὶ ἐγὼ Ἀπομνημονεύματα, καὶ πολλάκις ἤρχισα νὰ γράφω καὶ μετέπειτα κατέστρεψα τὰς γραφείσας σελίδας, ἐκ φόβου μὴ καὶ μετὰ θάνατον παρεξηγηθῶ, ὡς ἐπιδιώκων ἀδικαιολόγητον ὑστεροφημίαν.

Σήμερον πάλιν εὕρισκόμενος εἰς διάθεσιν συγγραφικὴν, ἐσκέφθην ὅτι καὶ ἂν γράψω ἀνούσια πράγματα

καὶ οὐδένα ἐνδιαφέροντα, ἀρκεῖ τοῦτο νὰ μὲ διασκεδάσῃ χωρὶς οὐδένα νὰ βλάβῃ· οὐδὲν δὲ μ' ἐμποδίζει καὶ πάλιν τὰ γραφέντα ὡς καὶ ἄλλοτε νὰ καταστρέψω. Καὶ ἄλλο τι παρακινοῦν με εἰς τὸ γράφειν εἶναι, ὅτι ἐν τῷ ἀφηγεῖσθαι τὰ κατ' ἐμὲ καὶ τὰς καθ' ἑκάστην ἐποχὴν ἰδέας καὶ σκέψεις μου ἐνδέχεται νὰ εὔρω κατόπιν τινὰς αὐτῶν σφαλερὰς ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ νὰ δυνηθῶ οὕτως εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς θελήσῃ νὰ μὲ διατηρήσῃ περαιτέρω ἐν τῇ ζωῇ, νὰ ἐπιφέρω διόρθωσιν τῶν ἐσφαλμένων.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Α΄

Εἶμαι Χῖος τὴν καταγωγὴν, ἐκ πατρὸς δηλαδὴ καὶ μητρὸς Χίων γεννηθεὶς. Εἶχον διαρκῶς μάλιστα τὴν ἀδυναμίαν νὰ ἐναβρύνωμαι ἐπὶ τούτῳ, πιστεύων ὅτι ἡ πολυπαθὴς ἐκείνη νῆσος ἀνέδειξεν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν νῦν χρόνων ἄνδρας διακριθέντας εἰς ἅπαντα τὰ ἐπαγγέλματα.

Καὶ τοῦτο, διότι ἡ φυλὴ αὕτη κατ' ἐμέ, μελετήσαντα ἐπισταμένως τὰ κατὰ τὴν Χίον καὶ τοὺς Χίους, ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ ἐπέκεινα, εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτῆς πλεῖστα πλεονεκτήματα. Τὸ κλίμα π. χ., ὅπου ἀνεπτύσσοντο ἄνδρες ὑγιεῖς καθόλου καὶ ἐπειδὴ νοῦς ὑγιῆς ἐν σώματι ὑγιεῖ, καὶ αἱ διανοητικαὶ αὐτῶν δυνάμεις ἦσαν ἀκμαῖαι — εἰς ὃ ἐπεβοήθει ἀνατροφὴ τείνουσα εἰς μόρφωσιν πνευματικὴν πεφωτισμένην. Ἀγωγῆς ἐτύγγανον οἱ Χῖοι, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἐξοικειοῦται εἰς τὴν πίστιν, εἰς τὸ σέβεσθαι τοὺς θεσμοὺς — καὶ τοὺς κακῶς κειμένους — εἰς τὸ γνῶθι σαυτὸν καὶ κατὰ συνέπειαν ἐκτιμᾶν καὶ τιμᾶν τοὺς ἀνωτέρους καί, ἐν γένει, εἰς τὸ καθίστασθαι μέλος τῆς κοινωνίας ὠφέλιμον.

“Όταν ὁ πατήρ μου μοὶ ἐξέθετε τὰς λεπτομερείας τῆς κατὰ δήμους αὐτοδιοικήσεως τῶν χρόνων ἐκείνων διὰ δημογεροντιῶν, ἐκτελουσῶν καθήκοντα νομοθέτου καὶ δικαστοῦ, κηδεμόνος καὶ ἐπόπτου τῆς τε δημοσίας ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἠθῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ ἰδιωτικῆς περιουσίας, ὡς παῖς μόνον ἀντελαμβάνομην καὶ ἐνόμιζον, ὅτι αἱ ἀφηγήσεις τοῦ πατρός μου ἐκεῖναι μόνον σκοπὸν εἶχον τὴν διασκέδασίν μου. Ἐφ’ ὅτου ὅμως ἔφθασα εἰς ἡλικίαν ὄριμον, ἐνόησα, ὅτι σκοπὸν εἶχον νὰ μοὶ ἐμπνεύσωσι τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ πάτρια. Καὶ σήμερον ὄχι μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ τὸν μέγαν θαυμασμὸν μου προκαλοῦσι περὶ τοῦ πῶς ἄνθρωποι, μὴ τυχόντες βεβαίως παιδείας ἢ τῆς περιορισμένης τῶν χρόνων ἐκείνων, μὴ σπουδάσαντες οὔτε πολιτικὰς ἐπιστήμας, οὔτε νομικά, οὔτε κὰν ἀρχὰς πολιτικῆς οἰκονομίας, διὰ μόνου τοῦ φυσικοῦ αὐτῶν νοῦ εἶχον καταρτίσει τέλειον διοικητικόν, δικαστικόν καὶ οἰκονομικὸν ὄργανισμὸν, καὶ τοῦτο ἔχοντες ἀπέναντι αὐτῶν κύριον αὐθαίρετον καὶ ἀμαθῆ. — Προσθέτω ὅμως, διὰ νὰ εἶμαι δίκαιος, ἔχοντα κατ’ ἐμὲ ἐμφύτους καὶ τὰς ἀρετὰς τῆς μεγαθυμίας καὶ τῆς τιμιότητος.

Οἱ γονεῖς μου, εἶπον, ἦσαν Χῖοι, γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες ἐκεῖ. Ὁ πατήρ μου εἶχε πατέρα ἔμπορον οἴνων καὶ βάμβακος ἐκ τοῦ χωρίου Λιθί. Ὁ πάππος μου τὸν πατέρα μου, ἐκπαιδευθέντα πρὶν εἰς τὸ τότε ἐν Χίῳ ἀκμάζον γυμνάσιον, ἔπεμψε κατόπιν εἰς τὸν ἀδελφόν του, Ἐγούμενον τῆς Μονῆς τοῦ χωρίου Λιθί, διὰ νὰ τὸν προγυμνάσῃ εἰς τὰ ἱερατικὰ (τὰ τυπικὰ δηλ., ἐπειδὴ βεβαίως παιδείαν ἐκέκτητο ὁ ἀνε-

ψιὸς πολὺ ἀνωτέραν τῆς τοῦ θείου) καὶ νὰ τὸν χειροτονήσῃ ἀναγνώστην, διάκονον καὶ καθεξῆς, τὸν καταστήσῃ δὲ καὶ κληρονόμον του. Ἄλλ' ἄλλως ἐπέπρωτο.

Ὁ πατήρ μου μετὰ ὀλιγόμηνον παρὰ τῷ θείῳ μου διαμονὴν «ἐξέκοψε» καὶ μεταβὰς εἰς τὴν πόλιν, δὲν ἤξεύρω πῶς, ἐπέτυχε νὰ σταλῇ γραμματεὺς εἰς τὸν ἔκτοτε ἀκμάζοντα ἐμπορικὸν οἶκον τῶν Ροδοκανάκηδων ἐν Λιβόρνῳ. Ἐκεῖ μετέβη ταξιδεύσας ἀπὸ Χίου εἰς Λιβόρνον ἐπὶ 75 ἡμέρας καὶ ἤρχισε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀνατεθέντων εἰς αὐτὸν καθηκόντων μετ' ἐπιμελείας μὲν, ἀλλ' ὄχι ὡς φαίνεται καὶ μετ' εὐχαριστήσεως, διότι εἰς ἄλλο ἔτεινεν, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη. Ὡρέγετο παιδείσεως ἐπιστημονικῆς καὶ δὴ ἰατρικῆς, ἣ δὲ Πίζα τότε ἦνθει ὡς πρὸς τὴν Ἰατρικὴν αὐτῆς σχολὴν καὶ ὁ πειρασμὸς ἦτο πολὺ πλησίον. Ἐγραψε πρὸς τὸν πατέρα του εἰς Χίον τὴν ἐπιθυμίαν του αὐτήν, ἀλλ' ἐκεῖνος τὸν εἶχε κηρύξῃ ἀποσυναγωγόν, καθ' ὃ παραιτήσαντα τὸ ἱερατικὸν στάδιον παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ, καὶ στερηθέντα οὕτω τῆς δῆθεν πλουσίας κληρονομίας τοῦ θείου του.

Κατέφυγε τότε εἰς τὸν προϊστάμενον αὐτοῦ Μανώλην Ροδοκανάκη, ἰκέτευσεν, ἔκλαυσε καὶ τέλος τὸν ἔπεισε νὰ τῷ δανείσῃ τὸ ἀναγκαῖον χρηματικὸν ποσὸν διὰ τὰ ἔξοδα τῶν σπουδῶν του ἐπὶ ἀποδόσει μετὰ ταῦτα, ὅπως καὶ τὰ ἀπέδωκε. Τὰ ἔξοδά του ἐν τούτοις ὠρίσθησαν ἐν Πίζῃ εἰς δέκα μονάδας (φράγκα 55) κατὰ μῆνα! Δι' αὐτῶν ὄφειλε νὰ ζήσῃ, νὰ ἐνδυθῇ, νὰ πληρώσῃ ἐγγραφὰς κλπ. Τοῦτο ὅμως συνέβαινε κατὰ τὸ 1812.

Μετὰ τετραετείς σπουδὰς ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς ἰατρικῆς μετὰ πολλῶν, καθ' ἃ μοὶ ἔλεγεν, ἐπαίνων.

Εἶχον δὲ τὴν ἄφατον ἡδονὴν μετὰ 75 ἔτη καὶ πλέον νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν πόλιν τῆς Πίζης καὶ τὴν αἶθουσαν, ὅπου ἐξητάσθη ὁ πατήρ μου, διατηρουμένην ἔκτοτε καθ' ὅλα ἀμετάβλητον. Εἶπον, ὅτι ἡσθάνθην ἡδονὴν ἄφατον κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου ἐκείνην, καὶ τοῦτο, διότι ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις ὁποῖον αἴσθημα κυριεύει πάντα ἄνθρωπον ἀξιούμενον, τῇ θείᾳ εὐδοκίᾳ, νὰ ζήσῃ καὶ ἀναπνεύσῃ τὸν ἀέρα ἐν τῷ αὐτῷ δωματίῳ, ἐν ᾧ ὁ γεννήτωρ του διῆλθε βεβαίως μίαν τῶν συγκινητικωτέρων καὶ ἐπισημοτέρων ἡμερῶν τοῦ βίου του, ἔχει δὲ καὶ ὁ υἱὸς τὴν συναίσθησιν ὅτι χάρις τῷ Θεῷ καὶ ταῖς πατρικαῖς εὐλογίαις καὶ εὐχαῖς δὲν ὑστέρησε τοῦ πατρός.

Δὲν ἠρκέσθη ὅμως ὁ πατήρ μου εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης ἐν Πίζῃ, ἀλλ' ἐπιμείνας, ἐπέτυχε παρὰ τοῦ Μανουὴλ Ροδοκανάκη νέον δάνειον καὶ μετέβη εἰς Παρισίους πρὸς πρακτικὰς περαιτέρω μελέτας.

Τὰ μηνιαῖα ἔξοδα ὠρίσθησαν εἰς 12 μονάδας (φράγκα 65).

Ἀληθῶς διδακτικὴ δι' ἐμὲ ἰλαροτραγωδία ἦτο ἡ παρὰ τοῦ πατρός μου ἐξιστόρησις τῶν οικονομικῶν μέτρων, ἅτινα ἠναγκάσθη νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ἀναγκῶν του κατὰ τὴν διαιτη εἰς Παρισίους διαμονὴν του διὰ τοιούτων γλίσχρων μέσων.

Κατῳκει δωματίον εἰς ἕκτον πάτωμα, οὐδέποτε ἐγεύθη ἐν ξενοδοχείῳ, ἀλλὰ τὴν Κυριακὴν καὶ Πέμ-

πτην ἐκάστης ἑβδομάδος ἠγόραζε κρέας, τὸ ὁποῖον ἔβραζεν εἰς τὴν ἐν τῷ δωματίῳ του ἐστίαν καὶ ἔτρωγε τὴν πρώτην μὲν ἡμέραν θερμόν, ψυχρὸν δὲ κατὰ τὰς λοιπὰς. Καὶ τοῦτο ἅπαξ τῆς ἡμέρας, τοῦ δευτέρου αὐτοῦ γεύματος, ὡς καὶ τοῦ πρωϊνοῦ προγεύματος, γινόμενου δι' ἄρτου καὶ γάλακτος. Ἐννοεῖται, ὅτι σπανιώτατα εἰσῆλθεν εἰς καφενεῖον, οὐδέποτε δὲ εἰς θέατρον, ἢ δὲ περιβολή του ἦτο Σωκρατική, διαφερούσης τῆς θερινῆς ἀπὸ τῆς χειμερινῆς μόνον κατὰ τὴν προσθήκην ἑνὸς τρίβωνος (mantello) τότε ἐν χρήσει.

Πρὸς ἐκγύμνασίν του εἰς τὴν χειρουργικὴν παρελάμβανε κατ' οἶκον πολλάκις μέλη πτωμάτων, ὀζόντων ἤδη, καὶ τοῦτο ἵνα ἀποφύγη δὲν ἠξεύρω ποῖα ἐπιβαλλόμενα, φαίνεται, τότε τέλη εἰς τοὺς σπουδαστάς.

Ὅλαι αὐταὶ αἱ διηγήσεις ὁμολογῶ, ὅτι μεγάλως μὲ ὠφέλησαν ἠθικῶς. Μοιραίως δὲ ἐδέησε νὰ ὑποβληθῶ καὶ ἐγὼ σχετικῶς εἰς αὐστηρῶς οἰκονομικὸν βίον κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου μου, χωρὶς οὐδόλως νὰ ἀποθαρυνθῶ.

Ἐφθασε τέλος ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἔμελλε ν' ἀναχωρήσει διὰ τὴν πατρίδα του Χίον, καὶ τότε εἶχε χρεῖαν χρημάτων δι' ἀγορὰν ἐργαλείων, ἐνδυμάτων καὶ τέλος διὰ νὰ γνωρίσει τοὺς Παρισίους, δηλαδὴ τὰ θέατρα αὐτῶν, τοὺς περιπάτους των, τὴν πέραν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σηκουάνα πόλιν καὶ ἐν γένει νὰ φθάσει εἰς τὴν Πατρίδα ἐκ Παρισίων ὡς Παρισινὸς κατὰ τὴν ἔκφρασίν του.

Δι' ὅλα ταῦτα ἔδανείσθη φρ. 1300 καὶ οὕτω συνεπληρώθη τὸ χρέος του εἰς φρ. ἐν συνόλῳ 5,500, ἥτοι

μονάδας 1000 (γρόσια 3,000 κατά την τότε αξίαν τοῦ ταλλήρου πρὸς γρόσια).

Ὅταν συλλογίζωμαι, ὅτι σήμερον τὰ ἔξοδα ἐνὸς μαθητοῦ ἀνέρχονται εἰς τὸ αὐτὸ τοῦλάχιστον ποσὸν ἐνιαυσίως, ἐξηγῶ καὶ τὸν λόγον, δι' ὃν οἱ τότε σπουδασταὶ ἐμορφοῦντο πολὺ τελειότερον τῶν νῦν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔκτοτε ὁ βίος ἐν γένει πολὺ ὑπερετιμήθη, ἀλλ' ἔχω τὴν πεποίθησιν, ὅτι καὶ σήμερον βιῶν τις ὡς σπουδαστῆς καὶ μόνον σπουδαστῆς θὰ ἐξώδευε πολὺ ὀλιγώτερα.

Μετὰ τριῶν καὶ ἡμίσεος μηνῶν ταξίδιον πλήρες περιπετειῶν,—καθ' ἃ λεπτομερῶς μοὶ διηγήθη ὁ πατήρ μου, ἀλλὰ τῶν ὁποίων ἡ ἐπανάληψις καθίσταται περιττή, μηδὲν νέον διδάσκουσα σήμερον, τοῖς πᾶσιν ὄντων γνωστῶν τῶν τότε μέσων τοῦ ταξειδεύειν ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ἑσπερίαν—ἔφθασε τέλος εἰς τὴν πατρίδα του Χίου καὶ ἤρχισεν ἐξασκῶν τὸ τῆς ἱατρικῆς ἐπάγγελμα.

Ἄστεια δὲ πάμπολλα συνέβαινον κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου του. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπιστήμονες ἱατροὶ δὲν ὑπῆρχον, ἐκτὸς ἐνὸς καὶ μόνου, τοῦ Μαρίνου Κλάδου, σπουδάσαντος ἐν Ἰταλία, ἀλλὰ πρὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ μηδὲν μελετήσαντος, μὴ ὑπαρχόντων ἄλλως τε καὶ τῶν μέσων τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τῆς παρακολουθήσεως τῶν ἐπιστημονικῶν προόδων. Τὸ ἀστειότερον πάντων ἦτο ἡ ἐκπληξις ἐκ τῆς χρήσεως τῶν βδελλῶν καὶ τῆς ἀφαιμάξεως, τότε σχεδὸν ἐν καταχρήσει, παραδεχομένων τῶν ἱατρῶν τῆς Ἑσπερίας καὶ δὴ τῶν Παρισίων τὸ θεραπευτικὸν σύστημα τοῦ Broussais.

— Καλὲ μάθετενε, ἔλεγον εἰς τὰς συναναστροφὰς ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἦρτεν ὁ Τζυγγρὸς ὁ γιατρὸς καὶ ῥουφᾷ τὸ αἷμα τῶν ἀρρώστω μὲ κᾶτι σκουλήκια.... (ἐν παρόδῳ τὰ σκουλήκια αὐτὰ τὰ ἐπρομηθεύετο ἐκ Σμύρνης)—τί θὰ δοῦμεν ἀκόμα!

Ἐν τούτοις φαίνεται, ὅτι ὅπωςδήποτε ἐπετύγχανε καὶ ἐντὸς ὀλιγίστου χρόνου ἐκέρδησε τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν κατοίκων καὶ προώδευσε σπουδαίως, κατέστη δὲ καὶ περιζήτητος γαμβρός. Σημειωτέον, ὅτι τότε οἱ ἱατροὶ καὶ οἱ ἀνεπιστήμονες ἀκόμη, ἀπὸ ἀμαθῶν φαρμακοποιῶν ἐπαγγελλόμενοι τὸν ἱατρόν, ἤξιοῦντο ἐν τῇ κοινωνίᾳ σπουδαίων διακρίσεων. Ὡς παράδειγμα φέρω τὸ νὰ ὀρίζονται εἰδικὰ στασίδια εἰς τὰς ἐκκλησίας διὰ τοὺς ἱατροὺς καὶ τὰς συζύγους των, αἵτινες ἅμα ὑπανδρευόμεναι ἀπέκτων τὸν τίτλον τῆς «Μαδονῆς» (ἀπὸ τοῦ Ἰταλικοῦ *madonna*), ἀποβάλλουσαι τὸ βαπτιστικόν των ὄνομα. Ἰατρὸς καὶ Μαδονῆ κατὰ τὰς ἑορτάς, καθ' ἃς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐγίνετο χρῆσις λαμπάδων, ἐδέχοντο ἀπὸ τῆς ἐφοροεπιτροπῆς εἰδικὰς λαμπάδας πολυτελεστέρας τῶν λοιπῶν.

Οὕτως οἱ προπάτορές μας ἐδίδασκον τοὺς πολίτας καὶ τὸν ὄχλον νὰ τιμᾷ τὴν ἐπιστήμην πολυτρόπως καὶ ν' ἀπονέμη αὐτῇ τὸν δέοντα σεβασμόν. Δὲν ἐτίμων τὸ πρόσωπον, ἀλλ' ἐν τῷ προσώπῳ τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν ἀνωτέραν διάνοιαν. Δὲν εἶχεν ἀκόμη τότε γίνῃ κακὴ χρῆσις τῆς ιδέας τῆς ἰσότητος. Ἐπιστεύετο, κατ' ἐμὲ εὐλόγως, ὅτι ἡ ἰσότης ἐν ταῖς κοινωνίαις σημαίνει ἰσότητα μόνον ἀπέναντι τοῦ νόμου καὶ τῆς δικαιοσύνης, ὄχι δὲ ἰσότητα ἐν πᾶσι καὶ σύγχυσιν τοῦ ἐκ τῆς

φύσεως ἢ ἄλλως προικισθέντος καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀπορροεύσης ἀναγκαίας ὑπεροχῆς τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ θέσεως πρὸς τοὺς ὀπωσδήποτε ὑποδεεστέρους τὴν διάνοιαν, τὴν μάθησιν, τὴν ἀγωγὴν κ.τ.λ.

Ὅσον θέλουν ἄς σοφιστεύονται οἱ τὰ ἐναντία διδάσκοντες σήμερον· ἡ ἀνισότης ὑπάρχει εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν, εἰς τὰ ζῶα, εἰς τὰ δένδρα, εἰς τὰ ἔντομα· ἔτι μᾶλλον εἶναι φυσικὴ συνέπεια ὑπάρξεως κοινωνίας οἰασδήποτε, ἀπὸ τῶν ἀγρίων φυλῶν μέχρι τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων. Πλείστους ὅσους λόγους ἔχω πρὸς ὑποστήριξιν τῆς προκειμένης ἀληθείας, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἐδῶ ἴσως καὶ τὰ ἄνω σημειωθέντα τυγχάνουσιν ἔξω τοῦ προκειμένου.

Οὕτω περιζήτητος ὢν γαμβρός ὁ πατήρ μου, ἐξέλεξεν ὡς νύμφην πολύφερνον τὴν μητέρα μου.

Ἡ μήτηρ μου τὸ γένος Νομικοῦ, θυγάτηρ μονογενῆς, ὀρφανὴ πατρός, εἶχε μητέρα ἐξακολουθήσασαν μετὰ τὴν χηρείαν τῆς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ συζύγου τῆς, μεταξेमπόρου, καὶ τῆς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀκμαζούσης φαίνεται βιομηχανίας τῶν ἐκ μετάξης «γαϊτανιῶν», χρησιμευόντων πρὸς καλλωπισμὸν τῶν τε ἀνδρικῶν καὶ γυναικείων ἱματισμῶν ὅλης τῆς Ἀνατολῆς. Φαίνεται, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμπορίου τούτου ἐπορίζετο ἡ μάμμη μου κέρδη σπουδαῖα, διότι κατὰ τὴν μνηστείαν τῆς θυγατρὸς τῆς ὑπεσχέθη εἰς τὸν πατέρα μου προῖκα ἐκ γροσίων 100,000, ἥτοι ταλλήρων 33,000 καὶ πλέον, ποσὸν τὸ ὁποῖον τότε ἐθεωρεῖτο κολοσσιαῖον. Τὴν περιουσίαν αὐτὴν ἡ μάμμη μου δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη ἐκ κληρονομίας τοῦ πάππου μου, διότι οὗτος εἶχε

καὶ δύο υἱοὺς ἐκ πρώτου γάμου κληρονόμους αὐτοῦ.

Θέλομεν ὅμως ἰδῆ ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅτι οὔτε οὔτοι οὔτε ἡ μήτηρ μου, καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ πατήρ μου, ἐπέπρωτο νὰ καρπωθῶσί τι ἐκ τῶν περιουσιῶν αὐτῶν. Ἐπέπρωτο εἰς τὸν πατέρα μου καὶ εἰς ἐμὲ νὰ ζήσωμεν καὶ νὰ προαχθῶμεν ἐκ μόνου τοῦ ἰδρωτός τοῦ προσώπου ἡμῶν, ἄνευ ἀρωγῆς οὐδεμιᾶς οὔτε ἐκ κληρονομίας οὔτε ἐκ προικός, διὸ καὶ πολλάκις ἐδόξασα μετ' εὐχαριστιῶν τὸν Θεόν.

Τοῦτο εὐχομαι νὰ συμβῆ εἰς ὅσους ἀγαπῶ καὶ συμπαθῶ. Κατὰ τὴν μακρὰν πειρὰν μου οὐδεμίαν εἶδον κληρονομίαν περιερχομένην εἰς οἴουςδήποτε κληρονόμους, ἥτις νὰ μὴ ἐξατμισθῆ, ἂν ὄχι τάχιστα, ὅπερ τὸ σύνηθες, ἀφεύκτως εἰς πρώτην ἐπερχομένην γενεάν. Ὁκτειρον δὲ πάντοτε τοὺς νέους ἐκείνους, οἵτινες βάσιν καὶ πρώτιστον ὄρον τοῦ γάμου αὐτῶν ἐτίθεντο τὸ ποσὸν τῆς προικός. Εἶδον φοβερὰς τῶν τοιούτων γάμων τὰς συνεπείας· τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ συζύγου, τὰς οἰκογενειακὰς ἔριδας καὶ τέλος τὴν ἐξατμισιν τῆς προικός. Δυστυχῆ δὲ τὰ πλάσματα τὰ ἐκ τοιούτων γάμων προερχόμενα καὶ πρὸ πάντων τὰ θήλεια, εἰθισμένα κατὰ τὰς πρώτας τοῦ βίου αὐτῶν ἡμέρας εἰς ἄνεσιν, νὰ μὴ ἔχωσι ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι κατὰ τὴν νεαρὰν αὐτῶν ἡλικίαν καὶ εἰς μυρία ὅσα ἀτοπήματα ἐξ ἀνάγκης νὰ ὑποπίπτωσιν!

Ἐνυμφεύθη λοιπὸν ὁ πατήρ μου τὴν μητέρα μου κατὰ τὸ 1820 ἄγουσαν ἡλικίαν ἐτῶν 13. Εἰς τὰς νήσους, καὶ μάλιστα τοῦ Αἰγαίου, ἀκόμη καὶ σήμερον ὑπανδρεύονται αἱ κόραι τόσον μικραὶ τὴν ἡλικίαν.

Εἶδον πρὸ ὀλίγων ἐτῶν περιοδεύων εἰς Ἀντίπαρον
γυναῖκα δεκαπενταετῆ ἔχουσαν ἤδη τέκνον ἑνὸς ἔτους
καὶ φέρουσαν ἕτερον ἐν τῇ κοιλίᾳ.

Ἄλλὰ μετὰ παρέλευσιν μόλις ἑνὸς ἔτους ἐπῆλθεν ἡ
καταστροφὴ τῆς Χίου καὶ ἐπέπρωτο αὐτοῖς νὰ ἴδωσι
καὶ δοκιμάσωσι παντοίας συμφορὰς καὶ τὰς παρεπο-
μένας αὐταῖς πτωχείαν καὶ δυστυχίαν.

Β΄

Δὲν θεωρῶ ἄσκοπον νὰ ἀφηγηθῶ ἐδῶ τὰ τῆς καταστροφῆς, ὅπως οἱ γονεῖς μου πολλάκις μοὶ τὰ διηγήθησαν.

Ἦτο, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἡ πέμπτη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου καὶ «εἶχαν βάλει εἰς τὴν φωτιὰν τὰ ἀγκιναροκούκκια μὲ τὸ λάδι», ὅποτε ἐκηρύχθη, ὅτι ἐφάνη ἡ Τουρκικὴ ἀρμάδα διευθυνομένη εἰς Χίον, ὅπως τιμωρήσῃ ἐπαναστατικὰ κινήματα συμβάντα τότε ἐκεῖ τῇ ὑποκινήσει Σαμίων τινῶν. Τὰς περαιτέρω λεπτομερείας ἔγραψαν πολλοί· ἐγὼ περιορίζομαι εἰς ἀπομνημόνευσιν τῶν συμβάντων εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τινὰς τῶν συγγενῶν μου.

Ἄμα τούτου ἀκουσθέντος, ἀπόγνωσις κατέλαβε πάντας καὶ ὄδυρμοὶ καὶ κοπετοὶ ἠκούσθησαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων. Ἐκαστος ἐσκέπτετο περὶ σωτηρίας διὰ τῆς φυγῆς. Ἀδίκως ἀκόμη καὶ νῦν μέμφονται τοὺς Χίους ἐπὶ τῇ φυγῇ ἐκείνῃ. Οὐδὲν ἠδύναντο ἄοπλοι καὶ εἰρηνικοὶ πολῖται ἄλλο νὰ πράξωσιν ἢ σωτηρίαν ὅπως ὅπως οὔτω νὰ ζητήσωσι, καὶ τὸ «κόψε με, Ἄγα μου, ν' ἀγιάσω» εἶναι εἰρωνεῖα ἀσύγγνωστος.

Ἡ μάμμη μου, ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου, συνοδευόμενοι ἀπὸ τοὺς δύο ὁμοπατροὺς ἀδελφοὺς τῆς μητρὸς μου, ἐφορτώθησαν ἕκαστος κατὰ τὰς δυνάμεις του μόνον τὰ χρήματα εἰς χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ τὰ πολύτιμα εἶδη, τὰ «διαμαντικά», τὰ ἐν τῷ οἴκῳ εὐρεθέντα, καὶ μὲ μόνην τὴν στολήν, ἣν εὐρέθησαν φέροντες, ἐκλείδωσαν τὴν οἰκίαν (ἐνομίζετο ὅτι τὰ πράγματα ἤθελον συμβιβασθῆ καὶ ταχέως ἕκαστος θέλει ἐπιστρέψει εἰς τὴν ἐστίαν του) καὶ ἀπῆλθον φεύγοντες εἰς τὰ χωρία, ὅπως κρυπτόμενοι περιμένωσι τὴν τύχην τῆς νήσου καὶ τὴν ἰδικὴν των.

Ὅδοιποροῦντες κακὴν κακῶς ἔφθασαν τὸ ἑσπέρας εἰς χωρίον τι τῶν Μαστιχοχωρίων καὶ ἐκεῖ ἐπερίμεναν εἰδήσεις δι' ὅλης τῆς νυκτός· ἀλλ' ἀντὶ εἰδήσεων εἶδον τὸν καπνὸν τῆς πυρπολουμένης πόλεως καὶ ἐνόησαν, ὅτι ἡ μόνη αὐτῶν σωτηρία ἐνέκειτο εἰς τὴν περαιτέρω φυγὴν. Ἄλλὰ ποῦ καὶ πῶς;

Ἀπεφασίσθη ὁ μὲν πατήρ μου νὰ μεταβῆ εἰς παράλιον χωρίον καὶ ἐκεῖ νὰ ζητήσῃ καὶ εὖρη πλοιάριόν τι, οἱ δὲ λοιποὶ νὰ κρυβῶσιν ἐν τῷ χωρίῳ καὶ νὰ περιμένωσι τὴν ἐπιστροφὴν του καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκδρομῆς του. Ἐκρούβησαν ὅθεν ὅλοι ἐντὸς ἀχυρῶνος, τοῦ ὁποίου ἡ θύρα καὶ ὁ ἥμισυς χῶρος ἐφράχθησαν δι' ἀχύρων· ἐφωτίζοντο ἀπὸ ὀπῆς τινος τῆς στέγης καὶ ἐκεῖ διημέρευον, τὴν δὲ νύκτα ἐξήρχοντο καὶ ἐλάμβανον ὀλίγην τροφήν καὶ ἀνέπνεον ἐν ὑπαίθρῳ ἐναγωνίως περιμένοντες.

Σημειωτέον, ὅτι ὁ ἀποβιβασθεὶς Τουρκικὸς στρατός, συγκείμενος ἀπὸ «Ταγκαλάκια» τῆς Μικρᾶς Ἀσίας,

μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως εἰσήλασεν εἰς τὰ χωρία θύων, σφάζων καὶ αἰχμαλωτίζων. Ἄλλ' ἢ σφαγὴ καὶ ὁ αἰχμαλωτισμὸς περιορίζετο εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, ὄχι δὲ καὶ εἰς τοὺς χωρικούς. Τούτων ἐφείδοντο καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας, καθ' ἣν εἶχον ἀνωτέραν διαταγὴν. Οἱ δὲ χωρικοὶ μὲ κίνδυνον τῆς ἰδίας αὐτῶν ζωῆς ἔσωζον ὅσους καὶ ὅπως ἂν ἠδύναντο καὶ μετημφιεσμένους εἰς χωρικούς τοὺς ἐφυγάδευον νύκτωρ.

Πολλάκις μοὶ διηγήθη ἡ μήτηρ μου, ὅτι ἤκουσε, διαρκούσης τῆς ἡμέρας, Τούρκους λέγοντας εἰς τὸν κρύπτοντα αὐτὴν καὶ τοὺς περὶ αὐτήν:

—Πρόσεξε, ἂν ἔχῃς κανένα κρυμμένον, νὰ τὸ εἰπῆς, διότι θὰ φᾶς τὸ κεφάλι σου.

Οὗτος ὅμως ἠρνεῖτο ἐπιμόνως. Ἄλλ' αἱ ἡμέραι ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην παρήρχοντο καὶ ὁ πατήρ μου δὲν ἐφαίνετο ἐπιστρέφων καὶ ἡ ἀπελπισία τοὺς κατελάμβανεν. Ὁ δὲ χωρικός, μολονότι, ἐννοεῖται, ἠμείβετο ἀδρῶς, ἤρχισε ν' ἀνυπομονῆ καὶ νὰ φοβῆται μὴ προδοθῆ, ἐδήλωσε δέ, ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰ τοὺς κρύψῃ περαιτέρω, διότι μάλιστα ἤκουσεν ἐν τῷ χωρίῳ ψιθύρους προδοτῶν καὶ βεβαίως θὰ ἀνακαλυφθῶσι καὶ θὰ χαθῶσι καὶ οἱ κρυπτόμενοι καὶ αὐτός. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν τὴν προσεχῆ νύκτα νὰ μεταμφιεσθῶσιν ὅλοι εἰς χωρικούς καὶ χωρικὰς καὶ νὰ φύγωσιν ἀλλαχοῦ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

Διὰ νὰ ἀπαλλαγῶσι δὲ τοῦ βάρους ἀργυρῶν νομισμάτων ἔσκαψαν διὰ ξυλαρίου μικρὸν λάκκον καὶ ἔθαψαν δύο σάκκους ταλλήρων, περὶ τὰ 500—θέλομεν

ἰδῆ περαιτέρω πόσον τὰ τάλληρα αὐτὰ ἐφάνησαν σωτήρια — καὶ ἐκάλυψαν τὸν λάκκον μὲ χῶμα. Δὲν ἐνθυμοῦμαι διατί, ἀντὶ νὰ φύγωσι νύκτωρ, ἐξῆλθον τῆς κρύπτης περὶ τὰ ἐξημερώματα, ἀλλ' ὀλίγα βήματα εἶχον προβῆ καὶ συνήντησαν «μπουλούκια» Τούρκων στρατιωτῶν, οἵτινες ἀμέσως τοὺς ἀνεγνώρισαν, καὶ ἐκ τῆς ἀπαλότητος τοῦ δέρματος χειρῶν καὶ προσώπου καὶ ὅπως δήποτε ἐκ τῶν κινήσεων, ὅτι δὲν ἦσαν χωρικοί, καὶ τοὺς συνέλαβον καὶ τοὺς «ἔψαξαν» καί, ἀνακαλύψαντες ὅτι ἔφερον θησαυρούς, τοὺς μὲν δύο θεῖους μου ἐσύλησαν καὶ ἀπεκεφάλισαν αὐθωρεί, τὴν δὲ μάμμη μου μόνον ἐσύλησαν. Ἐπλήσθησαν ἐκ τῆς πλουσίας λείας των, ὥστε τὴν ἀπέπεμψαν ἐλευθέραν εἰπόντες αὐτῇ: «Ἄλλάχ μπὶν μπὶν μπερεκιὲτ βερσίν». Τὴν δὲ μητέρα μου ἐκράτησαν δούλην μὲ σκοπὸν, εἶπον, νὰ τὴν μεταφέρωσιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν δώσωσι δῶρον εἰς τινὰ ἐκεῖ ἄρχοντα κατὰ τὴν τότε Τουρκικὴν συνήθειαν νὰ πέμπωσιν οἱ κατώτεροι πρὸς τοὺς ἀνωτέρους ὡς δῶρον κορασίδας δούλας.

Ἡ δυστυχὴς μάμμη μου ἐθρήνει, ἰκέτευε τοῦλάχιστον νὰ τῇ ἐπιτραπῇ νὰ συνοδεύσῃ εἰς τὴν δουλείαν τὴν κόρην της, ἀλλ' εἰς μάτην. «— Δὲν ἀξίζεις», ἀπεκρίνοντο «οὔτε ἐνὸς λουλὲ καπνόν», καὶ ἔσυραν τὴν μητέρα μου, ἣτις ἠναγκάσθη νὰ βαδίσῃ κυριολεκτικῶς ἐπὶ τοῦ πτώματος ἐνὸς τῶν ἀδελφῶν της. Οὕτως ἀπηλπισμένη ἡ μάμμη μου ἐνεθυμήθη, ὅτι εἶχε στενὴν φιλίαν μετὰ τινος ὀνομαζομένου Μπουλιάγκου προξενίσκου Ἄγγλου, καὶ συνάμα ἤκουσεν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι

ἔσεβάσθησαν τὰ προξενεῖα καὶ ὅτι εἰς αὐτὰ εὖρον ἄσυλόν τινες τῶν Χίων. Ἔδραμεν ὅθεν, ὁδοιποροῦσα ἐπὶ πολλὰς ὥρας, εἰς τὴν πόλιν τῆς Χίου καὶ μετέβη εἰς τὸ ῥηθὲν Προξενεῖον καὶ διηγήθη τὰ δυστυχήματά της. Ὁ πρόξενος ἐκάμφθη καὶ ὄχι μόνον ἐχορήγησεν ἄσυλον ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἀλλ' ὑπεσχέθη νὰ ἐξετάσῃ καί, εἰ δυνατόν, ἀνεύρη καὶ ἐξαγοράσῃ τὴν μητέρα μου, προσέθηκεν ὅμως ὅτι χρειάζονται χρήματα. Ἡ μάμμη μου τῷ εἶπεν ὅτι οὐδὲν τῇ ἀφῆκαν. Ἄλλ' ἐνεθυμήθη τὰ δύο κρουβέντα σακκίδια πλήρη ταλλήρων καὶ τῷ ἐπρότεινε νὰ τῇ δώσῃ καβάσῃ συνοδόν, ὅπως μεταβῆ καὶ τὰ ζητήσῃ. Ὁ πρόξενος τότε ἐπείσθη νὰ ζητήσῃ καὶ εὔρη καὶ ἐξ ἰδίων ἐξαγοράσῃ τὴν μητέρα μου, ἦν οἱ Τοῦρκοι εἶχον μεταφέρει ἐκ τοῦ χωρίου εἰς τὴν πόλιν πρὸς ἐπιβίβασιν εἰς πλοῖον, εὐτυχῶς δὲ κάποιος ἐπρόλαβε καὶ εἰδοποίησε τὸν πρόξενον περὶ τῆς ἀφίξεώς της μετὰ πολλῶν ἄλλων σκλάβων. Ὁ πρόξενος μετὰ πολλὰς δυσκολίας ἐκ μέρους τοῦ κυρίου της, μὴ θέλοντος ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ τὴν πωλήσῃ, τὴν ἐξηγόρασεν ἀντὶ 500 γροσίων!!! Σημειωτέον, ὅτι τοιοῦτο τίμημα κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἦτο ἕκτακτον διὰ μίαν δούλην. Εἶναι ἱστορικὸν ὅτι Χία δούλη τότε ἐπωλήθη διὰ μίαν «λουλαδιὰν καπνοῦ». Ἄμα τῇ ἀποδόσει εἰς τοὺς κόλπους τῆς μάμμης μου τῆς ἀγαπητῆς αὐτῆς θυγατρὸς καὶ μητρὸς μου καὶ μετὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν, ἐννοεῖται, χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν, ἐπῆλθεν ἡ σκληρὰ ἀνάγκη θεραπείας ἀπάντων τῶν χρηζόντων πρὸς συντήρησιν καὶ ἀπότισιν τοῦ πρὸς τὸν Μπουλιάγκον χρέους αὐτῶν. Πᾶσα ἐλπίς ἐστηρίζετο εἰς τὰ

παραχωθέντα ἐν τῇ κρύπτῃ τάλληρα. Ἐδέησεν ὅθεν ἡ μάμμη μου συνοδευομένη ὑπὸ καβάση τοῦ Προξενείου ἐκείνου νὰ μεταβῆ εἰς τὸ ἀπαίσιον δι' αὐτὴν χωρίον, ἐν ᾧ καὶ ἡ κρύπτῃ, πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ παραχωθέντος χρήματος.

Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον καὶ εἶπον εἰς τὸν ξενίσαντα αὐτοὺς χωρικὸν τὸν σκοπὸν αὐτῶν, ἐκίνησεν οὗτος τὴν κεφαλὴν μετὰ δισταγμοῦ λέγων, ὅτι οἱ Τοῦρκοι καὶ τὰ προσκεφάλαια αὐτά, ἐφ' ὧν ἀνεπαύοντο, ἔψαξαν κατασχίσαντες αὐτὰ καὶ τὰ ἄχυρα ἐπίσης λεπτομερέστατα καὶ ἐν γένει πᾶσαν γωνίαν, ὥστε ματαιοπονίαν καὶ ἄνευ ἐλαχίστης ἐλπίδος ἐθεώρει τὴν εὐρεσιν τῶν περὶ ὧν ἐπρόκειτο χρημάτων. Μ' ὅλον τοῦτο ἡ Θεία Πρόνοια ἄλλως εἶχε βουλευθῆ. Τὰ σακκίδια ἄθικτα ἀνευρέθησαν καὶ ἐθεράπευσαν τοῦλάχιστον προσωρινῶς τὰς πρωτίστας ἀνάγκας.

Εἶπον, ὅτι ὁ πατήρ μου εἶχε χωρισθῆ τῆς μητρός μου καὶ τῆς μάμμης μου πρὸς ζήτησιν πλοιαρίου καὶ ὅτι αὐται, ἀπελπισθεῖσαι νὰ περιμένωσιν ἢ μᾶλλον καταναγκασθεῖσαι, ἐξῆλθον πρὸς φυγὴν καὶ ἔπαθον ὅσα ἔπαθον.

Ὅποταν ἡ μάμμη μου ἐπανῆλθεν εἰς τὸ χωρίον πρὸς ζήτησιν τῶν χρημάτων, ἔμαθεν ὅτι ὁ πατήρ μου, δύο ἡμέρας μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν του, νύκτωρ, μετημφισμένος εἰς χωρικὸν εἶχε μεταβῆ πρὸς ἀναζήτησίν των, διότι, ἔλεγεν, εἶχεν εὔρη πλοιᾶριον δεχθὲν νὰ τοὺς μεταφέρῃ εἰς νῆσόν τινα τοῦ Αἰγαίου, εἰς Ἄνδρον ἢ εἰς Τῆνον, τὰς πλησιεστέρας. Μαθὼν δὲ τὴν ἐπελθοῦσαν συμφορὰν ἔφυγε. Καὶ ὁ χωρικὸς ὑπέθετεν, ὅτι, μὴ ἀναφανεῖς πλέον, κατώρθωσεν αὐτὸς νὰ ἐπιβῆ καὶ νὰ σωθῆ εἰς τὸ εἰρημένον πλοιᾶριον. Οὕτως ἀμυδρῶς ἤρχισαν νὰ γνωρίζουν τὴν τύχην καὶ τὰ ἴχνη τοῦ πατρὸς μου.

Εἰς τὸ προξενεῖον ἐν τούτοις συνηθροίσθη πλῆθος προσφύγων καὶ ἡ βίωσις ἐν αὐτῷ ἀπέβαιεν ἀδύνατος, ἀναπτυχθείσης πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν αὐτῷ καὶ ἐπι-

δημικῆς νόσου, «λοιμικῆς» τότε καλουμένης. Σκέψεως δὲ γενομένης ἀπεφασίσθη διὰ τῶν μέσων τοῦ προξένου νὰ ἐπιβιβασθῶσιν εἰς γαλλικὸν βασιλικὸν πλοῖον μέλλον νὰ μεταβῇ εἰς Σμύρνην, ἐκεῖθεν δὲ νὰ εὔρωσιν εὐκολώτερον εὐκαιρίαν μεταβάσεως εἰς τὰς νήσους Ἄνδρον ἢ Τήνον, πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ πατρός μου. Εἶχον δὲ τὴν τύχην νὰ ἐλκύσωσι τὴν συμπάθειαν τοῦ πλοιάρχου, ὅστις τὰς ἐσύστησεν εἰς τὸν ἐν Σμύρνη Γάλλον πρόξενον (δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομά του δυστυχῶς), ἄνθρωπον, φαίνεται, λίαν καλοκάγαθον, ὅστις τὰς ἐξένισε δωρεὰν ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ διὰ τῶν μέσων ὅσα διέθετεν, — ἦτοι τῶν γαλλικῶν πλοίων, ἅτινα ἐπηγαινοήρχοντο κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν μεταξὺ Χίου, Σμύρνης καὶ τοῦ Αἰγαίου, πρὸς διάσωσιν θυμάτων — ἐπέτυχε νὰ μάθῃ καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὰς ξενιζομένας του τὴν χαροποιὸν εἶδησιν, ὅτι ὁ πατήρ μου ζῆ ἐν Τήνῳ καὶ ὅτι τῷ ἐδόθη ἡ ὑπόσχεσις ὑπὸ Γάλλου πλοιάρχου ὅτι θὰ μεταφέρῃ πρὸς αὐτὸν τὴν σύζυγον καὶ τὴν πενθεράν του. Τοῦτο καὶ ἐγένετο, καὶ οὕτω τέλος ἐν Τήνῳ συνηνώθησαν τὰ σωθέντα ἐκ τῆς σφαγῆς μέλη τῆς οἰκογενείας μου, πατήρ, μήτηρ καὶ μάμμη μου.

Καὶ σήμερον ἀκόμη μελαγχολία μὲ κυριεύει ἐνθυμούμενον τὰς ἀφηγήσεις τῶν γονέων μου περὶ τῆς ἐν Τήνῳ βιώσεως. Ἄνθρωποι εἰθισμένοι εἰς πᾶσαν ἀνεσιν, εἰς κατοικίαν μεγαλοπρεπῆ, οἷαι αἱ τῶν τότε εὐπόρων τῆς Χίου, ἐφωδιασμένην μὲ ἐπιπλα καὶ σκεύη καὶ πᾶσαν χλιδὴν, ἔχοντες ὑπηρέτας, — οἱ ὅποιοι ἱστορικοί, οὕτως εἰπεῖν, ἦσαν τότε ἐν Χίῳ ἕνεκα τῆς ἐπιτηδειότητος καὶ ἀφοσιώσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς κυρίους

των — εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ κατοικῶσι τρώγλας στενοχώρους καὶ ἐκτεθειμένας εἰς ὅλας τὰς μεταβολὰς τῶν ὥρῶν τοῦ ἔτους, εἰς τὸ ψῦχος τοῦ χειμῶνος καὶ εἰς τὸν καύσωνα τοῦ θέρους, ἔστεροῦντο πάσης ὑπηρεσίας, ὡς μὴ ἔχοντες καὶ τὰ πρὸς τοῦτο ἄλλως τε μέσα, ἀκόμη καὶ τροφῆς καὶ ἄρτου «ἀνθρωπινού» (λέξις τῆς μητρός μου). Ἐν συντόμῳ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ζῶσιν ὡς χωρικοὶ καὶ δὴ πτωχοί.

Ὁ πατήρ μου ἤρχισε νὰ ἐπαγγέλληται τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμά του καὶ ἐργασία δὲν ἔλειπε βεβαίως· ἀλλὰ τί ἦτο τὸ προῖόν τῆς ἐργασίας του; Μερικὰ λουκάνικα ἢ αὐγά ἢ ὄρνις, ἢ ἔστιν ὅτε καὶ κρύθινος ἄρτος· ποῦ χρήματα! Ἐν τούτοις τὰ ὀλίγα ἀπομένοντα ἀπὸ τὰ «μακαρίτικα» ἐκεῖνα τάλληρα τῆς Χίου εὐρίσκοντο ἐν τῷ ἔξαντλεῖσθαι, ἢ δὲ δυστυχῆς μάμμη μου, ἐκ τῆς κακοζωΐας, τῶν στερήσεων καὶ τῆς δυσθυμίας ἐν γένει, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων θυμάτων τῆς εἰς τὴν νῆσον ἐφορμησάσης «λοιμικῆς», καὶ οὕτως ἐτελείωσαν τὰ δεινά της.

Ἐσυλλογίσθη τότε ὁ πατήρ μου τίνι τρόπῳ ἠδύνατο νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Ρωσίαν διὰ πλοίου ξένης σημαίας καὶ εἶχεν ἤδη ὑπ' ὄψει του τοιαύτην εὐκαιρίαν, ὅτε Ψαριανοὶ ἐκ τῶν πρωτευόντων παρουσιάσθησαν καὶ τὸν ἔπεισαν μὲ τὸ καλὸν καὶ μὲ ἀπειλὰς νὰ μεταβῆ εἰς τὴν νῆσον τῶν Ψαρῶν καὶ νὰ σωθῆ μετὰ τῆς μητρός μου ἐντὸς πλοίου ψαριανοῦ ἀποπλεύσαντος ἐκεῖθεν ἄνευ πηδαλίου· διότι ἀπὸ τὰ πλοῖα εἶχον ἀφαιρεθῆ τὰ πηδάλια κατ' ἀπόφασιν τῆς κοινότητος, ὅπως οὕτω μὴ δύναται οὐδεὶς τῶν πλοιάρχων

ν^ο ἀναχωρήσει, ἀλλὰ νὰ ἐμμείνη καὶ ὑπερασπίσει τὴν πατρίδα μέχρις ἐσχάτων.

Τὸ πλοῖον τοῦτο κατάφορτον γυναικοπαίδων καὶ ὀλίγων ἀνδρῶν, μετὰ πολλὰς περιπετείας, ἠδυνήθη νὰ προσορμισθῆ εἰς τὴν νῆσον Μύκονον. Καὶ ἰδοὺ πάλιν τὸ ἀτυχὲς ζεῦγος τῶν γονέων μου, πτωχόν, γυμνὸν καὶ ἄπελπι, δὲν ἐνθυμοῦμαι εἰς ποίου εὐσπλαγχνικοῦ κατοίκου τῆς Μυκόνου τὴν κατοικίαν εὔρε σκέπην καὶ τροφήν. Ἐκεῖ ὅμως ἐπέπρωτο νὰ φανῆ δι' αὐτὸ λιμὴν σωτηρίας. Δὲν ἤξεύρω ποῖος προξενίσκος ἐπρομήθευσεν εἰς τὸν πατέρα μου ἐν Ἀγγλικὸν ψευδοδιαβατήριον, ὡς δῆθεν ὑπήκοον τῆς Ἰονίου Πολιτείας, καὶ μὲ αὐτὸ ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, προτιμῶν, μοὶ ἔλεγε, καὶ νὰ σφαγῆ ἢ ν^ο ἀποθάνῃ τῆς πείνης αὐτὸς καὶ ἡ σύζυγός του.

Κωμικοτραγικὰ ἦσαν, κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν γονέων μου, τὰ τῆς ἀφίξεως καὶ τῆς πρώτης ἐγκαταστάσεώς των εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ ὅλον τῆς ἀποσκευῆς των συνέκειτο ἀπὸ ἓν κιβωτίδιον περιέχον ὀλίγα ἀσπρόρρουχα καὶ τίποτε περιπλέον. Ὁ πλοίαρχος, ἔχων μὲ ἐμπόρους Γραικοὺς σχέσεις, ἀνήγγειλεν εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν, ὅτι εἶχεν ἐπιβάτας ζεῦγος Χίων, τὸν ἱατρὸν Συγγρὸν δηλαδὴ μετὰ τῆς συζύγου του, μὴ ἔχοντας ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι, καὶ ἐζήτηι ὑπὲρ αὐτῶν τὴν προστασίαν των.

Οὗτος διὰ τινος ὑπαλλήλου του ᾠδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὰ Ταταῦλα, ὅπου κατῴκει, ὡς καὶ πλεῖστοι Χῖοι μεγαλέμποροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ἐφρόντισε νὰ τοῖς ἐνοικιάσῃ οἰκίαν πρὸς ἐγκατάστασιν.

Ὁ ἰδιοκτήτης τῆς οἰκίας τοὺς ἠρώτησε:

— Ποῦ εἶναι τὰ «καλαμπαλίκια» σας; (τὰ ἔπιπλα δηλ. καὶ οἰκιακὰ σκεύη).

Ἐκεῖνοι δὲ συστελλόμενοι ἀπήντησαν, ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὸ πλοῖον καὶ προσεχῶς θέλουσι τὰ μεταφέρει, ἐν τούτοις παρεκάλουν τὸν οἰκοδεσπότην προσωρινῶς νὰ τοῖς χορηγήσῃ κλίνην καὶ τροφήν ἐπὶ πληρωμῇ. Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ὅτι καὶ τὰ μέσα πληρωμῆς δὲν εἶχον.

Τὴν ἐπιούσαν ὁ πατήρ μου μετέβη ἀπὸ πρωίας εἰς ἐν φαρμακεῖον τοῦ Σταυροδρομίου καὶ ἀνήγγειλεν ἑαυτὸν ἀπλούστατα ἄνευ ἐλαχίστης προλαβούσης διατυπώσεως, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ μετέρχεσθαι τὸν ἰατρὸν ἐν Τουρκίᾳ εἰς οὐδεμίαν διατύπωσιν ὑπεβάλλετο καὶ οἱ ἐπιστήμονες ἰατροὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠριθμοῦντο ἐπὶ τῶν δακτύλων (ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι τρεῖς ἢ τέσσαρες), ὅλοι δὲ οἱ φαρμακοποιοὶ καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἐμπειρικοὶ μετήρχοντο τὸν ἰατρόν. Ὁ φαρμακοποιὸς φαίνεται, ὅτι ἦτο ἀγαθὸς ἄνθρωπος καί, ἀφ' οὗ ἤκουσε τὰς ἀτυχίας τοῦ πατρός μου καὶ ἔμαθεν, ὅτι ἐσπούδασεν εἰς Πίζαν — κατὰ τύχην ἦτο Ἰταλὸς τὴν καταγωγὴν ὀνομαζόμενος Cociffi, κατὰ παράδοξον μάλιστα σύμπτωσιν μετὰ παρέλευσιν εἴκοσιν ἐτῶν περίπου ἔκτοτε ἐγνωρίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τῶν υἱῶν του καὶ στενὴν μετ' αὐτῶν φιλίαν συνῆψα, — τὸν συνέστησεν εἰς διαφόρους προσελθόντας ἀσθενεῖς ὡς καὶ εἰς οἰκίας εὐπόρων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τότε καὶ νῦν κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ἰατροὶ ἀμείβονται ἀμέσως, τὰ ἐκ τῆς ἐργασίας του εἰσπραχθέντα ἦσαν σχετικῶς ἄφθονα. Ἀγοράσας λοιπὸν

«σακκουλάκι» ἐγέμισε σχεδὸν αὐτὸ χρυσῶν νομισμάτων (ῥουμπιέδων τότε καλουμένων) καὶ μετὰ πολλῆς χαρᾶς ἐπεδείκνυε τὸν θησαυρὸν του εἰς τὴν μητέρα μου ἐπιστρέψας εἰς τὸν οἶκόν του. Οὕτως αἱ ἐλπίδες τῆς ἐπανόδου ἀρχαίων ἡμερῶν ἐπανῆλθον καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιούσης ἤρχισαν αἱ ἀγοραὶ ἐνδυμάτων καὶ τῶν ἀπολύτως κατ' ἀρχὰς ἀναγκαίων ἐπίπλων καὶ σκευῶν. Ἡ συγκομιδὴ τῶν ῥουμπιέδων ἐπανελήφθη καὶ ἐν συντόμῳ ἢ ἀνεσις τοῦ βίου ἐπανῆλθε καθ' ὅλα.

Αὕτη εἶναι ἡ ἱστορία τῶν περιπετειῶν τῶν γονέων μου. Ὅταν δὲ ἀναπολῶ ταῦτα εἰς τὴν μνήμην μου καὶ σκέπτομαι τί ὑπέφεραν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, πόσον, λέγω, ἄδικοι εἶναι κάποτε πρὸς τὴν μνήμην τῶν Χίων ὅσοι, τρόπον τινά, θεωροῦν αὐτοὺς ἑτερόχθονας καὶ δῆθεν μηδὲν παθόντας ἢ μᾶλλον μηδὲν εἰσενεγκόντας εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἐνῶ κατ' ἐμὲ ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου κατὰ πολὺ συνέτεινεν εἰς τὴν γένεσιν συμπαιθείας ἐκ μέρους τῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ ἀκόμη Χριστιανῶν καὶ εἰς ἔκρηξιν ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως μέρους τῆς Ἑλλάδος.

Δ'

Απὸ τοῦ 1820, ἐποχῆς τοῦ γάμου τῶν γονέων μου, μέχρι τοῦ 1828 ἡ μήτηρ μου δὲν εἶχεν ἀποκτήσῃ τέκνον. Τῷ 1828 ἐγεννήθη ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός μου Γεώργιος. Οὗτος ἀπεβίωσε τῷ 1854 ἐν Βουκουρεστίῳ, ὅπου μετήρχετο τὸν ἰατρόν. Γράφω τῷ 1894, δηλ. μετὰ 40 ὅλα ἔτη καὶ ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου του μένει ἐντός μου εἰσέτι χαίνουσα.

Τῷ 1830, 12 Ὀκτωβρίου, ἐγεννήθην ἐγώ. Μετ' ἐμὲ οὐδὲν ἄλλο τέκνον ἔτεκεν ἡ μήτηρ μου. Ἐγεννήθην ἐν Σταυροδρομίῳ, εἰς τὴν συνοικίαν Μνηματάκια, ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ, ἧς σήμερον ἰδιοκτῆτης εἶναι ὁ φίλος μου Εὐστάθιος Εὐγενίδης.

Ἐν παρόδῳ σημειῶ, ὅτι ὁ πατήρ μου ταχέως εἶχε προόδευση εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός του καὶ εἶχε προχωρήσῃ μέχρι τοῦ σουλτανικοῦ χαρεμίου τοῦ τότε βασιλεύοντος Σουλτάνου Μαχμούτ. Ἰδίως δὲ ὠνομάσθη ἰατρός τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, νυμφευθείσης μετὰ τοῦ Χαλήλ Τοπάλ Πασᾶ, τότε Καπετὰν Πασᾶ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ χωρίον Ταταῦλα ἐθεώρησεν ὁ Πασᾶς ἀπόκεντρον, ἐδήλωσεν εἰς τὸν πατέρα μου τὴν ἐπιθυ-

μίαν του να κατοικήση εἰς τὸ Σταυροδρόμιον καί, διαταγῇ τοῦ Σουλτάνου, τῷ παρεχωρήθη δωρεάν ἡ εἰρημένη οἰκία, ἐν ἣ ἔγεννήθην, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἀνήκουσα πρὶν εἰς Ἀρμένιον Καθολικὸν καὶ δημευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, ὡς καὶ πλεῖσται ἄλλαι κατὰ τὴν τότε καταδίωξιν τῶν Ἀρμενίων καθολικῶν. Ἄλλ' ἡ Σουλτανικὴ αὕτη εὐνοια, ὡς καὶ ἡ τοῦ Χαλήλ Πασᾶ, ἐπέπρωτο νὰ γενῆ αἰτία τῆς ἀπελάσεως τοῦ πατρός μου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Εἶχε κηρυχθῆ τότε ὁ δεύτερος ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος, ὁ δὲ Πασᾶς ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ ξηράν, ἐπέμεινε δὲ ζητῶν τὸν πατέρα μου ἰατρὸν αὐτοῦ ἰδιαίτερον κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁ πατήρ μου ἀπηρέσκετο σφόδρα.

Ὁ Πασᾶς ἐπέδειξεν ὀργὴν ἐπὶ τῇ ἀρνήσει τοῦ πατρός μου καί, ὡς φαίνεται, ἠπειλήσεν αὐτόν, ὁ δὲ πατήρ μου φοβηθεὶς ἔφυγε μόνος κρυφίως καὶ ἐπιβάς πλοίου ἀνεχώρησεν εἰς Ταϊγάνιον. Μετ' ὀλίγον συνεπῶς ἀνεχώρησε καὶ ἡ μήτηρ μου μεθ' ἡμῶν εἰς συνάντησιν τοῦ πατρός μου. Τούτο συνέβαινε, ὑποθέτω, κατὰ τὸ 1831.

Καὶ ἐν Ταϊγανίῳ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἰατροῦ ἦτο λίαν προσοδοφόρον, ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς ἡ μήτηρ μου δὲν ἠνεύχετο τὸ κλίμα ἐκεῖνο καὶ διαρκῶς ἔπασχεν, ἀφ' ἑτέρου ὁ πατήρ μου εἶχε τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν ν' ἀναθρέψῃ ἡμᾶς τοὺς υἱούς του ἐν Ἑλλάδι, τῆς ὁποίας ἡ ἀπελευθέρωσις ἦτο γεγονὸς τετελεσμένον. Διεδόθη δὲ τότε καθ' ὅλον τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ ἡ φήμη τῆς ίδρύσεως ἐν Ἀνδρῶ τῆς Σχολῆς τοῦ Θεοφίλου Καΐρη καὶ

πανταχόθεν τῆς δούλης καὶ ἐλευθέρως Ἑλλάδος συνέρο-
ρεον ἐκεῖ μαθηταί.

Οὕτως ἀπεφασίσθη ἡ μετανάστευσις τῆς οἰκογε-
νείας εἰς Ἄνδρον, γενομένη τῷ 1834.

Ἐκ τῆς εἰς Ἄνδρον ἀφίξεως ἡμῶν ἄρχεται κυρίως
ὁ βίος μου. Ἀρχίζω δηλ. νὰ ἐνθυμοῦμαι ἐγὼ αὐτὸς
πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκογένειάν μας.

Ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸ ἀλληλο-
διδασκτικὸν σχολεῖον. Ἐκ τοῦ 1836 εἰσήχθη εἰς τὰς
τάξεις τοῦ ἐλληνικοῦ ὁ πρεσβύτερός μου ἀδελφὸς Γεώρ-
γιος, ἐγὼ δὲ κατὰ τὸ 1838. Λέγων ἐλληνικοῦ scho-
λείου, ἐννοῶ τὸ ἰδιαίτερον τοῦ Θεοφίλου Καΐρη,
ὅπου ἐμαθήτευον ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ μαθηταί,
ἄλλως δὲ δημόσιον ἐλληνικὸν σχολεῖον ἐν Ἄνδρῳ τότε
δὲν ὑπῆρχεν.

Ἄν ὄχι οὐδεὶς, ὀλίγιστοι σήμερον πρέπει νὰ ὑπάρ-
χωσι μαθηταὶ ἐπιζῶντες τῆς σχολῆς ἐκείνης. Οὐδέποτε
δὲ ἔτυχε ν' ἀναγνώσω μετέπειτά τι περὶ αὐτῆς, λίαν
πρωτοτύπου καὶ ἀξίας μελέτης, πρὸ πάντων ὡς πρὸς
τὸν διευθύνοντα καὶ οὐσιωδῶς «μόνον» διδάσκοντα
ἐν αὐτῇ Θεόφιλον Καΐρη. Δὲν ἐνθυμοῦμαι εἰς πόσας
τάξεις διηρεῖτο ἡ σχολή, ἀλλὰ θετικὸν εἶναι ὅτι ἐμα-
θήτευον ἐν αὐτῇ παῖδες ἀπὸ 9 ἐτῶν ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ
30ετεῖς ἢ 40ετεῖς ἄνδρες.

Ἐρχίζε δὲ ἡ ἐκπαίδευσις ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ scho-
λείου μέχρι τῆς τετάρτης τῶν σημερινῶν γυμνασίων
καὶ ἔτι ἀνωτέρω, διότι εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν ἐδιδά-
σκοντο φυσικὴ, μεταφυσικὴ, λογικὴ καὶ θεολογία καὶ
ἄλλα φιλοσοφικὰ μαθήματα.

Τὸ μοναδικὸν δὲ καὶ οὕτως εἶπεῖν τεράστιον εἶναι ὅτι κυρίως διδάσκαλος, καθηγητὴς καὶ συγγραφεὺς τῶν βιβλίων τῶν ἀναγκαιούντων πρὸς διδασκαλίαν, ἀπὸ τῆς γραμματικῆς μέχρι τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, ἦτο αὐτὸς ὁ Θεόφιλος Καΐρης, μὴ βοηθούμενος εἰμὴ ἀπὸ ὀλιγίστους ὑποδιδασκάλους διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις.

Ἐδίδασκεν ἀπὸ πρωΐας μέχρι μεσημβρίας, ἐπὶ 4 ὥρας, καὶ ἀπὸ τῆς 2 μέχρι τῆς 7 μ. μ. ἑτέρας 5 ὥρας. Κατὰ τὸ διάλειμμα τῶν δύο ὥρῶν τῆς ἡμέρας ἐπέβλεπε τὰ τῆς διαίτης τῶν ἐσωτερικῶν μαθητῶν καὶ τὰ τῆς διευθύνσεως τῆς σχολῆς, γευόμενος μεσημβρίαν καὶ ἑσπέραν μετὰ τῶν μαθητῶν.

Τὴν ἑσπέραν μετὰ τὸ γεῦμα, ἀπὸ τῆς 7^{ης} μέχρι τῆς 9^{ης}, ἐπέβλεπε τὴν μελέτην τῶν ἐσωτερικῶν μαθητῶν καὶ μετὰ ταῦτα ἀπεσύρετο εἰς τὸ γραφεῖον, καὶ βιβλιοθήκην του συνάμα, ὅπου ἐμελέτα καὶ συνέγραφε μέχρι τῆς 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Κατεκλίνετο δὲ διὰ νὰ ἐγερθῆ τακτικώτατα τῇ 6 π. μ., δηλαδὴ οὐδέποτε ἐπὶ ἑξαετίαν, καθ' ἣν διήρκεσεν ἡ λειτουργία τῆς σχολῆς, οὐδέποτε ἐκοιμήθη πλέον τῶν 4 ὥρῶν καθ' ἡμερονύκτιον, ἐκτὸς ὅσας ἡσθένει, τοῦτο δὲ τῷ συνέβαινε σπανίως, ἔνεκα τῆς μεγίστης λιπότητος τῆς τροφῆς του, καὶ τῆς σκληραγωγίας, εἰς ἣν αἰείποτε ὑπέβαλλεν ἑαυτὸν, ὡς ἔβεβαίου.

Κατ' ἐμὲ ἐβοηθεῖτο καὶ ἀπὸ τὴν ἰσχυρὰν αὐτοῦ κρᾶσιν. Ζωηρότατα ἐνθυμοῦμαι τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πρὸς ὕπνον δωματίου του. Ἐν λίαν στενόχωρον, αὐτόχρημα μοναχοῦ κελλίον, περιέχον μίαν ξυλίνην κλί-

νην, τῆς ὁποίας τὸ στρῶμα καὶ τὸ ἐφάπλωμα περιορίζοντο εἰς δύο χονδρὰς βελέντζας, καὶ προσκεφάλαιον σκληρὸν δι' ἐρίου πεπληρωμένον, ξυλίνη ἀχρωμάτιστος τράπεζα καὶ μία καθέκλα — οὐδὲν πλέον. Προσθέτω ὅτι καθ' ὃ ἱερωμένος «τὸ κατ' ἀρχὰς» — (μετὰ ταῦτα ἤλλαξε)—καθ' ἑκάστην Κυριακὴν καὶ τὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς αὐτὸς οὗτος ἐτέλει τὴν θεῖαν λειτουργίαν καὶ ἐδίδασκε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Αὐτὸς συνώδευε τοὺς μαθητὰς του κατὰ τὰς ἑορτὰς εἰς τοὺς περιπάτους καὶ τοῖς ἔδιδε μαθήματα διαφόρων γυμναστικῶν παιγνίων· ὅχι δὲ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς Ἀπόκρεω ἐγύμναζε τοὺς μαθητὰς εἰς παραστάσεις δραμάτων, ὧν πολλὰ νομίζω καὶ συνέγραφεν, ἐκτελουμένων, ἐκ τῶν ἐνόντων ἐννοεῖται, ἐντὸς τῆς σχολῆς. Αὐτὸς ἐσχεδίαζε καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψίν του κατεσκευάζοντο αἱ προσήκουσαι θεατρικαὶ ἐνδυμασίαι. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὰς παραστάσεις ὡς ὑποβολεὺς ἐχρησίμευεν. Οὕτω δὲ ὅχι μόνον οἱ ἐσωτερικοὶ μαθηταὶ διασκεδάζοντες ἐμορφοῦντο, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ προσκαλούμενοι συνδιεσκέδαζον καὶ ἐλησμόνουν ὅπως οὖν τὰ βάσανα, ὅσα ὑφίσταντο διαβιοῦντες ἐν νήσῳ, ὅπου πάντα τὰ μέσα καὶ τροφῆς καὶ κατοικίας ἀκόμη κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἦσαν... ἅς εἶπω ἀρχαϊκά.

Οἱ πολυάριθμοι ἐξωτερικοὶ μαθηταὶ οἱ τότε συρρέοντες ἐκ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας Ἑλλήνων, ἐλευθέρων καὶ μὴ, ἔδει νὰ εὕρωσι κατοικίαν. Καὶ πῶς; Ἐσχημάτιζον ὀμίλους καὶ ἐνοικίαζον οἰκίσκον, τοῦ ὁποίου ὁ ἰδιοκτήτης ἢ περιορί-

ζετο εἰς κατώγειον τῆς οἰκίας του, ἣ μετενάστευεν εἰς τὴν ἐξοχὴν. Ἐκεῖ ἕκαστος κατελάμβανε μίαν γωνίαν δωματίου καὶ ἔλυε τὴν κλινοστρωμνὴν, ἣν μεθ' ἑαυτοῦ εἶχε φέρει ἐκ τῆς πατρίδος του, καὶ ἐξήπλωνεν αὐτὴν κατὰ γῆς. Ἐτοποθέτει παραπλεύρως τὴν «κασέλαν» του, ἣτις ἐχρησίμευε καὶ ὡς τράπεζα καὶ ὡς κάθισμα καὶ—ἐννοεῖται—καὶ ὡς ἐρμάριον τῶν φορεμάτων του. Μία ξυλίνη τράπεζα ἐν τῷ μέσῳ ἄλλου δωματίου, ἄβαφος, ἦτο κοινὸν κτῆμα τῶν συνοίκων καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες, ἀρχαῖκαὶ καὶ αὐταὶ καθέκλαι ξύλινα, ἀπετέλουν κάποτε πολυτελεῆ ἐπίπλωσιν, εὐπόρων δῆθεν καὶ ἀνετώτερον διαιτωμένων μαθητῶν. Οἱ πλεῖστοι τῶν μαθητῶν ἐγευματίζον ἐν συσσιτίῳ, ἀπαξ τῆς ἡμέρας, προετοιμάζοντες λιτὸν γεῦμα «μὲ μαγειρευμα». Εἰς δὲ τῶν συγκατοίκων ἐναλλάξ ἐχρησίμευεν ὡς μάγειρος, διαθέτων ὡς σκεύη μαγειρικὰ ἐν πήλινον ἀγγεῖον καὶ μίαν ἐσχάραν, ἔστιν ὅτε καὶ ἐν «τηγάνι».

Ὅλα ταῦτα ἐνθυμοῦμαι ζωηρῶς, ὡς ἂν ἦσαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου ἀκόμη σήμερον, διότι ἀπὸ τῆς εἰσόδου μου, ὡς προεῖπον, εἰς τὴν ἑλληνικὴν σχολὴν μ' ἔστελλον οἱ γονεῖς μου ἐπὶ δύο ὥρας τῆς ἡμέρας εἰς μαθητὴν ἀνωτέρας τάξεως. Δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομά του, ἐνθυμοῦμαι μόνον, ὅτι ἦτο ἀνὴρ ὠρίμου ἡλικίας, σχεδὸν τεσσαρακοντούτης, φέρων «τζουμπέδες», προερχόμενος ἐκ τῆς νήσου Κῶ καὶ ὠνομάζετο Κωνσταντῖνος. Οὗτος εἶχε συνοίκους ἄλλους τρεῖς ἢ τέσσαρας μαθητάς, μοὶ ἐχρησίμευε δὲ ὡς προγυμναστῆς τῶν μαθημάτων μου καὶ καθ' ἡμέραν ἤμην μάρτυς τῶν ἀνω περιγραφομένων περὶ τῆς διαβιώσεως

τῶν τότε ἐν Ἄνδρῳ μαθητῶν. Οἱ μᾶλλον εὐποροὶ μαθηταὶ εὗρον μετὰ τινὰ καιρὸν καταφύγιον εἰς συσταθὲν ἐστιατόριον καὶ καφενεῖον καὶ ζαχαροπλαστεῖον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν: **Ξενοδοχεῖον ὁμοῦ τε καὶ Δέσχη**, ὅπου ὅπωςδὴποτε εὗρισκον τροφὴν ἐτοίμην καὶ ἀπηλλάσσοντο τῆς προεκτεθείσης ἐλεεινότητος.

Ἡ οἰκογενειακὴ ἡμῶν ζωὴ ἐν τούτοις ἦτο πᾶν ἄλλο ἢ πολυτελής. Συγκρινομένη ὅμως πρὸς τὴν τῶν ἐγγωρίων, καὶ δὴ τῶν ἀρχόντων, ἦτο καθ' ὅλα ἡγεμονική, οὕτως εἶπεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ πατρικὸς μου οἶκος ἦτο τὸ καταφύγιον παντὸς ξένου παρεπιδήμου καὶ πολλῶν μαθητῶν, οἵτινες, ἐναλλάξ προσκαλούμενοι εἰς τὸ γεῦμά μας κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ ἄλλας ἐπισήμους ἡμέρας, προσεπάθουν νὰ λησμονήσουν τὰς στερήσεις, ὅσας ὑφίσταντο ἐν γένει πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ σπουδάσωσι παρὰ τῷ Θεοφίλῳ Καίρῃ, τῷ μόνῳ τότε ἐπιφανεῖ διδασκάλῳ.

Οἱ Ἄνδριοι τότε διηροῦντο εἰς τρεῖς τάξεις: εἰς ἄρχοντας, εἰς πλοιοκτῆτορας καὶ εἰς μικρεμπόρους, ναυτικούς, γεωργοὺς καὶ λοιποὺς μικροὺς ἐπαγγελματίας.

Ἄρχοντες ὀνομάζοντο οἱ κτηματῖαι καὶ δὴ γαιῶν ἀσκεπῶν καὶ περιβολίων. Οὗτοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατῴκουν τὴν ἐν ἐνὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν οἰκίαν, «πύργον» ὀνομαζομένην, λείψανον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς Γενουηνσιακῆς κυριαρχίας καὶ κατοχῆς τῆς Ἄνδρου. Ἐνθυμοῦμαι καλῶς τοὺς δύο πύργους δύο Καίρηδων

εἰς τὸ χωρίον Μεσαριά, ἐνὸς Καμπάνη εἰς τὸ χωρίον Ποίκια, καὶ ἐνὸς ἄλλου εἰς τὸ χωρίον Λάμυρα. Ἐν τῇ πόλει δὲν ἐνθυμοῦμαι κατοικοῦντα εἰμὴ τὸν Κονδύλην, εἰς οὗ καὶ τὴν οἰκίαν ἐνοικιασθεῖσαν ἡμῖν κατοικοῦμεν. Ἄλλ' ὁ Κονδύλης οὗτος ἐθεωρεῖτο παρείσακτος εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀρχόντων, καθ' ὃ νυμφευθεὶς ἀρχόντισσαν ἐκ τοῦ γένους τῶν Δαπόντηδων. Αὐτὰ ταῦτα τὰ ὀνόματα ἐμφαίνουσι τὴν ἰταλικὴν καταγωγὴν: Cairi, Daronte, Campani κλπ.

Οἱ εἰρημένοι ἄρχοντες καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας διετήρησαν τὰς ἐπισήμους θέσεις καὶ «κοτζαμπασηδες» ὠνομάζοντο, καὶ ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν εὔρισκέ τις ἵχνη ἐπίπλων μεσαιωνικῶν ἀπηρχαιωμένων, ἐννοεῖται, ἀλλὰ ποιᾶς τινος ἀξιοπρεπείας. Πρὸ πάντων εὔρισκέ τις τὴν ἀφθονίαν τῶν πρὸς πόσιν καὶ βρωσιν ἐπιτηδείων, προερχομένων ἐκ τῶν προϊόντων τῶν κτημάτων αὐτῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐπορίζοντο καὶ τὰ χρηματικὰ αὐτῶν εἰσοδήματα, οὐδεμίαν ἄλλην ἐργασίαν ἢ ἐπάγγελμα ἔχοντες αὐτοὶ τε καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Οὔτε κἂν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν κατεγίνοντο, ἀλλὰ τὰ παρεχώρουν ὑπὸ ὄρους βαρυτάτους διὰ τοὺς χωρικοὺς καλλιεργητάς, οἵτινες ἦσαν αὐτόχρημα κατὰ κληρονομίαν ὑποκείμενοι εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀρχόντων, «κολλῆγοι» καλούμενοι, ἀπὸ τοῦ ἰταλικοῦ βεβαίως collega.

Ὅλοκληρον μελέτην ἠδύνατο νὰ γράψῃ τις ἐπὶ τῶν τότε ἐθίμων καὶ ἠθῶν τῶν ἀρχόντων τούτων, ἀλλ' οὗτος δὲν εἶναι σήμερον ὁ σκοπός μου, καὶ περιορίζομαι εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ βίου αὐτῶν ἐν συντομίᾳ,

καὶ τοῦτο καθ' ὅσον σχέσιν ἔχουσι μὲ τὰ καθ' ἐμὲ καὶ τοὺς περὶ ἐμέ. Παρατηρῶ μόνον, ὅτι σήμερον ἐκ τῶν ἀρχοντικῶν ἐκείνων καὶ εὐπόρων τότε οἰκογενειῶν οὐδεμία πλέον ὑφίσταται εὐποροῦσα, μετὰ πάροδον ἐξήκοντα περίπου ἐτῶν, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον τοῦ καταμελισμοῦ τῶν περιουσιῶν ἐκ θανάτου καὶ κληρονομίας. Αἱ κτηματικαὶ περιουσίαι διενεμήθησαν εἰς πολυαρίθμους κατιόντας, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀέργους, οὗτοι δέ, ἐκ βιοτικῶν ἀναγκῶν ἐπειγόμενοι, τὰς μετεβίβασαν εἰς τρίτους, καὶ βαθμηδὸν οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν αὐτῶν κατέστησαν πτωχοὶ καὶ ἡ γενεὰ τῶν ἀρχόντων ἐξέλιπεν, ὁμοῦ δὲ μὲ αὐτοὺς καὶ ὁ «τζουμπές», περιβολὴ μὴ ἐπιτρεπομένη τότε εἰμὴ εἰς ἄρχοντας καὶ οὔσα τὸ διακριτικὸν αὐτῶν καθ' ὁδὸν σημεῖον.

Εἰς μόνους τοὺς οἴκους τῶν ἀρχόντων τότε ἦτο δυνατὸν νὰ παραστῆ τις εἰς γεύματα καὶ χορούς. Τὰ γεύματα ἦσαν συνηθέστερα κυρίως κατὰ τὸ θέρος, ὁπότε οἱ ἄρχοντες, κατοικοῦντες, ὡς εἶπον, τοὺς «πύργους» τῶν τοὺς ἐν τοῖς χωρίοις, προσεκάλουν ἐκάστοτε καὶ ἀμοιβαδὸν ἐκεῖ κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς τοὺς συγγενεῖς καὶ λίαν οἰκείους εἰς γεύματα. Οἱ δὲ χοροὶ δὲν ἐδίδοντο, εἰμὴ ἐπὶ τελέσεσι γάμων, καὶ τοῦ χοροῦ προηγεῖτο συμπόσιον, ὅχι πλέον γεῦμα ὡς ἄνω ἀνέφερα. Εἰς τὰ γεύματα καὶ τὰ συμπόσια τῶν ἀρχόντων οὐδεὶς τῶν ἀστῶν προσεκαλεῖτο, οὔτε ξένος ἀκόμη, ἐὰν δὲν ἀνῆκεν εἰς κοινωνικὴν τάξιν ἀνωτέραν τῆς μεσαίας. Ἡ οἰκογένειά μας, ἔνεκα τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ πατρός μου, ὅχι μόνον ἀπετέλει ἐξαίρεσιν καὶ προσεκαλεῖτο συνεχέστατα καὶ εἰς γεύματα καὶ

εἰς συμπόσια καὶ εἰς γάμους, ἀλλὰ τῇ ἐπεφυλάττοντο καὶ ἐξαιρετικαὶ περιποιήσεις, οἷον τὸ νὰ πέμπωνται ἐπίτηδες ἐκ μέρους τοῦ Ἀμφιτρούωνος ἡμίονοι, φέροντες πολυτελῆ φάλαρα πρὸς μεταφορὰν ἡμῶν, διότι προσεκαλούμεθα πανοικεῖ.

Μεθ' ὅλην τὴν τότε μικρὰν ἡλικίαν μου ζωηρότατα ἐνθυμοῦμαι τὰ κατὰ τὰς ἐορτὰς ταύτας καὶ δὴ τῶν γάμων καὶ συμποσίων. Τὰ φαγητὰ ἦσαν ἀφθονώτατα μέχρις ὑπερβολῆς, συνιστάμενα ἀπὸ τεσσάρων καὶ πέντε εἰδῶν ἰχθῦς ποικιλοτρόπως διεσκευασμένους, ἀπὸ πέντε καὶ ἕξ εἰδῶν φαγητὰ ἐκ κρεάτων παντοίων (οὐδέποτε βοείου). Τὸ χοιρίδιον ὀπτὸν εἰς ὄβελόν ἦτο ἐξαιρετόν· ἔπειτα παντοῖα «πουλευρικὰ» καὶ πτηνὰ κυνηγίου· κατόπιν πολυάριθμα γαλακτερά, ἐπίσης πλείστων εἰδῶν γλυκίσματα κλπ. Ἐννοεῖται, ὅτι τὰ ἐδέσματα ταῦτα ἠρδεύοντο διὰ πολυειδῶν οἴνων, τῶν ὁποίων τὴν ποιότητα δὲν μοὶ ἐπέτρεπεν ἡ ἡλικία μου νὰ διακρίνω. Ἐνθυμοῦμαι μόνον, ὅτι λευκοὺς ὀλιγίστους μετεχειρίζοντο καὶ τούτους γλυκεῖς καὶ εὐόσμους, ἰδίως διὰ τὰς κυρίας. Οἱ δὲ ἐν γενικῇ χρήσει ἦσαν ἐρυθροὶ ἢ μᾶλλον μαῦροι, ὡς ἐκεῖ ἀπεκαλοῦντο δικαίως, διότι ἔβαφον τὸ ποτήριον ὡς ἡ μελάνη καὶ ὑποθέτω ὅτι καὶ τὸν στόμαχον θὰ ἔβαφον. . . .

Τὸ ὁμηρικόν, οὕτως εἰπεῖν, τῶν συμποσίων ἐκείνων μοὶ ἐνετυπώθη βαθέως καί, πάσης περιστάσεως δοθείσης, εὐχαριστοῦμαι εἰς τὴν ἀφήγησιν αὐτῶν: Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς τραπέζης ἐκάθητο ὁ ἄρχων τῶν ἀρχόντων, ὁ πρεσβύτερος, ὅστις ἐλάμβανε τὸν τίτλον τοῦ «κουμάνδο» (ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *comando*). Οὗτος

ἐπρότεινε τὰς προπόσεις κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἱεραρχίας ἐκάστου τῶν συνδαιτυμόνων. Τὸ τυπικὸν τῶν προπόσεων περιορίζετο εἰς τὸ «νὰ σ' εὖρω, ἄρχων δεῖνα». Πρόποσις δὲν ἐφέρετο, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ὑπὲρ κυριῶν οὐδέποτε, ἄγαμοι δὲ κόραι οὐδέποτε εἰς συμπόσιον παρεκάθηντο, ἔχουσαι ὅλαι αἱ παροῦσαι τὴν ἐντολὴν νὰ ὑπηρετῶσι τοὺς συμποσιάζοντας καὶ ἐκτελοῦσαι οὕτω χρέη «σερβιτόρων». Ἡ διάρκεια τῶν συμποσίων αὐτῶν ἦτο κατ' ἐλάχιστον τριῶν ὥρῶν, κάποτε καὶ ἕξ, ἐπειδὴ δὲ αἱ προπόσεις ἤρχιζον ἀπὸ τῶν πρώτων φαγητῶν καὶ ἐπανελαμβάνοντο συνεχῶς διὰ κυπέλλων πλήρων μέχρι στεφάνης ἀπὸ τῶν γενναιοτάτων ἐκείνων οἴνων (ἔθος δὲ ἦτο τὸ κύπελλον ἐκάστοτε νὰ κενοῦται), ἐπόμενον ἦτο βαθμηδὸν πολλοὶ τῶν παρακαθημένων νὰ καταλείπωσι τὰς τάξεις των ὡς ἀπόμαχοι καὶ ἠραιοῦντο αἱ θέσεις. Ἦθελον δέ, νομίζω, συντόμως ἀραιοῦσθαι εἰς τρόπον καθιστῶντα ἀναγκαίαν τὴν διάλυσιν τοῦ συμποσίου, ἂν οἱ πλεῖστοι δὲν μετεχειρίζοντο τὴν μέθοδον τῶν ἀρχαίων ῥωμαϊκῶν συμποσίων. Vomitorium ὑπῆρχεν, ὡς γνωστόν, ἐν ταῖς ῥωμαϊκαῖς ἀρχοντικαῖς οἰκίαις ὠρισμένον, καὶ οὕτως ἠδύναντο ἐλαφρυνόμενοι νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὰς τάξεις των.

Οἱ χοροὶ ἦσαν κάπως προσιτώτεροι εἰς τὴν μεσαίαν τάξιν, προσκαλουμένων εἰς αὐτοὺς καὶ μὴ ἀρχόντων, ἀλλὰ μετ' αὐστηρὰν ἐκλογὴν. Ἦρχιζον δὲ τὴν ἐσπέραν καὶ ἐξηκολούθουν μέχρι πρωΐας. Ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐπὶ διήμερον καὶ τριήμερον, προσλαμβανομένων δύο, τριῶν καὶ τεσσάρων ὁμάδων μουσικῶν, οὕτως ὥστε

μετὰ τὴν κόπωσιν καὶ μετάβασιν πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν δύο ὁμάδων νὰ ἔξακολουθοῦν αἱ ἄλλαι δύο. Οὕτω καὶ οἱ προσκεκλημένοι καὶ οἱ χορευταὶ ἐπηγαινοήρχοντο. Αἱ μουσικαὶ δῆθεν ὁμάδες περιοριζόμεναι εἰς δύο μουσικοὺς (ἓνα «βιολιτζῆν» καὶ ἓνα «λαουτάρην») ὠνομάζοντο «παιγνίδια», καὶ ὅταν ἤθελον νὰ εἰποῦν, ὅτι ὁ γάμος εἶναι μέγας, ἔλεγον: «ἔχουν δύο ζυγιαῖς παιγνίδια». Ὁ χορὸς τοῦ τόπου ἦτο ὁ συρτὸς παρακολουθούμενος ἀπὸ τὴν longa, ὁπότε δηλ. ὁ κύκλος τῶν χορευτῶν ὑπεχώρει εἰς ἓν μόνον χορεῦον ζευγὸς ἐπιδεικνύον τὴν χορευτικὴν του ἰκανότητα. Ἐννοεῖται ὅτι συνάμα ἐπεδεικνύετο καὶ τὸ κάλλος τῆς χορευτρίας, τὸ ὁποῖον οἱ «παιγνιδιάτορες» ἐξῆρον διὰ διστίχων ἐγκωμιαστικῶν, τῶν ὁποίων ἀφθονον οὔτοι κατεῖχον συλλογὴν καὶ δὴ οἱ διακρινόμενοι ἐξ αὐτῶν.

Παρεξέβην εἰς ἀφηγήσεις, ἔστω καὶ συντόμους, τοῦ ἐν Ἄνδρῳ βίου, ἀλλὰ γνωστὸν εἶναι τὸ αἴσθημα τοῦ ἀναπολεῖν τὰς ἐντυπώσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ἀνεξαρτήτως τῶν ἀρχοντικῶν διασκεδάσεων, ὁ βίος ἀνδρῶν καὶ παίδων, καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ ἰδικός μου, οὐδὲν τὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουσιν. Ὡς πανταχοῦ τῶν μικρῶν καὶ ὀλίγον ἀνεπτυγμένων κοινωνιῶν ἡ ζωὴ ἦτο μονότονος καὶ αἱ διασκεδάσεις τῶν παίδων φυσικαί, οἷον ἐκδρομαὶ εἰς τὰ περιβόλια, παιγνίδια, τρεξίματα, πηδήματα, κολυμβήματα κατὰ τὸ θέρος καὶ λοιπά, τὰ ὁποῖα καὶ δὲν ἠδυνάμην ἀκριβῶς νὰ παρακολουθῶ, ὡς ἐκ τῆς ἀνέκαθεν ἀσθενικῆς κράσεώς μου.

Οὕτω διήλθον τὰ πρῶτα τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας ἔτη μέχρι τοῦ ἔτους 1838, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, καθ' ὃ ἐπῆλθε τῷ Θεοφίλῳ Καΐρη ἢ σφαλερά, ἂν μή τι χεῖρον εἴπω, ἰδέα νὰ διδάξῃ καὶ νέαν θρησκείαν, ἣν ἀπεκάλεσε Μονοθεΐαν. Ἦρχισε δὲ κατηγῶν εἰς αὐτὴν τοὺς ἐνηλίκους ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, οὓς διὰ τῆς ἐκτάκτου εὐγλωττίας του εὐκόλως ἔπειθεν, εἶτα τοὺς ἐφήβους καὶ τέλος τοὺς ἀνηλίκους — ἐσωτερικοὺς μαθητὰς πάντοτε.

Ἐκτοτε ἔπαυσαν αἱ θεῖαι χριστιανικαὶ λειτουργίαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀντικατασταθεῖσαι διὰ θρησκευτικῶν τελετῶν ἐν τῇ Σχολῇ, εἰς ἃς προσήρχοντο ἐννοεῖται καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐξωτερικῶν μαθητῶν. Αἱ τελεταὶ αὗται συνίσταντο εἰς ὕμνους καὶ προσευχὰς πρὸς ἓνα καὶ μόνον Θεόν, τελούμεναι ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Καΐρη, ὅστις καὶ πλήρες ἄσματολόγιον καὶ εὐχολόγιον εἶχε συντάξει πρὸς τοῦτο.

Οὔτε ἐγώ, οὔτε ὁ ἀδελφός μου, οὔτε οἱ συγγενεῖς μου ἤμεθα ἐκ τῶν κατηγηθέντων. Καίτοι ὀκταετῆς ὅμως τότε, ἠδυνάμην ἀμυδρῶς ν' ἀντιληφθῶ τὰ «κρυ-

φομιλήματα» μεταξὺ πατρὸς καὶ μητρὸς μου ἐπὶ τῶν συμβαινόντων καὶ τὴν ἀπελπισίαν των ἐπὶ τῇ ἀφύκτω κατασιροφῇ τῆς Σχολῆς, καὶ ὡς ἐκ τούτου περισσότερο νὰ προσέξω εἰς τὰ συμβαίνοντα ἐν τῷ οἴκῳ ματι τῶν Κώων προγυμναστῶν μου. Ἴσως οὗτοι, βασιζόμενοι εἰς τὴν παιδικὴν μου ἡλικίαν, ὠμίλουν φανερῶς ὑποθέτοντες, ὅτι οὐδὲν ἐννοῶ. Ἐγὼ ὅμως εἶχον παρατηρήσῃ τετραδίων κείμενον μεταξὺ τῶν ἄλλων τετραδίων τῆς μελέτης των, κάπως κομψότερον, καὶ τὸ ἤνοιξα ἐν ἀπουσίᾳ αὐτῶν καὶ ἀνέγνωσα προσευχὴν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς φράσεως «*Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἁμῶν ὁ ποιητὴς καὶ συνταρατὴς καὶ συνοχεὺς τοῦ παντός*» κ.λ.π. Τοσαύτην δὲ ἐντύπωσιν μοὶ ἐπροξένησεν, ὥστε ἀκόμη τὴν ἐνθυμοῦμαι, ὡς ἂν εἶχον τὸ κείμενον ὑπ' ὄψιν μου.

Συνδυάσας τὰς ὁμιλίας τῶν Κώων πρὸς τὰ κρυφομιλήματα τῶν γονέων μου ἐνόησα, «ὅτι κάτι τρέχει», καὶ μὲ τὴν ἔμφυτον παιδικὴν πονηρίαν μου δὲν ἔπαυσα νὰ ἐξετάζω διὰ νὰ μάθω, καὶ συνεχῶς ἠρώτων διατί ὁ διδάσκαλος δὲν λειτουργεῖ πλέον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ διατί ἔπαυσεν ἐρχόμενος εἰς τὸν οἶκόν μας καὶ γευματίζων ὡς ἄλλοτε κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτάς. Εὕρισκον πολλὰς προφάσεις: πότε ὅτι πάσχει καὶ πότε ἄλλα, τέλος δέ, ὅταν αἱ ἐρωτήσεις μου κατέστησαν φορτικαί, μοὶ ἐπέβαλον σιωπὴν διὰ τοῦ: «Δὲν εἶναι ἰδική σου δουλειά». Δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ παρέλθῃ πολὺς καιρὸς χωρὶς νὰ γίνωσι ταῦτα γνωστά καί, τὸ χειρότερον, πλεῖστοι νὰ κατηχηθῶσι καὶ ἐν τῇ ἀμαθείᾳ αὐτῶν νὰ ἀσπασθῶσι τὸ νέον δόγμα, τὸ

ἀπαλλάσσον αὐτοὺς τῆς τελέσεως τῶν χριστιανικῶν χρεῶν, ἔξομολογήσεων δηλ. νηστειῶν κ.λ.π., τὰ ὅποια ἐθεώρουν ὡς τύπους ὀχληρούς. Ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη, ὅτι ἐν ἡμέραις νηστείας αὐστηρᾶς κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἡμῶν θρησκείαν, οἷον τῆς Μεγάλης Ἑσσηρακοστῆς ἢ τῆς δεκαπενθημέρου τοῦ Αὐγούστου, καθ' ἃς ἄλλοτε καὶ τὰ κρεοπωλεῖα ἦσαν κλειστά, τὰ κρέατα ἦσαν ἀδιαλείπτως ἐκτεθειμένα πρὸς πώλησιν καὶ οἱ Ἄνδριοι, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη τῆς κάτω τάξεως, ὠμίλουν περὶ νηστείας χλευαστικῶς.

Ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη ὅτι ἐν «γεροντοκόριτσον» ὀνομαζόμενον Μαδελένα, μὲ τὴν ἐγγώριον περιβολὴν («λιμπαντὲ» καὶ «τσιμπέρι»), μετ' ὀλίγων ἄλλων μαθητριῶν, διότι καὶ μαθητριάς εἶχεν ἡ Σχολὴ τοῦ Καίρη καὶ μάλιστα Ἑλληνίδας ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ προσελθούσας, ἀναφανδὸν προέβαινον εἰς τὸν προσηλιτισμὸν τῶν ἀφελῶν Ἀνδριῶν εἰς τὰ νέα δόγματα. Αὗται παρίσταντο καθ' ἑκάστην εἰς τὰς παραδόσεις καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς τελετάς...

Ὁ Θεόφιλος Καίρης εἶχεν ἤδη ἀπὸ μηνῶν δι' ὀμιλίας εὐφραδοῦς ἐγκαινίση νέαν περίοδον, νομίζω τετραετῆ, ἀνωτέρας διδασκαλίας. Τὴν ὀμιλίαν του, ἐνθυμοῦμαι, ἤρχισε μὲ τὰς λέξεις: «Θεός, κόσμος καὶ ἄνθρωπος ὑπάρχει καὶ πρέπει νὰ ὑπάρχη». Ἐφάνετο ὅμως καὶ αὐτὸς ἀμφιβάλλων, ἂν θὰ τῷ ἐπιτροπῆ νὰ τελειώσῃ τὴν διδακτικὴν ἐκείνην περίοδον· ἐτέρανε τὸν λόγον του εἰπὼν: «Ταῦτα θέλομεν διδᾶξῃ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἂν ὁ Θεὸς χαρίσῃ ἡμῖν ὑγείαν καὶ ἡσυχίαν».

Πράγματι, μιᾶ τῶν ἡμερῶν, ἐφάνη προσορμιζόμενον εἰς τὸν λιμένα Ἄνδρου Πλακούραις πολεμικὸν βρίκιον, ἰστιοφόρον ἐννοεῖται, διότι ἀμφιβάλλω ἂν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1840 (ὁπότε, ἂν δὲν μὲ ἀπατᾶ ἡ μνήμη, ταῦτα συνέβαινον), τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον εἶχεν ἀποκτήσῃ τὸν μονογενῆ διὰ πολὺν καιρὸν Ὀθωνα Α',— ὄχι βασιλέα ἀλλ' ἀτμοκίνητον.

Τὸ βρίκιον τὸ πολεμικὸν ἠγκυροβόλησε μετ' ὀλίγον ἐντὸς τοῦ λιμένος. Τοῦ πλοίου τὸ ὄνομα δὲν ἐνθυμοῦμαι. Ἐνθυμοῦμαι ὅμως ζωηρῶς τὸν πλοίαρχον, ἀποβιβασθέντα μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του ἐξ ἄλλων δύο ἀξιωματικῶν καὶ διευθυνθέντα κατ' εὐθειαν εἰς τὸν οἶκόν μας. Ὠνομάζετο Γλιπιπῆς καί, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, κατήγετο καὶ ἐκ Χίου.

Δὲν γνωρίζω ποίαν πρόφασιν τῆς εἰς Ἄνδρον ἀφίξεώς του ἐδήλωσε δημοσίᾳ, καλῶς ὅμως ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ἐζήτησε νὰ ὁμιλήσῃ κατ' ἰδίαν μὲ τὸν πατέρα μου, καὶ μετὰ τὴν συνομιλίαν ὁ πατήρ μου ἐφάνη λίαν κατηφής. Ὁ Γλιπιπῆς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἐγεύθησαν μεθ' ἡμῶν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὸ πλοῖόν των.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐγνώσθη, ὅτι μεταβάντες κατ' εὐθειαν εἰς τὸ «Ὀρφανοτροφεῖον» τοῦ Θεοφίλου Καΐρη ὑπέδειξαν αὐτῷ νὰ διαλύσῃ τὴν Σχολὴν ἔστω καὶ προσωρινῶς, διακοπτομένων φυσικῶς τῶν παραδόσεων, νὰ εἰδοποιηθῶσι δὲ καὶ οἱ γονεῖς τῶν ἐσωτερικῶν μαθητῶν, ὅπως φροντίσωσι καὶ παραλάβωσι τὰ τέκνα των, ἐπίσης καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ ὅπως ἕκαστος ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ Θεόφιλος Καΐρης διετάχθη νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τοῦ αὐτοῦ πολεμικοῦ πλοίου εἰς Πειραιᾶ καὶ

Ἀθήνας διὰ τὰ περαιτέρω τῆς δίκης του. Τὰ κατὰ τὸν Θεόφιλον Καΐρη ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ τοὺς ἱστορικούς. Ἐγὼ μόνον προσθέτω, ὅτι πολλάκις κατὰ τὸν βίον μου ἔτυχε νὰ συλλογισθῶ τί ἡδύνατο ὁ Θεόφιλος Καΐρης νὰ πράξῃ καὶ πόσον μέγαν ἔσφαλεν, ὡς ἄλλως τε πολλοὶ μεγάλοι ἄνδρες. Φαίνεται, ὅτι καὶ τὰ σφάλματα παρέπονται ἐν ἀναλογία τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς διανοητικῆς ὑπεροχῆς τοῦ σφάλλοντος. Οἱ Χῖοι λέγουσι: «Μεγάλα καράβια, μεγάλαις φουρτούναις».

Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Σχολῆς τοῦ Θεοφίλου Καΐρη ἢ ἐν Ἄνδρῳ διαμονή μας δὲν εἶχε πλέον λόγον καὶ ἀμέσως ἐλήφθη ἀπόφασις περὶ μεταβάσεως τῆς οἰκογενείας μας εἰς Σῦρον, ὅπου τότε ἦνθαι τὸ Γυμνάσιον καὶ εἶχε συγκεντρωθῆ ὅλος σχεδὸν ὁ ἐμπορικὸς κόσμος πάσης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἐλευθέρου καὶ δούλης.

Ζ'

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου τοῦ 1840 ἔτους ἐπεβιβάσθημεν εἰς πλοιάριον «τζερνίκιον» καὶ μετὰ ὀλιγόωρον πλοῦν ἐφθάσαμεν εἰς Σῦρον, ἀπεβιβάσθημεν δὲ καὶ ἐφιλοξενήθημεν ἅπαντες εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰωάννου Πολέμη, Ἀνδρίου τὴν καταγωγὴν, ἔχοντος δὲ σύζυγον Χίαν, τὸ γένος Ψύχα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἦτο Μαρουσώ. Τὸ ὄνομα πιθανὸν νὰ διαφεύγη τὴν μνήμην μου, ἀλλ' ἡ μορφὴ μου μένει ἐντετυπωμένη, καθ' ὃ ἰδιαζόντως ἔλκυστικὴ καὶ κλασσικὴ, οὕτως εἶπεῖν: τὸ σχῆμα φειδῆς μὲ μαύρους στίλβοντας ὀφθαλμοὺς καὶ κόμην ἀφθονον ὁμοίου χρώματος, ἐπιδερμίδα λευκὴν καὶ λεπτὴν, ἀνάστημα μέτριον καὶ χαρίεν· ἀλλ' ἦτο εἰς ἄκρον ἰσχνή. Ἐνθυμοῦμαι ὅλα ταῦτα λεπτομερῶς, διότι τὴν αὐτὴν ἐσπέραν τῆς εἰς Σῦρον ἀφίξεώς μας ἤκουσα τὸν πατέρα μου, συνομιλοῦντα κατ' ἰδίαν μετὰ τῆς μητρὸς μου ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας ἐκείνης, νὰ προλέγη μετὰ πόνου, ὅτι ἡ ἐπέραστος καὶ πλήρης ἀγαθότητος γυνή, τότε δὲ φαινομένη ἀκμαία, ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ, καὶ ταχέως, ὑπὸ τῆς ἐπαράτου νόσου τῆς φθίσεως, ὅπερ καὶ συνέβη μετὰ ἐν ἧ δύο περιῶν ἔτη.

Δὲν εἶναι δὲ ἡ μόνη περίστασις, καθ' ἣν ἐθαύμασα τὸ διαγνωστικὸν τοῦ πατρός μου ὡς ἱατροῦ.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον προσέβαλε τὴν ὄρασιν καὶ ἐπέσυρεν ἐν Σύρῳ τὸν θαυμασμόν μου, ἦτο σκάφος Αὐστριακὸν ἀτμοκίνητον ἠγκυροβολημένον ἐν τῷ λιμένι Σύρου. Καὶ δικαίως, ἀφ' οὗ πρώτην φορὰν ἔβλεπον, ὑποθέτω δέ, ὅτι καὶ ὁ πατήρ μου δὲν εἶχεν ἄλλοτε ἰδῆ ἀτμόπλοιον. Τὸ ἐγνώριζε μόνον ἐξ ἀναγνώσεων καὶ μοὶ ἐφάνη πολὺ στενοχωρημένος, προκαλούμενος ὑπὸ τῆς μέχρις ὑπερβολῆς περιεργείας, τῆς ἀκόμη καὶ τώρα πολὺ κυριευούσης με, προκαλούμενος, λέγω, νὰ μοὶ ἐξηγήσῃ τὴν βάσιν τῆς κινήσεως πλοίου δι' ἀτμοῦ.

Δευτέρα αἰτία θαυμασμοῦ ἐν Σύρῳ ἦτο ἡ ὁδὸς τῆς Ἀγορᾶς, ἡ δι' ἐμὲ πρωτοφανῆς αὐτῆς κίνησις, τὰ εἰς τὰ «ἐμπορικὰ» ἐκτεθειμένα πολυειδῆ ἐμπορεύματα καὶ αἱ φωναὶ τῶν ὑπαλλήλων τῶν παντοπωλείων, προσκαλούντων τοὺς πελάτας καὶ ἀπαριθμιζόντων τὰς πωλούμενας σαρδέλλας: «Μία καὶ ἡ ἄλλη δύο, καὶ ἡ μοσχομυρωδάτη τρεῖς!» Ὅχι ὀλιγοτέραν ἐντύπωσιν μοὶ ἔκαμε καὶ ὁ θόρυβος τῶν ζυγαριῶν τῶν καπνοπωλῶν, οἵτινες ἐπώλουν, ἐννοεῖται μὲ τὸ σύστημα τοῦ «τέσσαρα καὶ ἓνα» (τὸ «ὀκτώ καὶ δύο» ἦτο πολυτέλεια εἰσαχθεῖσα μετέπειτα) καὶ ἀφ' οὗ ἐζύγιζον τὸν καπνὸν ἄφινον τὴν ζυγαριὰν νὰ πίπτῃ μετὰ πατάγου.

Ὅλα δι' ἐμὲ ἦσαν πράγματα ἄγνωστα καί, ἄνευ ὑπερβολῆς, μοὶ ἔκαμνον τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη, ὅτε μετὰ 19 ἔτη ἔβλεπον κατὰ πρῶτον τὰ βουλευβάρτα τῶν Παρισίων.

Δὲν δύναμαι νὰ λησμονήσω, ὅτι, ἐνῶ διηρχόμην τὴν ἀγορὰν κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἡμέραν, κρατούμενος ἐκ τῆς χειρὸς ὑπὸ τοῦ πατρός μου, παρετήρησα εἰς ἐμπορικὸν ἐκτεθειμένα «κασκετάκια» διὰ παῖδας, ἅτινα ἦσαν, φαίνεται, τότε τοῦ συρμοῦ καὶ εἶχον σχῆμα πρωτότυπον· ὁμοίαζον πρὸς σκουῖφον Νεαπολιτανόν, εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποίου προεῖχε γεῖσον (κεραμίδι), εἰς τὸ ἄνω δὲ ἐκρέματο «φουντίσα».

Ἐκόλλησα ἐκεῖ καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ «ξεκολλήσω», ἕως ὅτου ὁ ἀγαθὸς πατήρ μου ἠναγκάσθη νὰ ἀγοράσῃ ἕν, τὸ ὁποῖον ἐφόρεσα ἀμέσως καὶ λαβὼν ὑπὸ μάλῃς ὃ ἔφερον πρὶν, ἔτρεξα δρομαῖος νὰ τὸ ἐπιδείξω εἰς τὴν μητέρα μου. Ὁ πτωχὸς ἀδελφός μου, πολὺ σοβαρώτερος ἐμοῦ, καίτοι κατὰ τρία μόνον ἔτη πρεσβύτερος, βλέπων τὴν εὐτυχίαν μου διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πιλιδίου ἐγέλα, ἀλλ' ἀπέφευγε νὰ μοὶ ὑποδείξῃ τὸ παιδαριῶδες τῆς χαρᾶς μου.

Ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου, σημειῶ, ὅτι ἀνέκαθεν ἐκεῖνος ἦτο σοβαρώτερος καὶ φιλομαθέστερος ἐμοῦ, ἐγὼ δέ, ἴσως καὶ ἔνεκα τοῦ φιλασθένου τῆς ὑγείας μου καὶ διότι ἦμην ὁ τελευταῖος τῆς οἰκογενείας, ἦμην πολὺ «χαϊδευμένος» καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν μητέρα μου. Ὑπῆρξε μάλιστα ἐποχή, καθ' ἣν ὁ πατήρ μου μετ' ἀνησυχίας παρηκολούθει τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἀνατροφῆς μου, ὡς μηδὲν ἀγαθὸν ὑποσχομένης· ἀλλ' ἡ μήτηρ μου, δὲν ἠξεύρω πῶς καὶ διατί, τὸν ἐνεθάρρυνε προλέγουσα αἴσιον καὶ σχετικῶς μέγα τὸ μέλλον μου.

Τὸ παράδοξον εἶναι, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἀδελφός μου

ἔσυμφώνει ἀνέκαθεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς τὴν μητέρα μου. Καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε ἐκεῖνος διέπρεπεν ὡς ἐπιστήμων ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ ἔζη ἐν πολυτελείᾳ, ἐγὼ δὲ μόλις εἰσηρόμην εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἐμπορίου καὶ ἔζων ταπεινῶς καὶ ἄγνωστος, πρὸς πάντας τοὺς ἐπισκεπτομένους τὸ Βουκουρέστιον καὶ περὶ ἐμοῦ διαλεγομένους μετ' αὐτοῦ ἔλεγεν :

— Αὐτὸς ὁ Ἄνδρέας θὰ γίνῃ μέγας καὶ πολὺς!

Ἐπέπρωτο ἢ πρόρρησις του νὰ ἐπαληθεύσῃ, σχετικῶς πάντοτε πρὸς τὸ ἄδοξον στάδιον τοῦ ἐπιχειρηματίου (homme d'affaires). Ἄλλ' ἐκεῖνος φεῦ! δὲν ἐπέζησε νὰ ἴδῃ οὔτε τὴν ἀρχὴν τῆς προρρησεώς του ἐκτελουμένην.

Η

Αμέσως μετὰ τὴν εἰς Σῦρον ἀφιξίν μας ὁ πατήρ μου μᾶς ὠδήγησεν εἰς τὸ Γυμνάσιον, ὅπου τινὲς τῶν καθηγητῶν μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου ἐξήταζον καθ' ὥρας ὠρισμένας τοὺς προσερχομένους μαθητάς.

Μετὰ σύντομον ἐξέτασιν, ἐγὼ μὲν κατετάχθην εἰς τὴν δευτέραν τάξιν, ὁ δὲ ἀδελφός μου εἰς τὸ σχολαρχεῖον. Εἰς τὴν τάξιν, εἰς ἣν εἰσήχθην, ἐδίδασκεν ὁ Παπᾶ Πόλιτας ὁ Χῖος. Ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπίεισθην, ὅτι ἡ κατάταξις μου ἐκείνη (καὶ μάλιστα κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον, ἥτοι περὶ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους) ἦτο βεβιασμένη, διότι εἶχον μὲν ἀρκούσας δυνάμεις εἰς τὰ Ἑλληνικά, δὲν ἤμην ὅμως ἀρκετὰ κατηρτισμένος εἰς τὰ λοιπὰ μαθήματα καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν Γεωγραφίαν.

Μετὰ 3 ἢ 4 μῆνας προεβιβαζόμενην εἰς τὸ σχολαρχεῖον, ἀγνοῶν παντελῶς τὴν Γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος, περὶ δὲ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης ἐλαχίστας ἔχων γνώσεις, ἐνῶ εἰς τὸ Σχολαρχεῖον ἐδιδάσκετο τὸ μάθημα τοῦτο ὑπὸ τοῦ τότε Σχολάρχου Γεωργίου Σουρία μετὰ τελειότητος, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον ὀλίγοι διδάσκαλοι, νομίζω, φθάνουσιν.

Ἐπὶ μακρὸν κατὰ τὸ στάδιόν μου ἤσθανόμην τὴν ἔλλειψιν γνώσεων ποικίλων καὶ πολλάκις μετ' αἰσχύνης ἀπέφευγον συζήτησιν ἀναγομένην εἰς γεωγραφικὰ ζητήματα, καὶ μάλιστα περὶ τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Τουρκίας, ἐδέησε δὲ εὕρισκόμενος ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ καὶ πολυάσχολος νὰ σπουδάσω κατ' ἰδίαν πολλά, χωρὶς καὶ νὰ καταρτισθῶ ὅπως ἔπρεπε.

Δὲν νομίζω ἀνωφελὲς ἐνταῦθα νὰ προσθέσω, ὅτι κατ' ἐμὲ ἢ ἐκπαίδευσις ἐν Ἑλλάδι δὲν εἶναι ἀνάλογος τῶν ἀναγκῶν εἰς τὸ στάδιον μιᾶς ἐκάστης τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἢ μᾶλλον ἐνὸς ἐκάστου ἐπαγγέλματος, εἰς τὸ ὅποιον ὁ μαθητὴς προτίθεται νὰ ἐπιδοθῇ, ἐν ᾧ σήμερον καὶ τὸ τοῦ χειρῶνακτος ἀκόμη καὶ τὸ τοῦ γεωργοῦ ἐπάγγελμα χρῆζουσιν εἰδικῶν γνώσεων καὶ εἰδικῆς μαθήσεως.

Τὸ Κράτος αὐτὸ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπαλλήλων μόλις πρὸ ὀλίγου καιροῦ ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιβάλλῃ διαγωνισμούς, καὶ τούτους ὄχι πάντοτε ἄρμοδίως. Ἀπολυτήριον γυμνασίου καὶ πτυχίον Πανεπιστημίου ἀποτελοῦσι τὸ σπουδαιότερον τῶν προσόντων ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Εὐνόητον ἄρα, ὅτι ὁ παιδευόμενος νέος, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀποβλέπων εἰς δημοσίαν θέσιν, μόνον ἀπολυτηρίου ἢ πτυχίου αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην. Ἀκόμη καὶ διὰ τὴν εἰσαγωγὴν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἀρκεῖ ἀπολυτήριον ὅπως-ὅπως ἀποκτηθέν. Ἄλλ' ἂν ὄχι ἄλλο, διὰ τοῦ ἀπολυτηρίου ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι κάτοχος μιᾶς ξένης γλώσσης; Δύναται δὲ νὰ σπουδάσῃ καὶ μορφωθῇ ἀρκούντως εἰς

ἐπιστήμην Ἱατρικὴν, Φιλοσοφικὴν ἢ Νομικὴν, χωρὶς νὰ μελετᾷ συγγραφεῖς ξένους; Καὶ δύναται αὐτὸς ὁ μαθητὴς τοῦ Πολυτεχνείου, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τοὺς ὅρους κἂν τῆς ἐπιστήμης του εἰς ξένην γλῶσσαν, νὰ παρακολουθήσῃ τὰς προόδους αὐτῆς;

Μήπως καὶ ἡ κατωτέρα ἐκπαίδευσις δὲν χωλαίνει; Τὸ κακὸν δὲ εἶναι ἔτι μεγαλείτερον εἰς τὰς δευτερευούσας πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς κωμοπόλεις, ὅπου κατ' ἐμὲ τὸ εἶδος τῆς μαθήσεως ἔπρεπε νὰ διαφέρει πολὺ ἐκείνου τῶν πόλεων. Ποία εἶναι ὅμως ἡ διαφορὰ; Οὐδεμία. Καὶ ἐκεῖ Χρηστομάθεια Ἑλληνική, Λουκιανοῦ διάλογοι, Ἀπομνημονεύματα Ξενοφῶντος, Ἰσοκράτους πρὸς Δημόνικον, Πλουτάρχου Βίοι Παράλληλοι, ὀλίγοι γραμματικοὶ καὶ συντακτικοὶ κανόνες καὶ Θεωρητικὴ Ἀριθμητικὴ, ἴση τῷ μηδενὶ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, καὶ πλεον οὐ.

Οἱ οὕτω πως καταρτιζόμενοι, ἂν μὲν ἔχωσι τὰ μέσα, μεταβαίνουν εἰς τὴν πρωτεύουσαν πρὸς ἐξακολουθήσιν τῶν σπουδῶν των, πρὸς ἀπόκτησιν δηλαδὴ ἀπολυτηρίου Γυμνασίου ἢ καὶ πτυχίου τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ αὐξάνουσιν οὕτω τὸν ἀριθμὸν τῶν θεσιθηρῶν ἢ δικηγορίσκων ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι. Οἱ δὲ μὴ ἔχοντες οὐδὲν μέσον, οὔτε ἄνω οὔτε κάτω θεοῦ, (κάτω θεὸς θεωρεῖται ἢ ἐκ τῶν Μονῶν ἢ κληροδοτημάτων ὑποτροφία), χάνονται ἐν ἀργίᾳ καὶ ἐν πολιτικῇ ἐπαρχιακῇ, ὅπερ ἐστὶν ἴσον τῇ καταδολιεύσει τῶν νόμων, καὶ ἐκ τούτου ψωμοζοῦν.

Βλέπω, ὅτι ἡ παρέκβασις μὲ παρέσυρε, καὶ ἀκατάλληλον τὸ μέρος τοῦτο τῶν Ἀπομνημονευμάτων μου

πρὸς τοιαύτας σκέψεις. Ἐάν θέλῃ ὁ Θεός, εἰς ἄλλο μέρος αὐτῶν ἴσως ἐπανέλθω εἰς τὸ σπουδαιότατον τοῦτο κατ' ἐμὲ ζήτημα διὰ τὴν ἐν συνόλῳ πρόοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

Τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ Γυμνάσιον τῆς Σύρου συνέκειτο τότε ἐκ τάξεων ἕξ. Τὸ πρῶτον περιελάμβανε τρεῖς τάξεις, εἰς ἃς ἐδίδασκον κατὰ σειρὰν ὁ Ἰωάννης Βαλέττας, ὁ Παπᾶ Πόλιτας καὶ ὁ Γεώργιος Σουρίας. Εἰς δὲ τὴν πρώτην τοῦ Γυμνασίου ἐδίδασκεν ὁ Νικολαΐδης Φαρδούλης, εἰς τὴν δευτέραν καὶ εἰς τὴν τρίτην ὁ Γυμνασιάρχης Γεώργιος Σερούϊος. Ἐκτακτοὶ καθηγηταὶ δι' ὅλας τὰς τάξεις τοῦ Σχολαρχείου καὶ Γυμνασίου ἦσαν ὁ Ι. Δουραμάνης τῶν Μαθηματικῶν (Ἀριθμητικῆς, Στοιχείων Γεωμετρίας καὶ Ἀλγέβρας), ὁ Ἀστέριος Θεολογίδης τῆς Λατινικῆς, καὶ ὁ Ἐμμ. Ψύχας τῆς Πειραματικῆς Φυσικῆς καὶ στοιχείων Χημείας. Τὴν Γαλλικὴν ἐδίδασκε κατ' ἀρχὰς κάποιος Νούλας—ἀληθῆς nulla ὡς πρὸς τὰς γνώσεις του τῆς Γαλλικῆς φιλολογίας· ἀκόμη δὲν δύναμαι νὰ ἀνακαλέσω εἰς τὴν μνήμην μου τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας του καὶ νὰ μὴ γελάσω. — Μετέπειτα ἐδίδαξεν ὁ Γάλλος Ἐρνέστος Νονότ, ὅστις φυσικὰ ἐγνώριζε τὴν γλῶσσάν του, ἀλλὰ νομίζω, ὅτι δὲν τὴν ἐσπούδασε διὰ νὰ τὴν διδάξῃ, καὶ τέλος ὁ Εὐφραιμίδης, ὅστις τότε εἶχεν ἐπανέλθῃ ἐκ Παρισίων, ὅπου εἶχε μεταβῆ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὑπότροφος, ὅπως σπουδάσῃ τὴν Γαλλικὴν Φιλολογίαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ τὴν διδάξῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὗτος πραγματικῶς μετὰ ζήλου ἐξετέλει τὴν ἐντολήν του, καὶ ἀρκεῖ νὰ εἶπω, ὅτι τόσον

οἱ μαθηταὶ εἶχον προοδεύση! ἐκ τριετοῦς διδασκαλίας τῆς Γαλλικῆς, ὥστε ὁ Εὐφραιμίδης εἰς τὴν τρίτην τάξιν τοῦ Γυμνασίου, ὅπου τότε καὶ ἐγὼ ἐμαθήτευον, ἤρχισε τὰ μαθήματά του ἀπὸ Ἀνάγνωσιν καὶ Γραμματικῆν. Ἄν τις, ἀποφοιτῶν τοῦ ἐν Σύρῳ γυμνασίου, ἐγνώριζε μερικὰ Γαλλικά, βεβαίως τὰ ἔμαθεν ἀπὸ τὸν Εὐφραιμίδην· οὐδέποτε πλέον ἤκουσά τι περὶ αὐτοῦ. Ἐγὼ τοῦλάχιστον ὁμολογῶ ὅτι, ἂν ὄχι ἄλλο, τοῦλάχιστον εἰς τὰς μετέπειτα κατ' οἶκον σπουδὰς μου πολὺ ἐβοηθήθην ἐκ τῆς ὀλιγομήνου διδασκαλίας του.

Αὐτὰ ἦσαν τὰ ἐν τῷ Γυμνασίῳ Σύρου διδασκόμενα μαθήματα, περιττὸν δὲ νὰ εἴπω, ὅτι ἡ μόνη σχεδὸν προσοχὴ ἐδίδετο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Γραμματολογίαν, ὀλιγίστη εἰς τὴν Ἀριθμητικὴν καὶ οὐδεμία εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ Γαλλικὴν γλῶσσαν καθὼς καὶ εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ τὴν Χημείαν. Αἱ ἐξετάσεις εἰς τὰ μαθήματα ταῦτα ἐγίνοντο κατὰ συγκατάβασιν μεγίστην καὶ διδασκόντων καὶ ἐξεταζόντων. Ὑπῆρχον, ἐννοεῖται, καὶ ὀλίγαι ἐξαιρέσεις μαθητῶν, τῶν πλείστων ἐνηλίκων, καὶ ἀπὸ τῆς ἔξω Ἑλλάδος προσερχομένων, οἵτινες ἀπέβλεπον εἰς ἀνωτέρας σπουδὰς καὶ ἤθελον νὰ μάθωσι καὶ ἐμάνθανον. Ὅταν θέλῃ τις νὰ μάθῃ, πανταχοῦ καὶ πάντοτε μανθάνει. Ὅμολογῶ δὲ ὅτι, ἐξαιρουμένων τῶν ξένων γλωσσῶν, τὰ λοιπὰ μαθήματα ἐδιδάσκοντο δεόντως καὶ ἐξηλθον μαθηταὶ τοῦ Γυμνασίου ἐκείνου διαπρέψαντες ἔπειτα ἐπὶ παιδείᾳ καὶ μαθήσει.

Τῆς ἐποχῆς μου ἦσαν ὁ Ἰωάννης Καρασούτζας, ὁ

Ἐριστείδης Παλαιολόγος (μετέπειτα γενικὸς πρόξενος ἐν Κωνσταντινουπόλει), ὁ Ἄνδρέας Ἀναγνωστάκης καὶ ἄλλοι, μὴ ὁμοτάξιοί μου αὐτοί.

Ἐκ τῶν συμμαθητῶν μου ἐνθυμοῦμαι τὸν Θωμᾶν Τιμαγένην, μετέπειτα διευθυντὴν τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς, τότε ὑπότροφον τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ καλόγηρον τὴν περιβολήν, τὸν Παῦλον Δημητριάδην, ἐπίσης καλόγηρον καὶ διαπρέψαντα μετέπειτα, νομίζω, ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸν τότε Ἱεροδιάκονον Δωρόθεον καὶ μετὰ ταῦτα Σχολάριον, ἀρχιεπίσκοπον Λαρίσης, ἀποθανόντα ἐν Ἀθήναις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, καὶ ἄλλους. Ἐννοεῖται ὅτι οὗτοι πάντες ἦσαν κατὰ δεκάδας ἐτῶν πρεσβύτεροί μου.

Ἐγώ, καθ' ὅλας τὰς τάξεις τῆς μαθητεύσεώς μου καὶ κατὰ τὰς ἀπολυτηρίους ἀκόμη ἐξετάσεις, ἤμην πάντοτε ὁ νεώτατος τῶν μαθητῶν καὶ ἡξιούμην διὰ τοῦτο τῆς συμπαθείας καὶ τῶν διδασκόντων καὶ τῶν συμμαθητῶν μου.

Τώρα ἐνθυμοῦμαι, ὅτι εἶχον καὶ τὴν ματαιότητα τῆς ποιήσεως! Ἐπειδὴ δὲ διὰ πᾶν ἄλλο ἤμην ἢ διὰ ποιήσιν, ἐστιχούργουν βεβιασμένους καὶ πεζοὺς τινὰς στίχους, καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν τοῦ Γυμνασίου, εἰς ἣν ἐδιδάσκετο καὶ ἡ Ρητορική, οἱ μαθηταὶ ὄφειλον κατὰ Σάββατον ν' ἀπαγγέλλωσιν ἐνώπιον τοῦ Γυμνασιάρχου ἴδια ρητορικὰ δοκίμια, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπετρέποντο καὶ τὰ εἰς στίχους, δὲν ηὐχαριστούμην εἰς τὰ πεζά, εἰς τὰ ὁποῖα κάπως κάτι ἔκαμνα· ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν λοιπὸν ἐπρόβαινον μὲ ἐν ποιημάτων ἀπαρέσκον, ἐννοεῖται, πάντοτε τῷ Σε-

ρουίῳ (καὶ αὐτὸς πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ ποιητής, πολυμαθέ-
 στατος ἄλλως τε κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ
 τὴν καθόλου φιλοσοφίαν), ἕως ὅτου τέλος εἰς τῶν
 συμμαθητῶν μου Κρής, Ἀνδρεάδης (ἀπέθανε καὶ
 αὐτὸς ἐν Κερκύρα, ἀφ' οὗ ἀπὸ τῶν Μουσῶν παρεδόθη
 εἰς τὸν Κερδῶν), ὅστις ἐθεωρεῖτο ἐπιτυγχάνων εἰς
 τὰ ποιητικὰ γυμνάσματα, μὲ ἐβοήθησεν εἰς σύνθεσιν
 ἑνὸς τοιούτου. Ὁ Σερούϊος ὅμως ἐνόησε τὴν λογο-
 κλοπίαν, καὶ μοὶ τὸ ὑπέδειξε, καὶ ἔκτοτε ἐθεραπεύθη
 ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν ἐκείνην.

Μὲ τὸν Δωρόθεον δέ, τὸν μετέπειτα Ἀρχιερέα καὶ
 Σχολάριον ὡς εἶπον, μοὶ συνέβη καὶ ἄλλο ἀστεῖον:

Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀκριβῶς κατὰ ποῖον ἔτος, ἀλλὰ
 πιθανῶς περὶ τὸ 1855, ὃ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε
 πλούσιος Πελοποννήσιος σιτέμπορος Δ. Δημητρακό-
 πουλος ἔδιδεν εἰς γάμον μίαν τῶν θυγατέρων του τῷ
 Ἰωάν. Φάχρη. Ὁ γάμος ἦτο ἐπίσημος καὶ ἦσαν προσ-
 κεκλημένοι πολλοὶ τοῦ ἐκεῖ ἐμπορικοῦ κόσμου, μεταξὺ
 τῶν ὁποίων καὶ ἐγώ. Ἐφθασα μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ
 μυστηρίου καὶ παρετήρησα τελοῦντα ἤδη τὸ μυστή-
 ριον τοῦ γάμου ἀρχιερέα ἄλλον ἢ τὸν γνωστόν μου
 τῆς συνοικίας Σταυροδρομίου. Ἠρώτησα τὸν πλησίον
 μου ἰστάμενον τίς εἶναι ὁ ἀρχιερεὺς, ἔμαθον δὲ ὅτι
 ἦτο ἐκ Φαναρίου, ἐπίτηδες ἀπεσταλμένος διὰ μεί-
 ζονα ἐπισημότητα τοῦ γάμου.

Ἐνέτεινα τὴν προσοχήν μου καὶ ἐν τῇ φυσιογνω-
 μίᾳ του διέγνων ἄνθρωπον, ὃν δὲν ἔβλεπον τότε τὸ
 πρῶτον. Δὲν ἠδυνάμην ὅμως νὰ ἐνθυμηθῶ ποῦ τὸν
 εἶχον συναντήσῃ καὶ ἐσκέφθην, ὅτι πιθανὸν νὰ ἀπα-

τῶμαι καὶ ὅτι ἴσως ὠμοίαζεν ἄλλῳ τινὶ γνωστῷ μοι κληρικῷ.

Μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις μου, ὅτε μετὰ τὸ πέρας τῆς τελετῆς εἶδον τὸν ἀρχιερέα ῥιπτόμενον οὕτως εἰπεῖν ἐπ' ἐμοῦ καὶ περιπτυσσόμενόν με θερμῶς, σχεδὸν ὀχληρῶς καὶ ἀνακραζόντα:

— Ἄνδρέα μου, ἀγαπητέ μου συμμαθητά, δόξα τῷ Θεῷ, ἔζησα νὰ σὲ ἴδω μεγαλέμπορον, ἐγὼ δὲ νὰ εἶμαι Ἱεράρχης!

Ἐχάρην ἀφ' ἐνὸς διὰ τὴν εὐτυχῆ συνάντησιν, ἐστενοχωρήθην ὅμως ἀφ' ἑτέρου, διότι, ἐνῶ τότε ἤμην μόλις εἰκοσαετής, δυσκόλως ἠδυνάμην νὰ πείσω τοὺς περιεστῶτας, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχω συμμαθητὴν τεσσαρακοντούτην καὶ πλέον, ἠγείρε δὲ τὸ συμβὰν ἀφθόνοους γέλωτας καὶ ψιθύρους μεταξὺ τῶν παρισταμένων.

Παρόμοια ἐπεισόδια ἀφορῶντα εἰς τὴν ἡλικίαν μου, ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν κατὰ καιροὺς κοινωνικὴν θέσιν μου, πλεῖστα ὅσα συνέβησαν κατὰ τὸν βίον μου.

Ἐν τῷ γυμνασίῳ Σύρου ἐμαθήτευσα ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου 1840 μέχρι τοῦ Ἰουλίου 1845, οὐδὲν δὲ τὸ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον εἶχεν ἢ μαθήτευσίς μου αὕτη. Ἦτο περίπου ὁποία ἢ τῶν κοινῶν μαθητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ὅλα ἦσαν ἐν τῷ πλάττεσθαι κοινωνικῶς καὶ πολιτειακῶς. Δὲν ἤμην ἐπιμελής, εἰς τὴν ἔλλειψιν δὲ μεγάλης ἐπιμελείας συνέτεινε καὶ τὸ λεπτὸν τῆς κράσεώς μου καὶ τῆς μητρὸς μου τὰ ὑπερβολικὰ «χάδια» καὶ αἱ συνεχεῖς ἀσθένειαί μου. Ἐνεκα μάλιστα μιᾶς σοβαρᾶς καὶ λίαν ἐπικινδύνου, φαίνεται, νόσου,—τότε οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεραπευτικῆς τοῦ Γάλλου Βρουσέ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πατήρ μου, τὰς τοιαύτας ἀσθενείας ἀπεκάλουν φλογιστικάς, ἂν δὲν ἀπατῶμαι δέ, οἱ νῦν Ἀσκληπιάδαι τὰς ὀνομάζουσι χρονίους πυρετοὺς—διεκόπη ἐπὶ ἑξάμηνον ἢ μαθήτευσίς μου εἰς τὴν πρώτην τάξιν τοῦ Γυμνασίου καὶ ἠναγκάσθη νὰ μείνω εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἐπὶ ἓν ἔτι σχολικὸν ἔτος.

Εἶπον, ὅτι δὲν ἤμην ἐπιμελής, ἀλλ' εἶχον φαίνεται εὐκόλον τὴν ἀντίληψιν καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως

τῶν ἐκάστοτε καθηγητῶν εὐκόλως ἀπεκόμιζον ὅτι ἡ μελέτη ἠδύνατο εἰς ἄλλους νὰ προσπορίσῃ. Πρόσθετες καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ προγυμναστοῦ, ὅστις καθ' ἑκάστην ἐρχόμενος ἐπὶ μίαν ὥραν ἐπανελάμβανε τὰ τῆς τελευταίας παραδόσεως ἐν τῇ σχολῇ μαθήματα καὶ μὲ ἐξεβίαζεν εἰς μιᾶς ὥρας ἀναμάσησιν ἢ ἔστω καὶ μελέτην τοῦ μαθήματος. Οὕτως ἐξάγεται πῶς κατωρθώθη ὀλίγον ἀπὸ ὅλα ν' ἀποθησαυρίσω ἐκ τῆς μαθητεύσεώς μου.

Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ὡς πρὸς τὰς ξένας γλώσσας, τὰς ἤρπασα δηλαδὴ «κουτσὰ στραβὰ» ἐξ ἀντιλήψεως.

Διὰ τὴν Γαλλικὴν εἶχον προγυμναστὴν κατ' οἶκον τὸν πατέρα μου,—αὐτὴν ὁμως ἐμελέτησα ὕστερον καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τῆς Ἰταλικῆς μόνος διδάσκαλός μου—καὶ αὐτὸς λίαν ἐπιεικῆς—ὑπῆρξεν ἐπὶ τινα χρόνον ὁ αὐτὸς πατήρ μου. Τῆς δὲ Ἀγγλικῆς ὁ Χρῆστος Εὐαγγελίδης, δίδων μαθήματα εἰς τὸν οἶκόν του εἰς πέντε ἴσως ἢ ἕξ μαθητάς, ἐπὶ μίαν ὥραν καθ' ἑκάστην, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκατηριθμούμην καὶ ἐγὼ ἐπὶ δύο περίπου ἔτη.

Ὁ Χρῆστος Εὐαγγελίδης ἦτο ἐκ τῶν παιδῶν, ὅσους φιλόανθρωποι Ἀμερικανοὶ κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα εἶχον σώσει, πέμψαντες εἰς Ἀμερικὴν πρὸς ἐκπαίδευσιν. Ἦτο συνεπῶς γνώστης τῆς Ἀγγλικῆς· ἀλλ' ἡ προφορὰ του ἦτο μᾶλλον Ἑλληνική, οὔτε εἶχε σπουδασῆ δια νὰ διδάξῃ τὴν γλῶσσαν, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον, ἐπαναλαμβάνω, χρειάζεται εἰδικότης. Διεκρίνετο ὡς παιδαγωγὸς καὶ διέπρεψε συστήσας σχολὴν ἰδιωτικὴν μετ' οἰκοτροφείου, ὅπου ἐξεπαιδεύθησαν

πλεῖστοι τῶν διαπρεψάντων μετέπειτα ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ καὶ εἰς τὸ ἔμπορικὸν μάλιστα στάδιον.

Μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως ἀναπολῶ εἰς τὴν μνήμην μου τοὺς χρόνους ἐκείνους, τὰ μαθητικὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ ἐν γένει τὴν ἐν Σύρῳ ζωὴν.

Ὁ μαθητής, ὡς μαθητής, οὐδεμίαν ἄλλην εἶχε διασκεδάσιν,—καὶ δὲν ἐξηροῦντο οὔτε οἱ ἐνήλικοι—εἰμὴ τὰς ἐκδρομὰς εἰς τὰ κατάξηρα χωράφια τῆς Σύρου, τὰ ὁποῖα ἐκαλοῦντο ἔξοχαί, μὴ πρασινίζοντα εἰμὴ ἀπὸ συκίας καὶ ἀμπέλους. Δρόμοι ἐλευθέρως βατοὶ δὲν ὑπῆρχον οὔτε εἰς αὐτὰ τὰ σήμερον τερπνὰ «Βαπόρια». Ἐκεῖ οἱ μαθηταὶ ἔπαιζον τὰ τῶν παιδῶν παιγνίδια «ἀμπάριζα» καὶ «τόπι» καὶ περιφρονητικῶς ἔδακτυλοδεικτοῦντο οἱ συχνάζοντες εἰς καφενεῖα ἢ λέσχας ἢ ἄλλα διασκεδαστικὰ κέντρα.

Κατὰ τὰς ὥρας τοῦ θάλπου καταφύγιον ἦτο τὸ κολύμβημα, τοῦ ὁποίου καὶ κατάχρησις μεγάλη ἐγένετο. Κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας ὄμιλος ἐκ πέντε ἢ ἕξ μαθητῶν ἐμίσθου δι' ὀλόκληρον ἡμέραν λέμβον καί, ἔξερχομένου ἐννοεῖται τοῦ λεμβούχου, ἀφίνετο ἢ λέμβος εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐνοικιαστῶν, καθισταμένων καὶ κωπηλατῶν αὐτῆς.

Εὐτυχῶς δὲν συνέβαινον ἐκ τούτου δυστυχήματα.

Μεταξὺ τῶν διασκεδάσεων παρέλειψα ν' ἀναφέρω καὶ τὴν «γαῖδουροκαβαλλαρίαν», ἀλλ' αὕτη ἦτο ἐκτάκτως προσιτὴ εἰς τὰ ἀρχοντόπουλα ὡς πολυδάπανος, (μίαν ἕως δύο δραχμὰς δι' ὄλον ἀπομεσήμερον, ἀλλὰ καὶ τί ψόφια ζῶα!) Ἐγὼ τὸ «χαϊδευμένον» συνεχέστατα εὗρισκον τὰ μέσα διὰ τῆς μητρὸς μου νὰ πορι-

σθῶ τὸ τίμημα αὐτῆς τῆς διασκεδάσεως, ἂν καὶ μὴ ἄρχοντόπουλον ἀπολύτως κατὰ τὴν ἀποδιδομένην τότε ἐν Σύρῳ σημασίαν εἰς τὸν τίτλον τοῦτον.

Μόνον εἰς τοὺς μεγαλεμπόρους τότε ἐπετρέποντο τοιαῦται «ἀρχοντικαὶ δαπάναι» διὰ τὰ τέκνα τῶν, καὶ οἱ μεγαλέμποροι εἶχον τὰ πρωτεῖα. Αὐτοὶ δὲ κυρίως ἀπετέλουν τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ τόπου. Δὲν ἦτο ἄλλως παράδοξον εἰς πόλιν ἀποκλειστικῶς ἐμπορικὴν, μηδὲν τότε μάλιστα παράγουσαν, νὰ μὴ δίδῃ θέσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὰ ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα καὶ τὰς τέχνας, εἰμὴ τόσῃν, ὅσῃν αἱ ἀνάγκαι τῶν κατοίκων ὑπεδείκνυον.

Ἐπειδὴ ἀνέφερα «ἀρχοντικὰς δαπάνας», δεόν νὰ περιγράψω ἐν συντομίᾳ καὶ τὸν καθόλου βίον τῶν τότε πλουσίων ἢ καὶ τῶν εὐπόρων.

Ἡ φειδῶ διὰ τὰς καθημερινὰς τοῦ οἴκου δαπάνας ἦτο . . . ἄς εἶπω ὑπερβολικὴ, διὰ νὰ μὴ εἶπω τι χειρότερον. Οἱ εὐπορώτεροι ἐτρέφοντο ὡς ἄποροι. Τὸ κρέας ἦτο πολυτέλεια καὶ μόνον εἰς τὸ μεσημβρινὸν γεῦμα παρετίθετο εἰς τὴν τράπεζαν. Μία ὀκτὼ κρέατος ὠρίζετο συνήθως δι' οἰκογένειαν ἐκ τεσσάρων ἕως ἑπτὰ ἀτόμων καὶ τοῦτο εἰς ἓν καὶ μόνον εἶδος φαγητοῦ. Αἱ ἀρχόντισσαι, ὡσάκισ συνήρχοντο εἰς «ἀπογευματινὴν», συνεζήτουν διαρκῶς περὶ οἰκονομίας εἰς τὴν τροφήν καὶ παρέβαλλον ἢ μία τῆς ἄλλης τὴν δαπάνην, ζητοῦσαι νὰ εὕρωσι τρόπον μείζονος οἰκονομίας.

Οἱ ἰχθύες, οἱ πλέον χονδροὶ ἐννοεῖται, τὰ «μπαρμπούνια», τὰ «λυθρίνια» καὶ τὰ «μελανούρια» ἦσαν ὄρατὰ σπανίως εἰς τὰς οἰκίας τῶν πλουσίων καὶ τοῦτο εἰς ποσὸν ἐλάχιστον. Δι' ἕξ ἄτομα π. χ. ἠγοράζοντο

100 δράμια «μπαρμπούνια». Ἐκόμη καὶ αἱ «μαρίδες» δὲν ἦσαν ἄφθονοι εἰς τὴν τράπεζαν, καὶ τούτων τὸ ὄρισμένον ποσὸν δι' ἑσπερινὸν δεῖπνον οἰκογενειακόν, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν προσετίθετο εἰμὴ ὀλίγος τυρός, δὲν ὑπερέβαινε τὰ 150 δράμια. Ὅλα τὰ λοιπὰ ἐδώδιμα ὑπηγορεύοντο κατὰ ποσὸν καὶ ποιὸν ὑπὸ τῆς αὐστηραῆς φειδοῦς.

Καθ' ἑκάστην ἐθεῶντο καθ' ὁδὸν οἰκογενειάρχαι μεγαλέμποροι ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ φροντίζοντες μόνοι περὶ τῶν τροφίμων.

Κατὰ τὰς νηστησίμους ἡμέρας οἱ ἰχθύες καὶ αἱ σαρδέλλαι ἀντικαθίσταντο διὰ τοῦ χαβιαρίου φερομένου κατ' οἶκον ὑπὸ τῶν οἰκογενειάρχων, κατὰ 12¹/₂ δράμια ἑκάστοτε, περιτυλιγμένου «μετὰ πολυτελείας» πρῶτον διὰ φύλλου ἀμπέλου καὶ εἶτα διὰ χάρτου προερχομένου, Κύριος οἶδεν, ἀπὸ ποίου μαθητοῦ τετραδίου «Ἐξηγήσεων» ἢ βιβλίου ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔμεναν παροιμιώδη «καλὰ διὰ τὸν μπακάλην». Βεβαίως ἡ χρῆσις χάρτου, ὄρισμένου ἀρχικῶς δι' ἀπόθεσιν τῶν τροφίμων, δὲν εἶχεν ἔτι ἐν Σύρῳ εἰσαχθῆ καὶ οἱ πτωχοὶ μαθηταί, πολλάκις δὲ καὶ οἱ εὐποροὶ εἰς στιγμὴν ἀνάγκης κερμάτων τινῶν, ὅχι μόνον εἰς πώλησιν παλαιῶν τετραδίων κατέφευγον, ἀλλὰ καὶ βιβλίων ἔστιν ὅτε ὅχι ἀπολύτως «διὰ τὸν μπακάλην» μόνον καταλλήλων.

Τὰ 12¹/₂ δράμια χαβιαρίου ὄφειλον ν' ἀρκέσωσιν ὡς ἄρτυμα πέντε ἢ ἕξ, ἴσως καὶ περισσοτέρων συνδαιτυμόνων. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀναλόγως ἐμείου τὴν ἑκάστοτε ὄρισμένην δόσιν.

Ἐνθυμοῦμαι, μεταξύ τῶν ἀριστοκρατικωτάτων τὰ ἦθη, τὸν Νικόλαον Πρασακάκη, ὅστις εἶχε παραιτηθῆ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἔζη ἐξ εἰσοδημάτων. Ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν πολιτικὴν, κατ' ἀρχὰς τὴν ἐπαρχιακὴν, πολλάκις ἐδημάρχευσεν ἐν Σύρῳ, μετὰ ταῦτα δὲ μετέβη εἰς Ἀθήνας καὶ διορίσθη γερουσιαστὴς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὀθωνος. Οὗτος μετὰ δύο ἢ τριῶν ἄλλων ἀπέιχε τοῦ ἐθίμου τοῦ φέρειν ὀψώνια καθ' ὁδόν.

Ὁ Νικόλαος Πρασακάκης ἦτο αὐτόχρομα «ἀφεντάνθρωπος», συνενῶν μετὰ τῆς φυσικῆς ἀγαθότητος καὶ τέχνην πρὸς τὸ ἀγαπᾶσθαι.

Εν ᾧ, ὡς εἶπον, ἡ φειδὼ περὶ τὴν τροφήν ἔφθανε μέχρις ὑπερβολῆς, ὡς πρὸς τὴν περιβολήν, καὶ μάλιστα τῶν Κυριῶν, αἱ δαπάναι ἦσαν δυσανάλογοι πρὸς τὰ μέσα τῶν κατοίκων.

Οἱ συρμοὶ τῆς Ἑσπερίας παρηκολουθοῦντο, οὕτως εἶπεῖν, κατὰ βῆμα καὶ πλεῖσται τῶν ἐν Σύρῳ δεσποινῶν ἐκόμιζον τοὺς ἱματισμοὺς καὶ τὰ «καπελλῖνα» καὶ τὰ τῆς ὑποδήσεως ἀκόμη ἐκ τῆς Ἑσπερίας, οἱ μὲν μεγαλέμποροι διὰ τῶν ἐκεῖ ἀνταποκριτῶν αὐτῶν, οἱ δὲ ναυτικοὶ διὰ τῶν πλοίων των. Ἡ μεσαία τάξις ἐπρομηθεύετο ἐξ αὐτῶν τῶν ἐν Σύρῳ «ἐμπορικῶν», τῶν ὁποίων οἱ προϊστάμενοι, ἐκμεταλλεῖσθαι φυσικῶς τὴν ἀδυναμίαν τῶν κατοίκων, ἐπλούτιζον τὰ καταστήματα αὐτῶν εἰσκομίζοντες παντοῖα εἶδη πολυτελείας, τῶν ὁποίων εὗρισκον ἀφθόλους ἀγοραστὰς καὶ ἐκ τῶν ὁποίων καὶ πολλοὶ ἐσχημάτισαν σπουδαίας περιουσίας.

Ἐπειδὴ ὁμως ἡ Σῦρος δὲν παρῆγε τότε συνεχεῖς εὐκαιρίας, οἷας αἱ ἀνεπτυγμέναι κοινωνίαι, πρὸς ἐπίδειξιν πολυδαπάνου περιβολῆς, ἡ ἐπίδειξις ἐγίνετο εἰς

τὰς ἐκκλησίας, εἰς τοὺς οἴονεὶ περιπάτους καὶ κατὰ τὰς ἐπισκέψεις. Καθ' ὅλας αὐτὰς τὰς περιστάσεις ἔβλεπέ τις κυρίας περιβεβλημένας μεταξίνας βαρυτίμους ἐσθῆτας, πιλίδια πολυτελῆ κεκοσμημένα διὰ τριχάπτων κτλ. μὴ παραδεδεγμένα ἐν ἄλλαις κοινωνίαις εἰμὴ καθ' ὠρισμένας περιστάσεις.

Μόνη δικαιολογημένη εὐκαιρία πλουσίας περιβολῆς ἦσαν οἱ χοροὶ οἱ διδόμενοι εἰς τὰς δύο λέσχας, ὧν ἡ μὲν τῶν Χίων, ἡ δὲ τῶν μὴ Χίων. Διότι δυστυχῶς σχεδὸν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Σύρου (*Κάτω Σύρου* δηλαδή πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς Ἄνω Σύρου, κατοικουμένης ὑπὸ τῶν ἀρχαίων οἰκιστῶν, σχεδὸν πάντων καθολικῶν τὸ θρήσκευμα, καὶ Ἐρμουπόλεως μετονομασθείσης) ὑπὸ τῶν προσφύγων, θυμάτων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἶχεν ἐγκατασταθῆ ὁ διχασμὸς εἰς Χίους καὶ μὴ Χίους. Ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἐξακολουθεῖ, μολονότι ἔκτοτε μεταξὺ τῶν δύο τούτων στοιχείων παρενέβησαν οἱ μετέπειτα ἐκεῖ ἐγκαταστάντες πολυάριθμοι Πελοποννήσιοι καὶ ἐγένοντο ἐπιγαμίαι μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων στοιχείων.

Πλεῖστοι τῶν ἀρχικῶς ἐγκαταστάντων Χίων ἀπεβίωσαν, τὰ δὲ τέκνα αὐτῶν μετενάστευσαν, εἴτε εἰς Τουρκίαν εἴτε εἰς τὴν Ἑσπερίαν, καὶ ἡ φυλετικὴ διάκρισις ἐμειώθη κατὰ πολὺ, ἔχω δὲ δι' ἐλπίδος, ὅτι καὶ ταχέως θέλει ἐκλείψῃ.

Ἐπανερχόμενος εἰς τοὺς χοροὺς τῶν λεσχῶν, γλυκείας καὶ ἀστείας ἀναμνήσεις ἔχω αὐτῶν καί, ταύτη τῇ στιγμῇ, πραγματικῶς ἠδύνομαι γράφων ὀλίγα σχετικά.

Τὸ πρῶτον οἶκημα τὸ χρησιμεῦον διὰ τὴν Χιακὴν Λέσχην, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσῆλθον, ἦτο τὸ ἄνωθεν τοῦ φαρμακείου τοῦ Βοτάρου (Botaro), Ἰταλοῦ ἱατροῦ, ἔχοντος καὶ φαρμακεῖον, ἂν δὲν ἀπατῶμαι δέ, τὸ οἶκημα ἐκεῖνο ἦτο καὶ ἰδιοκτησία του, καὶ μοὶ ἐφαίνετο μεγαλοπρεπὲς μέγαρον.

Ὅταν, μετὰ παρέλευσιν εἰκοσαετίας καὶ πλέον, ἐπεσκέφθην τὴν Σῦρον καὶ εἶδον τὸ αὐτὸ οἶκημα ὡς δευτεροβάθμιον ξενοδοχεῖον, ἐνόησα πόσον αἱ παιδικαὶ ἐντυπώσεις μεγαλοποιούσι καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα.

Ἡ ἐπίπλωσις τῆς Λέσχης, ἣ ὁποία τότε μοὶ ἐφαίνετο πολυτελής, συνίστατο εἰς τραπεζάκια ξύλινα χρωματισμένα, καθίσματα ψιάθινα καὶ ἀνάκλιτρα, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι προήρχοντο ἐκ τῆς Μασσαλίας «λουστράτα», ἐνῶ τῶν λοιπῶν καφενεύων ἦσαν πράσινα χρωματιστὰ εὐτελοῦς ποιότητος. Παραπετάσματα καὶ τάπητες ἦσαν ἄγνωστα. Ἡ θέρμανσις τῆς αἰθούσης ἐγίνετο διὰ τῶν ἑστιῶν καὶ τῶν καπνιζομένων ἀφθόνως «τσιμπουκίων».

Οἱ συνδρομηταὶ ἐπλήρωνον 60 δραχμὰς ἢ μᾶλλον «σφάντζικας» ἑτησίως, εἶχον ὡς διασκεδάσεις τὸ ἀναγνωστήριον πλήρες ἐφημερίδων... τριῶν ἢ τεσσάρων, ὅλων ἑλληνικῶν: *Ταχύπτερος Φήμη*, Ἰθηνᾶ κλπ. Ἡ Ἀμάθεια τῆς Σμύρνης ἦτο τὸ μόνον φύλλον ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ κατὰ τὸ 1840. Μόνον κατὰ τὸ 1843 ἐγένετο ἡ θυσία τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸ ἀναγνωστήριον τοῦ *Sémaphore de Marseille*, τῆς ἑβδομαδιαίας ἐκδόσεως.

Ἐκτὸς τοῦ ἀναγνωστηρίου διεσκέδαζον οἱ συνδρομηταὶ καὶ εἰς τὸ ἓν καὶ μόνον καὶ τοῦτο ἀρχαϊκώτατον σφαιριστήριο. Κυρία διασκέδασις ἦτο ἡ τοῦ χαρτοπαιγνίου τῆς ἀρχαϊκῆς «κοντζίνας» καὶ τῆς «πρέφας» μὲ «καπίκια», ὅχι δηλαδή μὲ χρήματα, ἀλλὰ δι' ἑνὸς συστήματος, καθ' ὃ ὁ εἷς ἐκ τῶν τεσσάρων παιζόντων ἐπλήρωνεν ἐπὶ τέλος τοὺς καφέδες ἢ τὰ γλυκὰ τῶν τριῶν ἄλλων. Τὸ χαρτοπαίγνιον μὲ χρήματα ἐν τῇ Λέσχῃ ἀπηγορεύετο δι' ὅλου τοῦ ἔτους καὶ μόνον κατὰ τοὺς χοροὺς αὐτῆς ἐπετρέπετο. Ἐγὼ διεσκέδαζον πλειότερον τῶν παιζόντων, διότι καθήμενος συνεχῶς πλησίον τοῦ παίζοντος «κοντζίναν» πατρός μου ἔρωγον ἢ ἀπεκόμιζον τὰ εἰς γλυκὰ κέρδη του.

Δύο ἢ τρεῖς χοροὶ ἐδίδοντο κατὰ τὰς Ἀπόκρεως δι' ἐράνων τῆς Λέσχης καὶ εἷς ἢ δύο δι' ἐράνων τῆς νεολαίας τῶν συνδρομητῶν.

Οἱ χοροὶ οὗτοι ἦσαν τὸ μέγα συμβάν τῆς Σύρου, δι' ὅλον τὸ ἔτος. Ἐκεῖ «ἔδιδε καὶ ἔπαιρνε» ἡ πολυτέλεια τῆς περιβολῆς τῶν κυριῶν καὶ ἡ κομψότης τῶν νέων. Ἐκεῖ ἐπεδεικνύετο ἡ ἐφαρμογὴ τῆς «μόδας». Ἐκεῖ ἀνεπτύσσοντο οἱ ἔρωτες. Ἐκεῖ τέλος παρείχετο ὕλη «γλωσσιᾶς» δι' ὅλον τὸ ἔτος, καταναλισκομένων ὅλων τῶν ἀπὸ τροφῆς οἰκονομιῶν, περὶ ὧν ἀνέφερα, συμφώνως πρὸς τὸ χιακὸν ῥητόν: «ἡ κοιλία τρυπὲς δὲν ἔχει», ἦτοι ὅ,τι φορεῖς φαίνεται, ὅ,τι ἔφαγες εἶναι ἀόρατον.

Τὸ περιέχον ἐν τούτοις, ἀναλόγως τῆς πολυτελοῦς περιβολῆς καὶ κομψότητος, δὲν παρήλλασσε πολὺ τῆς συνήθους ἀπλότητος. Διὰ τὸν φωτισμὸν προσετίθεντο

κηρία προσαρτώμενα εἰς κηροπήγια κρεμάμενα εἰς τοὺς τοίχους καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης, στολισμένα διὰ κλάδων καὶ φύλλων δάφνης καὶ μυρσίνης, καὶ τίποτε ἄλλο. Τὰ ἀναψυκτικὰ ποτὰ ἐπληρώνοντο παρ' ἐκάστου προσερχομένου εἰς τὸ κυλικεῖον εἴτε μετὰ τῆς «δάμας» του εἴτε μόνου. Ὡστε ἡ κυρία ἢ μὴ ἔχουσα πέρασιν ἐκινδύνευε νὰ ὑποφέρῃ ἀπὸ δίψαν ἐπὶ ὥρας, μέχρις οὗ εὔρη τὸν σύζυγον ἢ συγγενῆ νὰ τῇ προσφέρῃ ἔστω καὶ ὕδωρ.

Ἐν μιᾷ γωνίᾳ τῆς αὐτῆς αἰθούσης τοῦ χοροῦ ἐγκαθίστατο καὶ τὸ χαρτοπαίγνιον. Ἦκουέ τις διαρκῶς τὸν θόρυβον τῶν ἐπὶ τῶν τραπέζων κυκλοφορούντων ταλλήρων, κάποτε δὲ κύριος ἐκ τῆς τραπέζης τοῦ χαρτοπαίγνιου ὅπως χορεύσῃ ἄφινε τὰ τάλληρα νὰ ἤχοῦν εἰς τὰ θυλάκιά του ὄχι πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλὰ διὰ «νοστιμιάν». Τοιοῦτον ἐνθυμοῦμαι τὸν Μιχαὴλ Σαλβᾶγον, τὸν καὶ «Ταλλαράν» ἐπιλεγόμενον τότε, νέον πλούσιον ἐκ πατρικῆς κληρονομίας, ὄχι εὐμορφον, ἀλλ' εὐχάριστον, πνευματώδη, ἀστεῖον, ἀφελῆ, μὴ ἔχοντα δὲ τότε ἢ μόνον τὸ ἐλάττωμα (ἂν θεωρηθῆ ἑλάττωμα) τοῦ συνεχῶς ἐρᾶσθαι.

Ὅλων τῶν δεσποινίδων τὰ βλέμματα, ὅταν ἐχόρευε, προσηλοῦντο ἐπ' αὐτοῦ, ἐμοῦ δ' ἐκίνει τὸν ἀπόλυτον θαυμασμόν.

Ὁ χαρὸς ἤρχιζε μὲ τὴν «πολωνέζαν», εἶδος χορευτικοῦ περιπάτου, εἰς ὃν προεπορεύοντο οἱ παρήλικοι κύριοι μετὰ τῶν παρηλίκων κυριῶν, ἢ ἂν ὄχι ὅλως παρηλίκων, μητέρων τῶν δεσποινίδων χορευτριῶν, αἵτινες ἀπεῖχον τοῦ χορεύειν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι κατὰ

τὴν «πολωνέζαν» παρετηροῦντο καὶ ἐσχολιάζοντο αἱ γενόμεναι τιμητικαὶ διακρίσεις τῶν κυριῶν ὑπὸ σημαίνοντων προσώπων. «Τίς ἐσήκωσε τὴν δεῖνα ἢ δεῖνα κυρίαν εἰς τὴν πολωνέζαν»· π. χ. ὁ δήμαρχος, ὁ διοικητής, οἱ πρωτεύοντες τῶν μεγαλεμπόρων, οἱ καὶ συνήθως διατελοῦντες ἔφοροι τῆς Λέσχης καὶ οὕτω καθεξῆς. Τοῦτο παρηκολουθεῖτο μετ' ἰδιαιτέρας προσοχῆς. Ἄλλοίμονον δὲ εἰς τὰς δυστυχεῖς ἐκεῖνας, αἵτινες εἶχον τὴν τύχην «νὰ μὴ σηκωθοῦν οὔτε εἰς τὴν πολωνέζαν». Ἐμενον καρφωμένοι εἰς τὴν «ψάθαν» τῶν καθισμάτων, θεώμενοι τοὺς παρελαύνοντας μετ' εὐνοήτου πικρίας καὶ δυσθυμίας, προβλέπουσιν δὲ καὶ τὴν δίψαν, τὴν ὁποίαν θὰ ὑπέφερον κατὰ τὸ διάστημα τῶν χορῶν, οὐδενὸς προσερχομένου νὰ τὰς συνοδεύσῃ καὶ ταῖς προσφέρῃ «ἐξ ἰδίων δαπανῶν», ὡς προεῖρηται, ἀναφυκτικὸν τι ἢ ἐνδυναμωτικὸν καὶ χορταστικόν.

Διότι ἐκτὸς τῶν ἀναφυκτικῶν ἀπὸ λεμονάδας, σουμάδας κλπ. ὑπῆρχον ἐν τῷ κυλικίῳ καὶ τὰ ὑλικώτερα γλυκά, ἦτοι «μπακλαβᾶς», «τρίγωνα», «κουραμπιέδες», «γαλατομπούρεκα», «ἀμυγδαλωτὰ» καὶ λοιπὰ παραπλήσια τῆς τότε ἐποχῆς.

Μετὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον παρουσιάζετο καὶ ἡ σοκολάτα, θεωρουμένη τότε πολυτελέστατόν τι. Ἐπειδὴ ἀνεφερα τὴν σοκολάταν, αἰσθάνομαι τὴν διάθεσιν νὰ ἀφηγηθῶ ἐν ἀστεῖον ἐπεισόδιον τῆς ἡλικίας μου ἐκείνης.

ΙΑ΄

Ἦμην δωδεκαετῆς περίπου καὶ ἀπὸ δύο ἐτῶν ἤδη ἤκουα τὰ τῶν χορῶν, τὰ πρὸ καὶ μετὰ, καὶ ἔβλεπον τὴν μητέρα μου ἐνασχολουμένην εἰς τὰ τῆς περιβολῆς αὐτῆς καὶ τῆς μεταβάσεως εἰς τοὺς χοροὺς καὶ ἤκουον κατὰ τὰς μετέπειτα ἡμέρας, ὅποτε τινὲς τῶν φίλων αὐτῆς συνήρχοντο παρ' ἡμῖν εἰς «ἀπογευματινὴν», τὰ περὶ τοῦ τελευταίου χοροῦ λεγόμενα, τὰς περιγραφὰς καὶ τὰς σημειώσεις τῆς «τουαλέττας» τῆς μὲν ἢ τῆς δέ, τοὺς ψιθύρους περὶ ἐρώτων τοῦ μὲν καὶ τῆς δέ κλπ., ὥστε ζωηρότατα ἐπεθύμησα καὶ ἐγὼ νὰ παραστῶ εἰς ἓνα τοιοῦτον χορὸν καὶ ἐξέφρασα πρὸς τὴν μητέρα μου τὴν ἐπιθυμίαν μου. Ἐκείνη ἐξεπλάγη καὶ μοὶ εἶπε:

— Τὰ παιδιά δὲν πηγαίνουν εἰς τοὺς χοροὺς καὶ νὰ μὴ τὸ ξαναειπῆς!

Πραγματικῶς δὲ ἐγνώριζον, ὅτι ἀπεκλείοντο τῶν χορῶν ὄχι μόνον τὰ παιδιά, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔφηβοι ἀκόμη καὶ οἱ μὴ χειράφετοι νέοι. Μοὶ προσέθεσεν ἡ μήτηρ μου:

— Καὶ ποίου ἄλλου παιδὶ ἐφάνη εἰς τὸν χορὸν, ὥστε νὰ φανῆς καὶ σύ;

Ἐγὼ ὅμως τὸ enfant gâté δὲν εἶχον συνηθίση εἰς ἀρνήσεις· ἐπέμεινα, ἐδάκρυσα, προσεποιήθην τὸν ἀδιάθετον ὡς ἐκ τῆς λύπης μου καὶ οὐδόλως μετεπειθόμην ἀκούων τὴν μητέρα μου ἀποφασίσασαν νὰ μὴ πηγαίνη εἰς τὸ ἐξῆς εἰς χορούς, οὔτε τὸν πρεσβύτερόν μου ἀδελφὸν συμβουλεύοντά με «νὰ ἔλθω εἰς τὸν ἑαυτόν μου καὶ νὰ μὴ στενοχωρῶ τὴν μητέρα μου».

Ὁ πατήρ μου ὀξύθυμος, ἀλλ' ἀγαθώτατος κατὰ βάθος, δὲν εἶχε λάβη γνῶσιν τῶν διατρεχόντων, ἐδέησεν ὅμως νὰ καταφύγουν εἰς τὴν αὐστηρότητά του διὰ «νὰ μοῦ κόψη τὸν βῆχα». Παραδόξως ἐκεῖνος, ἀκούσας τὸ συμβαῖνον ἐν ἀπουσίᾳ μου, (ἐγὼ δὲ τὸ ἔμαθον ἐξ ὑπηρετρίας μαύρης ἐκχριστιανισθείσης ὀνόματι Μαρίας, ἣτις μεγίστην δι' ἐμὲ εἶχεν ἀδυναμίαν), ἀντὶ νὰ θυμώσῃ ἐμειδίασε καὶ εἶπεν εἰς τὴν μητέρα μου:

— Ἄφισε νὰ ἴδωμεν ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ.

Ἐν συντόμῳ, τὴν παραμονὴν τοῦ προσεχοῦς χοροῦ, ἐμοῦ παρόντος, εἶπε πρὸς τὴν μητέρα μου:

— Αὐρίον νὰ πάρῃς μαζί σου τὸν Ἀνδρίκον εἰς τὸν χορὸν· σὰν μελαγχολικὸς μοῦ φαίνεται καὶ ἐξήτησα ἕκτακτον ἄδειαν ἀπὸ τὴν Ἐφορείαν νὰ ἔλθῃ μαζί μας νὰ μείνῃ ὀλίγην ὥραν εἰς τὸν χορὸν καὶ νὰ διασκεδάσῃ.

Οὕτω τὴν ἐπομένην ἢ ἐπιμονή μου ἐνίκα καὶ μετέβαινον εἰς τὸν χορὸν τῆς Λέσχης μετὰ τῶν γονέων μου καὶ ἔβλεπον μετ' ἐκστάσεως τὴν κατάφωτον αἴθουσαν, τοὺς χορευτὰς καὶ τὰς χορευτρίας καὶ τέλος τὸ χαρτοπαίγνιον «μὲ τάλληρα καὶ φλουριά»....

Ζωηρότατα μένει ἐντυπωμένη εἰς τὴν μνήμην μου

ἐκάστη λεπτομέρεια τοῦ σήμερον λογισθησομένου μετριοτάτου ἐκείνου ἐπαρχιακοῦ χοροῦ.

Οἱ φίλοι τοῦ πατρός μου μὲ ἐπεριποιοῦντο πολυειδῶς, μοὶ προσέφερον ἀναψυκτικά, ἀλλ' ἐγὼ οὔτε ἐδίψων, οὔτε ἐπείνων· ἔβλεπα! Κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἤσθάνθην εἰς τὸν παιδικόν μου στόμαχον ἀπαιτήσεις καὶ ἐδέχθην τὴν πρότασιν φίλου νὰ μὲ «τρατάρη» κάτι τι. Οὗτος μοὶ προσέφερε τὸ δαπανηρότερον «τρατάρισμα», ποτήριον σοκολάτας μὲ βούτημα παντεσπάνιας.

Ἐπὲρ τὰ 50 ἔτη παρῆλθον καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι ἔκτοτε νὰ ἐγεύθην τι, τὸ ὁποῖον νὰ μοὶ παρεῖξε τοσαύτην ἡδονήν! Τὸ ῥόφημα μοὶ ἐφάνη ἐκτάκτως γευστικὸν καὶ ἅμα ἐτελείωσα, ἔδραμον πρὸς τὴν μητέρα μου καί, λησμονῶν ὅτι εὐρίσκομαι μεταξὺ πολυπληθοῦς ὀμηγύρεως, ἐφώναξα:

— Μητέρα, ἦπια σοκολάταν!

Ἐκείνη δὲ δὲν εὗρισκε τρόπον νὰ καταπραῦνη τὸν ἐνθουσιασμόν μου.

Ἄλλη διασκέδασις τῶν νέων, καὶ τῶν γερόντων ἀκόμη, ἦτο ἢ κατὰ τοὺς μῆνας Αὐγούστον καὶ Σεπτέμβριον κυρίως κυνηγεσία τρυγόνων καὶ ὀρνύγων. Ἐκατοντάδες κυνηγῶν ἐξήρχοντο κατὰ Κυριακὴν, μὴ ἐξαιρουμένων οὔτε τῶν ἐφήβων μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου, οἵτινες καὶ κατὰ τὰς ἐργασίμους ἡμέρας, ἔνεκα τῶν διακοπῶν τῶν μαθημάτων, ἐξήρχοντο εἰς κυνηγεσίαν.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἐξήρχοντο οἱ υἱοὶ τῶν πατέρων ἐκείνων, οἵτινες ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν ὄπλον, τοῦ ὁποίου τὸ τίμημα δὲν ὑπερέβαινε τὰς 40 ἕως 60 παλαιᾶς δραχμᾶς. Τὰ δίκαννα ὄπλα ἐθεωροῦντο τότε πρᾶγμα ἐκτάκτως πολυτελές.

Ἦμην εἰς τὸ 13^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας μου, ὅτε πρῶτον ἠκολούθησα ἄνευ ὄπλου τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Λ. Ράλλη Σωκράτην, συμμαθητὴν μου, εἰς κυνηγεσίαν «κεφαλάδων». Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οἱ γονεῖς μου εὔρον ἄλλο μαρτύριον. Ἐζήτουν «τουφέκι» καὶ «ἄδειαν ὄπλοφορίας» πρὸς κυνηγεσίαν.

Καὶ πάλιν ἀντιστάσεις ἐκ μέρους τῶν περὶ τοῦ ὅτι ἢ αἴτησίς μου εἶναι παράλογος καὶ παράνομος, τοῦ

νόμου μὴ ἐπιτρέποντος ὄπλοφορίαν εἰς παιδιά. Ἐπεκρίθη ὅτι «παιδὶ δὲν εἶναι μαθητῆς πρώτης τάξεως τοῦ Γυμνασίου!!».

Ἦρχισα τὴν ἰδίαν τακτικὴν τῆς εἰσόδου μου εἰς τοὺς χοροὺς καὶ δὲν ἤξεύρω πῶς ἀπέκτησα ἄδειαν ὄπλοφορίας καὶ ἐν ὄπλον, ἀλλ' ὄπλον γελοῖον, ἀνάλογον ἄλλως τε τοῦ ἀναστήματός μου.

Συνώδευον πάντοτε ἐξερχόμενος πεπειραμένον κυνηγόν, ὅστις μ' ἐπέβλεπε καὶ μ' ἐδίδασκε. Κατ' οὐσίαν περιοριζόμενην εἰς τὸ νὰ περισυλλέγω τὸ θήραμα καὶ συνεχῶς νὰ βοηθῶ εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ μεσημβρινοῦ προγεύματος ἐντὸς κήπου ἀπὸ τοὺς καλουμένους ἐκεῖ Ποτιστικά, οἱ ὅποιοι μόνον σῦκα καὶ σταφυλὰς παράγουσιν, ἐξαιρέτου ἄλλως τε ποιότητος, ὧν ἐποιοῦμεθα χρῆσιν ἀδαπάνως, ἀπόντος τοῦ ἰδιοκτητοῦ, κατοίκου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς Ἄνω Σύρου.

Μεγίστην θραῦσιν εἰς τὰ Ποτιστικά αὐτὰ ἐπέφερον οἱ κυνηγοί, ἀριθμούμενοι, ὡς εἶπον, κατὰ ἑκατοντάδας, πρὸς ζημίαν τῶν ἰδιοκτητῶν, καὶ πολλάκις συγκρούσεις συνέβαινον καὶ συμβαίνουν νομίζω ἀκόμη καὶ σήμερον Ἡ ἀγροτικὴ ἀστυνομία ἐχώλαινε καὶ χωλαίνει οὐ μόνον ἐν Συρῷ, ἀλλὰ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ Σωκράτης Ι. Ράλλης ἐκάθισε πλησίον μου κατὰ τὴν ὥραν τῆς παραδόσεως καὶ συχνὰ πυκνὰ ἀνέσυρεν ἐκ τοῦ κόλπου του ὠρολόγιον διὰ νὰ ὑπολογίζη δῆθεν τὴν παρερχομένην ὥραν τοῦ μαθήματος. Παρετήρησα τὸ πρωτοφανὲς διὰ μαθητὴν περίπου τῆς ἡλικίας μου—λέγω

περίπου, διότι ἦτο κατὰ 3 ἢ 4 ἔτη πρεσβύτερός μου— καὶ ἀπεφάσισα νὰ ἀποκτήσω καὶ ἐγὼ ὥρολόγιον.

Μετὰ τὸ μάθημα μετέβην πρὸς τὴν μητέρα μου καὶ ἐδήλωσα τὴν ἀπαίτησίν μου ταύτην. Ἐκείνη ἀπεκρίθη μὲν «ἄλλα πάλιν», ἀλλὰ διείδον, ὅτι δὲν εὔρε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς αἰτήσεώς μου ἀδύνατον. Ἐπρόσθεσε μόνον:

— Ὁ Γιώργος ἀκόμη δὲν ἔχει ῥολόγι καὶ θέλεις σὺ πρὸ τοῦ μεγαλειτέρου σου ἀδελφοῦ;

— Πάρετέ του καὶ αὐτοῦ, ἀπεκρίθην.

Οὕτως ἐτελείωσεν ἡ πρώτη ἔφοδός μου, ἀλλὰ μετὰ τῆς σταθερᾶς ἀποφάσεως νὰ ἐπαναλάβω αὐτὴν ἐντονωτέραν ἐν ἀνάγκῃ.

Μετά τινος ἡμέρας ὅμως παρείχετο εἰς τὸν ἀδελφόν μου ὥρολόγιον, διὰ νὰ τηρηθοῦν οἱ τύποι, καὶ ἐκ τούτου διείδον, ὅτι ἐπλησίαζε καὶ ἡ ἰδική μου σειρά.

Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἐπὶ ποία προφάσει — ἴσως ἐπιδόσεώς μου εἰς μάθημά τι — ἀπέκτησα καὶ ἐγὼ ὥρολόγιον καὶ μάλιστα χρυσοῦν.

Ἦτο ἡμέρα Κυριακή· ἐκρέμασα τὸ ὥρολόγιον ἀπὸ ἀρκετὰ ὀγκώδους κορδονίου καί, συνοδευόμενος ὑπὸ συμμαθητοῦ μου τινός, ἐξῆλθον εἰς περίπατον πρὸς τὴν Ἄμμον, φανταζόμενος ὅτι ὅλων ἐκεῖ τῶν περιδιαβαζόντων τὰ βλέμματα συνεκεντροῦντο εἰς τὸ κορδόνιον τοῦ ὥρολογίου μου!

Μεταξὺ ἄλλων παρετήρησα μακρόθεν τὸν ἀδελφόν μου συμπεριπατοῦντα μετὰ τινος συμμαθητοῦ καὶ ἐβάδισα πρὸς αὐτούς. Ἄμα τοὺς ἐπλησίασα, ἤκουσα τὸν συμπεριπατητὴν τοῦ ἀδελφοῦ μου λέγοντά μοι:

— Τί ὥραν ἔχετε;

Ἐγὼ δὲ σοβαρώτατα ἀπέσυρα ἐκ τοῦ κόλπου μου τὸ ὠρολόγιον καὶ εἶπον τὴν ὥραν. Ὑστερον ἐσκέφθην ὅτι ὁ ἀγαθώτατος ἀδελφός μου προειδοποίησε τὸν συμμαθητὴν του καὶ ὑπέδειξε τὸν τρόπον τοῦ νὰ μοὶ παράσχη τοιαύτην εὐχαρίστησιν.

Καϋμένα χρόνια, ποῦ εἶσθε; ποῦ αἱ illusions σας ἐκεῖναι; ποῦ αἱ ἐλπίδες σας; ποῦ οἱ τόσῳ μέτροι πόθοι σας; Δὲν λέγω: καὶ ποῦ ἡ ὑγεία σας; Τώρα εἶμαι ὑγιέστερος ἢ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, διότι μόλις κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἔναρξιν τοῦ σταδίου μου ἤρχισα νὰ αἰσθάνωμαι ἀκμαιοτάτας τὰς σωματικὰς μου δυνάμεις χάρις τῷ Θεῷ καὶ εὐτυχῶς, διότι εἶχον ἀνάγκην ὑγείας διὰ τὴν βιοτικὴν πάλην!

Κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1843 ὁ ἀδελφός μου εἶχε περατώσῃ τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς του καὶ ἠσθάνετο ζωηρὸν τὸν πόθον νὰ σπουδάσῃ τὴν Ἱατρικὴν, ἀκολουθῶν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς μου. Ἄλλ' ὁ πατήρ μου δὲν συνεφώνει· ἐν πρώτοις, διότι ἔλεγεν, ὅτι τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα πλείστας εἶχε τὰς πικρίας, κυρίως ὅμως ἄλλος ἦτο ὁ λόγος. Ἐφρόνει ὅτι ὁ ἀδελφός μου ἠγάπα τὸ πολυέξοδον καὶ τὰς κοινωνικὰς ἐπιδείξεις καὶ εἰς Γαλίαν μεταβαίνων θὰ ἐπεδίδετο εἰς πᾶν ἄλλο ἢ τὴν μελέτην. Ἐκ τῶν ὑστέρων ὅμως ἀπεδείχθη, ὅτι ὁ πατήρ μου ἠπατάτο. Ἡ μήτηρ μου συνηγόρει ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ἔμενεν ἀκαμπτος, ἄκοντα διαθέσας αὐτὸν διὰ τὸ ἐμπορικὸν στάδιον, καὶ ἔγραψε μάλιστα εἰς διαφόρους φίλους ἐν Κωνσταντινουπόλει, νὰ τὸν δεχθῶσι παρ' αὐτοῖς ἄμισθον μαθητευόμενον.

Εἰς αὐτῶν, ὁ Νικόλαος Δαμιανός, ἀπεδέχθη τὴν πρότασίν του καὶ συνεπῶς ἀνεχώρησεν ὁ ἀδελφός μου ἐκὼν ἄκων διὰ Κωνσταντινούπολιν.

Δὲν εἶχεν ὁ πτωχός, φαίνεται, οὔτε τὴν ἐπιμονήν

μου οὔτε τὴν αὐθάδειάν μου ὅπως ἀντιστῆ, ὡς ἀντέστην ἐγὼ μεταγενέστερον μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας.

Μετέβη ὅθεν ὁ ἀδελφός μου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐπιδοθῆ εἰς τὸ ἐμπορικὸν στάδιον, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς πρακτικῆς πρὸς τοῦτο μαθητεύσεως. Ἀπέτυχεν ὅμως ἐν γένει, διότι, ἂν καὶ εἰς οὐδὲν ἐξώκειλε, κατηνάλισκεν ὅμως τὸν χρόνον ἀναγιγνώσκων καὶ ἐντὸς τοῦ γραφείου, ἐν ᾧ ἐμαθήτευσεν, ἐπιστημονικᾶς συγγραφάς.

Ὁ προϊστάμενός του τότε ἔγραψεν εἰς τὸν πατέρα του, ὅτι ὁ υἱός του δὲν εἶναι προωρισμένος δι' ἐμπορικὸν στάδιον καὶ τὸν συνεβούλευε ν' ἀλλάξῃ προθέσιν περὶ τοῦ σταδίου αὐτοῦ.

Ὁ πατήρ μου ἐθυμώθη σφόδρα καὶ μετεκάλεσε μὲν τὸν ἀδελφόν μου εἰς Σῦρον, ἀλλ' ὅπως τὸν ἐπιπλήξῃ καὶ ἐπιμείνῃ, ὅτι πρὸς σπουδὴν τῆς Ἰατρικῆς δὲν θέλει συγκατανεύσῃ ποτὲ καὶ ὅτι περιμένει τὴν μεταμέλειάν του.

Καὶ πάλιν ὁ δυστυχῆς ἀδελφός μου ὑπέκλυσε καὶ μετ' ὀλίγους μῆνας διαμονῆς ἐν Σύρῳ, καθ' οὗς ἀντὶ ἐμπορικῶν μελετῶν κατέγινεν εἰς μετάφρασιν μυθιστορήματος ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ καὶ ἔκδοσιν αὐτοῦ, τῷ 1844 ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, δεχθεὶς θέσιν ἐμπορικοῦ ὑπαλλήλου παρὰ τῷ ἐκεῖ ἀρχαίῳ οἰκογενειακῷ φίλῳ Ζωρζῆ Ἀπαλλύρα, ἀνδρὶ ἀγαθωτάτῳ, ἀλλὰ καὶ φιλαργυρωτάτῳ, ὅστις, φαίνεται, ἦτο πολὺ ἀνεκτικώτερος τοῦ Νικολάου Δαμιανοῦ.

Οὕτως ἔμεινα ἐγὼ μόνος ἐν τῷ οἴκῳ καί, ἐξακολουθῶν τὰς γυμνασιακὰς μου σπουδάς, συνεπλήρωσα

αὐτὰς κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ ἐπιόντος ἔτους 1845, ἄγων τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας μου. Δύο ἢ τρεῖς μῆνας πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ πατήρ μου μοὶ ἐδήλωσεν αἴφνης, ὅτι προτίθεται νὰ μετοικήσῃ οἰκογενειακῶς εἰς Ἀθήνας, ὅπως μὲ εἰσάξῃ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἐκεῖ ἀρχίσω τὴν σπουδὴν τῆς Ἰατρικῆς παρασκευαστικῶς, οὕτως εἶπεῖν, μέχρις ὅτου συμπληρώσω τοῦλάχιστον τὸ δέκατον ἑβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας μου, ὅποτε θὰ μετέβαινον εἰς Γαλλίαν πρὸς τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν μου.

Μοὶ προσέθετε δέ, ὅτι ἐμὲ ἐνεπιστεύετο νὰ πέμψῃ εἰς Γαλλίαν καὶ νὰ μὲ ἀφήσῃ κύριον τῆς ἐκεῖ διαγωγῆς μου, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὸν ἀδελφόν μου, καθόσον ἐν ἐμοὶ εἶχε διαγνώσῃ πνεῦμα τάξεως καὶ οἰκονομίας ἐν πᾶσι, διότι καὶ τὰ φορέματά μου συνετήρουν μετὰ μεΐζονος φροντίδος ἢ ὁ ἀδελφός μου, καὶ τὰ ὀλίγα χρήματα, τὰ ὁποῖα μοὶ ἐχορήγει κατὰ καιροὺς διὰ μικρά μου ἔξοδα, ἐδαπάνων μετὰ φειδοῦς καὶ τὸ βαλλάντιόν μου ἦτο σχετικῶς πάντοτε ἐφωδιασμένον, μὲ ποσόν τι χρημάτων. Ἦγνόει ὁ ἀθῶος ἐκεῖνος γονεὺς, ὅτι συνεχέστατα εἰς ἀρωγὴν τοῦ βαλλαντίου μου ἐπήρχετο τὸ τῆς μητρὸς μου. Εὐρίσκετο ἐν τῇ σφαλερᾷ ἰδέᾳ, ὅτι ὁ τακτικὸς καὶ φειδωλὸς προετοιμάζει ἀναγκαίως καὶ ἐπιστήμονα διακεκριμένον, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν, ὅτι χρειάζεται καὶ φιλομάθεια ἐκ προορισμοῦ, τῆς ὁποίας ἐστερούμην, διὰ μελέτας ἐπιστημονικὰς, καὶ προσέτι ὑγεία ἢ μᾶλλον κρᾶσις στιβαρά, ὅπως ἀντέχῃ εἰς τοιαύτας σοβαρὰς καὶ ἐπιπόνους σπουδάς, οἷαι αἱ τῆς ἱατρικῆς.

Φαίνεται ὅτι, μ' ὄλην τὴν παιδικὴν ἀκόμη τότε ἡλικίαν μου, ἐγὼ ἐνόουν τὸν προορισμὸν μου καὶ διαορήδην ἠρνήθην ν' ἀποδεχθῶ τὴν πατρικὴν γνώμην, μετὰ σοβαρότητος δὲ δυσαναλόγου πρὸς τὴν ἡλικίαν μου εἶπον εἰς τὸν πατέρα μου τοὺς λόγους, δι' οὓς διαφωνῶ πρὸς αὐτόν, ὧν προεῖχεν, ὅτι οὐδεμίαν αἰσθάνομαι διάθεσιν καὶ δύναμιν πρὸς ἀνωτέρας μελέτας, ὅτι ἐγὼ μετρῶ εἰς τὰ δάκτυλα τοὺς μῆνας καὶ τὰς ἡμέρας, μετὰ τὰς ὁποίας θ' ἀφήσω τὰ βιβλία καὶ θὰ τραπῶ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, καθ' ὃν νὰ προσπαθῆσω ὅσῳ τάχιον νὰ πορίζωμαι δι' ἰδίων ιδρώτων τὰ πρὸς τὸ ζῆν, καὶ τέλος τὸν παρέπεμψα εἰς τὸν Γυμνασιάρχην Σερούϊον, ὅστις ἦτο ὀπαδὸς τῆς Πλατωνικῆς σχολῆς καὶ τοῦ «ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη», καὶ ὅστις εἰς τὰς περὶ μαθητῶν ἰδιαίτερας σημειώσεις ἔσημείου ἢ μᾶλλον ἐβαθμολόγει ἕκαστον τῶν μαθητῶν του σχετικῶς πρὸς τὸν κατὰ τὴν κρίσιν του προορισμὸν αὐτοῦ.

Παρέπεμψα λοιπὸν πρὸς τὸν Σερούϊον τὸν πατέρα μου, ὅπως τὸν συμβουλευθῆ, ἂν ὁ προορισμὸς μου εἶναι ὁ τοῦ «διακεκριμένου» ἐπιστήμονος.

Μετὰ εἴκοσιν ἔτη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔμαθον, ὅτι ὁ Σερούϊος εἶχε τότε ἀποκριθῆ εἰς τὸν πατέρα μου, ὅτι ἂν σπουδάσω Ἰατρικὴν, θὰ τὴν μάθω, ἀλλ' ὅτι ὁ προορισμὸς μου δὲν εἶναι ὁ τοῦ βαρέος ἐπιστήμονος καὶ συνεπῶς τοῦ διακριθησομένου ὡς μεγάλου ἱατροῦ.

Ὁ πατήρ μου κάπως ἐθυμώθη ἐκ τῆς ἀπαντήσεώς μου, μ' ἐπέπληξε δέ, διότι δὲν ἐξετίμων τὰς θυσίας, εἰς ἃς προετίθετο νὰ ὑποκύψῃ μετοικῶν εἰς Ἀθήνας,

ἀφίνων ἐν Σύρῳ εὐρεῖαν πελατεῖαν καὶ ὑποβαλλόμενος εἰς τὰς δαπάνας τῆς ἐκπαιδεύσεώς μου ἐν Γαλλίᾳ, αὐτός, ὁ ἀνέτως μὲν ζῶν ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῶν μικρῶν ἐφοδίων τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ρωσίας προελθόντων αὐτῷ, ἀλλ' ὄχι καὶ ποτὲ σχετικῶς κἂν πλούσιος.

Ἐπέρανε τὴν συνδιάλεξιν ἐκείνην μὲ τὸ «ξαναμιλοῦμεν καὶ μίλησε καὶ μὲ τὴν μητέρα σου».

Αὕτη εἶχε βεβαίως συζητήσῃ πρὶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ τοῦ πατρός μου, καὶ δὲν συνεφώνει μὲν μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς ἐγνώριζεν ἐκ μακροῦς πείρας, ὅτι εἰς σπουδαῖα οἰκογενειακὰ ζητήματα ἡ γνώμη αὐτῆς δὲν εἰσηκούετο καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐφοβεῖτο μὴ ἐκληφθῆ ὑπὸ τοῦ πατρός μου ὡς συναινοῦσα ἐξ ἀδυναμίας πρὸς ἐμέ. Περιορίσθη λοιπὸν τὴν ἐπιούσαν, ὅταν ἡμεθα μόνοι, νὰ μοὶ ὑποδείξῃ τὰς δυσκολίας τοῦ ἐμπορικοῦ σταδίου καὶ μάλιστα κατ' ἀρχὰς διὰ «παιδί», τοῦ ὁποίου οἱ γονεῖς δὲν εἶναι ἔμποροι καὶ ἐξ ἀνάγκης ὄφειλε νὰ ὑπηρετήσῃ παρὰ ξένοις· ἡ ἐμπορικὴ δὲ ὑπηρεσία τότε τοῦ ἀρχαρίου ἦτο, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων εἶδον, κυριολεκτικῶς σκληρά.

— Μὴ λησμονῆς, παιδί μου, εἶπεν, ὅτι δικαίως ἢ ἀδίκως φερομένη «σ' ἔχω χαλάσῃ», ὅτι πολλὰ ἐζήτησες πολλάκις παρὰ τὴν ἡλικίαν σου καὶ τὰ ἐπέτυχες, ἐγὼ δὲ σ' ἐχάλασα, διότι δὲν προέβλεπον, κακῶς σκεπτομένη, ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, καθ' ἣν δὲν θὰ μ' ἔχῃς διὰ νὰ σὲ χαλῶ. Τώρα πῶς θὰ ὑποφέρῃς σὺ διαταγὰς αὐστηρὰς καὶ ἐπιπλήξεις ὄχι μόνον τοῦ προϋσταμένου, ἀλλὰ καὶ ἀνωτέρων σου ἀκόμη ὑπαλλήλων;

Μοὶ προσέθεσεν ἀκόμη, ὅτι, ἂν ἀποφασίσω νὰ ἐπιδοθῶ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἱατρικῆς, δύναται ἐν καιρῷ καὶ εἰς Γαλλίαν νὰ μὲ συνοδεύσῃ.

Ἄλλ' ἐγὼ ξηρὰ ξηρὰ ἀπεκρίθην :

— Μάλιστα, θὰ γίνω δοῦλος, διὰ νὰ γίνω ἔπειτα ἀφέντης, καὶ ὄχι δοῦλος ἰσόβιος ὄλων, ὅπως βλέπω, ὅτι εἶναι ὁ πατέρας ὡς ἱατρός.

Φαίνεται, ὅτι ἡ μήτηρ μου ἀνέφερεν εἰς τὸν πατέρα μου τὰ μεταξὺ ἡμῶν λεχθέντα καὶ ἐπείσθησαν πρὸ τοῦ ἀμεταπίστου μου, διότι ἐπὶ μῆνα καὶ πλέον οὐδεὶς λόγος ἐγένετο.

Ἐγὼ ὅμως ἔβλεπον τὰ βιβλία ὡς ἐχθροὺς καὶ τοὺς συμμαθητάς μου εἰς τοὺς περιπάτους ἀπέφευγον, τὰς δὲ ὥρας τῆς σχολῆς μου διηρχόμεν περιφερόμενος εἰς τὴν ἀγοράν, σταματῶν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰ παράθυρα τῶν γραφείων, ὅπου εἰργάζοντο οἱ ὑπάλληλοι. Ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη μετὰ πόσης εὐχαριστήσεως ἔστεκόμην πρὸ τῶν παραθύρων τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζίης, τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχεν ἰδρυθῆ ἐν Σύρῳ μετριοφρονέστατα ὡς πρὸς τὴν ἐγκατάστασιν καὶ ὑπαλληλίαν.

Ἐκεῖ ἐμετροῦντο συνήθως τάλληρα πολλὰ καὶ ἀδύνατον νὰ ἐκφράσω πόσῃν ἠδονὴν ἠσθανόμην εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ ἤχου αὐτῶν. Φαίνεται δέ, ὅτι ἐλησμόνουσιν τὸν παρερχόμενον χρόνον καὶ οὔτε ἐπρόσεχον περὶ τῶν συμβαινόντων τριγύρω μου. Τοῦτο παρατηρήθη ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ πατρός μου, οἱ ὁποῖοι καὶ τὸ ἀνέφεραν εἰς αὐτόν, καὶ κάποτε, ἐν ᾧ εὐρισκόμην εἰς ἔκστασιν ἐνώπιον τῶν μετρουμένων ταλλήρων, ἤκουσα

τὸν πατέρα μου κράζοντά με ὀνομασί· συνωδεύετο δὲ ὑπό τινος τῶν τότε ἐκεῖ μεγαλεμπόρων, τοῦ Θεοδώρου I. Ροδοκανάκη, ὅστις μὲ ἠρώτησεν ἂν τὸ ἔργον αὐτὸ μοὶ ἀρέσει. Ἐγὼ ἐνθουσιῶν τῷ ἀπήντησα :

— Πολύ, πάρα πολύ! καὶ τίποτε πλέον.

Μετά τινας ἡμέρας ἔμαθον ἀπὸ τὴν μητέρα μου, ὅτι «ὁ πατέρας μαλακώνει» καὶ ἔγραψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ περιμένει ἀπάντησιν διὰ νὰ μάθῃ ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ «βουλευθῶ», συμβιβαζομένου κάπως τοῦ δυσκόλου τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαρίου ἐμπορικοῦ ὑπαλλήλου μὲ τὸ «χάλασμά» μου.

Εἶχε γράψῃ πρὸς τὸν πολύτιμον οἰκογενειακὸν φίλον Νικόλαον Δαμιανόν, πρὸς ὃν εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀπευθυνθῆ, προκειμένου καὶ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου.

Μετέπειτα ἔμαθον, ὅτι τῷ εἶχε καθαρῶς εἰπῆ τὰ περὶ ἐμοῦ, ὅτι δηλαδὴ εἶμαι «χαλασμένος», ὅτι ὅμως, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἔχω μεγίστην πρὸς τὸ ἐμπόριον ἔφεσιν, μετ' ἐπιμονῆς ἐπιδιώκων τὴν εἰς αὐτὸ εἰσαγωγήν μου.

Ἡ ἀπάντησις ἦτο εὐνοϊκὴ καὶ μ' ἐδέχετο, παρεκάλει ὅμως ν' ἀναβληθῆ ἢ μετάβασίς μου εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸν προσεχῆ Ὀκτώβριον καὶ διὰ νὰ συμπληρώσω τοῦλάχιστον τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας μου καὶ συνάμα, διότι τὸ θέρος κατοικεῖ εἰς τὴν ἔσοχὴν καὶ δὲν δύναται νὰ ἠξεύρῃ τί κάμνω τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑσπέρας.

Αἱ ἔξετάσεις τοῦ Γυμνασίου ἐτελείωνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουλίου, ὥστε εἶχον ἐνώπιόν μου τρίμηνον

ἀργίαν. Ἄλλ' ὁ Θεόδωρος Ροδοκανάκης δὲν εἶχε λησμονήσῃ τὸ ἐπεισόδιον τῆς στάσεώς μου ἀπέναντι τῶν μετρουμένων ταλλήρων καὶ ἠρώτησε τὸν πατέρα μου τί ἀπέκαμε περὶ ἐμοῦ. Ὄταν ἔμαθε τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπάντησιν, ἐπρότεινεν εἰς τὸν πατέρα μου, ἂν θέλω, κατὰ τὸ τρίμηνον τοῦτο διάστημα νὰ γυμνάζωμαι ἐν τῷ γραφείῳ αὐτοῦ.

Εἰς τὴν ἀγγελίαν ταύτην ἐπήδησα ἀπὸ χαρὰν καὶ τῇ ἐπιούσῃ ἀμέσως ἐπέμεινα νὰ ὀδηγηθῶ εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Ροδοκανάκη.

Οὗτος ἦτο ἄνθρωπος καθ' ὑπερβολὴν λεπτολόγος καὶ κατὰ τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ κατὰ τὴν ἐργασίαν του, ἄλλ' ἐν συνόλῳ «κεφάλι γερό», ὡς συνήθιζον τότε νὰ λέγουν, καὶ κατεῖχεν ὅλα τὰ προτερήματα ἐμπορίου προοδευτικοῦ. Τὸ μέλλον ἄλλως τε ἀπέδειξε τοῦτο, διότι μετέβη βραδύτερον εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐκεῖ διεκρίθη ὡς ἐπιχειρηματίας καὶ σπουδαίως ἠὔξησε τὴν περιουσίαν του, θεωρήσας δὲ ἑαυτὸν ἤδη ἱκανῶς προβεβηκότα καὶ ἀξιούμενον ἡσυχίας ἀπесύρθη εἰς Χίον. Δυστυχῶς οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν ἐπέδοσαν, ἀπ' ἐναντίας, φαίνεται, ὅτι ὀπισθοδρομήσεις ταχεῖα ἐπήρχετο καὶ ὁ Ροδοκανάκης ἠναγκάσθη εἰς βαθὺ ἤδη γῆρας νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Αἴγυπτον καὶ λάβῃ τὰς ἡνίας τῶν ἐργασιῶν τοῦ οἴκου του ὅπως τὸν σώσῃ.

Ταῦτα ἔμαθον παρὰ τοῦ ἰδίου μετὰ παρέλευσιν 35 καὶ πλέον ἐτῶν δεχθεις τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς Ἀθήνας. Ἄφατον εὐχαρίστησιν μοὶ παρέσχεν ἡ ἐπίσκεψις ἐκείνη, ἀναπολοῦσά μοι τόσα καὶ τόσα καὶ πρὸ πάντων τὴν περὶ ἐμοῦ πρόρρησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διορα-

τικοῦ φίλου, ὃν ἤκουσα τότε νὰ λέγη τῷ πατρί μου :
Αὐτός ὁ υἱός σου θὰ μᾶς περάσῃ ὅλους.

Δὲν ἤξεύρω ποῦ ἐβασίζετο ταῦτα λέγων, φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ αὐτός ἦτο ὀπαδὸς τοῦ «ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη», καὶ διέβλεπεν, ὅτι εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις ἤμην κεκλημένος. Ἡ μικρά μου πείρα μὲ ἐδίδαξεν, ὅτι πρέπει τις ν' ἀκολουθήσῃ τὸ ἐπάγγελμα, τὸ ὁποῖον ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἠγάπησεν. Εἶδον παντοπώλας εἰς Λονδῖνον καὶ Παρισίους τελειοποιήσαντας, οὕτως εἶπεῖν, τὸ ἐπάγγελμα καὶ καταλαβόντας θέσεις κοινωνικὰς σπουδαίας. Εἶδον προϊσταμένους μικρᾶς βιομηχανίας ὅχι μόνον ὑπερπλουτήσαντας, ἀλλὰ καὶ καταλαβόντας θέσιν κοινωνικὴν καὶ ἔγκριτον. Εἶδον ἰατροὺς Ἑλληνας πτωχοὺς καὶ ἀσήμους, σπουδάσαντας ἐν Γαλλίᾳ, ὑπερπηδήσαντας τοὺς ἐγχωρίους, παλαίσαντας καὶ νικήσαντας καὶ φθάσαντας εἰς τὰς ὑψίστας θέσεις τῆς ἐπιστήμης. Εἶδον ἄλλους καρκινοβατοῦντας εἰς ἓν ἐπάγγελμα καὶ εἰς ἄλλο δι' ἁλμάτων προοδεύσαντας. Εἶδον . . . εἶδον . . . εἶδον . . .

Τί ταῦτα πάντα σημαίνουνσιν, εἰμὴ ὅτι οἱ ἐπιτυχόντες ἄνευ μέσων καὶ στηριγμάτων εἶχον ἀκολουθήσῃ ἀνέκαθεν τὴν κλίσιν των, οἱ δὲ ἀποτυγχάνοντες ἢ καρκινοβατοῦντες ἀντίθετον τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν ὁδὸν ἐτράπησαν ; Καὶ ἡ διάνοια βεβαίως βαρύνει πολὺ εἰς τὴν πλάστιγγα, διότι ὁ προικισθεὶς διὰ τῆς διανοίας καὶ ὀρθῆς κρίσεως ὑπὸ τῆς φύσεως θέλει πάντοτε ὑπερτερήσῃ.

Παρ' ἡμῖν δυστυχῶς οἱ εἰρημένοι ὄροι δὲν τηροῦνται καὶ κατ' ἐμὲ τοῦτο εἶναι ἡ πηγὴ τῆς μὴ προκο-

πῆς τῶν πολλῶν κατὰ τὸ βιοτικὸν αὐτῶν στάδιον, καί, διὰ νὰ εἶπω γενικώτερον, τῆς μὴ ὑπάρξεως τῶν πολλῶν ἐν τῇ προσηκούσῃ αὐτῶν θέσει, καί, κατὰ συνέπειαν, τῆς γενικῆς ἀνωμαλίας τῶν κοινωνικῶν ἀκόμη καὶ πολιτειακῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος.

Ἔχει οἰκογένειά τις δύο ἢ τρεῖς υἱούς, οἱ γονεῖς, χωρὶς ποσῶς νὰ ἐξετάσωσι τὴν κλίσιν αὐτῶν, ἐλαφρῶς συσκέπτονται εἰς ποῖον στάδιον συμφέρει τῇ οἰκογενεῖα νὰ ἐπιδοθῇ ἕκαστος αὐτῶν καὶ προορίζουσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸν μὲν διὰ τὸ στρατιωτικόν, τὸν δὲ διὰ τὸ ναυτικόν, τὸν δὲ διὰ τὸ δικηγορικόν, (τὸ ὁποῖον ἀνοίγει συνάμα καὶ τὸ στάδιον πρὸς ὅλας σχεδὸν τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας) ἢ πρὸς τὴν ἰατρικὴν ἢ πρὸς τὴν Μηχανικὴν ἢ πρὸς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, καὶ οὐδόλως λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψιν ἂν οἱ υἱοὶ των ἄλλας ἔχουν κλίσεις ἢ ῥοπὰς, ἢ ἂν ἔχουν τὸ ἀπαιτούμενον θάρρος καὶ τὴν εὐρωστίαν διὰ τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, ἢ ἂν ἔχουν τὴν ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονὴν ἐπιπόνου μελέτης Ἐπιστημῶν ἢ Μαθηματικῶν ἢ... ἢ... Θὰ ἀναζητήσωσι μόνον τὰ κατὰ καιροὺς μέσα, ὅπως οἱ υἱοὶ των προβιβασθῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ γυμνάσια ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν, ὅπως ἀποκτήσωσι τὸ ἀπολυτήριον καὶ εἰσέλθωσιν ἔπειτα εἰς τὴν Στρατιωτικὴν ἢ τὴν Ναυτικὴν Σχολήν, τὸ Πολυτεχνεῖον ἢ τὸ Πανεπιστήμιον, καὶ μετὰ τοῦτο ὅπως ἐν καιρῷ ἀπολυθῶσιν ἀξιωματικοὶ τῆς ξηρᾶς ἢ τῆς θαλάσσης, πτυχιούχοι τοῦ Πανεπιστημίου ἢ τοῦ Πολυτεχνείου καὶ αὐξήσωσιν οὕτω τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀσκόπως ἀγωνιζομένων τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου.

Ὡς ἐκ τούτου καὶ οὐδεμία συνέχεια οἰκογενειακοῦ ἐπαγγέλματος οὔτε κοινωνικὴ κατάταξις παρατηρεῖται. Δὲν λέγω, ὅτι τὰ ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα δέον ν' ἀπαγορεύωνται συστηματικῶς διὰ τοὺς υἱοὺς τῶν τεχνιτῶν ἢ ἄλλου εἴδους ἐπαγγελματιῶν, ἀλλὰ διατείνομαι, ὅτι δέον νὰ δίδεται μεγίστη προσοχὴ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ νὰ μὴ παραμελῶνται αἱ οἰκογενειακαὶ ἐπαγγελματικαὶ παραδόσεις, οὕτως εἰπεῖν, κατὰ κανόνα· νὰ μὴ νομίζῃ δηλαδὴ ὁ γονεὺς, ὅτι πρέπει ἀφεύκτως ὁ υἱὸς του νὰ ἐπαγγελθῆ ἐλευθεριώτερον τοῦ πατρὸς, καὶ ἂν δὲν ἔχῃ τὴν πρὸς τοῦτο κλίσιν, ἀλλὰ νὰ ἐννοῆ, ὅτι πᾶν ἐπάγγελμα ἄγει εἰς τὴν προκοπὴν καὶ τὴν διάκρισιν, ὅποταν ἐξασκῆται δεόντως καὶ μετὰ ζήλου.

Επανέρχομαι εἰς τὴν εἵσοδόν μου ὡς μαθητευομένου ἐν Σύρῳ. Παρὰ τῷ Θεοδώρῳ Ροδοκανάκῃ εὖρον ἀρχιλογιστὴν τότε «πρῶτον γραμματικόν, καταστιχάρην» τιτλοφορούμενον τὸν Νικόλαον Ζυγομαλαῖν. Ὁ νέος ἐκεῖνος ἦτο ἀγαθὸς καὶ τὸ τυπικόν του ἔργον τὸ ἐγνώριζε καλῶς, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων ἐφάνη, ὅτι δὲν εἶχεν ὑπέρογκον τάλαντον. Μετὰ 30 ἔτη συνήνητησα αὐτὸν ἐν Ἀθήναις νυμφευμένον, μὴ βιοῦντα ὅμως ἐν ἀνέσει. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀπεβίωσε.

Πολλὰ περὶ τῆς Τύχης λέγονται καὶ πιστεύονται. Ἐγὼ φρονῶ, ὅτι κατὰ τὸν βίον ἐκάστου ἀνθρώπου ἅπαξ καὶ δις ἢ Τύχη θέλει τῷ προσμειδιάσῃ καὶ λέγων *Τύχην* ἐννοῶ τὰς συμπτώσεις ὅσαι θέλουσι παρουσιασθῆ, καθ' ἃς νὰ δυνηθῆ ν' ἀναδειχθῆ καὶ προαχθῆ. Τὸ ζήτημα εἶναι τὸ νὰ ἔχη τὴν ἰκανότητα νὰ ὠφεληθῆ ἐκ τῶν συμπτώσεων αὐτῶν. Καὶ πάλιν δ' ἐπιμένω, ὅτι δὲν δύναται νὰ ὠφεληθῆ ἔξ αὐτῶν, ἂν δὲν κατέχη τὰ ἀναγκαῖα φυσικὰ προσόντα διὰ τὸ ἐπάγγελμά του.

Ὁ Ζυγομαλαῖς μετὰ στοργῆς μ' ἐδέχθη καὶ τὸ «ἐπ'

αὐτὸν» προσεπάθησε νὰ μὲ εἰσάξη εἰς τὰς γνώσεις τῆς καταστιχογραφίας καὶ πρακτικῆς ἐμπορικῆς λογιστικῆς.

Νομίζω, ὅτι τὸν βλέπω κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς, κρατοῦντα καπνοσύριγγα πελωρίαν πάντοτε χωρὶς «ἱμαμέν» καὶ ἐπὶ ποδὸς ἐξηγοῦντα τὰ τῆς διπλογραφίας καὶ τὸ τί ἐστὶ πίστωσης καὶ τί χρέωσης καὶ διδάσκοντά με τὴν συντόμευσιν τῶν λογιστικῶν πράξεων. Ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ μου εὐκολώτατα ἀντελαμβάνομην τῶν διδασκαλιῶν του ἐκείνων, τῶν συντομωτάτων καὶ ἀτελεστάτων, καὶ ὁσάκις τῇ ἐπομένῃ ἐπρόκειτο περὶ ἐγγραφῆς ἢ περὶ πράξεώς τινος ἀριθμητικῆς, ἦν τῇ προτεραία μὲ εἶχε διδάξη καὶ μὲ ἠρώτα «πῶς θὰ ἔκαμνες αὐτὴν τὴν ἐγγραφὴν;» ἢ «πῶς θὰ κάμης αὐτὸν τὸν λογαριασμόν;», ἐτοίμως καὶ εὐστόχως ἀπεκρινόμην καὶ ἐξετέλουν. Ἀπέσπων δὲ τὰ «εὐγέτου» καὶ τὰς συνεχεῖς ἐπαναλήψεις τοῦ προϊσταμένου Ροδοκανάκη, ὅτι δὲν θὰ παρέλθῃ πολὺς καιρὸς καὶ ἐγὼ θέλω τοῖς δίδῃ μαθήματα. Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ὅτι αἱ θωπεῖαι αὐταὶ μὲ ἔβλαπτον κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τῆς ἀρχῆς τοῦ σταδίου μου, διότι μὲ κατέστησαν κᾶπως οἰηματίαν, ἐλάττωμα σπουδαῖον εἰς μέλλοντα ὑπάλληλον καὶ ἔχοντα ἀνάγκην, ἐκτὸς τῆς ἐπιμελείας, ἀκόμη καὶ τῆς συμπαθείας, ὅχι μόνον τοῦ προϊσταμένου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ κατὰ συνέπειαν ἀνωτέρων αὐτοῦ ὑπαλλήλων.

Μίαν ἔλλειψιν εὔρισκεν εἰς ἐμὲ ὁ Ζυγομαλάς· αὕτη ἦτο, ὅτι ἤμην λίαν κακογράφος καὶ μοὶ ἐσύστησε νὰ προσέχω πολὺ εἰς τοῦτο, διότι ἡ καλλιγραφία εἶναι μέγιστον συστατικὸν ἐνὸς ὑπαλλήλου ἐμπορικοῦ. Ἐση-

μείωσα τοῦτο καλῶς καί, ὅταν εὔρον τὸν καιρὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπεμελήθην μετ' ἐπιμονῆς καὶ κατώρθωσα μετὰ πολλοῦ κόπου νὰ διορθώσω τὴν γραφὴν μου, ὥστε νὰ καταστῇ εὐπαρουσίαστος.

Οὕτω παρήλθον τρεῖς περίπου μῆνες καὶ ἔφθασεν ὁ μὴν Ὀκτώβριος, ἡ ἐποχὴ δηλαδὴ ἡ ἀνέκαθεν ὀρισθεῖσα διὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετάβασίν μου. Ἐφοδιασθεῖς δὲ ὑπὸ τῶν γονέων μου μὲ ἱματισμὸν ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν ἄφθονον, κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ «παιδὶ μεγαλώνει» καὶ ὁ ἱματισμὸς μετ' οὐ πολὺ καθίσταται ἄχρηστος (ὡς καὶ μοὶ συνέβη),—οὕτω, λέγω, ἐφοδιασμένος, ἐν μέσῳ θρήνων καὶ ὀδυρμῶν τῆς μητρὸς μου καὶ οὐκ ὀλίγων καὶ ἐμοῦ, ἐπέβην Αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου, τῆ 1^η Ὀκτωβρίου 1845, ἀναχωροῦντος διὰ Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ πατήρ μου μοὶ παρέδωσε καὶ 100 φλωρία Τουρκικὰ *μεντιουχιέδες* καλούμενα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐξισοῦτο πρὸς τὸ σημερινὸν ἀργυροῦν μετζίδιον τῶν 20 γροσίων. Τὸ ποσὸν αὐτὸ μοὶ ἔδωσεν ἀπέναντι ἐξόδων μου ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ μοὶ εἶπε μὲν, ὅτι ἅμα τελειώσουν νὰ τῷ γράψω καὶ θέλει μὲ πέμπη καὶ ἄλλα, προσέθηκεν ὅμως, ὅτι μοὶ δίδει διὰ μιᾶς πολλά! διὰ νὰ μὴ ἔχη νὰ μοὶ ἐμβάζῃ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον. Ἐνεθυμεῖτο, φαίνεται, ὅτι τὸ ποσὸν αὐτὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σπουδῶν του τῷ ἤρκει ἐπὶ ἐξάμηνον, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπομένως θὰ ἦτο πολὺ περισσότερον ἔνεκα τῆς ἐκεῖ εὐθηνίας τῆς ζωῆς.

Θέλομεν μ' ὅλον τοῦτο ἰδῆ περαιτέρω, ὅτι σφαλεροὶ

ἦσαν οἱ προϋπολογισμοί του καὶ ἠναγκάσθη περαιτέρω ὁ πατήρ μου νὰ δαπανήσῃ ὑπὲρ ἑμοῦ.

Συνταξιδιώτας ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ ἔτυχε νὰ ἔχω ὀλόκληρον θίασον θεατρικὸν Ἰταλικῷ μελοδράματος μεταβαίνοντα εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ θεατρικὴν περίοδον τοῦ χειμῶνος ἐν τῷ θεάτρῳ «Ναούμ», τῷ μόνῳ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει (Σταυροδρομίῳ) ὑπάρχοντι θεάτρῳ.

Ὡς οἰκοδομὴ καὶ ἐν γένει ὡς θέατρον ἦτο πενιχρὸν καὶ ἀνάξιον τοῦ ὀνόματος. Μετὰ τινα ἔτη ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς καὶ ἀνωκοδομήθη μετέπειτα κάπως ἀξιοπρεπέστερον, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐκάη κατὰ τὰ 1870 κατὰ τὴν τότε συμβᾶσαν μεγάλην πυρκαϊάν ἐν Σταυροδρομίῳ. Ἐν αὐτῷ τῷ θεάτρῳ ἔψαλλον πολλοὶ καὶ πολλαὶ ἀοιδοὶ διακριθεῖσαι μετὰ ταῦτα μεγάλως ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ· ἔξ αὐτῶν ἐνθυμοῦμαι τινάς.

Ἡ Cominotti ἦτο ἡ πρώτη ἀοιδὸς (*prima donna assoluta*) τοῦ εἰρημένου θιάσου, μεθ' οὗ, ὡς εἶπον, συνεταξίδευσεν, καὶ φαίνεται ὅτι εἴλκυσα τὴν συμπάθειαν καὶ αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν συναδέλφων τῆς καὶ ὡς παῖς ζωηρός, πρὸ πάντων ὅμως διότι ὠμίλουν τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν ἀρκετὰ εὐχερῶς καὶ τοὺς διηγούμενην τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, δηλαδὴ τὴν Σῦρον, τὴν μόνην ἑλληνικὴν πόλιν, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζον τότε ἐκτὸς τῆς Ἄνδρου καὶ Τήνου.

Ἄν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, τὰς διηγήσεις μου ἐκεῖνας ἐκ πατριωτικῆς φιλοτιμίας ἐκαρύκευον διὰ πολλῶν ὑπερβολῶν καί, εἰς τὴν ἔκφρασιν ἀπορίας ἐκ μέρους των πῶς νέος (πρώτην τότε φορὰν ἤκουον μετὰ χαρᾶς

ἀποδιδόμενόν μοι τὸν τίτλον τοῦ νέου), μὴ ταξιδεύσας οὐδέποτε εἰς Ἰταλίαν, ὁμιλεῖ τόσῳ εὐχερῶς τὴν Ἰταλικήν, τοῖς ἔλεγον, ὅτι αἱ ξένοι γλῶσσαι ἐν Ἑλλάδι (τότε μάλιστα!) εἶναι κοινόταται, ὄχι μόνον δὲ ἡ Ἰταλική, ἀλλὰ καὶ ἡ Γαλλικὴ καὶ ἡ Ἀγγλική. Εὐσχήμως συγχρόνως τοῖς ὑπεδείκνυον, ὅτι καὶ τὰς τρεῖς αὐτὰς γλώσσας ἐπίσης κατέχω, τοῦτο ὅμως ἀφ' οὗ πρῶτον ἐντέχνως ἔμαθον, ὅτι οὐδεὶς σχεδὸν τῶν τοῦ θιάσου ἐκείνου ἐγνώριζεν ἄλλην γλῶσσαν ἢ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ, τὴν Ἰταλικήν, ὥστε νὰ μὴ ὑπόκειμαι εἰς βάσανον, καθ' ἣν βεβαίως ἠθέλον ἀνακαλυφθῆ ὡς ἀλόγως καυχώμενος.

Ἡ Cominotti καὶ ἡ μεσόφωνος (contralto), τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα μοὶ διαφεύγει, ἐγνώριζον ὀλίγον τὴν Γαλλικὴν, ἀλλὰ Γαλλικὴν «Ἰταλικήν», δηλαδὴ μετριωτάτην, καὶ συνεπῶς μετριωτέραν τῆς ἰδικῆς μου.

Ἀγγλικῆς οὐδὲ λέξιν ἐγνώριζον, ὥστε... μεταξὺ τῶν τυφλῶν ἐβασίλευεν ὁ μονόφθαλμος.

Συνεταξίδευσον καὶ μετὰ μιᾶς Χίας παρήλικος, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα μοὶ διαφεύγει καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πατήρ μου μὲ εἶχε συστήσῃ καὶ ἥτις ἐπροθυμοποιεῖτο νὰ μὲ εἰσάγῃ εἰς ναυτικὰς γνώσεις καὶ εἰς τὰ κατὰ τὸν πλοῦν συμβαίοντα. Οὕτω, μετὰ τετράωρον περίπου ἀπὸ Σύρου πλοῦν ἀπηντήσαμεν πολεμικὸν ἀτμόπλοιον, διερχόμενον δὲ πλησίον ἡμῶν τὸ ἐχαιρετίσαμεν ὑψώσαντες τὴν σημαίαν τοῦ ἀτμοπλοίου, τοῦτο δὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου μᾶς ἀντεχαιρέτισε καὶ ἡ Χία ἐκείνη μοὶ ἐξήγει διὰ μακρῶν τὸ ἔθος τοῦτο παρὰ συναντωμένοις πλοίοις καὶ μοὶ προσέθετε:— Πολλὰ ἀκόμη ταξιδεύων θὰ ἴδῃς καὶ θὰ μάθῃς.

Ἐγὼ δὲ μετὰ προσοχῆς ἀκροώμενος ἐθαύμαζον τὰς ποικίλας αὐτῆς γνώσεις.

Μέχρι τῆς δευτέρας ὥρας τῆς πρωΐας ἄγρυπνος ἐπὶ τοῦ καταστρώματος εἶδον τὸ πλοῖόν μας προσορμιζόμενον εἰς Χίον καὶ ἐπεθύμουν ζωηρῶς ν' ἀποβιβασθῶ καὶ ν' ἀσπασθῶ τὴν πατριον γῆν· ἀλλ' ἦτο τοῦτο ἀδύνατον, τοῦ ἀτμοπλοίου μόνον μίαν ἢ δύο ὥρας ἐκεῖ διαμένοντος πρὸς ἀποβίβασιν καὶ παραλαβὴν ἐπιβατῶν καὶ ἐμπορευμάτων διὰ νυκτὸς ἐν μέσῳ θορύβου καὶ ταραχῆς.

Οὕτω κατεκλίθην τῇ 3^ῃ μετὰ τὸ μεσονύκτιον καὶ τῇ ἐπιούσῃ ἐγερθεὶς εἶδον, ὅτι εὕρισκόμεθα ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης, ὅπου ἐφθάσαμεν ὀλίγον πρὸ μεσημβρίας καὶ ὅθεν ἐμέλλομεν ν' ἀναχωρήσωμεν μετὰ 24 ὥρας.

Ἀπεβιβάσθην ὅθεν καὶ ζητήσας εὔρον τὴν κατοικίαν Κουβελᾶ τινος συγγενοῦς τοῦ Γεωργίου Ἀπαλύρα, τοῦ καὶ προῖσταμένου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἴκου, ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός μου ὑπηρέτει, καὶ ὕστερον τὴν τοῦ Ἀργυρίου Καράβα, καθηγητοῦ ἐν τῇ ἐκεῖ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ καὶ συζύγου συγγενοῦς μου τινὸς ἐκ μητρὸς.

Ἀμφότεροι μὲ περιεποιήθησαν καὶ μὲ ἐδέχθησαν μετὰ στοργῆς, διενυκτέρευσα δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Καράβα, ὅπου τὴν ἐσπέραν συνῆλθον γείτονές τινες οἰκογένειαι καὶ ἐγένετο συναναστροφή.

Εἰς τὰς συναναστροφὰς ταύτας κατὰ τὴν τότε συμρναϊκὴν συνήθειαν παρετίθετο τράπεζα φέρουσα καρπούς τινὰς ξηρούς ἢ καὶ νωπούς καὶ μερικὰς φιάλας

οίνου, πίνοντες δὲ καὶ πίνουσαι ἤρχιζον τραγωδοῦντες (ὅσοι δηλαδὴ καὶ ὄσαι ἐκ τῶν παρόντων ἦσαν καλλίφωνοι), διασκεδάζοντες ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἀκούοντας. Οὕτως ἐξηκολούθουν μέχρι τοῦ μεσονυκτίου καὶ πέραν εὐθυμοὶ καὶ ὀλίγον μεριμνῶντες περὶ τῆς αὔριον. Ἐκείνη καὶ σήμερον οἱ Σμυρναῖοι διακρίνονται ἐπὶ εὐθυμίας καὶ ἀμεριμνησίας. Εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον πολλάκις ἐκεῖσε μεταβὰς μετέσχον πολλῶν σμυρναϊκῶν διασκεδάσεων χειμερινῶν καὶ θερινῶν, τῶν μὲν ἐν τῇ πόλει τῶν δὲ ἐν τοῖς χωρίοις, καὶ ἐβεβαιώθην περὶ τοῦ ἀκριβοῦς τῆς πρώτης ἐντυπώσεώς μου, ἥτοι τοῦ φύσει εὐθύμου καὶ φιλοδιασκεδαστικοῦ τῶν Σμυρναίων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν.

Ἡ πόλις τῆς Σμύρνης, τότε μάλιστα, οὐδὲν παρίστα τὸ ὥραϊον· δρόμοι στενοὶ καὶ ἀκάθαρτοι καὶ ἀτελέστατα ἐστρωμένοι, δημόσια καταστήματα μεγάλα μὲν, ἀλλ' ἀκομψα, ξύλινα καὶ ἔχοντα ὄψιν ἐρειπίων. Μόνον αἱ ιδιώτικαὶ οἰκίαι ἦσαν εὐπρόσωποι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ συνάδουσαι κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὰς ἕξεις καὶ τὴν διάθεσιν τῶν Σμυρναίων, δηλαδὴ ἀνοικτόκαρδοι καὶ εὐπρόσιτοι εἰς τε τὰ ὄμματα τῶν διαβατῶν καὶ εἰς τὴν εἴσοδον τῶν φίλων, ἰσόγειοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, χωρισμέναι διὰ διαδρόμου, ὅστις ἐχρησίμευε καὶ ὡς κυρία εἴσοδος τῆς οἰκίας.

Ἡ θύρα, διαρκούσης τῆς ἡμέρας, ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνοικτὴ καὶ αἱ κυρίαὶ καθήμεναι ἐν τῷ διαδρόμῳ πρὸ τῆς οἰκίας ἐχαιρετίζοντο καὶ ἐχαιρετίζον τοὺς διαβαίνοντας οἰκιακοὺς φίλους.

Τῇ ἐπιούσῃ τὸ ἀπόγευμα, ἡμέρα Τετάρτη, ἀνεχω-

ρήσαμεν ἐκ Σμύρνης καὶ τὴν αὐτὴν νύκτα, ἅμα ἐξήλθομεν τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης, ἠσθάνθη τὸ πρῶτον τὴν πάθησιν τῆς ναυτίας.

Ἐπειδὴ ἀπὸ Σύρου μέχρι Σμύρνης ἦτο γαλήνη, ἐνόμιζον, ὅτι δὲν ὑπόκειμαι εἰς τὴν ἀσθένειαν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν, ἂν δὲν αἰσθανθῆ τις, δὲν δύναται ἐκ περιγραφῆς νὰ ἐννοήσῃ—τόσον κατ' ἐμὲ εἶναι δυσάρεστος. Εὐτυχῶς ὄχι μόνον παρέρχεται ἅμα τῇ καταπαύσει τοῦ σάλου, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως λησμονεῖται.

Μετὰ τὴν Σμύρνην προσηγγίσαμεν τὴν Μυτιλήνην (Cano Baba), Δαρδανέλλια, Καλλίπολιν καὶ ἓνα ἢ δύο ἄλλους λιμένας, εἰς τρόπον ὥστε δὲν ἐφθάσαμεν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ τὴν πρωΐαν τῆς Παρασκευῆς, 5 Ὀκτωβρίου 1845.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἀπὸ τῆς αὐγῆς εὐρισκόμην ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καὶ μετὰ παλλούσης καρδίας ἔβλεπον τὸ ἀτμόπλοιον κάμπτον τὴν ἄκρην τοῦ Σεραΐ Μπουρνου καὶ ἀφίνον δεξιᾷ τὸν πύργον τοῦ Λεάνδρου νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν λιμένα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ΙΕ΄

Κωνσταντινούπολις!

Ἁγία Σοφία!

Τὸ ὄνειρον παντὸς Ἑλληγος καὶ ἐμοῦ ἰδιαζόντως. Τόπος, ὅπου πρῶτον εἶδον τὸ φῶς καὶ χώρα ὅπου ἔμελλον ν' ἀρχίσω τὴν περὶ ζωῆς πάλην δεκαπενταετῆς μόλις.

Ἡρώτων ὅλους τοὺς δυναμένους νὰ μοὶ ἀποκριθῶσι καὶ μοὶ εἴπωσι ποῦ εἶναι ἡ Ἁγία Σοφία, ποῦ κεῖνται τὰ Τατάουλα, ποῦ τὸ Σταυροδρόμι, ποῦ τὸ Φανάρι, ποῦ ὁ Βόσπορος, νομίζων πάντοτε ὅτι εὕρισκομαι εἰς Σῦρον καὶ ἐρωτῶ ποῦ κεῖνται τὰ Βαπόρια.

Κατέπιον τὴν ἀπάντησιν ἑνὸς ἐρωτηθέντος ὅχι πολὺ τρουφεράν... καὶ «ἐσυμμαζεύθηκα».

Εὐτυχῶς δι' ὅλους ἡμᾶς ἐπεφάνη ὁ ἀδελφός μου, ἐπιβαίνων ἀκατίου πρὸς παραλαβὴν μου ἀπὸ τοῦ ἀτμοπλοίου, καὶ μακρόθεν διὰ σημείων μὲ ἠσπάζετο καὶ τέλος ἐπλησίασε καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου μ' ἐνηγκαλίσθη συγκινητικώτατα, ὅπως ἔπραξα καὶ ἐγώ, καὶ ἐσπεύσαμεν ἔπειτα ν' ἀποβιβασθῶμεν εἰς Γαλατᾶν, μεταβάντες εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Ἀπαλύρα.

Ἄσχημότερον ἄνθρωπον ἐπὶ ζωῆς μου δὲν εἶδον, ἦτο συνάμα καὶ λίαν ἰδιότροπος καὶ εἰς ἄκρον φιλάργυρος, ἀλλ' ἀγαθώτατος ἐν γένει καὶ ἔχων τὸ αἰσθηματῆς συγγενείας καὶ τῆς φιλίας λίαν ἀνεπτυγμένον.

Οἱ πολλοὶ καὶ τότε καὶ μετέπειτα ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν ἦσαν συμπαθεῖς πρὸς αὐτόν· ἐγὼ τὸν συνεπάθησα διαρκῶς. Ἴσως ἐξ αἰσθήματος εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν συγγενικὴν του κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ σταδίου μου πρὸς ἐμὲ δειχθεῖσαν μέριμναν καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀδελφόν μου, καίπερ ὑπάλληλον αὐτοῦ, συγγενικὴν συμπεριφορὰν του.

Ἐπέφερον ὁ δυστυχῆς κατόπιν θλίψεις καὶ ταπεινώσεις ἐξ ὑπαιτιότητος τῶν συγγενῶν του ἀφρόνως ἐμπορευθέντων, περισυνάξας δὲ μετέπειτα λείψανά τινα σπουδαίας περιουσίας, ἣν κατεῖχε πρὶν, μόλις ἀπέζη ἐκ τοῦ προϊόντος αὐτῆς. Ἐπέπρωτο δὲ νὰ δολοφονηθῆ ὑπὸ κακούργου χειρὸς ἐν τῷ γραφείῳ του Κυριακῆν τινα, καθ' ἣν ἐν αὐτῷ εἰργάζετο μόνος. Ἐννοεῖται, ὅτι ὁ κακούργος ἐκένωσε μετὰ τὸν φόνον τὸ ταμεῖον καὶ ἀπῆλθεν οὐδέποτε ἀνακαλυφθεῖς.

Αὐτὸς ἦτο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὃν ἐγνώρισα ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Μετ' ὀλίγων λεπτῶν ἀνάπαυσιν ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ Ἀπαλύρα, ὁ ἀδελφός μου μοὶ εἶπεν, ὅτι δέον ἀμέσως νὰ μεταβῶμεν παρὰ τῷ Νικολάῳ Δαμιανῷ, τῷ καὶ μέλλοντι προῖσταμένῳ μου, τοῦ ὁποίου ὅμως τὸ κύριον γραφεῖον κεῖται εἰς τὸ Σταμπούλ.—Λέγω κύριον διότι εἶχε καὶ ἐν Γαλατᾷ Ὑποκατάστημα εἰς τὸ Κουρσοῦμ Χάν.

Ἐγὼ δὲ φυσικῶς τότε δὲν ἐγνώριζον, ὅτι ἦτο αὐτό-
 χρημα ἐκδρομὴ ἢ μετάβασις ἀπὸ τὸ Περσεμπὲ Παζὰρ
 τοῦ Γαλατᾶ εἰς τὸ Βαλιδὲ Χάν τοῦ Σταμπούλ, καὶ
 οὕτως, ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ Καρα-
 κιοῖ καὶ εἶδον ὅτι ἐπεβαίνομεν ἀκατίου, εἶπον εἰς τὸν
 ἀδελφόν μου :

— Μὰ ἄφησε τὰς ἐκδρομὰς σήμερον, ἀνυπομονῶ νὰ
 ἴδω ἀμέσως τὸν Δαμιανόν.

Ἐμειδίασεν ὁ ἀγγελικὴν ἔχων τὴν ψυχὴν ἐκεῖνος
 ἀδελφός μου καὶ μοὶ εἶπε :

— Ἐδῶ, Ἀνδρικό μου, χρειάζεται ὑπομονή, ποδά-
 ρια καὶ ὀλίγαι φωναί· δὲν εἶσαι πλέον εἰς τὸ σπίτι
 μας, ἠθέλησες νὰ γίνῃς ὑπάλληλος, πρέπει νὰ τὸ καλο-
 καταλάβῃς καὶ νὰ ἀκούῃς ἀγογγύστως, ὅχι μόνον ὅσα
 δὲν ἠξεύρεις, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἴσως ἠξεύρεις
 κάλλιον τοῦ ἀνωτέρου σου. Πῶς ἠδυνήθῃς νὰ ὑποθέ-
 σῃς, ὅτι ἀντὶ μεταβάσεως παρὰ τῷ Δαμιανῷ σὲ ὀδηγῶ
 εἰς διασκεδαστικὴν ἐκδρομὴν; Ἀκολουθεῖ, ἄκουε, βλέπε
 καὶ σιώπα.

Ἀπεβιβάσθημεν εἰς τὴν ἀντικρὸ ἀποβάθραν τοῦ
 Σταμπούλ (τότε ἀκόμη δὲν εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἡ πρώτη
 ξυλίνη γέφυρα, ἡ ζεύξασα τὸν Γαλατᾶν μὲ τὸ Σταμ-
 ποῦλ) καὶ ἤρχισαμεν περιπατοῦντες.

Ὁ δρόμος μοὶ ἐφάνη ἀτελεύτητος καὶ αἱ «σουβλεραὶ»
 πέτραι τῶν «καλδιριμίων» ἐπλήγωνον τὰς πτέρνας μου·
 ἐν συντόμῳ ἤρχισα νὰ ἀπογοητεύωμαι καὶ κᾶπως νὰ
 ἀναπολῶ τοὺς λόγους τῆς μητρός μου.

Ἐφθάσαμεν τέλος εἰς Βαλιδὲ Χάν, ἀπέναντι τῆς
 θύρας τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε δρομίσκος, ἐν ᾧ ἦτο τὸ

Τιτσαρέτ Χάν και ἐντὸς αὐτοῦ τὸ κατάστημα τοῦ Νικολάου Δαμιανοῦ, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσαγόμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου.

Ὁ πρῶτος αὐτοῦ λόγος ἦτο :

— Μὰ εἶναι παιδὶ ἀκόμη· πολὺ ἐβιάσθησαν οἱ εὐλογημένοι οἱ γονεῖς του νὰ τὸ ξενιτεύσουν.

— Δὲν ἐβιάσθησαν ἐκεῖνοι, ἀπεκρίθη ὁ ἀδελφός μου, ἀλλ' αὐτός, δεικνύων ἐμέ, ὅστις τοὺς ἔφαγε νὰ φύγη.

— Ὑπομονή, ἀπεκρίθη ὁ Δαμιανός, ἀφ' οὗ ὁ ἴδιος βιάζεται, εἶναι καλὸν σημεῖον καὶ ὅπως δήποτε ἄς δοκιμάσωμεν. Ἄν εἶναι ἀνάγκη, ἐπιστρέφει ἐπὶ τινὰ καιρὸν εἰς Σῦρον καὶ μεγαλώνει.

Ρῖγος μὲ κατέλαβεν ἀκούσαντα τοὺς τελευταίους ἐκείνους λόγους καὶ οὐδὲν ἄλλο εἶπον, εἰμὴ ὅτι θέλω προσπαθῆσθαι ν' ἀντικαταστήσω διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ ζήλου πρὸς τὴν ἐργασίαν τὴν ἔλλειψιν τῆς ὠριμότητος τῆς ἡλικίας, ἀμέσως δὲ ὁ Δαμιανός ἔθεσεν ὑπὸ δοκιμασίαν τὰς γνώσεις μου τὰς ἐγκυκλοπαιδικὰς καὶ τὰς ἐμπορικὰς. Εὐτυχῶς ὅμως μοὶ συνέβη καὶ μὲ αὐτὸν ὅ,τι καὶ μὲ τοὺς τοῦ Ἰταλικοῦ θιάσου ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ· ἦτο κατὰ πολὺ ὑποδεέστερός μου καὶ εἰς τὰς ἐγκυκλοπαιδικὰς γνώσεις καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Γραμματολογίαν καὶ εἰς τὰς ξένας γλώσσας ἐπίσης, διότι μόνον τὴν Ἰταλικὴν ἐγνώριζε καὶ τὴν Γαλλικὴν ἔγραφεν ὀλιγώτερον ἐμοῦ, τῆς δὲ Ἀγγλικῆς οὔτε λέξιν ἐγνώριζεν, ἐγὼ δὲ μετὰ τῆς αὐθαδείας τοῦ «Ἑλληνοσυνταγματικοῦ πολίτου» ἐπεδείκνυον τὰς γνώσεις μου.

Εἶτα μὲ ἐξήτασε καταστιχογραφίαν, ἣν ἐγνώριζε

καλῶς, φαίνεται ὅμως ὅτι ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ Ζυγομαλαῖ ἀπεκόμισα γνώσεις ἀρκούσας διὰ νὰ ἀποκρίνωμαι εἰς τὰς ἐρωτήσεις του. Ἐφῆκεν ὡς τελευταίαν βάσανον τῶν γνώσεών μου τὴν ἀριθμητικὴν καὶ μοὶ ὑπέβαλε τὸ ζήτημα: «Φράγκα 40.000 πρὸς 172¹/₂ παράδες πόσα γρόσια φέρουν», προσθέτων μοι «ξεύρεις ὅτι τὸ γρόσι ἔχει 40 παράδες». Ἐλυσά εὐχερέστατα, ἐννοεῖται, τὸ ἀριθμητικὸν αὐτὸ ζήτημα καὶ οὕτως ἐτελείωσεν ἡ δοκιμασία, ἐκάλεσε δὲ ἀμέσως τὸν Κωνσταντῖνον Ρουκάνην τότε παρ' αὐτῷ «πρῶτον γραμματικόν, καταστιχάρην» καὶ μὲ ἐσύστησεν ὡς μαθητευόμενον ἢ μᾶλλον ὡς τρίτον γραμματικόν, διότι μετὰ τὸν Ρουκάνην ὑπηρέτει ἄλλος τις ὀνομαζόμενος Μανουὴλ Πιτούς.

Συνιστῶν με εἰς τὸν Ρουκάνην παρεκάλεσε συγχρόνως αὐτὸν νὰ μὲ ξενίσῃ εἰς τὴν οἰκίαν του μέχρι τῆς Δευτέρας, ἐπειδὴ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦτο Παρασκευὴ καὶ ἐσκόπει τῇ ἐπιούσῃ, διαμένων εἰς τὴν ἐξοχὴν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, νὰ ἐξέλθῃ εἰς κυνήγιον καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν θὰ ἦρχετο εἰς τὸ γραφεῖον, ὃ δὲ ἀδελφός μου, ὡς ἐκ τῆς ἐργασίας του, δὲν ἠδύνατο νὰ μὲ ὀδηγήσῃ παρὰ τῷ Ἀπαλύρα, ὅπου κατῶκει.

Ὁ Δαμιανὸς κατόπιν μὲ ὠδήγησεν εἰς τὸ τμήμα του, τὸ τοῦ κυρίως Γραφείου, ὅπου καὶ ἀμέσως μὲ διέταξε νὰ ἀντιγράψω εἰς τὸ οἰκεῖον βιβλίον «Ἀντίγραφον Ἐπιστολῶν» (τότε ἀκόμη δὲν εἶχεν εἰσαχθῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ χρῆσις τῆς πιεστικῆς μεθόδου «presse») μακροσκελῆ ἐπιστολήν, περιέχουσαν ἐμπορικὴν ὕλην, ἧς ἡμῖν ἀπολύτως ἀδαής, καὶ κατὰ συνέ-

πειαν μηχανικῶς ἀντιγράφων εἰς πολλὰ περιέπιπτον σφάλματα καὶ ἀπορίας. Ὅπωςδὴποτε ἀντέγραψα καί, ἐπειδὴ ἦτο μεσημβρία, οἱ δὲ κνισμοὶ τοῦ παιδικοῦ στομάχου μου ἦσαν λίαν αἰσθητοί, ἠρώτησα τὸν δεύτερον συνάδελφόν μου ποῦ καὶ πότε προγευματίζουσιν, οὗτος δὲ με ὠδήγησεν εἰς τὸ κάτωθι τοῦ γραφείου κείμενον μικροσκοπικὸν παντοπωλεῖον Ἀρμενίου καὶ ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν μου παρ' αὐτῷ ἄρτον ἀξιόλογον, τυρὸν δύο τριῶν εἰδῶν, χαβιάρι, ἐλαίας καὶ μηδὲν πλέον.

Ὅμολογῶ, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὑπῆρξε πλήρης ἡ ἀπογοήτευσίς μου, ἐνθυμουμένου τὸν πατρικὸν οἶκον καὶ τὰ προγεύματά του, τὰ ὅποια συνεχέστατα διὰ τὸ παιδί ἰδίως περιεῖχον ἔδεσμά τι εὐγευστον καὶ εὐπεπτον καὶ τὴν «γρίναν» μου ὅποταν τὸ menu δὲν ἦτο τῆς ὀρέξεώς μου, ἀπαρεσκομένου τότε εἰς πολλὰ τῶν οἰκογενειακῶν ἔδεσμάτων, οἷον λαχανικῶν καὶ πρὸ πάντων κολοκυνθίων, κρομμύων κλπ.

— Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ ξενοδοχεῖον ἢ μᾶλλον ἐστιατόριον, διὰ νὰ προγευθῇ τις ἐκεῖ; ἠρώτησα τὸν συνάδελφόν μου.

Ἐμειδίασεν οὗτος καὶ μετὰ τινος εἰρωνείας μοὶ ἀπεκρίθη :

— Ἐδῶ καὶ προϊστάμενοι ἀκόμη καὶ ὑπάλληλοι ἐπὶ ποδὸς προγεύονται λιτότατα καὶ μόνον τὴν ἐσπέραν γίνεται τὸ τακτικὸν γεῦμα.

Κατὰ τύχην διέβαινε τότε μεσῆλιξ φέρων «ἀψηλὸ καπέλλο» (σημεῖον κυρίου μεγαλεμπόρου καὶ συνάμα «Σούδιτου», δηλαδὴ ὑπηκόου ξένης δυνάμεως καὶ μὴ

Ῥαγιᾶ), ὅστις χωλαίνων ἐβάδιζε καὶ ἔτρωγεν ἄρτον καὶ τυρόν.

— Αὐτὸς εἶναι, μοὶ εἶπεν, ὁ Φραγκιάδης ὁ μεγά-
πλουτος μεγαλέμπορος, ὅστις ἐπισήμως εἶναι γνωστὸς
ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἐμμανουήλοβιτς, καθ' ὃ ἐκρωσισθεὶς
παρὰ τοῖς Πέρσαις εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα
«Τοπάλ», ἐπειδὴ εἶναι χωλός. Βλέπεις, μοὶ προσέθη-
κεν, ὅτι μ' ὅλον τὸ ἐξέχον τῆς θέσεώς του, λιτότατα
ὡς καὶ ἡμεῖς οἱ ὑπάλληλοι προγεύεται.

— Ἐχει καλῶς, ἀπεκρίθην, θέλω προσπαθήσῃ νὰ
συμμορφωθῶ.

Δέον νὰ προσθέσω, ὅτι μετὰ τὸ πρόγευμα ἐπήρ-
χετο ὁ παραμυθητικὸς καφὲς καὶ τὸ κάπνισμα, ὧν ὁ
μὲν ἐχορηγεῖτο ἀπὸ τὸ κατάστημα δωρεὰν καὶ ἄνευ
ὄρου, ἐπειδὴ παρεσκευάζετο ὑπὸ ἐπίτηδες ὑπαλλήλου
ἐντὸς αὐτοῦ, τοῦ δὲ καπνίσματος τὸ ἔξοδον ἦτο ἐλά-
χιστον ἔνεκα τῆς τότε μεγάλης εὐθηνίας τοῦ καπνοῦ
(ἀπὸ 5 ἕως 20 γρόσια ἢ ὀκτὼ ἀρίστης ποιότητος εἰς
τὴν λιανικὴν πώλησιν).

Ἐγὼ ὅμως τότε οὔτε ἐκάπνιζον, οὔτε καφὲν ἔπινον,
ἠναγκάσθην δέ, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ συνηθίσω
εἰς ἀμφοτέρων τὴν χρῆσιν, διότι καὶ παρὰ τοῖς Χρι-
στιανοῖς κατὰ τὰς οἰκιακὰς ἐπισκέψεις καὶ παρὰ τοῖς
Ἰθωμανοῖς κατὰ τὰς ἐπισήμους τῶν Ἀρχῶν, ὡς καὶ
κατὰ τὰς συναλλακτικὰς ἐπισκέψεις ἐκ τῶν ὧν οὐκ
ἄνευ ἦτο «ὁ καφὲς καὶ τὸ τσιμποῦκι», κάπως δὲ ἀγροῖ-
κος ἐφαίνετο ὁ ἀρνούμενος τὴν χρῆσιν αὐτῶν, πολὺ
δὲ μᾶλλον τοιοῦτος ὁ ἀρνούμενος καὶ τὸν καφέν.

Κατηφής και ἀποτεθαρρημένος διήλθον τὸ ἀπὸ μεσημβρίας μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου διάστημα, ὥραν καθ' ἣν αὐστηρῶς ἔπαυε πᾶσα ἐργασία καὶ ἕκαστος ἐκίνει εἰς τὰ ἴδια. Καθ' ὁδὸν δὲ οἱ μεσαίαις τάξεως «οἱ Ἑσνάφιδες» καὶ οἱ ἰδιωτικοὶ καὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι, πλὴν τῶν πρωτευόντων, ἠγόραζον ἄρτους καὶ παντὸς εἴδους τρόφιμα, καὶ οὕτω πληροῦντες σάκκους αὐτοὶ οὗτοι τοὺς ἐκόμιζον εἰς τὴν ἰδίαν οἰκίαν.

Ἀπὸ σκοποῦ μετεχειρίσθη ἀνωτέρω τὴν λέξιν «ἐκίνει» διὰ τοὺς μεταβαίνοντας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου (δωδεκάτην πάντοτε Τουρκιστί), διότι ἡ μετάβασις αὕτη ἦτο ὀλόκληρον ταξίδιον μακρὸν καὶ πολλάκις οὐχὶ ἀκίνδυνον. Διὰ τοὺς μὴ γνωρίζοντας τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν τότε μάλιστα, ἀρκεῖ νὰ σημειώσω ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ Βαλιδὲ-Χὰν εἰς Σταυροδρομίον (ἀνευ σταθμοῦ δι' ὀψώνια) διήρκει τοῦλάχιστον μίαν ὥραν καὶ ἦτο ἀνάγκη, πρὸ τῆς κατασκευῆς τῆς γεφύρας τῆς συνδεούσης τὸν Γαλατᾶν μὲ τὸ Σταμπούλ, νὰ ἐπιβῇ τις καϊκίου λεπτοῦ, στενοῦ καὶ τὸ πλεῖστον σεσαθρωμένου καὶ ἀντὶ ἡμίσεος γροσίου νὰ διέλθῃ αὐτὸ

τὸ διάστημα ὑπὸ ἄνεμον, ψῦχος, βροχὴν διὰ τοῦ ἀκατίου. Ἐν τῇ ξηρᾷ δέ, σὺν τοῖς προειρημένοις, νὰ ἔχη καὶ τὸν βόρβορον τῶν ὁδῶν καὶ τὰς αἰχμὰς τῶν λίθων τοῦ λιθοστρώτου (καλδιριμιοῦ) καὶ τὰ συνεχῆ σπρωξίματα Ὀθωμανοῦ τινος ἐκ τῶν ἐν τέλει ζητοῦντος νὰ τῷ γενῆ χῶρος πρὸς ἄνετον διάβασιν ἢ ἀχθοφόρων Ἀρμενίων, ἀγρίως κραζόντων «τὲς-τοῦρ» καὶ φερόντων δέματα ἐμπορευμάτων βαρύτερα σχετικῶς πρὸς τὰς ἀνθρωπίνας δυνάμεις, ἐκσφενδονίζόντων δὲ διὰ τῶν ποδῶν τῶν τὸν βόρβορον εἰς ἀπόστασιν πέντε καὶ ἕξ μέτρων διὰ νὰ φθάσῃ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον ἀκόμη τοῦ διαβάτου. Εἰς ταῦτα πρόσθετες καὶ τὴν ἀέναον διάβασιν ἐφίππων, ἐνίοτε καὶ καλπαζόντων, οἵτινες οὐχὶ μόνον ἐκσφενδονίζουσι τὴν λάσπην ἐπίσης ἐπὶ τῶν διαβατῶν, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ τοὺς ποδοπατοῦσι καὶ τοὺς ἀκρωτηριάζουσι.

Ἐφερα παράδειγμα περὶ τῶν κατοίκων τοῦ Σταυροδρομίου, ὁ τῶν Ταταύλων ὅμως θέλει ἡμισείας ὥρας μακρύτεραν ὁδὸν νὰ διανύσῃ, καὶ ἔτι περισσότερον ὁ τοῦ Διπλοκιονίου καὶ τῶν πέραν χωρίων τοῦ Βοσπόρου.

Τοιαῦτα ὑπέφερον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ ἄνθρωποι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἄλλοι μὲν μαχόμενοι τὸν ὑπὲρ ὑπάρξεως ἀγῶνα, ἄλλοι δὲ διὰ πλουτισμόν, καὶ εἰς ταῦτα ἐδέησε καὶ ἐγὼ νὰ ὑποβληθῶ, ὅχι ὅμως, ὡς εἶπον, ἀγογγύστως κατ' ἀρχάς. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου ὅχι μόνον ἡνειχόμεν αὐτά, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἡρεσκόμην εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βίωσιν.

Ὁ Ρουκάνης κατῶκει εἰς τὸ Φανάριον, τὴν γνωστὴν

συνοικίαν, ὅπου τὰ Πατριαρχεῖα καὶ αἱ μεγάλαι Ἐθνικαὶ Σχολαί.

Ἀπὸ τοῦ 1821 αἱ εἰς τὸ Φανάριον ἐγκατεστημέναι ἡγεμονικαὶ καὶ ἀριστοκρατικαὶ δῆθεν οἰκογένειαι κατεδιώχθησαν καὶ ἀπῆλθον, ἀπέμειναν δὲ οἱ ἐκ τῆς νέας γενεᾶς κατέχοντες διακεκριμένας θέσεις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῶν Πατριαρχείων, οἷον οἱ Δραγουμάνοι, ὁ Μέγας Λογοθέτης, οἱ Μεγάλοι Ῥήτορες τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κλπ. πρὸς δὲ καὶ οἱ διακρινόμενοι μεγαλέμποροι ὑπήκοοι Ὀθωμανοί.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ρουκάνης εἶχε πατέρα φαρμακοποιὸν ἐξ Ἑπτανήσου καταγόμενον, κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν φαρμακοποιὸν εἰδικῶς προστατευόμενον ὑπὸ τοῦ πατρός μου, ὅποτε οὗτος ἐξήσκει τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου, ἔνεκα τῶν μεγάλων τμημάτων τῆς πόλεως, ἐν ἐκάστῳ τμήματι ὁ ἱατρὸς εἶχεν εἰδικὸν φαρμακεῖον, εἰς ὃ ἀποκλειστικῶς ἐσύχναζε καὶ οἱ πελάται ἀπηυθύνοντο.

Ἡ μήτηρ τοῦ Ρουκάνη ἦτο ἀδελφὴ τοῦ Γ. Ζαφειροπούλου τοῦ πενθεροῦ τοῦ ἀειμνήστου Γ. Ζαρίφη, τοῦ ἀξιοσεβάστου ἀνδρὸς τοῦ μετέπειτα μεγάλως τιμήσαντος καὶ εὐεργετήσαντος τὸ Ἑλληνικὸν Γένος, ὑπάρξαντος δὲ τὸ θεμέλιον τοῦ πλουτισμοῦ καὶ τῆς εὐημερίας ὄχι μόνον τῶν πολυαρίθμων συγγενῶν του καὶ τῆς συζύγου του Ἑλένης, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ὑπηρετησάντων αὐτὸν ἀπ' εὐθείας ἢ ἐμμέσως. Μόνον ὁ Κωνσταντῖνος Ρουκάνης δὲν ἐγνώρισε νὰ ὠφεληθῇ τῆς στενῆς μετ' αὐτοῦ συγγενείας, ἴσως διότι ἐκ φύσεως εἶχε «στενὰ ὄρια εἶχε κληθῆ».

Ἡ μήτηρ του ἦτο καὶ αὐτὴ στενὴ φίλη τῆς μητρός μου κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονήν της καὶ οὕτως εὐτυχῶς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξεώς μου εἶχον εὐρεθῆ εἰς φίλον τῆ οἰκογενεῖα μου κύκλον καὶ οὕτως ἐμετριάζετο ἡ θλίψις καὶ ἀπογοήτευσις, ἦν ὑφιστάμην καθ' ὅλον τῆς ἡμέρας τὸ διάστημα.

Δὲν ἐνδιαφέρει βεβαίως τὸν ἀναγνώστην ἢ ἀφήγησις λεπτομερειῶν περὶ τοῦ τί ἔτρωγον ἢ ἔπινον ἢ πῶς ἐκοιμώμην κατὰ τὸν βίον μου, ἀλλ' ἐξαιρετικῶς, προκειμένου περὶ ὠρισμένων ἡμερομηνιῶν, εὐχαρίστησιν εὐρίσκω καὶ θέλω περαιτέρω εὐρίσκει, ἀναπολῶν καὶ ἀφηγούμενος λεπτομερείας τοιαύτας βίου ἐνὸς ἡμερονοκτίου ἢ πλειόνων ἡμερῶν. Γράφω ἄλλως τε, ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπον, μᾶλλον δι' ἑμαυτὸν καὶ τοὺς περὶ ἐμὲ ἢ διὰ τὸ κοινόν, ὀλίγιστα περὶ ἐμοῦ φυσικῶς ἐνδιαφερόμενον.

Ὅλιγον μετὰ τὴν ἀφιξίν μας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ρουκάνη ἐκαθίσαμεν εἰς τὴν τράπεζαν, τοῦ γεύματος συνισταμένου ἐκ ζωμοῦ μὲ ῥύζι, ὄχι πολὺ «ἀναληπτικοῦ», κρέατος «κοκκινιστοῦ» μὲ τομάτας (τὸ αὐτὸ βραστὸν κρέας εἶχε κοκκινισθῆ), καὶ σταφυλῶν ὀλίγων δι' ἐπιδόρπια—τίποτε περιπλέον.

Ἐγὼ δὲν ἠγάπων τὴν σοῦπαν καὶ μάλιστα τοιαύτην «νερομπουλιασμένην», δὲν ἠρεσκόμην εἰς τὰς τομάτας τὰς κομματιασμένας καὶ περιορίσθην εἰς ὀλίγον κρέας καὶ ὀλίγας σταφυλάς. Ἐλεγον δὲ κατ' ἑμαυτόν:

— Καῦμένο τραπέζι, ποῦ εἶσαι! καῦμένη μητέρα, πόσον δίκαιον εἶχες!

Δὲν ἔβλεπον τὴν ὥραν ν' ἀποσυρθῶ εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ ὕπνου καὶ νὰ ἐκχυθῶ εἰς δάκρυα, εἰς ἃ πάντοτε κατὰ τὰς δυσχερείας τοῦ βίου μου μεγάλην εὖρον ἀνακούφισιν, ὅσάκις ἠδυνάμην νὰ τὰ προκαλέσω, διότι καὶ εἰς τὸ δακρῦειν ἤμην καὶ εἶμαι πάντοτε δύσκολος.

Ὡς δωμάτιον ὕπνου μοὶ εἶχεν ὀρισθῆ τὸ δωμάτιον ὑποδοχῆς ἐπιπλωμένον ἀρχαϊκῶς, δηλαδή μὲ ἓνα σοφᾶν «μενδερλίδικον» ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον μιᾶς πλευρᾶς τοῦ δωματίου, καὶ μερικὰς καθέκλας ψαθίνας, τὰ τρία δὲ παράθυρα κατὰ μῆκος τοῦ δωματίου ἐστολίζοντο διὰ λευκῶν παραπετασμάτων ἀπὸ «μαδαπολάμ» καλυπτόντων τὸ ὅλον τοῦ παραθύρου.

Ἐπὶ τοῦ πατώματος ψάθα λεπτὴ—τίποτε περισσότερον — διὰ κλίνην ἐν στρῶμα ἐπὶ τοῦ σοφᾶ, διὰ νιπτῆρα δὲ τὸ ἐν τῷ προθαλάμῳ γενικὸν «μουσλοῦκι» (βρούσις), εἰς ὃ ἐνίπτοντο ἅπαντα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ οἱ κατὰ καιροὺς ξενιζόμενοι.

Μετὰ τὸ φαγητὸν μοὶ εἶπεν ὁ Ρουκάνης ὅτι τὴν 8^{ην} τῆς πρωΐας πρέπει νὰ εἵμεθα εἰς τὸ γραφεῖον, ὥστε πρέπει νὰ «πλαγιάσωμεν» ἐνωρίζοντες νὰ ἐξυπνήσωμεν καὶ ἐνωρίς. Οὕτω τὴν 10^{ην} μ. μ. ἠὐχήθημεν πρὸς ἀλλήλους τὴν «καλὴν νύκτα» καὶ ἀπεσύρθη ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια.

Ἐγὼ, ἀφοῦ ἔκλαυσα πικρῶς, κατεκλίθην καὶ εὐτυχῶς ἢ δεκαπενταετῆς ἡλικία μου ἐνίκησε τὴν νευροπαθητικὴν μου κατάστασιν καὶ δὲν ἔβράδυνα μετὰ τοῦτο νὰ εὕρω τὸν εὐεργετικὸν ὕπνον καὶ νὰ κοιμηθῶ βαθέως μέχρι τῆς 5^{ης} τῆς πρωΐας. Ἦθελον δὲ ἔξακολουθήσῃ, ἂν δὲν ἀφυπνιζόμην ὑπὸ τῆς ἐρρίνου φωνῆς τοῦ κανδηλανάπτου τῆς γείτονος ἐκκλησίας, καλοῦντος

τούς χριστιανούς εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τοῦ «δοορί-
σατεεε σ' τὴν Ἑεεκκλησίαν», τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν
ἐνόησα καὶ ἐδέησεν, ὅταν ὅλοι μετὰ μίαν ὥραν συνην-
τήθημεν εἰς τὸν καφέν (καὶ τοῦτον λιτότατον, ἄνευ
γάλακτος), νὰ μοὶ ἐξηγήσωσι τὴν σημασίαν τῆς ψαλ-
μωδίας αὐτῆς, ὡς καὶ τὴν τοῦ ἰσχυροῦ κρότου, ὃν
ἄφ' ἑσπέρας ἤκουσα ἅμα κατακλιθεῖς, τῶν ἐπανειλημ-
μένως διὰ ῥοπάλου τυπτομένων λίθων τοῦ λιθοστρώ-
του. Οὗτος ἦτο ὁ τοῦ «Μπεξῆ» τῆς γειτονιάς, ἦτοι
τοῦ νυκτοφύλακος, δεικνύοντος οὕτως ὅτι γρηγορεῖ
καὶ νὰ «προσέχωσιν οἱ τυχόντες κακοποιοί», δηλαδή
«νὰ κρυβοῦν ἂν ὑπάρχωσιν ἕως ὅτου ὁ φύλαξ περάσῃ»,
μετὰ τῆς βεβαιότητος ὅτι δὲν θέλει «ξαναπεράσῃ»,
ἐπειδὴ εἷς καὶ μόνος νυκτοφύλαξ ὑπῆρχε δι' ὅλην τὴν
γειτονίαν καὶ αὐτὸς ἄοπλος.

Τῇ ἐπιούσῃ μετέβημεν μετὰ τοῦ Ρουκάνη εἰς τὸ
γραφεῖον ἀπὸ πρωΐας, τῇ αὐτῇ δὲ ἡμέρᾳ μ. μ. ἦλθεν
ἐκεῖ ὁ ἀδελφός μου καὶ μὲ παρέλαβεν, ὅπως μετ' αὐτοῦ
διέλθω τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν Κυριακὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ
τοῦ Γ. Ἀπαλύρα ξενιζόμενος. Συνυπάλληλος ὅμως
τοῦ ἀδελφοῦ μου ἦτο ὁ Ἀντώνιος Κουβελᾶς, ἀνεψιὸς
τοῦ Ἀπαλύρα, νέος σπουδάσας ἐν Μασσαλία τὰ ἐγκύ-
κλια καὶ τὰ ἐμπορικὰ μαθήματα.

Ἦτο νέος πολὺ μορφωμένος καὶ κοινωνικός, ἐγνώ-
ριζε καὶ ὀργανικὴν μουσικὴν, παίζων «καλούτσικο
βιολί», δὲν διέκρινα ὅμως εἰς αὐτὸν οὐδὲν μέγα τάλαν-
τον ἦτο ἀγαθώτατος τὸν χαρακτήρα, εὐθυμος, ἀλλὰ...
καθ' ὑπερβολὴν φιλάργυρος, ζῶν καὶ αὐτὸς ἐν τῷ
οἴκῳ τοῦ θείου του.

Παρά τῷ Ἐπαλύρα εὖρον βίον ἀνάλογον τοῦ πατρικοῦ μου οἴκου, δηλαδή δωμάτιον μετὰ κλίνης ἀνέτου καὶ τῶν λοιπῶν ἀναγκαίων καὶ τράπεζαν ὄχι πολυτελεῖ, ἀλλὰ «νοικοκυρεμένην», ἃς εἶπω χιακὴν, εἰς ἣν ἤμην συνηθισμένος.

Ἄνεπνευσα καὶ διηγήθην εἰς τὸν ἀδελφόν μου τὰ παθήματα τῆς προτεραίας καὶ τὴν ἀπογοήτευσίν μου, οὗτος δὲ μ' ἐνεθάρρουνεν εἰπών, ὅτι πᾶσα ἀρχὴ δύσκολος, καὶ ὅτι ἦτο βέβαιος ὅτι ὁ Δαμιανός, ἐν ᾧ θὰ εἶναι αὐστηρότατος πρὸς ἐμὲ ἐν τῷ γραφείῳ, ὡς πρὸς τὴν βίωσίν μου θέλει φροντίση νὰ μὴ ὑποφέρω, γνωρίζων τὰ τῆς οἰκογενείας μας καὶ τὰ τῆς οἰκιακῆς ἀνατροφῆς μας. Δὲν ἠπατᾶτο εὐτυχῶς. Ὁ δὲ ἀγαθὸς Ἐπαλύρας προσεπάθει νὰ μοὶ ἐμπνεύση θάρρος καὶ εὐθυμίαν, διηγούμενός μοι διαφόρους λεπτομερείας τῶν σχέσεών του μὲ τοὺς γονεῖς μου καὶ τὴν φιλοξενίαν τῆς πατρικῆς μου οἰκίας, ἣν ἐδέχετο, ὅποτε ἡ οἰκογένειά μας ἔζη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τῷ χωρίῳ Ταταούλοις, μοὶ προσέθεσε δὲ ὅτι περιποιοῦμενός με χρέος ἀποτίνει. Ἐγὼ δὲ μὲ ὅλην τὴν ἀσχημίαν του μεγάλην ἠσθάνθην τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τὸν ἀσπασθῶ.

Πεντήκοντα ἔτη παρῆλθον ἔκτοτε καὶ ἄνευ ὑπερβολῆς ἡ εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ σεβασμὸς μου πρὸς τὴν μνήμην του διαμένουν ζωηρότατα.

Διαρκοῦντος τοῦ γεύματος τῆς πρώτης ἑσπέρας, ἔβλεπον τοὺς τρεῖς ὁμοτραπέζους προσβλέποντας ἀλλήλους καὶ μειδιῶντας. Δὲν εἶχον ἐκείνην τὴν στιγμὴν καιρὸν νὰ ἐξετάσω τὸ αἴτιον τούτου· τὴν ἐπιούσαν

ἔμαθον ὅτι ἡ χαρὰ ἀπεικονίζετο ἐν τῷ προσώπῳ μου τρώγοντι μετ' ἀπληστίας.

Δὲν ἦτο παράδοξον δι' ἐμὲ δεκαπενταετῆ καὶ μὴ φαγόντα ἀπὸ τεσσαράκοντα ὀκτὼ ὥρῶν εἰμὴ τρία τέσσαρα προγεύματα καὶ ἀπογευματιανά, συνιστάμενα εἰς ψωμότυρον καὶ ψωμοχάβιαρον καὶ ἐν γεῦμα οἶον τὸ προαναφερθὲν τοῦ οἴκου Ρουκάνη, εὔρεθέντα δὲ ἀπέναντι ἑνὸς πιλαφίου συνοδευομένου ἀπὸ κρέας μὲ «καϊσιὰ παραγεμισμένα μ' ἀμύγδαλα», δηλαδὴ πρὸ ἀληθοῦς τελειότητος οἰκιακῆς μαγειρικῆς.

Τὴν ἐπιούσαν Κυριακὴν μετέβημεν ἀπὸ πρωΐας ὅλοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Εἰσοδίων τῆς Παναγίας καὶ μετὰ τοῦτο ὁ Ἀπαλύρας ἀφῆκεν ἡμᾶς τοὺς τρεῖς νέους νὰ διασκεδάσωμεν, ὅπως διεσκέδαζε τότε ἡ νεολαία τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰς Κυριακάς. Κυρία δὲ διασκέδασις ἦτο τὸ νὰ συναθροίζωνται ἀπὸ τῆς 10^{ης} μέχρι τῆς 11^{ης} τῆς πρωΐας ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας τῶν καθολικῶν Sant-Antonio κειμένης ἐν τῇ μεγάλῃ ὁδῷ τοῦ Σταυροδρομίου καὶ νὰ βλέπωσι τὰς προσερχομένας κυρίας τοῦ Δυτικοῦ δόγματος εἰς τὴν μεγάλην λειτουργίαν «ψαλτὴν», ἣτις ἐτελεῖτο κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐν τῷ εἰρημένῳ ναῷ, νὰ βλέπωνται ἐννοεῖται καὶ ὑπὸ τῶν κυριῶν καὶ ἐνίοτε νὰ συνοδεύουν αὐτὰς μέχρι τῆς κατοικίας των, ὅσοι εἶχον τὴν καλὴν τύχην νὰ ἔχωσι σχέσεις μετὰ τινων τῶν οἰκογενειῶν τούτων.

Σημειωτέον ὅτι αἱ «Φράγκισσαι» τοῦ Σταυροδρομίου διέπρεπον τότε ἐπὶ καλλονῇ, μορφώσει καὶ καθόλου πολιτισμῷ, ἐθεωρεῖτο δὲ κατόρθωμα ἢ εἰσαγωγή «Ῥωμαίων» (οὕτως ἀπεκαλοῦντο ὅλοι οἱ Ἀνατολικοὶ τὸ

δόγμα, ανεξαρτήτως τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν καταγωγῆς) εἰς τὰς οἰκίας καὶ συναναστροφὰς τῶν «Φράγκων».

Ἐγὼ ἐθαύμαζον πάντα καὶ πάσας καὶ ἔλησμόνουν τὰ προχθεσινὰ καὶ δὲν ἐπρόσεχον πλέον εἰς τὸ ἀκάθαρτον καὶ ἀνώμαλον τῶν ὁδῶν. Εἰς τὸ κατακόρυφον δὲ τοῦ θαυμασμοῦ ἔφθασα, ὅτε ὠδηγήθην εἰς τὸ παρακείμενον ζαχαροπλαστεῖον τῆς Mme Munier, ὅπου πληθὺς ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἔτρωγον γλυκίσματα, «πάσταις» κλπ., ἐξ ὧν μοὶ προσέφερεν ὁ ἀδελφός μου, καὶ τὰ εὔρον ἀσυγκρίτως εὐγευστότερα τῶν γλυκῶν τοῦ Συριανοῦ Σταματελάκη. Πρόσθετες ὅτι αἱ πωλήτριαι ἦσαν Γαλλίδες κομψαὶ καθ' ὅλα, αἱ δύο θυγατέρες τῆς Mme Munier, προᾶγμα τὸ ὁποῖον ἦτό τι νέον δι' ἐμὲ λίαν εὐχάριστον.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ ἀγαθὸς ἀδελφός μου προσεπάθει νὰ ματαιώσῃ τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, ἣν εἶχον λάβῃ περὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἐκ τούτου ἀπογοήτευσίν μου, διὰ τοῦτο τὸ ἀπόγευμα μοὶ παρέσχε νέαν διασκέδασιν ἐκδρομῆς εἰς τὰ γλυκὰ νερὰ τῆς Ἀσίας (Γκιόκ Σουγιού), ὅπου τότε τὰς Παρασκευὰς καὶ Κυριακὰς ἐγίνετο ὁ περίπατος τῆς ἀνωτέρας τάξεως τῶν Ὀθωμανῶν καὶ Ὀθωμανίδων καὶ ἐγχωρίων καὶ ξένων Χριστιανῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων.

Διεπεραιώθημεν ἐκεῖ δι' ἑλαφροῦ ἀκατίου τετρακώπου, ἐπιβιβασθέντες εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ Τοπχανέ.

Ἡ μετάβασις ὡς καὶ ὁ περίπατος μὲ κατεγοήτευσαν καὶ ἐκίνησαν πολυειδῶς τὸν θαυμασμόν μου, διότι καὶ ὡς φύσις εἶναι τὸ μέρος θαυμάσιον, ἔτι πλέον δὲ δι' ἔφηβον μὴ ἰδόντα ἕως τότε ἐξοχὴν εἰμὴ τὸ Πισκο-

πιὸ καὶ τὰ Χροῦσα τῆς Σύρου, καὶ ὡς περιπατητὰς τὰς ὀλίγας κυρίας τῆς Σύρου μὲ τὰ «λοῦσά» των.

Πολλαὶ ἑκατοντάδες ἀμαξῶν ἐκ τῶν τότε ἐν χρήσει μεταξὺ τῶν Χανουμισσῶν καὶ τῶν κυριῶν τοῦ μεγάλου μόνου κόσμου τῶν Χριστιανῶν «χιντόβια» καλουμένων, πλήρεις «γιασμακωμένων» Ὀθωμανίδων, αἰτινες σταθμεύουσαι ἐθεώρουν καὶ ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν περιπατητῶν, ἐν ἀποστάσει ὅμως ἐπιτρεπούση εἰς ὀφθαλμὸν νεανικὸν νὰ βλέπη.

Ἄφ' ἑτέρου «Ἐφέντηδες» καὶ «Μουσιουῖδες» καὶ «Τσελεπῆδες» (ἐπίθετα ἀποδιδόμενα εἰς Ὀθωμανούς, Φράγκους καὶ Ἑλληνας ὑπηκόους Ὀθωμανούς), ἱππεύοντες ἵππους Ἀραβικοὺς ἐξόχου καλλονῆς καὶ ἐπιδεικνυόμενοι ἐπιχαρίτως.

Ἐσάστισα νὰ βλέπω καὶ τί νὰ πρωτοῖδῶ; καὶ ἀκαταπαύστως ἠρώτων τὸν ἀδελφόν μου περὶ πάντων.

— Βλέπεις, μοὶ εἶπεν, ὅτι ἂν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ ζωὴ τῶν ἐργασίμων ἡμερῶν εἶναι κοπιαστικὴ ἀφορήτως, ἀποζημιοῦται τις κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας πολυειδῶς.

— Πολὺ καλὰ ἔτσι, εἶπον, καὶ δουλειὰ μὰ καὶ «γλέντι».

Καὶ πάλιν ἐμειδίασε καὶ ἤλλαξεν ὁμιλίαν.

Περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀφήσαμεν τὸ Γκιὸκ Σουγιουῖ καὶ ἐπεστρέψαμεν εἰς Σταυροδρόμιον, ὅπου, ἐννοεῖται, διὰ μακρῶν διηγήθη τὰ τῆς διασκεδάσεώς μου εἰς τὸν Ἀπαλύραν, ὅστις ὅμως ἐνόμισε καλὸν νὰ μετριάσῃ τὸν ἐνθουσιασμόν μου λέγων μοι:

— Μὰ μὴ νομίσης ὅτι τέτοια «στράφια» γίνονται συχνά;

Οὕτω διήλθον τὴν πρώτην μου Κυριακὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ ἀδελφός μου με ὠδήγησεν εἰς τὸ γραφεῖον καὶ ἀποχαιρετίζων με μοὶ εἶπεν, ὅτι δὲν θέλει με ἴδῃ μέχρι τοῦ προσεχοῦς Σαββάτου, διότι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπέστρεφεν ὁ Δαμιανὸς ἀπὸ τὴν ἔξοχὴν καὶ θέλω τεθῆ ὑπὸ τὰς ὁδηγίας του.

Τοῦτο καὶ συνέβη. Ὁ Δαμιανὸς ἦλθεν εἰς τὸ γραφεῖον, με ἠρώτησε πῶς ἐπέρασα, τῷ ἀπήντησα: πολὺ καλά, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι τὴν ἑσπέραν θέλομεν μεταβῆ εἰς τὸν ἐν Σταυροδρομίῳ οἶκόν του.

Οὕτω τὴν ἑσπέραν με παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου εἷς μόνος ὑπηρέτης κατὰ τὴν διαμονὴν τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν ἔξοχὴν ἐξετέλει χρέη φύλακος τῆς οἰκίας καὶ θαλαμηπόλου, διέταξε δὲ αὐτὸν νὰ παρασκευάσῃ δωμάτιον δι' ἐμὲ πρὸς ὕπνον καὶ μοὶ εἶπεν, ὅτι μέχρι τῆς ἐπανόδου τῆς οἰκογενείας του θὰ συνέτρωγον μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον καὶ θὰ ἐκοιμώμην εἰς τὸν οἶκόν του. Κατὰ πᾶν δὲ Σάββατον καὶ Κυριακὴν, ὅποτε ἐκεῖνος θὰ μετέβαινεν εἰς τὸν Ἅγιον Στέφανον παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ του, θὰ ἔτρωγον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου ἢ μόνος εἰς τὸ ξενοδοχεῖον. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν δὲ τῆς οἰκογενείας του ἀπὸ τῆς ἔξοχῆς, ἐπειδὴ δὲν εἶχον δωμάτιον ὕπνου περιπλέον δι' ἐμέ, θὰ ἐλαμβάνετο φροντὶς πρὸς ἐνοικίαισιν, ἀλλ' ὅτι θέλω ἐξακολουθῆ διαρκῶς μετέχων τῆς τραπέζης του καὶ ἐν γένει βιωῶν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ του ὡς «παιδὶ συγγενικό», (αὐτὴ ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἔκφρασις του).

Εὐγνωμόνως ἀπεδέχθην τὰς περὶ ἐμοῦ ἀποφάσεις

του καὶ ἔδοκίμασα νὰ τὸν εὐχαριστήσω, ἀλλ' ἀποτόμως οὗτος μὲ διέκοψεν εἰπών :

— Ὑπεσχέθην εἰς τοὺς γονεῖς σου νὰ σὲ περιθάψω καὶ σοὶ ἀνοίξω τὴν θύραν τῆς προόδου, διότι εἰς τοὺς γονεῖς σου πολλὰ χρεωστῶ παλαιόθεν· ἀπομένει εἰς σὲ νὰ δικαιώσης τὰς προσπαθείας μου καὶ νὰ ἐλκύσης τὴν ἀγάπην μου. Μὴ λησμονῆς ποτέ, ὅτι εἰς τὸν οἶκόν μου εἶσαι υἱὸς φίλων μου, ὡς συγγενῆς μου, ἀλλ' εἰς τὸ γραφεῖον εἶσαι ὄχι μόνον ὑπάλληλος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἔσχατος τῶν ὑπαλλήλων τοῦ γραφείου καὶ χρεωστεῖς νὰ ὑπακούης τοὺς ἀμέσως ἀνωτέρους σου.

Ἀπεκρίθην, ὅτι θέλω προσπαθήσῃ νὰ φανῶ ἄξιος τῶν περιποιήσεών του καὶ νὰ συμμορφωθῶ ἀκριβῶς πρὸς τὰς διαταγὰς του.

Ἄς εἶπω ἔδῶ ὀλίγα περὶ Δαμιανοῦ καὶ τοῦ ἐμπο-
ρικοῦ αὐτοῦ καταστήματος.

Ὁ Νικόλαος Δαμιανὸς ἐγεννήθη εἰς Χίον καὶ κατὰ
τὴν καταστροφὴν αὐτῆς μετὰ μέρος τῆς πατρικῆς
οἰκογενείας του ἐσώθη εἰς Λιβόρνον τῆς Ἰταλίας
μετὰ δύο ἀδελφῶν, ὧν ἡ μία ἕγγαμος, ὀνομαζομένη
Δέσποινα σύζυγος τοῦ Ζωρζῆ Πετροκοκκίνου, καὶ ἡ
ἑτέρα ἄγαμος ὀνόματι Μαριγῶ, συζευχθεῖσα μετέπειτα
μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγελάστου. Ὁ πατήρ του, ἂν καλῶς
ἐνθυμοῦμαι, ἐθυσιάσθη κατὰ τὴν καταστροφὴν ὧν ἐκ-
τῶν κρεμασθέντων εἰς τὸ φρούριον τῆς Χίου.

Ὁ Δαμιανὸς εἶχε καὶ δύο ἀδελφούς, οἵτινες ἠχμα-
λωτίσθησαν, καὶ ὁ μὲν ἐξαγορασθεὶς ὑπὸ Φιλελλήνων
ἐστάλη εἰς Γερμανίαν καὶ ἐσπούδαζε, νομίζω, ἀρχιτε-
κτονικὴν, ἀλλὰ μετέπειτα ἐπεδόθη εἰς τὸ ἐμπόριον εἰς
Βερδιάνσκαν τῆς Ἀζοφικῆς, ὅπου ἀκόμη σήμερον ζῆ
ἴσως γέρον ἀπόμαχος τῶν ἐργασιῶν· ὁ ἕτερος ἀδελ-
φός του Μικὲς ἐπίσης αἰχμαλωτισθεὶς δὲν ἀνευρέθη,
εἰμὴ μετὰ 18 ἔτη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας του, καὶ διὰ
τὸ παράδοξον τῆς περιστάσεως ἀφηγοῦμαι τὰ κατὰ
τὴν ἀνεύρεσιν αὐτοῦ.

Ὁ Δαμιανὸς ἔφερε τὸ ἐπίθετον τοῦτο θετῶς, διότι τὸ ἐπώνυμόν του ἦτο Παρέμπλης, καὶ τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἔφερον καθ' ὅλον αὐτῶν τὸν βίον οἱ δύο αὐτοῦ ἀδελφοί. Ὅτε ὅμως κατὰ τὸ 1828 περίπου ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐμπορίαν, ἔχων ἀνάγκην ὑπερασπίσεως ὑπὸ ἰσχυρᾶς Εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως, ὡς ἔπραττον πάντες οἱ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ γενικῶς ἐν Τουρκίᾳ μεγαλέμποροι, μετέβη εἰς Ἑπτάνησον, τότε διατελοῦσαν ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν προστασίαν, καὶ προσεπάθησε νὰ πορισθῇ Ἀγγλικὸν διαβατήριον, δηλαδὴ τῆς Ἰονίου Πολιτείας, ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα Παρέμπλης ἦτο λίαν γνωστὸν ὡς Χιακόν, εὔρεν ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν Ἰονίων πολιτῶν ἀποθανόντα τινὰ Ν. Δαμιανὸν καὶ ἀντικατέστησε τοῦτον λαβὼν διαβατήριον ἐν ὀνόματι αὐτοῦ. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο γνωστὸς μέχρι τοῦ θανάτου του καὶ τοῦτο ἔφερον καὶ τὰ τέκνα του.

Ἡ δὲ ἀνεύρεσις τοῦ ἀδελφοῦ του Μικὲ συνέβη ὡς ἑξῆς:

Ἐνῶ ἡ οἰκογένεια τὸν ἐνόμιζεν ἀπολεσθέντα, πᾶσαι δὲ αἱ ἔρευναι αὐτῆς ἀπέβησαν μάταιαι, φίλος τις τοῦ Δαμιανοῦ, Ὁθωμανὸς πελάτης τοῦ καταστήματός του, μεταξὺ ἄλλων ἀνέφερε ποτε, ὅτι εἰς καφενεῖον Ὁθωμανικὸν ὑπάρχει ὑπηρέτης, ὅστις συνεχῶς ἀναφέρει ὅτι εἶναι Χῖος τὴν καταγωγὴν καὶ ὅτι τὸ ὄνομά του πρὶν ἢ ἐκτουρκισθῆ ἦτο Μικὲς καὶ ὅτι ἄλλο δὲν ἐνθυμεῖται ἀπὸ τὴν Χίον, εἰμὴ ὅτι εἶχεν ἀδελφὴν ὀνόματι Δέσποιναν καὶ ἀδελφὸν Νικόλαον καὶ ὅτι ὁ πατήρ του τὸν ἐπώλησε τότε τριετῆ εἰς τὸν Ἀγᾶν του διὰ νὰ τὸν

υίοθετήση φωτισθείς ἄνωθεν περὶ τοῦ ἀληθοῦς τῆς Ὀθωμανικῆς θρησκείας καὶ θέλων, ἀφ' οὗ αὐτὸς ἔχασε τὴν ψυχὴν του, νὰ τὴν σώσει τοῦλάχιστον ὁ υἱὸς του.

Τοιοῦτους μύθους ἐφεύρισκον οἱ ἔξανδραποδίζοντες τὰ μικρὰ ἐκεῖνα πλάσματα, διὰ νὰ ἀποκρύπτωσιν αὐτοῖς τὴν αἰχμαλωσίαν.

Ὁ Δαμιανὸς προσποιηθεὶς ἀδιαφορίαν πρὸς τὸν Ὀθωμανὸν τῷ εἶπε :

— Τίποτε παράδοξον, πλεῖστοι νέοι γεννηθέντες Χριστιανοὶ εἶναι σήμερον Ὀθωμανοί, καὶ ἥλλαξε θέμα ὁμιλίας, φροντίσας μόνον νὰ μάθη ποῦ ἔκειτο τὸ ἐν λόγῳ καφενεῖον.

Τὴν ἐπιούσαν μετέβη εἰς αὐτὸ καί, ἅμα εἶδε τὸν ὑπηρέτην, ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοιότητος ἐπείσθη, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ἀδελφὸς του Μικὲς, ἀλλ' οὐδὲν τῷ εἶπεν, ἔσπευσεν ὅμως νὰ γράψῃ εἰς τὴν ἐν Μασσαλία τότε διαμένουσαν ἀδελφὴν του Δέσποιναν Πετροκοκκίνου, ἃν ἐνθυμεῖται τὸν Μικὲν φέροντα ἰδιαίτερόν τι σημεῖον ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἐξηκολούθει δὲ δις καὶ τρις τῆς ἑβδομάδος νὰ μεταβαίνει εἰς τὸ εἰρημένον καφενεῖον προσπαθῶν νὰ συνοικειωθῇ μετὰ τοῦ ὑπηρετοῦ καὶ δίδων ἀφορμὴν εἰς αὐτὸν νὰ ἀφηγῆται τὰ τοῦ βίου του πρὶν ἢ μεταβῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Οὕτως ἔμαθεν, ὅτι ὁ Ἅγᾶς ἦτο καλὸς ἄνθρωπος κάτοικος τῆς Μ. Ἀσίας μικροβιομήχανος, νομίζω, ἄτεκνος καὶ τὸν ἀνέθρεψεν ἐπὶ τὸ Τουρκικώτερον ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παιδείας ἐκτὸς τῆς μαθήσεως προσευχῶν τινων, ὅταν δὲ ἐνηλικιώθη μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς πορισμὸν τῶν τοῦ βίου.

Ἡ Δέσποινα ἀμέσως ἀπήντησεν, ὅτι εἶχε σημεῖόν τι κάπου τῆς χειρός, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ Μικὲς ἐκ πτώσεως κατὰ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν. Τοῦτο ἀνακαλύψας ὁ Δαμιανὸς ἐπέισθη, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ἀδελφός του. Τῷ εἶπε δὲ τότε, ὅτι, συγκινηθεὶς ἐκ τῆς ταπεινῆς αὐτοῦ θέσεως, ἐξήτασε καὶ ἔμαθεν ὅτι ἐν Τεργέστη ζῆ ἡ ἀδελφή του Δέσποινα (χωρὶς νὰ τῷ εἶπη ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ἀδελφός του Νικόλαος), ὅτι τῇ ἀνεκοίνωσε τὰ κατὰ τὸν Μικὲν καὶ ὅτι αὐτὴ τὸν ἐπεφόρτισε νὰ τῷ προτείνῃ, ἂν θέλει νὰ μεταβῆ εἰς Τεργέστην διὰ νὰ τὸν ἴδῃ καὶ σκεφθῆ τίνι τρόπῳ δύναται νὰ τῷ φανῆ χοήσιμος. Εἰς ἀπάντησιν ὅμως ὁ Μικὲς εἶπεν, ὅτι δὲν πηγαίνει εἰς «Γκιαούρικον» τόπον. Πάντα ταῦτα Τουρκιστί, διότι οὔτε λέξιν Ἑλληνικὴν ἐγνώριζεν· προσέθηκε δὲ κατόπιν :

— Ἄς ἔλθῃ ἐκείνη νὰ τὴν ἰδῶ!

Ὁ Δαμιανὸς προσεποιήθη ἀδιαφορίαν καὶ εἶπε:

— Θὰ γράψω καὶ ἴσως γίνῃ καὶ τοῦτο, φοβοῦμαι ὅμως ὅτι θὰ εἶναι δύσκολον, ἐπειδὴ εἶναι ὕπανδρος καὶ ἔχει οἰκογένειαν καὶ πῶς θὰ τὴν ἀφήσῃ.

Τὸν συνεβούλευσε δὲ νὰ ἐρωτήσῃ καὶ τὴν γνώμην Ὁθωμανοῦ τινος τῆς ἐμπιστοσύνης του ἀκόμη καὶ τοῦ Ἰμάμη τῆς συνοικίας.

Ὁ Δαμιανὸς κατόπιν κατέφυγεν εἰς τὸν Ὁθωμανὸν φίλον καὶ πελάτην του καί, διηγηθεὶς εἰς αὐτὸν τὰ διατρέχοντα, ἀποκρύπτων δὲ πάντοτε ἑαυτὸν ὡς ἀδελφόν, τὸν ἔπεισε νὰ ἐπέμβῃ παρὰ τῷ Μικῇ καὶ νὰ τὸν παροτρύνῃ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ταξιδίου εἰς Τεργέστην.

Ἐπέισθη τέλος ὁ Μικὲς καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τῷ ὄρω ταχείας ἐπιστροφῆς.

Εἰς τὴν Τεργέστην ὅλα τὰ μέσα κατεβλήθησαν, ὅπως τὸν προσελκύσωσι καὶ διαμείνη ἐκεῖ ἀκόμη καὶ εἰς τὰς διατυπώσεις τῆς Ὀθωμανικῆς θρησκείας ὑπεβλήθησαν οἱ συγγενεῖς του, ὡς πρὸς τὴν καθημερινήν του δίαιταν καί, τυχόντος τοῦ μηνὸς τῆς Ὀθωμανικῆς νηστείας τοῦ Ραμαζανίου, τῷ παρεσκευάζον γεύματα νυκτερινὰ κλπ. Παρεπονεῖτο ὅμως διὰ τὴν μὴ ὑπαρξιν ἐν Τεργέστη Τζαμίου, οὔτε ὁμοθρόσκων αὐτῷ, οὔτε συνομιλητῶν, εὔρισκε δὲ τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς δυσχερεστάτην καὶ ἀνωφελῆ, προκειμένου νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Τουρκίαν. Οἱ συγγενεῖς προσεπάθουν διὰ παντὸς εἶδους θωπείας νὰ τὸν προσελκύσωσι. Καὶ ἐφαίνετο κάποτε ἐπιθυμῶν νὰ ἐκμάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Ἰταλικήν, ὅπως καταστῇ πλούσιος μεγαλέμπορος, ἀλλὰ ταχέως ἤλλασσε γνώμην καὶ ἀπεδέχετο μὲν νὰ γίνῃ πλούσιος μεγαλέμπορος, ἀλλὰ Τοῦρκος ἐν Τουρκίᾳ. Κάποτε δέ, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν συγγενῶν του, ἐπεβιβάσθη πλοίου ἀναχωροῦντος διὰ Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπέστρεψεν ἐκεῖ, παρουσιασθεῖς δὲ εἰς τὸν Δαμιανὸν τῷ ἐζήτει τὴν συνέχειαν τῶν ἐν Τεργέστη χορηγιῶν.

Ὁ Δαμιανὸς τότε ἐφάνη αὐστηρότατος, δηλώσας εἰς αὐτόν, ὅτι ἡ καλωσύνη του ἐξηντλήθη καὶ δὲν ἐπιθυμεῖ πλέον ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τοῦ Μικέ, οὗτος δὲ ἀπῆλθε παρὰ τῷ ἀρχαίῳ προϊσταμένῳ του.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα δι' αὐτὸν εἶχον ἀλλάξῃ· ὀλιγόμηνος ἐν Τεργέστη διαμονὴ τὸν εἶχε συνηθίσῃ εἰς τὴν εὐζωίαν καὶ πᾶσαν ἀνεσιν· κατὰ φυσικὸν λόγον δὲν ἀντεῖχε πλέον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ὑπηρέτου τοῦ καφε-

νείου, ὥστε δὲν παρῆλθον πολλαὶ ἡμέραι καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Δαμιανόν, δηλώσας εἰς αὐτὸν μετάνοιαν καὶ συγχρόνως ἱκετεύων νὰ τῷ χορηγήσῃ τὰ μέσα πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς Τεργέστην.

Ὁ Δαμιανὸς προσεποιήθη ἐπιμονὴν εἰς τὴν ἀπόφασίν του τῆς ἀποχῆς πάσης ἐπεμβάσεως, καὶ τέλος, τῇ μεσιτείᾳ τοῦ φίλου του Ὁθωμανοῦ, ἐφάνη ὅτι ἐνδίδει διὰ τελευταίαν φορὰν καὶ διηυκόλυνεν εἰς αὐτὸν τὴν εἰς Τεργέστην μετάβασιν.

Φθάσας ἐκεῖ ὁ Μικὲς ἤλλαξε πραγματικῶς καθ' ὅλα. Ἐπίσθη εἰς σπουδὴν κἄπως τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἰταλικῆς, αὐθορμήτως ἀπεσκοράκισε τὰ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, ἠγάπησε τὴν ἀδελφὴν καὶ τοὺς συγγενεῖς του, ἔμαθε μετὰ χαρᾶς, ὅτι καὶ ὁ Νικόλαος Δαμιανὸς εἶναι ἀδελφός του, ὡς καὶ ἡ Δέσποινα Πετροκοκκίνου, καὶ τέλος, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐγὼ ἤρχιζα τὸ στάδιόν μου, αὐτὸς ἦτο διευθυντὴς καταστήματος ἐν Βραΐλα, ὁμορρύθμου τοῦ Δαμιανοῦ.

Τὴν μικρὰν ταύτην παρέκβασιν ἔγραψα ὡς ἀρκούντως περίεργον καὶ ἐνδεικτικὴν ἀκόμη τῶν περιπετειῶν τῶν Χίων κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος των κατὰ τὸ 1821 καὶ μετ' αὐτήν.

Τὸ ἐμπορικὸν κατάστημα τοῦ Νικολάου Δαμιανοῦ ἦτο γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ν. Δαμιανὸς καὶ Σα», ἔχον δύο κλάδους ἐν Κωνσταντινουπόλει: τὸν ἐν Σταμποῦλ διὰ τὴν εἰσαγωγὴν Ἀγγλικῶν ὑφασμάτων (manufactures) καὶ τὴν ἐξαγωγὴν μετάξης, καὶ τὸν ἐν Γαλατᾷ διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἀποικιακῶν καὶ τὴν ἐξαγωγὴν παντοίων προϊόντων τῆς Τουρκίας· εἶχε δὲ καὶ κλάδους ὁμορρύθμους ἐν Βραΐλα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Μ. Παρέμπλη, ἐν Γαλαζίῳ ὑπὸ τὴν τοῦ Δημητρίου Κλήμη, ἐν Τεργέστη ὑπὸ τὴν τοῦ Μ. Ἀγελάστου, τοῦ Ψωμᾶ ἐπιλεγομένου κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Χίων πρὸς διάκρισιν ἄλλης οἰκογενείας Ἀγελάστων. Τέλος τὸ ἐν Μαγχεστρία κατάστημα διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ Δόντια ἀπετέλει τὸ συμπλήρωμα τῆς πολυμελοῦς ταύτης ἐταιρείας, ἣτις ἔχαιρεν ὑπόληψιν, βασιζομένην ὅμως κυρίως ὄχι εἰς τὸν ὄγκον τῶν κεφαλαίων αὐτῆς, ἀλλ' εἰς τὴν ἰκανότητα τοῦ πάντων ὑλικῶς καὶ διανοητικῶς προϋσταμένου καὶ ἰθύντορος τῶν τῆς ἐταιρείας αὐτῆς Νικολάου Δαμιανοῦ.

Τὰ ὑλικά κεφάλαια ὅλων τῶν συνεταίρων δὲν συνε-

πλήρουν οὔτε τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου κεφαλαίου τῆς εταιρείας, τοῦ καταβεβλημένου κεφαλαίου μὴ ὑπερβαίνοντος τὰς 700,000 φράγκων χρυσῶν.

Σημειῶ τὰς λεπτομερείας ταύτας, τὰς ἄλλως τε μὴ ἐνδιαφερούσας σήμερον οὐδένα, μόνον διὰ νὰ δείξω τίνι τρόπῳ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν συνεκροτοῦντο αἱ ἐταιρεῖαι τῶν λεγομένων μεγαλεμπόρων τῆς Ἀνατολῆς, τῶν πλείστων Χίων, κρατησάντων ἐπὶ ἥμισυν περιπου αἰῶνα τὸ μέγα ἐμπόριον τῆς ὅλης Ἀνατολῆς μετὰ τῆς Δύσεως καὶ δι' ὁποίων σχετικῶς γλίσχρων μέσων κατώρθωσαν νὰ συναγωνισθῶσιν ἀπέναντι τῶν κεφαλαίων τῆς Δύσεως, μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας. Κατ' ἐμὲ ἡ κυρία τούτου αἰτία καὶ βάσις ἦτο ἡ ἀναγνώρισις παρ' ὅλων τῶν συνεταίρων μιᾶς προεχούσης κεφαλῆς καὶ ἡ ὑποταγὴ ἀνεπιφυλάκτως εἰς αὐτήν, ἡ γενικὴ ὄντως πειθαρχία τοῦ κατωτέρου διανοητικῶς πρὸς τὸν ἀνώτερον καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἡ ἐν πᾶσιν οἰκονομία εἰς τε τὰ καθόλου ἔξοδα ἐκάστου τῶν καταστημάτων καὶ ἐκάστου τῶν διευθυνόντων αὐτὰ ὡς πρὸς τὰς βιοτικὰς αὐτῶν δαπάνας, πρόσθετες καὶ τὴν αὐτάρκειαν τῶν ὑπαλλήλων ἠθικὴν τε καὶ ὑλικήν.

Τότε ὁ ἐμπορικὸς ὑπάλληλος, οἴασδήποτε κοινωνικῆς θέσεως καὶ ἂν ἦτο, καὶ υἱὸς ἀκόμη ἢ στενώτατος συγγενῆς τοῦ προϊσταμένου, ἀπέβλεπεν εἰς πρόοδον βαθμιαίαν καὶ ἀνάβασιν κλιμακηδόν, καὶ τὴν πρόοδον ἐπερίμενεν ἀπὸ μόνης τῆς μετὰ ζήλου καὶ σχεδὸν μετ' αὐταπαρνήσεως ἐργασίας του, προσπαθῶν νὰ καταστῇ ἀναγκαῖος καὶ τότε μόνον νὰ καταστήσῃ ἀνάγκην εἰς τὸν προϊστάμενόν του τὴν προαγωγὴν

του. Δὲν ἐφθόνηι τοὺς ἀνωτέρους, ἀλλ' ἐσπούδαζε τὸν τρόπον δι' οὗ οὗτοι ἀνῆλθον, ὅπως καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ ἐφαρμόσῃ μέσα πρὸς ἄνοδον πάντοτε μετὰ ὑπομονῆς καὶ καρτερίας.

Λέγεται, ὅτι τὸ ἐμπόριον σήμερον ἐξέλιπε καὶ δὴ ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν χειρῶν νομίζω ὅμως σφαλερὸν τὸ οὕτως ἀποφαίνεσθαι. Κατ' ἐμὲ οἱ ἔμποροι ἐξέλιπον, διότι ὁ τρόπος τοῦ ἐμπορεύεσθαι ἤλλαξε καὶ αἱ ἰδέαι ἤλλαξαν καὶ ὁ τρόπος τοῦ ζῆν καθόλου. Οἱ υἱοὶ τῶν ἐμπόρων, κληρονομήσαντες μεγάλας ἀπὸ τῶν πατέρων αὐτῶν περιουσίας καὶ μὴ ἀρεσκόμενοι πλέον οὔτε εἰς τὸ κοπιῶδες ἔργον τοῦ ἐμπόρου, οὔτε πρὸ πάντων εἰς τὸν κοινωνικὸν βαθμὸν τοῦ ἐμπόρου, τὸν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι αὐτῶν ὀλίγον ἀριστοκρατικόν, ἐγκατέλιπον τὸ ἐμπόριον.

Αἱ ἡμέραι οὕτω παρήρχοντο, ἐγὼ δὲ ὄχι μόνον ταχέως συνεμορφώθην πρὸς τὸν νέον τρόπον τοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ μεγίστην εἶχον τὴν προθυμίαν τοῦ ἐπεμβαίνειν εἰς πάντα κλάδον τῆς ὑπηρεσίας, ἔστω καὶ ἄλλότριον τοῦ κλάδου μου τοῦ γραφικοῦ· οἷον τελωνισμὸν ἐμπορευμάτων, εἴσπραξιν χρημάτων, ἀκόμη καὶ εἰς διαπραγματεύσεις ἀγοραπωλησιῶν, μολονότι δι' ἐκάστην τοιαύτην ὑπηρεσίαν ὑπῆρχεν ὠρισμένος ἀρμόδιος ὑπάλληλος, τάχιστα δὲ ἠσθάνθην τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς ἐκμαθήσεως τῆς Τουρκικῆς γλώσσης, διότι αἱ πλεῖσται τῶν πράξεων ἐν Σταμποῦλ ἐγίνοντο μετ' Ἀρμενίων καὶ Περσῶν. Ἀκόμη καὶ οἱ Ἀνατολίται Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ τουρκιστὶ ὠμίλουν καὶ ἡ ὀλίγι-

στον ἢ οὐδόλως ἐγνώριζον τότε τὴν Ἑλληνικὴν, οἱ δὲ συνυπάλληλοί μου ὅλοι ἄνευ ἐξαιρέσεως ἦσαν κάτοχοι τῆς Τουρκικῆς καὶ τρόπον τινὰ μὲ ἐθεώρουν ἀνεπίδεκτον προόδου ὡς μὴ εἰδήμονα τῆς Τουρκικῆς καὶ συνάμα ἀνεπίδεκτον μαθήσεως αὐτῆς. Προσεπάθουν νὰ μανθάνω καθ' ἑκάστην λέξεις τινὰς ἐρωτῶν ἐπιμόνως πάντα συνυπάλληλόν μου, καθιστάμενος καὶ ὀχληρὸς πολλάκις, καὶ εἶχον μάθη οὐκ ὀλίγας. Ἄλλὰ πῶς νὰ τὰς συναρμολογήσω ἄνευ γνώσεως τῶν γραμματικῶν κανόνων; Ἐζήτησα νὰ προσλάβω διδάσκαλον πρὸς τοῦτο, ἔλαβον ὅμως τὴν ἀπάντησιν, ὅτι χρειάζονται τοῦλάχιστον δύο ἐτῶν σπουδαὶ πρὸς ἐκμάθησιν μόνον ἀναγνώσεως Τουρκιστί.

Πλησιαζούσης ἐν τῷ μεταξὺ τῆς ὥρας, καθ' ἣν ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαμιανοῦ ἔμελλε νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς ἐξοχῆς, φροντὶς ἐλαμβάνετο περὶ εὐρέσεως κατοικίας μου, ὅτε δὲ ἐσπέραν τινὰ ἐγευματίζον μετὰ τοῦ Δαμιανοῦ, ἤκουσα αὐτὸν ἐρωτῶντα κύριόν τινα παρακαθήμενον ποῦ κατοικεῖ. Οὗτος τῷ εἶπεν, ὅτι κατοικεῖ εἰς «σπίτι Φράγκικον, ὅπου ἐνοικιάζουν κάμαρες».

Ὁ κύριος ἐκεῖνος ἦτο ὁ Γεώργιος Ξύδης, μετερχόμενος τὸν *σαράφην* εἰς τὸν Γαλατᾶν. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο παρεῖχε τότε πολλὰ κέρδη ἔνεκα τῆς ἀνωμαλίας τῶν Τουρκικῶν νομισμάτων καὶ τῆς διατιμῆσεως αὐτῶν, ὡς καὶ τῆς κυκλοφορίας νομισμάτων ἐξ ὅλων, οὕτως εἰπεῖν, τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἀκόμη.

Ὁ Ξύδης ἦτο γνωστὸς εἰς τὸν Δαμιανὸν ἐκ νομισματικῶν μετ' αὐτοῦ συναλλαγῶν, ἦτο δὲ τότε ἄγαμος, περίπου τριακονταετής.

«Σπίτια», τὰ ὅποια ἐνοικιάζονται καὶ δι' ὀλίγας μόνον ἡμέρας, ἦσαν τότε ἐν Σταυροδρομίῳ πολλά, ὅλα σχεδὸν οἰκογενειῶν καθολικῶν καταγομένων ἐκ τῆς Ἑσπερίας. Ἦσαν ἐν εἶδος maisons meublées, πολλά δὲ pensions. Ὁ Ξύδης ἀσμένως παρεδέχθη νὰ μοὶ προμηθεύσῃ μίαν «μικροῦλαν κάμαραν» διαθέσιμον παραπλεύρως τῆς ἰδικῆς του.

Ἄμ' ἔπος ἅμ' ἔργον. Μετὰ τὸ γεῦμα μετέβημεν πρὸς ἐνοικίαισιν τοῦ δωματίου καὶ τὸ ἐκρατήσαμεν πρὸς μηνιαῖον ἐνοίκιον γροσίων 120, περιλαμβανομένης καὶ τῆς ὑπηρεσίας.

Ὁ Δαμιανὸς ἐθεώρησε λίαν τυχηρὰν τὴν σύμπτωσιν, διότι ὑπελήπτετο τὸν Ξύδην καὶ ἐβασίζετο εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπίβλεψιν τῆς νυκτερινῆς διαγωγῆς μου.

Μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἐγκαθιστάμην εἰς τὴν κατοικίαν μου, τῆς ὁποίας ἡ «νοικοκυρὰ» ὠνομάζετο Ῥοζίνα, σύζυγος Stoltzemberg τινός, καταγομένου ἐκ Πρωσσίας, φαρμακοποιοῦ ἔχοντος τὸ φαρμακεῖόν του εἰς Σταμπούλ.

Ὁ Γεώργιος Ξύδης ἦτο λίαν ἐγκρατῆς τῆς Τουρκικῆς γλώσσης, καὶ δὴ τῆς δημώδους, ἀπὸ τῆς πρώτης δὲ ἡμέρας τῆς συνοικήσεώς μου μετ' αὐτοῦ ἐξέφρασα τὴν στενοχωρίαν μου διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς γλώσσης καὶ τὰς ματαίας ἐπὶ ἓνα μῆνα προσπαθείας μου, νὰ μάθω τοῦλάχιστον τόσον, ὅσον νὰ δύναμαι νὰ συναρμολογῶ ἐκ λέξεων φράσεις χωρὶς νὰ καθίσταμαι γελοῖος.

— Σπούδασε, μοὶ εἶπε, τὸ γραμματικὸν μέρος, ὅπως τὸ ἐσπούδασα ἐγὼ· ἀποστήθιζε καθ' ἐπάστην, ὄχι πολλάς, δέκα λέξεις, καὶ ὠφελούμενος ἀπὸ τὴν καθημερι-

νήν ἀσκησιν τῆς ἀκοῆς, ἀκροώμενος τοὺς πέριξ σου συνδιαλεγομένους, θὰ ἐξυπνήσης ταχέως ἡμέραν τινὰ ἐννοῶν τὴν Τουρκικὴν. Διὰ νὰ σπουδάσω δὲ τὴν γραμματικὴν καὶ τοὺς γραμματικοὺς κανόνας μοὶ ἐδάνεισε βιβλίον Τουρκικῆς γραμματικῆς, εἰς ἣν τοὺς Τουρκικοὺς χαρακτῆρας ἀντικαθίστων Λατινικοί, οὕτω δὲ ἀπεφεύγετο ἡ δυσκολία τῆς ἐκμαθήσεως ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς Τουρκικῆς. Εἶχε δὲ τὴν καλὴν θέλησιν νὰ μὲ ἐκγυμνάξῃ εἰς τὰς μελέτας μου κατὰ τὰς ἐσπέρας, τῶν μελετῶν μου τούτων γινομένων μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας καὶ ὑπομονῆς.

Οὕτως ἔμαθον τὰς κλίσεις τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἐνεργητικῶν καὶ παθητικῶν καὶ ἐνεργητικῶν μεταβατικῶν ὡς καὶ μέσων μεταβατικῶν (ιδιόρρυθμος καὶ εὐκόλος εἶναι ὁ σχηματισμὸς εἰς τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν τῶν μεταβατικῶν ῥημάτων).

Ἐμαθον τὴν πτωχὴν τῆς γλώσσης ἔτυμολογίαν καὶ τὴν σύνθεσιν ἐπιθέτων, καὶ εἰς τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξίν μου ἠτοίμαζον τὴν ἐκπληξίν εἰς τὸν προϊστάμενόν μου νὰ μὲ ἀκούῃ νὰ ὀμιλῶ τὴν Τουρκικὴν, ἂν καὶ ὄχι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκόμῃ εὐχερείας, ἣν ἡ μακρὰ αὐτοῦ πείρα τῷ παρεῖχεν. Ἦρξι-σεν ὅμως καὶ ἡ ζηλοτυπία τῶν τοῦ γραφείου, ὑποθεσάντων ὅτι ἡ στέρησίς μου τῆς γνώσεως τῆς Τουρκικῆς ἤθελε μετριάσῃ τὸ πλεονέκτημά μου ἀπέναντι αὐτῶν, τῆς ἰδιαίτερας διακρίσεως τοῦ προϊσταμένου ἡμῶν πρὸς ἐμὲ ἕνεκα τῆς κοινωνικῆς μου θέσεως, ἣτις εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ καθίσταται αἰσθητή.

Κ΄

Δὲν ἀνέφερα πλέον τίποτε περὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου. Ἐκ τῆς ἀλησμονήτου ἐκείνης Κυριακῆς, τῆς τρίτης ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, οὐδὲν σπουδαῖον συνέβη. Τὸ φθινόπωρον προέβη, οἱ θερινοὶ περίπατοι καὶ αἱ ἐκδρομαὶ ἐξέλιπον. Τὰς Κυριακὰς διηρχόμην μετ' αὐτοῦ καὶ ἅπαξ ἢ δις μὲ ὠδήγησε καὶ εἰς τὸ θέατρον, τὸ ὁποῖον ὅμως εὐρίσκομεν δαπανηρὸν. (γρόσια 10 ἢ εἴσοδος εἰς τὴν πλατεῖαν). Τὰς δὲ ἐργασίμους ἡμέρας σπανίως συνηντώμεθα.

Ἦρχισα ὅμως νὰ διακρίνω ἐν αὐτῷ κάποιαν μελαγχολίαν καὶ ἀπογοήτευσιν.

—Σύ, μοὶ ἔλεγεν, ἐξέλεξες τὸ στάδιόν σου καὶ εἶμαι βέβαιος, ὅτι διὰ τοῦτο θέλεις προοδεύσῃ γιγαντιαίοις βήμασιν, ἀλλ' εἰς ἐμὲ συμβαίνει τὸ ἐναντίον. Ἐγὼ εἰς τὸ ἐμπορικὸν στάδιον δὲν θὰ κάμω ποτὲ τίποτε, διότι δὲν τὸ ἀγαπῶ. Ἐργάζομαι εἰς αὐτὸ ἐξ ἀνάγκης, θὰ κάμω ἡμέραν τινὰ καμμίαν κακοκεφαλίαν νὰ μεταβῶ εἰς Παρισίους ὅπως ὅπως καὶ ἐκεῖ δίδων μαθήματα Ἑλληνικῆς θὰ σπουδάσω, ἂν δυνηθῶ, τὴν Ἰατρικὴν. Ἄν ἀποθάνω ἐκ τῆς πείνης, σὺ θὰ μείνης παρηγορία τῶν γονέων μας.

Συνεκινήθην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν νὰ γράψω εἰς τὸν πατέρα μου καὶ νὰ προσπαθήσω νὰ τὸν πείσω. Ἡ ἡλικία μου δὲν ἐπέτρεπε συμβουλὰς πρὸς πατέρα, ἀλλὰ δὲν ἤξεύρω πῶς καὶ διατί ὁ πατήρ μου ἐπείσθη καὶ ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν τὴν ἀπόφασίν του.

Ὁ ἀδελφός μου ἔνδακρος ἀπὸ χαρὰν μ' ἐνηγκαλίσθη καί, ὡς νὰ ἐφοβεῖτο μὴ ὁ πατήρ μου τὸ μετανοήσῃ, ἀμέσως παρητήθη τῆς θέσεώς του καὶ ἐπέσπευσε τὴν εἰς Γαλλίαν ἀναχώρησίν του, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1846, ἐπέδωκε δὲ εἰς τὰς σπουδὰς του τῆς Ἰατρικῆς θαυμασίως. Ἐγώ, μετὰ τετράμηνον ἀπὸ τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξεώς μου, ἔμεινα μόνος εἰς τόσον τρυφερὰν ἡλικίαν, σχεδὸν κύριος τῶν πράξεών μου καὶ συνειδὼς ἤδη τὴν πάλην, ἣν ἔχω νὰ ὑποστῶ, ἐν πᾶσι καὶ ἀπέναντι πλείστων πρὸς προαγωγὴν μου.

Ὅφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ὁ πρῶτος γραμματεὺς Ρουκάνης δὲν ἦτο φύσει κακός· ἀπ' ἐναντίας. Ἄλλ' εἶχε λάβῃ ἄλλην ἢ ἐγὼ ἀνατροφὴν ἐν χώρᾳ δούλῃ, διάφορα εἶχε τὰ ἦθη ζῶν ἐν ἄλλῃ κοινωνικῇ ἀτμοσφαιρᾷ, ὡς δὲ προεῖπον, δὲν εἶχε τὸν προορισμὸν τῆς προόδου, ἣν ἐγὼ ὠνειρευόμην. Οὕτω πολλάκις διὰ γραφικὰς λεπτομερείας, ἢ ἄλλα παραπτώματα ἐπόμενα τῆς ἡλικίας μου, μοὶ ἐπανελάμβανε:

— Ποτὲ δὲν θὰ γίνῃς ἄνθρωπος!

Ἐγὼ δέ, ζωηρὸς ὡς ἦμην καὶ ἀνατεθραμμένος ἐν θωπέαις καὶ ὑπὸ Συνταγματικὸν οὐρανόν, βαρέως λίαν ἔφερον τὰς ἐπιτιμήσεις του καὶ δὴ τὴν πρόγνωσίν του

τὴν δι' ἐμὲ ἀπαίσιον, ἐνθυμοῦμαι δὲ ὅτι μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἣν μοὶ τὴν ἐπανέλαβε κάπως ἀσχήμως, ἀπεκρίθην :

— Τοῦτο μένει νὰ ἴδωμεν, ἐγὼ ὅμως πιστεύω, ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ εἶμαι αὐθέντης σου.

Ἐνεφέρθη οὗτος ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς τὸν Δαμιανόν, ὅστις τῷ εἶπε :

— Μὴ συνερίζεσαι· εἶναι παιδὶ καὶ χαϊδευμένο παιδί.

Τὴν ἐσπέραν ὅμως κατ' οἶκον, διαρκοῦντος τοῦ γεύματος, μὲ ἠρώτησε τί ἔτρεξε μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Ρουκάνη καὶ εἶπον :

— Ὅλα καλά, μὰ νὰ μὴ λέγη καθ' ἐκάστην, ὅτι δὲν θὰ γείνω ἄνθρωπος.

— Ἄν θέλῃς, μοὶ εἶπε μειδιῶν, νὰ γίνῃς, θὰ γίνῃς, μὴ συνερίζεσαι τὸν Ρουκάνην καὶ ἔνεκα τῆς ἡλικίας του καὶ διότι δὲν εἶναι καλῆς ὑγείας, καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι παράξενος, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν καλός.

Δὲν ἠξεύρω πῶς ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ὅχι μόνον δὲν ἐπανέλαβεν ὁ Ρουκάνης τὴν πρόγνωσίν του, ἀλλὰ καὶ πολὺ τρυφερότερος κατέστη πρὸς ἐμὲ καὶ διαχυτικώτερος καὶ μοὶ ἐπέτρεπεν, ὡς προεἶπον, τὴν ἀνάμιξίν μου, ὅπου δὲν ἦτο ὁ κύκλος τῆς κυρίας ἐργασίας μου, οὕτω δὲ ἐξηκολούθησα μέχρι τοῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους 1847 ἄνευ σπουδαίου τινὸς συμβάντος τὸ στάδιόν μου.

Συνῆψα σχέσεις μετὰ τινων ἄλλων συνοίκων τῶν πλείστων μὴ Ἑλλήνων, ἣ δὲ φιλία μου πρὸς τὸν Εὐδην καθ' ἐκάστην ἠϋξάνεν· οὗτος δὲ μακρὰν τοῦ ἐπιβλέπειν τὴν κοινωνικὴν διαγωγὴν μου, καθ' ὃ νέος

σπουδάσας ἐν Παρισίοις τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν, κυρίως δ' ἐκεῖ μόνον διασκεδάσας, μὲ εἰσήγαγεν εἰς τὰς διασκεδάσεις τοῦ καιροῦ ἐκείνου, τὸ θέατρον καὶ τὰς «βεγγέρας» οἰκογενειῶν πάντοτε Καθολικῶν, ὅλων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνοικιαζουσῶν δωμάτια.

Αἱ συναναστροφαὶ αὗται συνέκειντο συνήθως ἀπὸ «νοικατόρους» τῆς οἰκίας, προσερχομένων καὶ ἄλλων «σπιτονοικοκυρῶν» μετὰ τινων τῶν «νοικατόρων» των καὶ τῶν θυγατέρων ἢ ἀδελφῶν των, ὅσαι εἶχον τοιαύτας, διήρχετο δὲ ἡ ἑσπέρα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν μικρᾷ χαρτοπαιξίᾳ ὑπὸ τὸ λίαν ὑποπτον ταντοῦρι, τὸ τότε σύνηθες μέσον τῆς θερμάνσεως ἐν τοῖς δωματίοις κατὰ τὸν χειμῶνα. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ χαρτοπαιγνίου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον «Τριανταμιᾶς» εὕρισκετο καιρὸς διὰ «γλυκειὰν κουβένταν» μεταξὺ τῶν νέων.

Τὸ ταντοῦρι ἦτο εἶδος τραπέζης τετραγώνου, ἐχούσης καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς τοῦ κάτω μέρους ὀριζοντίους ῥάβδους χρησιμευούσας ὡς στηρίγματα τῶν ποδῶν. Ὑπὸ τὴν τράπεζαν αὐτὴν ἐτίθετο πύραυνον περιέχον ἄνθρακας πολὺ χωνευμένους. Ἡ τράπεζα ἐτοποθετεῖτο εἰς γωνίαν τοῦ δωματίου, τοῦ ὁποίου αἱ δύο πλευραὶ κατεῖχοντο ἀπὸ ἀνάκλιντρα ἐπὶ τὸ τουρκικώτερον (μεντερλίκια). Ἐκαλύπτετο δὲ διὰ μεγάλου ἔφαπλώματος, τοῦ ὁποίου αἱ ἄκραι ἐκάλυπτον τὰ «μεντερλίκια», ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἄλλων πλευρῶν του ἔφθανε μέχρι τοῦ ἐδάφους, οὕτως ὥστε καὶ οἱ καθήμενοι εἰς καθέκλας νὰ καλύπτωσι τὸ σῶμά των ἀπὸ τὴν μέσην καὶ κάτω.

Τὸ ταντοῦρι ἐχρησίμευε καὶ ὡς τράπεζα ἐργασίας

καὶ ὡς τράπεζα γεύματος καὶ δὴ δείπνου προσφερομένου κάποτε εἰς τοὺς «βεγγιαδόρους», συγκειμένου ἀπὸ γλυκίσματα τουρκικὰ «μπακλαβάδες», «χαλβάδες» κλπ., κάποτε δὲ καὶ ἀπὸ μόνον «σιμίτια γιαγλίδικα» (κουλούρας ζυμωμένας μὲ βούτυρον) μετὰ κυαθίσκου καφέ.

Εἰς τὰς βεγγέρας αὐτὰς εἰσῆχθην καὶ ἐγενόμην δεκτὸς ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Γεωργίου Ξύδη ὡς «παιδί» καὶ ὀλιγίστη προσοχὴ ἐδίδετο εἰς ἐμὲ . . . Ἐγὼ λίαν βαρέως ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ «παιδιοῦ», ἀλλ' ἐπεφυλαττόμην. Μετεῖχον τῆς «Τριανταμιᾶς», προσεπάθουν δὲ παντὶ σθένει νὰ καθίσταμαι εὐχάριστος εἰς ὅλους καὶ ὅλας καὶ νὰ ὑποδεικνύω, ὅτι οἱ μικροὶ μεγαλώνουν καὶ κάποτε ἐξέρχονται τοῦ συνήθους ὅρου τῆς ἀναπτύξεως καθόλου.

Συνεχῶς ἡ μήτηρ μου μοὶ ἔπεμπε δῶρα πολυειδῶν οἰκιακῶν γλυκισμάτων καὶ «κουλουράκια» διὰ τὸν καφέν μου, εἰς τῶν ὁποίων τὴν κατασκευὴν ὡς ὄλαι σχεδὸν αἱ Χῖαι ἐξεῖχεν. Ἐγὼ δὲ διένεμον αὐτὰ εἰς τὰς οἰκογενείας, αἵτινες, ὡς εἶπον, μὲ ἐδέχοντο εἰς τὰς «βεγγέρας» των καὶ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον κατώρθουν νὰ δίδεται καὶ εἰς ἐμὲ ποιά τις προσοχὴ καὶ ἀπὸ «παιδί» νὰ καλοῦμαι «παλληκαράκι».

ΚΑ΄

Εν τούτοις αἱ κοινωνικαὶ αὐταὶ σχέσεις καὶ ἡ παράστασις κατὰ τὰς Κυριακὰς εἰς τὴν ἔξοδον ἀπὸ τὴν λειτουργίαν τοῦ Sant-Antonio καὶ ὅπως δὴποτε αἱ σχέσεις μου πάντοτε μετ' ἀνθρώπων ἀνεξαρτήτων καὶ πολὺ ἀνωτέρων μου τὴν ἡλικίαν προεκάλουν δαπάνας καὶ τὴν ἀνάγκην ἱματισμοῦ κομψοτέρου τοῦ συριανοῦ, μεθ' οὗ ὁ πατήρ μου ἀφθόνως μὲ εἶχεν ἐφοδιάσει. Τὰ 100 φλωρία, τὰ ὅποια μοὶ εἶχε δώσει κατὰ τὴν ἀναχώρησίν μου, ἔβαινον πρὸς τὴν ἐξάτμισιν, ἐγὼ δὲ δὲν εὔρισκον εὐλογον πρόφασιν νὰ δικαιολογήσω αἴτησιν νέας ἀποστολῆς χρημάτων.

Ἐτυχε νὰ διέλθῃ τότε τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἄνδριός τις πλοίαρχος, εἰς οὗ τὸ πλοῖον ὁ πατήρ μου κατὰ τὴν τότε συνήθειαν ἦτο συμμετοχος, καὶ μετέβη εἰς συνάντησίν μου, ὅπως μεταδώσει εἰδήσεις μου εἰς τοὺς γονεῖς μου. Τὸν ἠρώτησα, ἂν κρατῇ χρήματα ἀνήκοντα εἰς τὸ μερίδιον τοῦ πατρός μου καὶ ἂν οὗτος δύναται νὰ μοὶ δώσει 50 φλωρία (πάντοτε τῶν 20 γροσίων), νὰ τὰ καταλογίσῃ δὲ εἰς βάρος τοῦ πατρός μου κατὰ τὸν κανονισμόν τοῦ μεταξύ των λογαριασμοῦ.

Προθύμως μοὶ τὰ ἔδωσεν, ἐγὼ δὲ ἔγραψα περὶ

τούτου εἰς τὴν μητέρα μου, ἐξηγῶν τοὺς λόγους τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης, ἣν εἶχον τῶν χρημάτων αὐτῶν, καὶ τὴν παρεκάλουν νὰ μὲ «βολέψη» παρὰ τῷ πατρὶ μου. Ἡ ἀπάντησις αὐτῆς ἦτο λίαν ἀποθαρρυντικὴ δι' ἐμὲ λέγουσα ὅτι τὴν τοιαύτην ἀσυγχώρητον διαγωγὴν μου καὶ αὐτὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδοκιμάσῃ, ἀλλ' ὅτι ὁ πατήρ μου μὲ ὅλα τὰ μέσα, ὅσα παρ' αὐτῷ μετεχειρίσθη ὅπως κάπως μὲ δικαιολογήσῃ, ὑπῆρξεν ἀμετάπειστος καὶ ὅτι παύει πᾶσαν μετ' ἐμοῦ περαιτέρω ἀλληλογραφίαν μέχρις ὅτου ὑπὸ τῶν πραγμάτων πεισθῆ ὅτι διωρθώθην, καὶ τέλος ὅτι θέλει γράψῃ εἰς τὸν Δαμιανὸν τὸ συμβεβηκὸς καὶ ἀφήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀπόφασιν τῶν περὶ ἐμοῦ ληπτέων μέτρων. Τοῦτο καὶ ἔπραξεν.

Ὁ Δαμιανὸς μ' ἐκάλεσεν ἀμέσως εἰς τὸ ἰδιαίτερόν του γραφεῖον καὶ ἤρχισε νὰ μοὶ ἀπαγγέλλῃ κατηγορίαν μὲ τὰς φράσεις :

—Τέτοια ἐπερίμενα ἐγὼ ἀπὸ σέ; Ἐντὸς πέντε μηνῶν κατεσπατάλησες 3000 γρόσια χωρὶς νὰ ἔχῃς οὐδὲν ἄλλο ἔξοδον εὐλόγον νὰ κάμῃς, εἰμὴ περὶ τὰ 200 γρόσια μηνιαίως δι' ἐνοίκιον, τὸ μεσημερινὸν λιτὸν πρόγευμα καὶ τὰ λοιπὰ μικρότατα ἔξοδα σχετικῶς πρὸς παιδὶ φρόνιμον, ὅποιον σὲ ἐνόμιζα.

Εἶχον ἐτοιμοὺς τὰς δικαιολογίας τοῦ ἱματισμοῦ καὶ ὑποδήσεως καὶ παρετήρησα ὅτι τὸν ἐλύγισαν, ὡς ἔμαθον ὁμῶς μετὰ ταῦτα ἀπὸ τὴν σύζυγόν του, ἐνέκρινεν, ἀφοῦ ἐδόθη ἀφορμή, νὰ μ' ἐκφοβίσῃ ἀμέσως, θεωρήσας τὴν προᾶξίν μου τοῦ νὰ ζητήσω καὶ λάβω χρήματα, ἄνευ προλαβούσης ἀδείας, πολὺ κακὴν ἀρχὴν καὶ νὰ κόψῃ τὸ κακὸν ἀπὸ τῆς ῥίζης.

Μοὶ προσέθηκε δέ:

— Ἐκ τούτου θέλεις λαμβάνη ἀπὸ τὸ ταμεῖον γρόσια 350 κατὰ μῆνα καὶ δι' αὐτῶν θέλεις ἐπαρκῆ εἰς ὅλα τὰ ἔξοδα τροφῆς καὶ κατοικίας καὶ ἐν γένει συντηρήσεώς σου ἐκτὸς ἱματισμοῦ καὶ ὑποδήσεως, τῶν ὁποίων τοὺς λογαριασμοὺς ἰδιαιτέρως θέλω πληρῶνῃ ἢ μᾶλλον θέλω διατάξῃ τὸν ῥάπτῃν καὶ ὑποδηματοποιὸν ἐμοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας μου νὰ σοὶ χορηγοῦν τὰ εὐλόγως κατ' ἐμὲ ἀναγκαιοῦντα καὶ θὰ παρακάθησαι εἰς τὴν τράπεζάν μου τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας καὶ ὅσάκις σὲ προσκαλῶ· πᾶσα παράβασις τῶν ἀνωτέρω συνεπάγεται καὶ τὴν ἀποπομπὴν σου καὶ ἐπιστροφὴν σου εἰς Σῦρον πλησίον τῶν γονέων σου. Λυποῦμαι, διότι πολλὰς εἶχον στηρίξῃ ἐλπίδας περὶ τῆς χρησιμότητός σου ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ὁ Θεὸς νὰ σὲ φωτίσῃ νὰ μὴ τὰς ματαιώσῃς.

Ἐνδακρὺς ἤκουσα ὅλας τὰς ἀποφάσεις τοῦ Δαμιανοῦ καὶ πάλιν τῷ εἶπον, ὅτι ἂν καὶ δὲν εὐρίσκω τόσῃ σπουδαίαν τὴν ἐνοχὴν μου, θέλω ὑποταχθῆ εἰς τοὺς ὅρους τοῦ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν.

Τὴν ἑσπέραν εἶδον τὸν Ξύδην, διηγήθη εἰς αὐτὸν τὰ διατρέξαντα καὶ ἐζήτησα τὰς συμβουλάς του.

— Πολὺ στενὰ θὰ τὰ φέρῃς, μοὶ εἶπεν, ὅπως εἶσαι συνηθισμένος νὰ ζῆς.

Ἐν πρώτοις ἔπρεπε νὰ ὀρίσω τὰ ἔξοδα τῆς κατοικίας καὶ τροφῆς διὰ νὰ γνωρίζω τί ἐκ τῶν 350 γροσίων θὰ μοὶ ἔμενε διὰ τὰ μὴ ἀπολύτως ἀναγκαῖα. Ἐσυμφώνησα μὲ τὴν σπιτονοικοκυράν μου Ροζῖναν δι' ἐνοίκιον, ὑπηρεσίαν, πρωϊνὸν καφὲν καὶ ἑσπερινὸν

γεῦμα 270 γρόσια κατὰ μῆνα, μοὶ ἀπέμενον οὕτως 80 γρόσια διὰ τὸ μεσημβρινὸν πρόγευμα, ἔξοδα κινήσεως καὶ διασκέδασιν, μ' ὅλην δὲ τὴν εὐθηνίαν τῶν τότε χρόνων ὁμολογῶ, ὅτι πολὺ στενὰ τὰ εἶχον κατὰ τὸ διάστημα δύο ἐτῶν καὶ πλέον, ἀλλ' ἐτήρησα ἀπαράβατος τὴν ὑπόσχεσίν μου καὶ δὲν ἠξέυρω πως, ἀλλὰ δὲν ἐστερούμην οὐδενός, οὔτε ἤμην πολὺ δυστυχής.

Ὁ πατήρ μου ἐτήρησε τὴν ἀπέναντί μου σιωπὴν ἐπὶ ἱκανοὺς μῆνας, μόνον δὲ κατὰ τὴν ἑορτήν μου, νομίζω, τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, μοὶ ἔγραψε, χωρὶς ὅμως οὐδαμῶς νὰ θίξῃ τὸ οἰκονομικόν μου ζήτημα οὔτε τότε οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Εἶχον κάμη ἀπαράβατον ἀπόφασιν νὰ πεινάσω, νὰ γυμνητεύσω, ἀλλ' οὐδέποτε πλέον νὰ καταφύγω εἰς τὸ ταμεῖόν του. Τὸ σκληρὸν ἐκεῖνο συμβεβηκὸς κατέστη ὁ νόμος τῆς περαιτέρω ζωῆς μου: Νὰ μὴ ἐξοδεύω εἰμὴ ὅσα ἔχω ἰδικά μου καὶ νὰ μὴ χρεωστῶ ποτὲ εἰς οὐδένα τὸ ἐλάχιστον οὔτε ἠθικῶς ἀκόμη. Νὰ καθίσταμαι δὲ ἐκάστοτε ἀναγκαῖος καὶ κατὰ συνέπειαν ἐπιβαλλόμενος, οὐδέποτε προσλιπαρῶν ἢ δεχόμενός τι κατὰ χάριν.

Ἐπειδὴ ὡς τρίτος γραμματικὸς τότε δὲν ἔλαβον τὸ πρῶτον ἔτος μισθὸν ἐτήσιον εἰμὴ μόνον γρόσια 1500, δὲν ἀφῆκα τὸ ὑπόλοιπον πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀπολήψεών μου, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, νὰ ζητηθῇ ἀπὸ τοῦ πατρός, ἀλλ' εἶπον τῷ Δαμιανῷ νὰ διατάξῃ ν' ἀφεθῇ ἢ μερίς μου χρεωμένη, καὶ μόνον ὅταν ἡ περαιτέρω ὑπηρεσία μου, εἴτε παρ' αὐτῷ εἴτε παρ' ἄλλῳ, δὲν δυνηθῇ νὰ καλύψῃ τὸ χρέος μου, τότε νὰ τὸ ζητήσῃ.

Ἐπίσημον ἐντύπωσιν τῷ ἐπροξένησεν ἡ ἀπόφασίς μου αὕτη. Νομίζω ὅτι καὶ ἡ φράσις μου ὅτι δυνατὸν νὰ ὑπηρετήσω καὶ παρ' ἄλλω ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν του, διότι, ὡς κατόπιν ἐπείσθην, πολλὰ περὶ ἐμοῦ ἐμελέτα, καὶ οὐδαμῶς ἐπεθύμει ν' ἀπομακρυνθῶ αὐτοῦ· παρετήρησα μάλιστα, ὅτι ἀπὸ ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπανελήφθησαν αἱ πρὸς ἐμὲ οἰκιακαὶ περιποιήσεις καὶ δὴ αἱ τῆς συζύγου τοῦ Δαμιανοῦ.

Περὶ αὐτῆς, ἤδη δοθείσης περιστάσεως, σημειῶ ὅτι ἦτο ἐκ τῆς διαπρεποῦς Χιακῆς οἰκογενείας τῶν Βλαστῶν, ἔχουσα πολλοὺς ἀδελφούς, ἐξ ὧν ἐνθυμοῦμαι τὸν Πέτρον Βλαστόν, διαμένοντα τότε ἐν Μασσαλία καὶ διατελοῦντα εἰς διηνεκεῖς καὶ σπουδαίας ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ καταστήματος τοῦ Δαμιανοῦ. Ἐκ θηλέων δὲ ἀδελφῶν συνεδέετο μετὰ τῶν τὰ πρῶτα τότε φερουσῶν οἰκογενειῶν Χίων καὶ ἰδίᾳ μετὰ τοῦ τότε πρώτην θέσιν κατέχοντος ἐν τῷ ἐμπορικῷ κόσμῳ Τομαζῆ Ράλλη, ἐνὸς τῶν πρώτων ἰδρυτῶν τοῦ διαπρεποῦς καὶ ἀξιοθαυμάστου καθ' ὅλα ἐμπορικοῦ οἴκου τῶν ἀδελφῶν Ράλλη, τοῦ μόνου σχεδὸν σήμερον ἐκπροσωποῦντος τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον ἐν τῇ Ἑσπερία, ὑπερέχοντος καὶ Ἀγγλικῶν ἀκόμη ἐμπορικῶν οἴκων, διότι οὗτος ἐνέμεινεν εἰς τὸ καθαρῶς ἐμπόριον, συμμορφωθεὶς μὲ τὸ νέον σύστημα τοῦ ἐμπορεύεσθαι καὶ θεωρήσας, ὡς ἀλλαχοῦ εἶπον, ὅτι ἐν οἴῳδῆποτε ἐπαγγέλματι δύναται τις νὰ διακριθῆ καὶ νὰ τιμηθῆ, ἀρκεῖ νὰ τὸ ἀγαπᾷ καὶ νὰ τὸ ἐξασκῆ μετ' ἐπιμονῆς καὶ ζήλου.

Ἡ σύζυγος τοῦ Δαμιανοῦ ὠνομάζετο Λοξάνδρα, ἦτο πρότυπον ἀγαθότητος καὶ ἀρετῆς. Σύζυγος ἀμεμ-

πος, μήτηρ φιλοστοργοτάτη, άνευ ίχνους κομπορημοσύνης ἐπὶ τῇ καταγωγῇ αὐτῆς, άνευ τῆς ἐλαχίστης ἀπαιτήσεως ἐπιδείξεως τοῦ σήμερον κακῶς ἐννοουμένου πνεύματος.

Ἡ πρὸς ἐμὲ συμπεριφορά της ὑπῆρξε καθ' ὅλα συγγενική, εὔρισκε δὲ τὸ μέσον καὶ τὰς συμβουλὰς της αὐτὰς νὰ μοὶ ἀποτείνῃ εἰς τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι ἀπορρέουσιν ἐξ ἀνωτέρας διαταγῆς τῆς τοῦ συζύγου της.

— Ξεύρεις, Ἀνδρῖκο μου, μοὶ ἔλεγε κάποτε, αὐτὸ δὲν ἀρέσει εἰς τὸν Νικολῆν, ἐγὼ τὸν φοβοῦμαι πολὺ περισσότερον σοῦ.

Ὅσάκις ἐπρόκειτο νὰ μεταβοῦν εἰς τὸ θέατρον (Ἰταλικὸν Μελόδραμα πάντοτε), παρετήρουν ὅτι, ἀφ' οὗ ἐπιθύριζε κάτι εἰς τὸν Δαμιανόν, μοὶ ἔλεγε:

— Σὺ ἀγαπᾷς τὸ θέατρον καὶ μάλιστα τὸ Ἰταλικόν, ποῦ θὰ πᾶς ἀπόψε καλλίτερα· ἔλα μαζί μας.

Τὴν πρώτην τοῦ ἔτους μεταξὺ τῶν διὰ τὰ τέκνα της δώρων ἐπρόβλεπε καὶ περὶ ἐμοῦ καὶ πάντοτε ἡ ἐκλογή αὐτῆς ἦτο ἐπιτυχεστάτη.

Ὅσάκις ἀναπολῶ αὐτὴν εἰς τὴν μνήμην μου, καίπερ πρὸ ἱκανῶν ἐτῶν ἀποβιώσασαν, αἰσθάνομαι ζωηρὸν τὸ αἶσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ λυποῦμαι διότι σχετικῶς δὲν ἀντημείφθη διὰ τῆς εὐτυχίας τῶν τέκνων της, ἀφ' οὗ καὶ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν ἐχῆρευσεν.

ΚΒ΄

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1847 λαβὼν με κατ' ἰδίαν ὁ Ρουκάνης μοὶ ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἐβαρύνθη περιμένων τὴν προαγωγὴν, ἣν ὁ Δαμιανὸς τῷ ὑπεσχέθη πολλάκις ὡς ἀμοιβὴν τῆς πολυετοῦς παρ' αὐτῷ ὑπηρεσίας του, καὶ ὅτι προετίθετο νὰ ζητήσῃ τὴν αὔξησιν τοῦ μισθοῦ του ἀπὸ γροσίων 12.000 ἑτησίως εἰς 15.000 τοῦλάχιστον, ἐπειδὴ ἄλλος τις σιτέμπορος τοῦ Γαλατᾶ προσέφερεν εἰς αὐτὸν 18.000 γρόσια.

Ἐν παρόδῳ ἀναφέρω, ὅτι τῷ 1848 μεγάλη σιτοδεία ἐπεκράτησεν ἐν Γαλλίᾳ καὶ τῶν δημητριακῶν αἱ τιμαὶ ὑψώθησαν ὑπεβαλλόντως, οἱ δὲ σιτέμποροι, καὶ ἰδίως οἱ πλεῖστοι τῶν αἴφνης πλουτησάντων, ἀγνοοῦντες τὴν κατάλληλον ὥραν τῆς ἀποχωρήσεως καὶ νομίσαντες, ὅτι ἡ ὑψωσις θέλει ἐξακολουθήσῃ ἐπ' ἄπειρον, ἐνήργησαν ἀγορὰς σιτηρῶν ἐν ταῖς μεγάλαις τούτων πηγαῖς τοῦ Δουνάβεως, Ἀνατολικῆς Τουρκίας καὶ ἰδίως τῆς Ρωσίας εἰς τιμὰς ὑπερόγκους, φορτώσαντες ὅλοι ὁμοῦ διὰ ναύλων ἐπίσης ὑπερόγκων. (Αἱ σήμερον παραγωγικαὶ σιτηρῶν χῶραι τῆς Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς ὡς καὶ αἱ τῶν Ἰνδιῶν δὲν ἦσαν ἐν ἐκμεταλλεύσει ἀκόμη).

Οὕτω κατὰ τὸν Ἀπρίλιον ἐπλημμύρισαν διὰ μιᾶς

τὰς ἀγορὰς τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, τοῦτο δὲ ἐπέφερε, πλησιαζούσης μάλιστα καὶ τῆς νέας ἔσοδειας τῶν σιτηρῶν τῆς Ἑσπερίας, ἣτις προεμνηνύετο ἀφθονωτάτη, καταστρεπτικὸν ἔκπεσμόν, εἰς τρόπον ὥστε εὐτυχεῖς ἐθεωρήθησαν οἱ ἀπολέσαντες τὰ κέρδη τοῦ παρελθόντος ἔτους, κατεστράφησαν δὲ πλεῖστοι νεοφώτιστοι εἰς τὸ ἔμπόριον τῶν σιτηρῶν.

Μεταξὺ τῶν νεοπλούτων τοῦ 1847 ἦτο καὶ ὁ ποιήσας τὴν ἀνωτέρω προσφορὰν εἰς τὸν Ρουκάνην. Δέον νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἐγώ, μὲ ὅλην τὴν μικρὰν πεῖραν καὶ τὸ κατὰ συνέπειαν ἄτοπον νὰ ζητῆ παρ' ἐμοῦ γνώμην ἐπὶ τοιούτου σπουδαίου δι' αὐτὸν ζητήματος, ἔξ ἐμφύτου φαίνεται διορατικοῦ τῶν περὶ τὸ ἔμπόριον διέγνωσα, ὅτι δὲν σκέπτεται οὗτος ὀρθῶς πρὸς τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ συμφέρον νὰ παραιτηθῆ τῶν δικαιωμάτων ἀρχαίας ὑπηρεσίας, προτιμῶν μείζονα προσφερόμενον μισθὸν ὑπὸ νεοπλούτου, τοῦ ὁποίου ἡ διάρκεια τῆς ἐπιτυχίας ἦτο προβληματική. Ἄλλ' ἐκ τῆς ὀλίγης πεποιθήσεως, ἣν εἶχον τότε εἰς τὴν γνώμην μου, δὲν τὸν ἀπέτρεψα εἰς τὸ νὰ προβάλλῃ τῷ Δαμιανῷ τὰς ἀπαιτήσεις του, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Οὗτος ὅμως, παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, τοσοῦτον ἐθυμώθη, ὥστε ὄχι μόνον δὲν ἐνέδωσεν, ἀλλὰ τῷ ἐδήλωσε τὴν ἄμεσον ἀπαλλαγὴν του τῆς ὑπηρεσίας.

Ὁ Ρουκάνης μοὶ μετέδωκε τὰ γενόμενα καὶ μοὶ ἀνέφερε τὴν μετάνοιάν του καὶ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ἔξακολουθήσῃ ὑπηρετῶν ὡς μέχρι τοῦδε, ἀλλ' ὁ Δαμιανὸς ἔμεινεν ἀκαμπτος.

— Δὲν θέλω, εἶπε, νὰ παρεμποδίζω τὴν τύχην τῶν

ὑπαλλήλων μου, ὅταν εὐρίσκωσιν ἀλλαχοῦ τὸ συμφέρον αὐτῶν, ἀλλ' οὐδέποτε ἀνέχομαι οὔτε θέλω ἀνεχθῆ ἐπιβολὴν ὄρων ἐκ μέρους των, οὔτε ἡ μετάνοια μὲ κάμπτει. Ἄφ' οὗ ἅπαξ ὑπάλληλος ἐσκέφθη, ὅτι ἐν ὥρᾳ δεδομένη δύναται νὰ μοὶ ἐπιβληθῆ, φοβοῦμαι τὴν ὑποτροπίασιν.

Οὕτως ὁ Ρουκάνης ἀπεσύρθη τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Δαμιανοῦ καὶ προσῆλθεν εἰς τὴν τοῦ σιτεμπόρου . . . , ὅστις ὅμως δυστυχῶς τῷ 1848 ἐντελῶς κατεστράφη καὶ διέλυσε τὸ γραφεῖον καὶ ἀπέλυσε ὑπαλλήλους καὶ τέλος μετήρχετο τὸν μεσίτην σιτηρῶν καὶ ὡς τοιοῦτον τὸν μετεχειριζόμεν καὶ ἐγώ, ὁπόταν μετ' οὐ πολὺ ἐγενόμην διευθυντής.

Ὁ Ρουκάνης, εὐρεθεὶς ἄνευ θέσεως, προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ συγγενοῦς του οἴκου Ζαφειροπούλου καὶ Ζαρίφη, τοῦ τοσοῦτον μετὰ ταῦτα διαπρέψαντος καὶ πλουτίσαντος σχεδὸν πάντας τοὺς παρ' αὐτῷ. Ἀλλὰ δὲν ἤξεύρω πῶς ὁ Ρουκάνης καὶ ἐκεῖθεν ἀπεσύρθη εὐχαριστηθεὶς μὲ τὴν θέσιν ταμίου παρὰ τινι Τραπέζῃ, ἐν ἣ καὶ μέχρις ἐσχάτων παρέμενε.

Τῇ ἐπιούσῃ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Ρουκάνη ὅλως παρὰ προσδοκίαν ὁ Δαμιανὸς μ' ἐκάλεσεν εἰς τὸ ἰδιαιτέρον αὐτοῦ γραφεῖον καὶ μοῦ εἶπε :

— Τί λές, Ἀνδρῖκο, καταπιάνεσαι νὰ κρατήσης τὰ βιβλία ὅπως τὰ ἐκράτει ὁ Ρουκάνης;

Ἐγὼ δὲν ἔχασα εὐτυχῶς τὴν ψυχραιμίαν μου καὶ μετριοφρόνως τῷ εἶπον :

— Δὲν τολμῶ νὰ ὑποσχεθῶ, ἀλλὰ δὲν βλέπω καὶ τί θὰ χάσετε, ἂν μὲ ἀφήσετε νὰ δοκιμάσω· δὲν ὑπάρ-

χει κίνδυνος νὰ τὰ ἐμπερδεύσω, ἂν ἔχετε τὴν καλωσύνην ἐπὶ τινὰ καιρὸν νὰ ἐπιθεωρῆτε τὴν prima pota (ἢ κλείς ὅλων τῶν ἐγγραφῶν κατὰ τὸ διπλογραφικὸν σύστημα).

— Μάλιστα, μάλιστα, μοὶ ἀπήντησε καὶ ἐπρόσθεσεν: εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ τὰ καταφέρῃς, ἀρκεῖ νὰ ἐπιμεληθῆς.

— Ἐπιμέλεια δὲν θὰ μοῦ λείψῃ· περὶ τούτου μὴ ἀμφιβάλλετε, ἀπήντησα, καὶ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔχασα τὴν ψυχραιμίαν μου καὶ ἀνελύθην ἐνώπιόν του εἰς δάκρυα χαρᾶς.

Ἦρχιζεν ἡ προαγωγή εἰς τὸ στάδιόν μου, ἡμῆν ἤδη *πρῶτος γραμματικός*. Τὰ ὄνειρά μου ἤρχισαν νὰ πραγματοποιῶνται.... Καϋμένοι χρόνοι τῆς πρώτης νεότητος· πόσον μικραὶ αἱ ἀπαιτήσεις των, πόσον φαιδραὶ αἱ ἀπόψεις τοῦ μέλλοντος, πόσον γόητρον ἔχει τότε ἐν γένει ἡ ζωὴ!

Δὲν ἤρκει ὁμως νὰ ὀνομασθῶ *πρῶτος γραμματικός*· ὄφειλον νὰ ἐπαρκέσω καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν χρεῶν αὐτοῦ, διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἡμῆν τελείως κατηρτισμένος. Ἐπελήφθην τοῦ ἔργου, ἀπορῶν εἰς ἕκαστον βῆμα, καὶ διὰ τὴν λύσιν πάσης ἀπορίας δὲν κατεδεχόμην νὰ ἐρωτήσω τὸν Δαμιανόν, ἀλλὰ κατέφευγον εἰς προλαβούσας ἐγγραφάς· αὐτὰς ἐμελέτων καὶ ταύτας ἀπεμιμούμην. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη μοὶ ἀφήρει καιρὸν πολλαπλάσιον ἐκείνου, ὃν ἤθελε καταναλώσῃ ὁ πεπειραμένος· εἰργαζόμην διηνεκῶς σχεδὸν ἀπὸ τῆς 8^{ης} τῆς πρωΐας μέχρι τῆς 6^{ης} ἢ 7^{ης} ἑσπερινῆς. Ἄλλὰ τὰ «κατάφερα».

Ὁ Δαμιανὸς κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῆς prima nota ἐλαχίστας εὔρε τὰς ἐλλείψεις, εἰς τρόπον ὥστε μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ μου μὲ ἔχειραφέτησεν, οὕτως εἶπεῖν, εἰς τὴν ἐργασίαν μου εἰπὼν :

— Πλησιάζει ἡ ἐποχὴ τοῦ ἐτησίου ἰσολογισμοῦ, ἐδῶ θὰ ἴδω πῶς θὰ τὰ καταφέρῃς.

Καὶ εἶχε δίκαιον. Ὁ ἰσολογισμὸς τοιοῦτου ἐμπαιρικῶ καταστήματος, ἔχοντος τόσους κλάδους ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ, ὧν τὸ κέντρον ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, δὲν ἦτο ἔργον εὐχερές. Ἐξέλεγξις ἀποθηκῶν, ὁμοία παντοίων χρεωστῶν καὶ ἀγορῶν ἐμπορευμάτων, ἐκτιμήσεις καὶ λοιπά, ὅλα ἦσαν ἔργα ἐπίπονα καὶ ἔχρηζον πείρας καὶ γνώσεων εἰδικῶν.

Ἐζήτησα διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τούτων τὰς συμβουλὰς τοῦ προϊσταμένου μου καὶ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων καὶ ἐνόμιζα, ὅτι ἔφθασα εἰς τὸ πολυπόθητον τέλος, ἀλλὰ δὲν εἶχον ἀκόμη φθάση. Μετὰ τὴν μεταγραφὴν τῶν μερίδων τῆς Μεγαβίβλου (maestro ἔκαλεῖτο τότε) περιέπεσα εἰς λάθος 5 ἑκατοστῶν! καὶ ὁ ἰσολογισμὸς δὲν ἔκλειεν. Ἐπὶ δώδεκα ἡμέρας ἐβασανίσθη ἀναψηλαφῶν ἐγγραφὰς καὶ μερίδας καὶ ἀθροίζων ἀριθμοὺς κατὰ στήλην· ἔφθασα εἰς ἀπελπισίαν, ὅτι δηλ. «καταπιάσθηκα» ἔργον ὑπὲρ τὰς δυνάμεις μου καὶ τὴν ἐνδεκάτην μάλιστα ἡμέραν εἶπον τῷ Δαμιανῷ τί μοὶ συμβαίνει καὶ τῷ ἐξέφρασα τὴν ἀποθάρρυνσίν μου. Ἄλλ' ἐκεῖνος μειδιῶν μοὶ εἶπε :

— Δὲν ἀξίζει ν' ἀποθαρρυνθῆς δι' αὐτὸ τὸ ζήτημα, εἶναι τυπικόν· συνέβη καὶ εἰς ἐμὲ ἄλλοτε νὰ τυραννηθῶ, ὅταν ἐκράτουν βιβλία, τρεῖς ἑβδομάδας διὰ τὸν

αὐτὸν περίπου λόγον. Ἄρχισε τὸ ὅλον τῶν ἐξισώσεων ἀπὸ τὴν ἀρχήν, χωρὶς νὰ ἔχῃς ὑπ' ὄψει τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἤδη γενομένων, καὶ θὰ εὔρης τὸ λάθος.

Οὕτως ἔπραξα καὶ τὸ εὔρον καὶ ἐνόμισα ἑμαυτὸν τὸν εὐτυχέστερον τῶν θνητῶν. Ἦμην τότε δεκαεπταετής.

Ἐν παρόδῳ, διὰ τὸ ἔτος 1847, μοὶ ὠρίσθη μισθὸς ἐτήσιος 6.000 γροσίων, οὕτω δὲ ἐκαλύπτοντο αἱ ἀπολήψεις μου καὶ μοὶ ἔμενε καὶ ἐλάχιστον περίσσευμα, ἤρχιζα δηλ. νὰ ἔχω περιουσίαν γλυκυτάτη ἰδέα διὰ τὸν ἔχοντα τὴν ἐπιθυμίαν καὶ θέλησιν καὶ ἐπιμονὴν νὰ κάμῃ περιουσίαν, νὰ καταστῇ ἀνεξάρτητος. Ἀρχὴ δὲ τὸ ἥμισυ παντὸς ἀμέσως τότε ἐσυλλογίσθη.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 1848 ὁ Δαμιανὸς μοὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι τὸ κατάστημα αὐτοῦ ὡς καὶ οἱ κλάδοι του συγχωνεύονται μετ' ἄλλου γνωστοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Εὐστράτιος Μ. Βοῦρος καὶ Σ^α» καὶ ὅτι θὰ ἔχῃ τὸ νέον κατάστημα κλάδους ἐν Μασσαλία ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ζωρζῆ Πετροκοκκίνου τῆς οἰκογενείας τῶν Πετροκοκκίνων τῶν ἐπιλεγομένων «Σαράφηδων» πρὸς διαστολὴν ἄλλων ὁμωνύμων τῶν «Κατσαρῶν».

Ὁ Ζωρζῆς Πετροκόκκινος ἦτο γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῆ τοῦ Ν. Δαμιανοῦ καὶ συνέταιρος ἕως τότε τοῦ Εὐστρατίου Βούρου, οὗ ἦτο καὶ θεῖος πρὸς μητρός. Συνεργάτης δὲ εἰς τὴν διεύθυνσιν ἐν Μασσαλία εἶχεν ὀρισθῆ ὁ ἐν Τεργέστη ἕως τότε διευθυντῆς τοῦ ἐκεῖ κλάδου τῆς ἐταιρείας Δαμιανοῦ, διαλυομένου τοῦ εἰρημένου κλάδου.

Εἰς τὸ Λονδῖνον ἐπίσης συνιστᾶτο κλάδος ὑπὸ τὴν

διεύθυνσιν τοῦ Ἀντωνίου Πετροκοκκίνου, τῆς οἰκογενείας, νομίζω, τῶν ἐπιλεγομένων «Ἀμαρτωλῶν», τοῦ ἕως τότε συνεργάτου τοῦ Εὐστρ. Βούρου ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὗ ἦτο καὶ γυναικάδελφος.

Εἰς Μαγχεστρίαν παρέμεινε διευθυντῆς τοῦ κλάδου ὁ Ἐμμ. Δόντιας, εἰς Γαλάζιον ὁ Δ. Κλήμης καὶ εἰς Βουκουρέστιον, πρὸς διεύθυνσιν τοῦ ἐκεῖ νέου ἰδρυομένου κλάδου, μετέβαινεν ὁ Μιχαὴλ Παρέμπλης. Ἀμφότεροι οἱ κλάδοι οὗτοι τῆς Μολδοβλαχίας ἐλάμβανον τὴν ἐπωνυμίαν «Παρέμπλης καὶ Κλήμης», τὸ δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Βοῦρος, Δαμιανὸς καὶ Σ^α», κεντρικὸν δὲ ὅλων κατάστημα ὠρίζετο τὸ τῆς Μασσαλίας. Τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κλάδων τοῦ μὲν ἐν Γαλατᾷ θὰ προΐστατο ὁ Δαμιανός, ὅπου καὶ θὰ ἐτηροῦντο αἱ γενικαὶ ἐγγραφαί, τοῦ δὲ ἐν Σταμποῦλ ὁ Εὐστράτιος Βοῦρος, βοηθούμενος ὑπὸ δύο ἀδελφῶν αὐτοῦ τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ζαννῆ. (Καὶ τοῦτο χιακὴ συνήθεια νὰ δίδηται τὸ αὐτὸ ὄνομα εἰς δύο ἀδελφοὺς μετατρεπομένου τοῦ ἐνὸς ἀπὸ Ἰωάννου εἰς Ζαννῆν).

ΚΓ´

Δὲν θεωρῶ περιττὴν τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἄνω καὶ ἑπομένων λεπτομερειῶν, προκειμένου νὰ δώσω σύντομον καὶ ἀμυδρὰν ἰδέαν τοῦ τότε συστήματος τοῦ ἐμπορεύεσθαι, τῶν συνεταιρισμῶν καὶ τῶν καθόλου τότε ἐπικρατούντων ἐμπορικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, καὶ ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Χίοις, οἵτινες ἀνέκαθεν ἦσαν πρότυπα ἐμπόρων, ἀπανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑσπερίας, ὅπου εἶχον ἐγκατασταθῆ Ἕλληνες.

Οἱ κλάδοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετήρχοντο τὴν ἐμπορίαν παντὸς εἴδους εἰσαγωγῆς ἐν Τουρκίᾳ καὶ Περσίᾳ ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Καυκάσου διὰ μετακομίσεως καὶ ἐξαγωγῆς προϊόντων.

Εἶδη κύρια τῆς εἰσαγωγῆς ἀναφέρω τὰ βαμβακερὰ καὶ μάλλινα ὑφάσματα τῆς Ἀγγλίας καὶ τὰ μεταξωτὰ τῆς Γαλλίας, τῶν ὁποίων ἡ κατανάλωσις ἦτο ἀπίστευτος εἰς μέγιστα ποσά, ἀγοραζομένων διὰ Περσίαν, Ἀρμενίαν καὶ τὰς Ρωσικὰς ἐπαρχίας τοῦ Καυκάσου, εἰς ὅλην τὴν Εὐρωπαϊκὴν καὶ Ἀσιατικὴν Τουρκίαν ἀπὸ Βουλγαρίας μέχρι Θράκης καὶ Μακεδονοθεσσαλίας καὶ ἀπὸ τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου πόντου μέχρι τῆς Ἀγκύρας καὶ τοῦ Ἰκονίου.

Μετὰ τὰ ὑφάσματα ἤρχοντο τὰ ἀποικιακά, τὰ ὁποῖα ἐπίσης εἰς κατανάλωσιν ἢ διαμετακόμισιν ἐπέμποντο εἰς ὅσα σχεδὸν καὶ τὰ ὑφάσματα μέρη, ἦσαν δὲ ταῦτα ζάχαρις, καφές, ὅλα τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν, σίδηρος ἀκατέργαστος εἰς «λάμας» καὶ κατειργασμένος εἰς παντὸς εἶδους καὶ μεγέθους καρφία, δέρματα ἀκατέργαστα τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς τὰ πλεῖστα καὶ κατειργασμένα Γαλλίας κλπ. κλπ. Ἀφίνω πλεῖστα ἄλλα εἶδη σημειῶν μόνον τὰ τῆς κολοσσιαίας καταναλώσεως, ἔξ ὧν συνεχῶς ἔφθανον εἰς παραλαβὴν ὑφ' ἐνὸς μόνου καταστήματος ὁλόκληρα φορτία πλοίων καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ *ιδικόν μας* (οὕτως εἶχον ἀρχίσῃ νὰ ἐκφράζωμαι).

Ὡς εἶδη ἐξαγωγῆς εἰς Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν σημειῶ τὰ σιτηρὰ τὰ ἐκ Τουρκίας (τῶν τοῦ Δουνάβεως μενόντων ὡς ἔργον τῶν ἐν τοῖς Παραδουναβίοις κλάδων) καὶ ἐκ Ρωσίας δι' ἀνταποκριτῶν, ἰδίᾳ τοῦ ἐν Βερδιάνσκα Παρέμπλη ἀδελφοῦ τοῦ Δαμιανοῦ, μὴ ἀποδεχθέντος ὁμόρρυθμον συμμετοχὴν εἰς τὴν Ἑταιρείαν, ἀλλὰ διατελοῦντος διαρκῶς εἰς σχέσεις μετ' αὐτῆς καὶ συνεχέστατα ἐργαζομένου ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐμπορικὴν ἐκφρασιν «διὰ συντροφικὸν λογαριασμόν».

Μετὰ τὰ σιτηρὰ ἤρχοντο οἱ ἐλαιόσποροι Ρωσίας καὶ Τουρκίας, λινόσποροι, σησάμια, μαλλία Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Τουρκίας καὶ δὴ «φιλίκια» Ἀγκύρας, μετάξια Θράκης, Θεσσαλίας, Μικρᾶς Ἀσίας, Περσίας κλπ. Βαμβάκια Κανκάσου καὶ Καραμανίας.

Παραλείπω πολλὰ ἐπουσιώδη, ὡς ῥοδέλαιον Βουλγαρίας, διαφόρους σπόρους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας βαφι-

κούς κλπ. Ὅλων τούτων τῶν εἰδῶν γνῶσιν καὶ πείραν ἔπρεπε νὰ ἔχη ὁ τότε ἔμπορος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ περὶ πάντων νὰ εἶναι ἐνήμερος, δηλαδή περὶ τῆς ἔσοδειας καὶ τῆς θέσεως τῶν τιμῶν αὐτῶν ἐν τῇ χώρᾳ τῆς παραγωγῆς καὶ ἐν τῇ τῆς καταναλώσεως, μόνην ἐλάφρυνσιν ἔχων τὸ μέτριον τότε τοῦ συναγωνισμοῦ ὄχι ὅμως καὶ τὴν ἔλλειψιν αὐτοῦ ἐν παντί.

Ἐκτὸς τῶν μεριμνῶν δὲ τοῦ ἰδίου κλάδου, καὶ ἰδίᾳ τοῦ πολυμόχθου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὄφειλεν ἕκαστος διευθυντῆς νὰ παρακολουθῇ τὴν ἐργασίαν ἑκάστου κλάδου εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, νὰ ἐπιφέρῃ τὰς κρίσεις του πρὸς τε τὸ κεντρικὸν κατάστημα καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς διευθυντὰς τῶν κλάδων ἀπ' εὐθείας, νὰ ὑπάρχῃ δὲ ἀλληλοβοήθεια πρὸ πάντων χρηματικῆ, διότι φυσικῶς τοιαύτης ἐκτάσεως ἔμπορία ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑπηρετηθῇ διὰ μόνων τῶν κεφαλαίων τῆς Ἑταιρείας (δὲν ἦσαν ἄλλως σχετικῶς μεγάλα). Ἐχρηιάζετο ἡ χρῆσις τοῦ μεγίστου τῶν κεφαλαίων τῆς πίστεως καὶ ἡ καλὴ αὐτῆς χρῆσις, ἐπειδὴ δὲ ὅλοι οἱ διευθύνοντες δὲν εἶχον τὴν εἰδικότητα τῆς χρήσεως τῆς πίστεως, ἦτο χρεία οἱ πρὸς τοῦτο ἱκανώτεροι καὶ ἐν ἀρμοδίαις ἀγοραῖς ἐδρεύοντες νὰ ἀγρυπνῶσι καὶ ἐνεργῶσι δραστηρίως, ὥστε νὰ μὴ ἀφίνωσι τὴν περίστασιν ὠφελίμου ἐπιχειρήσεως νὰ παρέλθῃ ἐλλείψει πόρων, ἐκεῖ ἰδίως ὅπου ἡ ἐλαχίστη ἐνδειξις χρηματικῆς στενοχωρίας κατέστρεφε τὴν ὑπόληψιν τοῦ καταστήματος.

Συμπεραίνεται ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ὁ τότε ἔμπορος συμμέτοχος τοιούτων τραπεζιτικῶν ἐταιρειῶν ἐκὼν ἄκων ἔδει νὰ γυμνασθῇ εἰς τραπεζικὰς πράξεις, καὶ

μάλιστα τὰς δυσκολωτέρας, δηλαδή τοῦ διαρκῶς δανείζεσθαι χρήματα, οὐδέποτε δὲ δανείζειν καὶ καθόλου εἰς τὰς συναλλαγματικὰς πράξεις, ὅφ' ἃς ἐκρύπτετο τὸ δανείζεσθαι. Οἱ τυχὸν ἀναγινώσκοντες τὰς γραμμὰς ταύτας, ἂν τύχωσιν ὄντες μεμνημένοι εἰς τὰ ἐμποροπραπεζιτικά, εὐκόλως θέλουσιν ἐννοήσῃ τὸν μηχανισμόν, περὶ οὗ ἄνωτέρω ἀναφέρω, ἂν ὅχι, ἔσονται ξένοι τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ἐπαγγέλματος καὶ κατὰ συνέπειαν ἀδιάφοροι πρὸς τὰς τοιαύτας ἐπιλέπτους λεπτομερείας.

Ἡ ἀγορὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τότε εἶχε καὶ ἄλλην αἰτίαν δυσχερειῶν διὰ τὸν ἐκεῖ ἐμπορευόμενον, τὴν νομισματικὴν κατάστασιν. Εἰς τὴν ἀγορὰν ἐκείνην ἐκυκλοφόρουν νομίσματα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, καὶ ὑπὸ τινῶν τῶν Κυβερνήσεων αὐτῶν νοθευμένα, μὴ ἔχοντα κατὰ συνέπειαν τὴν πραγματικὴν αὐτῶν ἀξίαν, ὡς τὰ ἀμιγῆ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα. Ἐκυκλοφόρουν Τουρκικὰ καὶ ἄλλα φέροντα ἡλικίαν ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος ἕως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἶχον θεσπισθῆ καὶ τεθῆ εἰς κυκλοφορίαν ἤδη αἱ νῦν κυκλοφοροῦσαι λίραι ὀθωμανικαὶ τῶν 100 γροσίων καὶ τάλληρα ἀργυρᾶ τῶν 20 γροσίων ἐκ μετάλλου ἀμφοτέρω γνησίῳ, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἐμποδισθῆ ἡ κυκλοφορία τῶν νοθευμένων πενταρίων, ἑξαρίων, γροσίων καὶ $\frac{1}{2}$ γροσίου ἀκόμη καὶ τῶν ψιλῶν παράδων. Ἐκυκλοφόρουν οἱ χρυσοῖ μαχμουτιέδες, οἱ ῥουμπιέδες, οἱ μαντουχιέδες, ὅλα ἀτέχνως κατεσκευασμένα ἀνέκαθεν καὶ δίδοντα λαβὴν εἰς ψαλίδισμα τῆς περιφερείας («κούρευμα», ἔξ οὗ ἄλλη πληγὴ καὶ ἄλλη δυσχέρεια). Ἐκυκλοφόρουν εἰς μέγαν ἀριθμὸν ἄνευ τοῦλάχιστον ἐπισήμου διατιμήσεως τὰ χρυσᾶ

ῥωσικὰ «Πολιμπεριάλε», ἐπίσης τὰ δουκᾶτα τῆς Βενετίας καὶ τὰ ἰσότιμα αὐτῶν μεταγενέστερα αὐστριακὰ (ὅλα «Κρεμίτσαι» καλούμενα), προσέτι γαλλικὰ εἰκοσόφραγκα καὶ λίραι στερλῖναι κλπ. Ἐπίσης ἐκυκλοφόρουν ἀφθονώτατα τὰ ῥωσικὰ ἀργυρᾶ τάλληρα (καρμπόβονα), τὰ ἰσπανικά, τὰ ἀμερικανικά, τὰ αὐστριακὰ (Μαρίας Θηρεσίας), τὰ γαλλικὰ κλπ. καὶ σὺν αὐτοῖς αἱ ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν καὶ συνάμα αἱ ἡμίνοθοι «σφάντζικαι». Οὕτως ὥστε ἡ Ὀθωμανικὴ λίρα καὶ τὸ μετζίτιον, ἀμφότερα ἄλλως εἰς ὀλίγιστον ἀριθμὸν τότε ἐκδεδομένα, καθίσταντο ἐμπόρευμα διατιμώμενον κατὰ τὸ συμφέρον ἐκάστου, ἂν ἐπρόκειτο νὰ τὸ ἀγοράσῃ ἢ νὰ τὸ πωλήσῃ.

Τὸ παραδοξότερον πάντων ἦτο ὅτι βάσις νομίσματος συναλλακτικοῦ ἐπίσημος ἦτο ἡ τῶν νοθευμένων γροσίων. Εἰς πᾶσαν δοσοληψίαν ὁ πωλητὴς ἔπρεπε νὰ ἐρωτήσῃ τὸν ἀγοραστὴν εἰς ποῖον νόμισμα καὶ τιμὴν ἐννοεῖ νὰ πληρώσῃ τὸ τίμημα τοῦ ὑπὸ διαπραγματευσιν ἐμπορεύματος καὶ ἀναλόγως νὰ ὀρίσῃ τὴν τιμὴν. Ἄν δὲ μεταξὺ τῶν προτεινομένων εἰς πληρωμὴν νομισμάτων περιεῖχοντο, ὡς συνήθως, καὶ ψαλιδισμένα κατὰ μέρος ἢ ψιλοὶ παράδες (ἄλλη πληγὴ), τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ ἐκποιηθοῦν εἰς τὸν «σαράφην», ὥφειλε καὶ τὴν ἐκ τούτων ζημίαν νὰ ὑπολογίσῃ ὁ πραγματευόμενος καὶ οὕτως ὀρίσῃ τιμὴν καὶ κλείσῃ συμφωνίαν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι δι' ἕκαστον κλάδον τῆς ἐργασίας ὑπῆρχον εἰδικοὶ ὑπάλληλοι, ἄλλος π. χ. ἦτο ἐπιφορτισμένος τὰς πωλήσεις τῶν εἰδῶν εἰσαγωγῆς τοῦ Γαλατᾶ, ἄλλος τῶν τοῦ Σταμποῦλ δηλαδὴ τῶν ὑφασμάτων,

ἄλλος ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν τελωνισμόν τῶν ἐμπορευμάτων (ἄνθρωπος τοῦ κουμερκιού), ἄλλοι, καὶ ὄχι εὐάριθμοι, εἰσπράκτορες εἰς Γαλατᾶν καὶ Σταμποῦλ (ταξιλτάριδες), ἀλλ' ἐπὶ ὅλων αὐτῶν ἀπητεῖτο διηνεκῆς προσοχὴ τοῦ προϊσταμένου, καὶ εἰς ἕκαστον αὐτῶν ὠρισμένα ὁδηγία ἐπρεπε νὰ δίδωνται καθ' ἡμέραν καὶ νὰ ἐξετάζη λεπτομερῶς τὰ πραχθέντα καὶ νὰ λαμβάνη γραπτὰς σημειώσεις διὰ τὴν περαιτέρω τάξιν τῶν ἐν τοῖς βιβλίοις ἐγγραφῶν.

Τοιούτου ἐν συνόψει ἐμπορικοῦ οἴκου καὶ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐμπορίου ἐκλήθην διευθυντής, ὡς εἶπω, τοῦ λογιστηρίου ὡς λέγουσιν ἐν Ἀθήναις, *πρῶτος γραμματικὸς* δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Συνεργάτης ἐν Γαλατᾶ προσωρινὸς τοῦ Δαμιανοῦ ἦτο ὁ προορηθεὶς Ἀντώνιος Πετροκόκκινος, ὅστις ἦτο ἠρραβωνισμένος μετὰ μιᾶς τῶν ἑξ ἑθυγατέρων τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ Ζωρζῆ Πετροκοκκίνου, τῆς Εὐθαλίας, ἔμελλε δὲ νὰ μεταβῆ μετ' ὀλίγους μῆνας ἐκεῖ καὶ μετὰ τοὺς γάμους του θὰ ἐγκαθίστατο εἰς Λονδῖνον.

Ὁ ἀνὴρ ἦτο ἐξόχου ἀντιληπτικοῦ καὶ ἀπαραδειγματίστου ταχύτητος περὶ τὴν ἐκτέλεσιν πάσης ἐργασίας λογιστικῆς, γραφικῆς ἀκόμη καὶ διαχειριστικῆς ταμείου, εἶχον δὲ ἀνατεθῆ εἰς αὐτὸν ἡ ἀλληλογραφία καὶ τὰ τοῦ ταμείου, ὅπως ὁ Δαμιανὸς ἔχη τὸν καιρὸν νὰ ἐνασχολῆται εἰς τὰ τοῦ ἐμπορίου ἐξαγωγῆς, εἰς ὃ κυρίως εἶχεν εἰδικότητα ἕκτακτον.

Ἐγὼ εἶχον ἀνάγκην τῆς διδασκαλίας του, καθ' ὃ μᾶλλον πρωτόπειρος κυρίως εἰς τὰς νέας ἐργασίας, αἵτινες προσετίθεντο ταῖς τοῦ Δαμιανοῦ ὡς ἐκ τῆς

εὐρύνσεως τοῦ κύκλου τῶν ἐπιχειρήσεων διὰ τοῦ νέου ὀργανισμοῦ.

Ὁλιγόλογος καὶ ἐξωτερικοῦ ὄχι λίαν προσηνοῦς, ὁποῖοι ἄλλως τε φαίνονται ὅλοι οἱ ῥέκται ἄνδρες, ἦτο κατὰ βάθος ἀγαθὸς καὶ λίαν πρόθυμος ἐν ὀλιγολογία καὶ σοβαρότητι νὰ καθοδηγῇ τὸν χρεῖαν ἔχοντα τῶν γνώσεών του, καίτοι μόλις ἦτο τριακονταετής.

Μόνον ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ μῆνας διετέλεσεν οὕτω συνεργάτης τῆς διευθύνσεως καί, οὕτως εἶπεῖν, προγυμναστής μου καὶ τὰ μέγιστα ἐχρησίμευσεν ἐν τῷ μέλλοντι διὰ τῆς διδασκαλίας του, προετοιμάσας με εἰς ἀντικατάστασίν του κατὰ μικρὸν μὲν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του καὶ καθόλου ἐν τῷ μέλλοντι, ὀργανώσας δὲ τὸν νέον κλάδον τοῦ Λονδίνου μετέπειτα λίαν ἐπιτυχῶς, εἰς τρόπον ὥστε μετὰ τὸν πρόωρον θάνατόν του (μόλις τρία ἔτη μετὰ τὸν γάμον του) ὁ ἀντικαταστάτης του εὔρε τὸ ἔδαφος ὁμαλόν.

Ὁ Εὐστράτιος Βοῦρος ἦτο ἀγαθώτατος ἀνὴρ, ἀλλὰ δυστυχῶς πολὺ ὀλίγον πεπαιδευμένος καὶ ἐν συνόλω ὀλίγιστα ῥέκτης καὶ ἔτι δυστυχέστερον οἱ ἀδελφοί του ἦσαν τελείας ἀνικανότητος καὶ πραγματικὸν βάρος τοῦ καταστήματος. Εἶχε καὶ τὴν ἀτυχίαν ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ καταστήματος «Βοῦρος, Δαμιανὸς καὶ Σ^α» ν' ἀπολέσῃ τὴν σύζυγόν του ἐξ ὀξείας νόσου, σύζυγον, τὴν ὁποίαν ὑπερβαλλόντως ἠγάπα, καὶ ὁ θάνατος αὐτῆς κυριολεκτικῶς ἀπερρόφησε μέγα μέρος τῆς διανοίας του.

Ὁ Δαμιανὸς πολλάκις μοὶ ἐπεδείκνυε ποιάν τινα δυσαρέσκειαν ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ

συνεργάτου του καὶ κατὰ συνέπειαν ἐπὶ τῇ κακῇ διοικήσει τοῦ κλάδου τούτου τοῦ Σταμπούλ, προέβλεπε δὲ μεγάλας ἀνωμαλίας εἰς τὴν περαιτέρω διοίκησιν καὶ μάλιστα μετὰ τὴν προσεχῆ ἀναχώρησιν τοῦ Ἀντωνίου Πετροκοκκίνου καὶ μοὶ προσέθετε :

— Εἶσαι καὶ σὺ τόσον μικρός.

Ἐγὼ δὲ κάτι ἤθελον νὰ τῷ ἀποκριθῶ, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμων· τὸν ἔβλεπον μόνον ἀσκαρδαμυκτί, ἀφίνων αὐτὸν νὰ ἐννοήσῃ τὴν πεποίθησίν μου ἐπ' ἑμαυτὸν καίτοι μικρόν.

ΚΔ΄

Οὕτω προέβαινον τὰ πράγματα καὶ οὐδεμία εἰς τὸν ἰδιωτικόν μου βίον ἕως τότε ἐπῆλθεν οὐσιώδης μεταβολή, ὅποτε κατ' Αὐγουστον τοῦ 1848 ἡ «νοικοκυρά» μου Κοκκώνα Ῥοζῖνα μοὶ ἐπρότεινε νὰ τὴν συνοδεύσω εἰς τὰς ἐξετάσεις τῆς θυγατρὸς της, διατελούσης ἐσωτερικῆς μαθητρίας εἰς τὸ ἐν Γαλατᾶ σχολεῖον τῶν κορασίων διευθυνόμενον ὑπὸ Ἀδελφῶν τοῦ Ἑλέους (Sœurs de charité de l'Ordre de St-Vincent de Paul). Ἐγὼ εὐχαρίστως ἐδέχθην ἐκ περιεργείας μάλιστα νὰ ἴδω τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν καθολικῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κορασίων καὶ ἀρρένων, διότι καὶ τούτων ὑπῆρχεν ἐν Γαλατᾶ Σχολὴ (Saint Benoît), πλησίον τῶν θηλέων, διευθυνομένη ὑπὸ Ἰησουιτῶν. Εἰς ταύτην τὰ μαθήματα ἐγίνοντο εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἣν ὠμίλου καὶ ὁμιλοῦν ἀκόμη ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ Φράγκοι τοῦ Σταυροδρομίου (les Pérotés).

Μετέβημεν ὅθεν ἐκεῖ καὶ κατὰ πρῶτον παρέστημεν εἰς τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις τῆς ἀνωτάτης τάξεως, ὧν φυσικῶς προηγήθησαν ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι καὶ τὰ συνήθη εἰς τοιαύτας περιστάσεις.

Δύο μόνον μαθήτραι ἐξεητάζοντο κατὰ τὴν ἡμέραν

ἐκείνην, ἔτυχε δὲ ἀμφοτέραι νὰ εἶναι δεκαεξαετείς περίπου καὶ ὠραιαί. Δὲν μοὶ ἐφάνησαν τοιαῦται μόνον διότι εἰς τὰ ὄμματα δεκαοκταετοῦς νεανίσκου ἢ ὠραιότης εἶναι εὐκολος συνήθως· τὸ μέλλον ἀμφοτέρων ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ ὑπὸ λίαν πεπειραμένων ὀφθαλμῶν ἐξετιμήθησαν.

Ἡ μὲν δὲν μὲ ἐνδιέφερε ποτὲ καὶ τὴν παρέρχομαι ἐν σιωπῇ, ἢ δὲ ἦτο θυγάτηρ ἀρχαίου ἐμποροπλοιάρχου ἐκ Ραγούζης καταγομένου. Ἡ σύζυγος αὐτοῦ καὶ μήτηρ τῆς κορασίδος ἦτο θυγάτηρ ἰατροῦ τινος, νομίζω, ἐκ Γενούης ἔλκοντος τὴν καταγωγὴν, ἔτυχε δὲ καθ' ὃ καὶ αὐτὴ ἐνοικιάζουσα «κάμαρες» καὶ ἡ οἰκοκυρά μου, θυγάτηρ ἐπίσης ἰατροῦ Γενουηνοῦ Dr Romano, νὰ εἶναι στενῶς συνδεδεμέναι.

Ὅλας ταύτας τὰς λεπτομερείας ἔμαθον ἅμα ἢ κορασις ἐνεφανίσθη λευχίμων, κατὰ τὸ εἰωθὸς εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, καὶ τὴν ἠτένισα καὶ τὴν ἐθαύμασα καὶ...τὴν ἠγάπησα.

Δὲν ἐπιχειρῶ νὰ περιγράψω τίποτε νέον δι' οὐδένα. Βεβαίως ὀλίγιστοι ἐν τῷ κόσμῳ δὲν ἠσθάνθησαν καθ' ὄλον αὐτῶν τὸν βίον ὅ,τι ἐγὼ ἠσθάνθην καθ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν, ἀλλὰ γράφων Ἀπομνημονεύματα τὰ γράφω μᾶλλον δι' ἑμαυτὸν καὶ ἡδύτατον εἶναι νὰ ἐνθυμῆταί τις τοιαῦτα συμβεβηκότα τοῦ βίου καὶ νὰ τὰ ἀφηγῆται εἰς ἑαυτόν, μάλιστα ὅποτε ὑπερεξηκοντούτης, ἐρείπιον πολλῶν χειμῶνων, καταβεβλημένος ἀπὸ τὴν μακρὰν πάλην τῆς ζωῆς, δοκιμάσας πλείστας περιπετείας τοῦ βίου, ἀνελθὼν τὰς κλίμακας αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κάτω μέχρι τῶν μὴ περαιτέρω ἄνω (πάντοτε σχετικῶς), διατελεῖ ἀπαθῆς εἰς τοῦ ματαίου τούτου

κόσμου τὰς προσβολὰς καὶ ἐντυπώσεις καὶ δὲν ἔχει ἀπέναντι αὐτοῦ εἰμὴ μόνον παρελθόν, διότι ἀπὸ τὸ μέλλον οὐδὲν πλέον περιμένει... Ἡ ψυχὴ διαρκῶς νέα ὀλίγον δύναται ἐν τῷ σεσαθρωμένῳ σαρκίῳ.

Ἡ κορασις ἠρίστευσε καὶ ἐστεφανώθη, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπείσθη, ὅτι ἡ ἐν τῷ σχολείῳ ἐκείνῳ, ὡς καὶ ἐν πάσαις δύναμαι νὰ εἶπω ταῖς σχολαῖς ταῖς ὑπὸ Δυτικῶν διοικουμέναις, τότε μάλιστα, κυρίαν βάσιν εἶχον τὸν φανατισμὸν καὶ ἐπιπολαίους γνώσεις ἐγκυκλοπαιδικὰς καὶ αὐταὶ δὲ ἦσαν διεστραμμένοι καί, οὕτως εἶπεῖν, ψαλιδισμένοι, ὥστε νὰ συμβιβάζονται μὲ τὴν κληρικὴν ἀνατροφὴν. Ἐγὼ ὅμως κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας πολὺ μακρὰν ἡμὴν κρίσεων τοιούτων σοβαρῶν, ἄλλως δὲ καὶ ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία μου δὲν ἐπέτρεπε τοῦτο. Ἐγὼ τὴν ἐθαύμαζον ὡς ἄγγελον καλλονῆς, προσκνησαμένην καὶ τὰ πλεονεκτήματα σοβαρᾶς παιδείας, ἐμελέτων δὲ τρόπον νὰ τὴν πλησιάσω. Διὰ τῆς «νοικοκυρᾶς» μου, δραμούσης νὰ συγχαρῆ αὐτὴν καὶ τὴν μητέρα της, τὸ ἐπέτυχον καὶ ἐνόμισα καὶ ἀρμόζον καὶ τὴν εὐκαιρίαν καταλληλοτάτην, ὅπως γενῶ γνωστὸς εἰς ἀμφοτέρας, ἐκφράζων καὶ ἐγὼ τὰ συγχαρητήριά μου. Ἀλλ' ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἤκουσα παρ' ἀμφοτέρων ἐν ξηρὸν «merci» καὶ οὐδεμία περαιτέρω προσοχὴ ἐδόθη εἰς ἐμέ. Διὰ νὰ μὴ προδοθῆ δὲ ἡ στενοχωρία μου, εἶπον εἰς τὴν Κοκκῶναν Ῥοζῖναν:

— Ἐχετε τώρα καλὴν συντροφίαν διὰ νὰ ἐπιστρέψετε καὶ νομίζω ὅτι μᾶλλον ὀχληρὰ θὰ εἶναι ἡ ἰδική μου. Αὕτη δὲ ἀπεκρίθη:

— Τί ταιριάζει; δὲν σᾶς διώχνομεν.

Ἐπὶ ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε καὶ οὕτως ἀνεχώρησα.

Ἦτο, ὡς εἶπον, Κυριακὴ καὶ κατὰ συνέπειαν μὴ ἐργάσιμος ἡμέρα, ὅταν ἐξῆλθον τοῦ εὐρέος περιβόλου τοῦ Saint Benoît, τὸ ὥρολόγιόν μου ἐδείκνυε τὴν ἐνδεκάτην.

Ἦσθάνθη τὴν ἀνάγκην περιπάτου καὶ ἐλευθέρου ἀέρος, διηύθυνα δὲ τὰ βήματά μου κατὰ τὸν Τοπχανέ, σκοπῶν ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Δολμᾶ Βαξὲ καὶ τοῦ Ταξιμίου νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὸ Σταυροδρομίον.

Δὲν ἤξεύρω, ἂν τις ἢ τινες τῶν διαβατῶν τῆς πολυπληθοῦς καὶ στενῆς καὶ ὄχι ἀκόμη καὶ σήμερον εὐβάτου καὶ καθαρᾶς ὁδοῦ τοῦ Γαλατᾶ τῆς ἀγούσης εἰς Τοπχανέ, δὲν ἤξεύρω, λέγω, ἂν ἐπρόσεξαν εἰς ἐμέ, ἀλλὰ βεβαίως, ἂν τις ἐπρόσεχε, θὰ μ' ἐξελάμβανεν ὄχι εἰς τὰ σωστά μου.

Ἐβάδιζον ἔχων τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην πρὸς τὸ ἀνώμαλον λιθόστρωτον καὶ ἐν τούτοις συνεχῶς ὠλίσθαινον καὶ προσέκρουον εἰς ἄλλον πλησίον μου διαβαίνοντα. Ἐβάδιζον δρομαίως ἀνευ συνειδήσεως τῆς βίας μου.

Ἐν συντόμῳ ἐβάδιζον μηχανικῶς καὶ ὁ νοῦς μου... ἐκεῖ.

Πῶς νὰ κάμω νὰ σχετισθῶ μὲ τὴν οἰκογένειάν της καὶ συνεπῶς μ' *Ἐκείνην*;

Ἐποίας συνεπειᾶς δύναται νὰ ἔχη τοιαύτη σχέσις, οὐδόλως ἐσυλλογιζόμενη ἐκείνη τῇ ὥρᾳ, οὔτε ὅτι εἶμαι δεκαοκταετῆς μόλις, οὔτε τὸ πρόσφατον μάθημα, ὃ μοὶ ἐδόθη, τοῦ ξηροῦ merci. Δυστυχῶς ἢ εὐτυχῶς δι' ἐμέ εἰς πάντα τὰ τοῦ βίου μου ἐσκεπτόμην καὶ ἔπραττον προῶρως.

Τὸ εὔρον ἐπὶ τέλους! Ἡ Κ^α Χ., εἶπον κατὰ νοῦν, ἐνοικιάζει δωμάτια, ἐγὼ εἶμαι «νοικιάτορας»· ἀντὶ νὰ ἐνοικιάζω τὴν κάμαραν τῆς Κοκκώνας Ῥοζίνας, ἐνοικιάζω τὴν τῆς Κ^α Χ. καὶ οὕτω λύεται τὸ ζήτημα κατὰ τὴν ἐμὴν εὐχήν. Ὅχι μόνον οὕτω σχετίζομαι, ἀλλὰ κατοικῶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην! Νὰ σκέπτομαι περὶ τῶν συνεπειῶν, δὲν εἶναι τοῦ παρόντος, ὅτι εἶναι πεπωμένον θὰ γίνῃ.

Μόνον ὅταν τὸ εὔρον, συνῆλθον καὶ ἡσθάνθην, ὅτι περιπατῶ πλέον τῆς ὥρας ὑπὸ ἥλιον θερινὸν καὶ ἐν πλήρει μεσημβρία, ἡσθάνθην καὶ τοὺς νυγμοὺς τοῦ νεανικοῦ στομάχου, ὅστις δὲν ἀνέχεται τὴν πρὸς αὐτὸν ἀμέλειαν.

Εἰσῆλθον εἰς ἐστιατόριόν τι, ἔλαβον πρόγευμα ἀναληπτικὸν καὶ ἄφθονον καὶ μετέβην εἰς τὴν κατοικίαν μου. Εἶχον ἀποφασίσῃ τῇ ἐπιούσῃ ἀμέσως νὰ ἐπιχειρήσω τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεώς μου, ἀλλ' ἔκρινα τοῦτο ἀσύμφορον διὰ νὰ μὴ δώσω ὑπονοίας, ἄλλως τε ὁ μὴν ἦτο περὶ τὴν δευτέραν δεκάδα, καὶ οὕτως ἢ ἄλλως ἔπρεπε νὰ περιμένω τὸ τέλος αὐτοῦ πρὸς μετοικεσίαν· περιορίσθην μόνον ν' ἀναγγεῖλω εἰς τὴν Κοκκώναν Ῥοζίναν, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ δι' ἐκεῖνο ἐπιθυμῶ νὰ ἐνοικιάσω δωμάτιον μεγαλείτερον καὶ ἄνευ οἰκοτροφίας, καὶ ὅτι θέλω ζητήσῃ ἀλλαγῶ τοιοῦτον διὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ προσεχοῦς μηνός.

Ἐνόησεν ὅτι οἱ λόγοι, οὓς προέβαλον, δὲν ἦσαν οἱ πραγματικοί, ἀλλ' ὅχι καὶ ποῖοι οἱ πραγματικοί, μόλις ὅμως μετὰ τινος ἡμέρας ἔμαθε ποῦ μετοικῶ, μὲ ὑπόπτεισεν, ἀλλ' οὐδὲν οὐδενὶ εἶπεν οὔτε καὶ ἀπέδειξε.

Μετά τινας ἡμέρας παρουσιάσθην εἰς τὴν Κ^{αν} Χ. καὶ μετὰ πάσης σοβαρότητος ἐζήτησα νὰ μοὶ ἐνοικιάσῃ ἐν δωμάτιον (εἶχον μάθη ἐμμέσως ὅτι ὑπῆρχον δύο κενά), προφασιζόμενος, ὡς εἶπον καὶ τῇ Κοκκώνα Ῥοζίνα, ὅτι δὲν ἀρέσκομαι πλέον εἰς τὴν οἰκοτροφίαν, τῇ προσέθηκα δὲ ὅτι ἤκουσα ὅτι γνωρίζει κατὰ βάθος τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν (καὶ τοῦτο εἶχον μάθη ἐμμέσως) καὶ ἐπειδὴ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν πολὺ ἀγαπῶ, ἐπιθυμῶ νὰ γυμνάζωμαι, ὡσάκις περιστάσις τις παρουσιάζεται καὶ ὡσάκις τῇ ἀρέσκει νὰ μὲ δέχεται εἰς τὴν οἰκογενειακὴν τῆς συναναστροφὴν τὴν ἐσπέραν.

Τοῦτο παρετήρησα ὅτι πολὺ τὴν ἐκολάκευσε καὶ τὴν ἔπεισε νὰ «πάρῃ νοικάτορα ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς φιληνάδας τῆς».

Συνεπεσκέφθημεν δύο κενὰ δωμάτια καὶ ἐξελέξαμεν τὸ εὐρυχωρότερον ἐπὶ ἐνοικίῳ διακοσίῳ γροσίῳ κατὰ μῆνα, ἐνῶ τὸ μικρότερον παρεχώρει μόνον δι' ἑκατόν. Τὸ ἰσχνόν μου βαλλάντιον θὰ προετίμα τὸ δεύτερον, καίπερ λίαν στενόχωρον, ἀλλ' ὑπέκνυφα εἰς λόγους φιλοτιμίας. Εὐρον ὅμως τὸ μέσον τῆς διορθώσεως καὶ ἰδοὺ πῶς :

Παρὰ τῇ Κοκκώνα Ῥοζίνα κατῶκει τότε καὶ νέος Ρῶσος, ὀνόματι Δημήτριος Τζάμωφ, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ εἰς Ρωσίαν ἦτο κατασκευαστὴς σχοινίων πρὸς χρῆσιν τῶν πλοίων καὶ τὸν εἶχε πέμπῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐξόδουσιν αὐτῶν. Ἐφαίνετο εὐπορος, ἦτο σχετικῶς πολυέξοδος, εἶχε σχέσεις μεθ' ὄλων τῶν τότε εὐπόρων Ρώσων ἐμπόρων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἰδίως τοῦ ὁμοτέχνου του Νοβικώφ, εἶχεν ἐπί-

σης σχέσεις και μετὰ τῶν ὑπαλλήλων τῆς Ρωσικῆς πρεσβείας. Εἶχε καρδίαν ἀγαθὴν, ἦτο καλὸς φίλος καὶ ἤγε μόνις τὸ εἰκοστὸν πρῶτον ἢ εἰκοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Μὲ αὐτὸν τὸν Τζάμωφ, ὁμιλοῦντα τὴν Ἑλληνικὴν μετριώτατα, συνεδέθημεν πολὺ καὶ βαρέως ἐφέρομεν ἀμφοτέροι τὸν χωρισμὸν τῆς κατοικίας.

Εὖρον λόγους νὰ τὸν πείσω, ὅτι δύναται καὶ οὗτος νὰ μετοικήσῃ παρὰ τῆ Κ^α Χ. καὶ ἐπὶ τῆ ἐνστάσει αὐτοῦ, ὅτι δωμάτιον δι' αὐτὸν κατάλληλον δὲν ὑπῆρχε, τῷ ὑπεσχέθη νὰ τῷ παραχωρήσω τὸ ἰδικόν μου καὶ νὰ κρατήσω τὸ μικρὸν καὶ στενόχωρον. Ἐδέχθη, ἀναγγέλλων δὲ τοῦτο εἰς τὴν Κ^{αν} Χ. τῆ ὑπέδειξα, ὅτι διὰ νὰ εὐκολύνω τὴν ἐνοικίασιν τοῦ μικροῦ δωματίου, κάμνω ἐγὼ τὴν θυσίαν νὰ περιορισθῶ εἰς αὐτὸ καὶ θέλω τῆ πληρώνη ἀντὶ ἑκατὸν γροσίων, τιμῆς ἣν εἶχεν ὀρίση, γρόσια ἑκατὸν εἰκοσιν, ὅσα ἐπλήρωνα καὶ εἰς τὴν Κοκκῶνα Ῥοζίνα.

Οὕτως ἀπέκτησα τίτλον εὐγνωμοσύνης παρ' αὐτῆ καὶ ἐγὼ δὲν ὑπερέβαινον τὸν προῦπολογισμὸν τῶν μηνιαίων ἐξόδων μου.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀπέκτησα κελλίον, ὄχι καὶ πολὺ εὐάερον, ἀντὶ τοῦ σχετικῶς καθ' ὅλα ὑπερτέρου δωματίου, τὸ ὁποῖον κατόκουν παρὰ τῆ Κοκκῶνα Ῥοζίνα.

Ἐν τούτοις οὔτε εἰς τὴν ἐπίσκεψίν μου κατὰ τὴν ἐνοικίασιν τοῦ δωματίου, οὔτε δύο ἡμέρας ἀπὸ τῆς εἰς αὐτὸ ἐγκαταστάσεώς μου εἶδον τὴν κόρην παρουσιαζομένην καὶ τοῦτο ηὔξανε τὴν ἀνυπομονησίαν μου. Μόνον κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν, τὴν ἑσπέραν τοῦ

Σαββάτου, ἐπιστρέφων κατ' οἶκον περὶ τὴν 9 μ. μ., εἶδον αὐτὴν ἀνοίγουσάν μοι τὴν θύραν καὶ εἶποῦσαν:

— Δὲν ἔρχεσθε μέσα, μοῦ εἶπεν ἡ μαμά, νὰ πάρετε ἓνα καφέ;

Προθύμως, ἐννοεῖται, ἐδέχθην καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ὑποδοχῆς, ὅπου παρευρίσκειτο καὶ ὁ πατήρ, μία ἄλλη κόρη ἐπίσης εὐειδῆς, ὡς καὶ ὁ Βενιαμὴν τῆς οἰκογενείας, ὁ μικρότερος δηλαδὴ τῶν τριῶν τέκνων υἱός.

Ὁ πατήρ ὠμίλει ὀλίγον τὰ *Ρωμαῖκα* καὶ ἡ γλῶσσα τῆς οἰκογενείας ἦτο ἡ Ἰταλική, ἣν πρὸ πάντων ἀριστα ἐγνώριζε καὶ ἐπρόφερεν ἡ Κ^α Χ., ἥτις πρέπει νὰ ὑπῆρξε θελκτικὴ καὶ ἐπέραστος γυνή, διατηροῦσα ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν τριακονταετῆ τότε περίπου ἡλικίαν τῆς ἀρκοῦντα θέλγητρα. Εἶχε μεγίστην ἐπιθυμίαν νὰ ἐπιδεικνύη τὴν ἄλλως τε ἀξιόλογον μόρφωσίν της καὶ τὸ πνεῦμά της, καὶ ἐκούραζε τοὺς ἀκροωμένους καὶ κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον «δὲν ἄφινε σειρὰν εἰς κανένα»· εἶχε δὲ τὴν φωνὴν μελωδικὴν καὶ ἀρκούντως εὐχάριστον δι' οἰκιακὸν ᾄσμα.

Ὁ σύζυγός της ἦτο ὅλως τοῦναντίον. Ὁμίλει ὀλίγον καὶ αἱ γνώσεις του καὶ αἱ ὀμιλίας του περιορίζοντο εἰς τὰ τοῦ ἐπαγγέλματός του, τοῦ ναυτικοῦ, ἅτινα φυσικῶς ὀλίγον μ' ἐνδιέφερον.

Ἐπερίμενα ν' ἀκούσω καὶ τὴν κόρην, ἀλλ' ἐτήρει διαρκῶς ἀπόλυτον σιωπὴν. Μόνον ἅπαξ ἠρώτησε τὴν μητέρα της ἑλληνιστί:

— Αὔριον σὲ ποιά λειτουργία θὰ πᾶμε;

— Σ' τὴν ψαλτὴ τοῦ Sant Antonio, ἀπεκρίθη ἡ μήτηρ.

Διήλθον περὶ τὰς δύο ὥρας, πολλὰ ἀκούων, ὀλίγα λέγων καὶ προσέχων μὴ ἐξ ἑνὸς ἀδιακρίτου βλέμματος προδοθῶ.

Μεταξὺ λόγων μὲ ἠρώτησεν ἡ πολύμητις μήτηρ ποίαν ἡλικίαν φέρω, καὶ ἐγὼ ἐνέκρινά νὰ τῇ δηλώσω τὴν τῶν 21 πρὸς τὰ 22, καὶ τοῦτο ἀπὸ σκοποῦ διὰ νὰ μὴ θεωρῶμαι σχεδὸν «παιδί», ἀλλὰ νέος. Ἡδυνάμην ἐν παρόδῳ ἄριστα νὰ «περάσω» τοιαύτης ἡλικίας, ἐπειδὴ (πρόωρος καὶ κατὰ τοῦτο) ἀπὸ δεκαοκτῶ ἐτῶν εἶχον τὸν μύστακα ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένον καὶ τὸν πώγωνα καὶ τοὺς κροτάφους ἡμικεκαλυμμένους ἀπὸ τρίχας.

Ἡρωτήθην πῶς διέρχομαι τὰς ἐσπέρας μου συνήθως, καὶ ἀπεκρίθην, ὅτι ἐκτὸς τοῦ θεάτρου, ὅπου πάντοτε πηγαίνω, ὅταν εἶναι ἐν ἐνεργείᾳ, καί τις «βεγγέρας» μετὰ τοῦ Ξύδη, δὲν εὐχαριστοῦμαι εἰς ἄλλας νυκτερινὰς ἐξόδους προτιμῶν τὴν ἀνάγνωσιν ἐν τῷ οἴκῳ. Ἐπειτα ἐτόλμησα νὰ προσθέσω, ὅτι προσεχῶς θὰ ἔχωμεν τὸν Τζάμωφ, ὅστις ἔχει τὰς αὐτὰς ἕξεις καὶ τσαῖ ἀξιόλογον καὶ «θὰ κάμνωμεν συχνὰ χωριό».

Ἡτένισα τὴν οἰκογένειαν καὶ «χαμοεῖδα» τὴν κόρην ἐναλλάξ διὰ νὰ μαντεύσω τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τελευταίας φράσεώς μου, διέκρινά δὲ τὴν ἐξ αὐτῆς καλὴν ἐντύπωσιν.

Μετά τινος ἡμέρας ἔφθασε καὶ ὁ Τζάμωφ, ὅστις ἦτο φιλομαθὴς μέχρις ὑπερβολῆς καί, λαμβάνων συγχρόνως μαθήματα Γαλλικῆς, Γερμανικῆς, πλαγιαύλου καὶ κιθάρας, ἀπησχόλει εἰς αὐτὰ τὰς ὥρας τῆς νυκτὸς καὶ σπανίως καὶ αὐτὸς ἐξήρχετο τῆς οἰκίας, ὥστε ὡς προεῖπον συνεχέστατα μετὰ τῆς οἰκογενείας «ἐκάμνωμεν συχνὰ χωριό».

Τὰς Κυριακάς, ἐννοεῖται, κατέστην τακτικὸς φοιτητῆς τῆς ψαλτῆς τοῦ Sant Antonio καὶ ὄχι πλέον περιμένων ἔξωθεν τῆς θύρας, ἀλλ' εἰσερχόμενος καὶ ἀκούων αὐτὴν τακτικώτατα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἐννοεῖται ὅτι ἐλάμβανον θέσιν πάντοτε τοιαύτην, ὥστε νὰ τὴν ἔχω διαρκῶς ὑπὸ τὰ βλέμματά μου.

Οὕτω περίπου διῆλθον ὀκτὼ ἢ ἐννέα μῆνας, καθ' οὓς τὰ ἐπεισόδια πολλά, ἀλλὰ καὶ συνήθη εἰς πάντας τοὺς δεκαοκταετείς ἐρωτολήπτους, ἐπίσης συνήθης ὅμως καὶ ἡ καταστροφή τῶν τοιούτων ἰλαροτραγωδιῶν.

Κατὰ τὸ ὀκτάμηνον διάστημα διῆλθον ἐν συντόμῳ ὥρας εὐφροσύνους καὶ πλήρεις θυμηδίας, μὲ κατεῖχον ὅμως ἀφ' ἑτέρου σκέψεις πρακτικώτεραι. Ταύτας διεγίνωσκε πολυειδῶς δοκιμάζουσά με ἡ διαβολευμένη Κ^α Χ. καὶ ἐπὶ τέλους μοὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἡ κάμαρά μου τῆς χρειάζεται καὶ οὕτως ἀπηλλάγην τῆς ἐνοικιάσεως αὐτῆς . . . ἢ, διὰ νὰ ὁμολογήσω καθαρώτερον, ἀπεπέμφθην εὐσχήμως.

Χάριτας ὀφείλω εἰς τὴν μνήμην τῆς γυναικὸς ἐκείνης, διότι οὕτω πράπτουσα, ἔστω καὶ ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ τῶν σχεδίων της, ἐπρόλαβε τὴν δυστυχίαν δύο ὄντων, τὴν τῆς θυγατρὸς της, ἣτις μετέπειτα καὶ μετὰ πολλὰς περιπετείας δύο γάμων εἶναι σήμερον σύζυγος πλουσίου καὶ τρυφεροῦ συζύγου, καὶ τὴν ἐμὴν ἀφευκτον καταστροφήν, ἂν τὰ πράγματα ἐπροχώρουν ὅπως δήποτε.

Οὕτω κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1849 περίπου μετώκησα καὶ πάλιν παρὰ τῇ Κοκκῶνα Ῥοζίνα, παρασύρας καὶ τὸν Τζάμωφ, μεθ' οὗ εἶχομεν συνδεθῆ δι' ἀρρήκτου φιλίας καὶ κατέστημεν κυριολεκτικῶς ἀχώριστοι.

ΚΕ΄

Κατ' Αύγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τῆς οἰκογενείας τοῦ Δαμιανοῦ διαθεριζούσης, ὡς συνήθως, εἰς Ἅγιον Στέφανον, συνέβη κατὰ τὸν ἐκεῖσε διάπλουν νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους ὁ Δαμιανὸς μετὰ τινος Κωνσταντίνου Ῥάλλη Χίου ἐμπορευομένου εἰς Ἀγγλίαν καὶ παρεπιδημοῦντος ἐν Κωνσταντινουπόλει, αἰτία δὲ τῆς διαμάχης ἦτο ἐμπορικὸν συμφέρον.

Ἐπρόκειτο περὶ φορτίου ἀραβοσίτου, τοῦ ὁποίου τὴν προπώλησιν εἶχε τὸ κατάστημά μας, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1848, ἐμπιστευθῆ εἰς τὸν Ῥάλλην. Οὗτος δὲ ἐπώλησεν ἐπὶ προμηθείᾳ καὶ ἐγγυήσει αὐτοῦ διὰ τὸ φερέγγυον τοῦ ἀγοραστοῦ· ἐκεῖνος εἶχε πτωχεύσῃ πρὶν ἢ παραλάβῃ τὸ φορτίον, ὁ δὲ Ῥάλλης διετείνετο, ὅτι ἢ ἐγγυήσις του ἴσχυε μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φορτίου, τοῦτο δὲ διότι κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος φορτίου ἢ διαφορὰ τῆς ἀξίας του, ἔνεκα τῆς κρίσεως τῶν σιτηρῶν τότε, ἦτο σπουδαιότατη.

Φαίνεται ὅτι ὁ Δαμιανός, ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ μάλιστα τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὸ δίκαιον, ἐθυμώθη ὑπερβαλλόντως, καὶ ἐν τῷ πλοίῳ αὐτῷ κατὰ τὸν διάπλουν ἐλίποθύμησε. Τὴν ἐπιοῦσαν, καίπερ μὴ αἰσθανόμενος

πλήρη τὴν ὑγιεινὴν αὐτοῦ κατάστασιν, μετέβη εἰς τὸ γραφεῖον καὶ εἰργάσθη δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, τὴν δὲ ἑσπέραν μετέβη πρὸς διανυκτέρευσιν εἰς τὴν ἐν Σταυροδρομίῳ κατοικίαν του.

Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης ἔλθων ὁ ὑπηρέτης του ἀνησυχῶς μοὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι ὁ Δαμιανὸς ἦτο τὴν νύκτα ἐκείνην πολὺ ἄρρωστος καὶ τὸν ἔπεμψε νὰ με ζητήσῃ. Ἔσπευσα ἀμέσως νὰ μεταβῶ παρ' αὐτῷ καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν κοιτῶνά του εὔρον ἐκεῖ τὸν ἰατρὸν Ἀλέξανδρον Πασπάτην, ὅστις, ἀφ' οὗ διέταξε τὰ δέοντα ὡς πρὸς τὴν δίαιταν καὶ θεραπείαν τοῦ ἀσθενοῦς, ἐξήρχετο, ἐγὼ δὲ τὸν ἠκολούθησα ἐπὶ τινὰ βήματα, ὅπως τὸν ἐρωτήσω τὰ περὶ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ἔμαθον παρ' αὐτοῦ, ὅτι ὁ Δαμιανὸς τὴν τελευταίαν νύκτα εἶχε προσβληθῆ ὑπὸ ἀποπληξίας, ἐλαφροῦς μὲν σχετικῶς καὶ μὴ ἀπειλούσης ἀμέσως τὴν ζωὴν του, χρηζούσης ὅμως μεγάλης προσοχῆς καὶ μακροῦς θεραπείας, ὅπως ἀποσοβηθῆ ὑποτροπίαισι λίαν ἐπικίνδυνος. Μοὶ ἐσύστησεν ἐν τέλει νὰ εἰδοποιήσω ἀμέσως τὴν σύζυγον τοῦ Δαμιανοῦ νὰ ἔλθῃ παρὰ τῷ ἀσθενεῖ, ὅπερ καὶ ἀμέσως ἔπραξα δι' ἐπίτηδες ἀπεσταλμένου, οὕτως ὥστε τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἔφθασεν.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἰατροῦ ἐπέστρεψα παρὰ τῷ ἀσθενεῖ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀδιαθεσίαν του μὲν εἶπον τὰ συνήθη «δὲν εἶναι τίποτε», τῷ προσέθεσα ὅμως, ὅτι ἐγὼ αὐτοβούλως ἐνεργῶν καὶ πρὸς ἀποφυγὴν εὐθύνης εἰδοποίησα τὴν σύζυγόν του νὰ ἔλθῃ παρ' αὐτῷ ταχέως.

— Πολὺ καλὰ ἔκαμες, μοὶ ἀπεκρίθη, γνωρίζω καλὰ

τὸ σοβαρὸν τῆς παθήσεώς μου καὶ δὲν θὰ δυνηθῶ ταχέως οὔτε εἰς τὴν ἔξοχὴν νὰ ὑπάγω, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἐργασθῶ. Ἡ σκέψις μου εἶναι, μόλις δυνηθῶ, νὰ ταξιδεύσω μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας μου εἰς Μασσαλίαν καὶ ἐκεῖ νὰ ὑποβληθῶ εἰς θεραπείαν, μεθ' ἧν, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, νὰ ἐπιστρέψω ὑγιῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ν' ἀναλάβω τὴν ἐργασίαν. Ἐν τούτοις συλλογίζομαι τί ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ εἰς τὸ κατάστημα. Ὁ Σιὸρ Στρατῆς καὶ οἱ ἀδελφοί του, ἂν ὄχι ἄλλο, εἶναι ὅλως ἀγράμματοι (αὐτολεξεῖ τοῦτο εἶπε διὰ νὰ μὴ εἴπῃ ἄλλο), σὺ εἶσαι ἀκόμη μικρὸς καὶ ἄπειρος, ἔχεις θέλησιν μ' ὅλον τοῦτο καὶ εἰς σὲ στηρίζομαι. Πιστεύω, ὅτι θέλεις καταβάλλῃ καὶ ὑπὲρ τὰς δυνάμεις σου προσπαθείας, ὅπως ἡ μηχανὴ τοῦλάχιστον μὴ σταματήσῃ. Δὲν ἀπαιτῶ παρὰ σοῦ ἐνέργειαν νέων πράξεων, πρὸ πάντων εἰς ἐμπορεύματα ἐξαγωγῆς χρῆζοντα ἀνωτέρων γνώσεων, προσπάθησον αἰ ἤδη εἰς ὁδὸν ἐκτελέσεως ὑπάρχουσαι νὰ συντελεσθῶσι δεόντως καὶ ἐν γένει ἡ τρέχουσα ὑπηρεσία νὰ διεκπεραιουῖται, καὶ τόσον θὰ ἀρκέσῃ διὰ νὰ διπλασιάσω τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην μου.

Μετὰ συγκινήσεως τῶ εἶπον, ὅτι ἐν μόνον ὑπόσχομαι, δηλαδὴ τὴν δι' ὅλα προσπάθειαν νὰ φανῶ ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης του, ὅτι ἠλπιζον δὲ καὶ ηὐχόμεν τάχιστα ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐργασίαν.

Ἦτο φεῦ! πεπρωμένον νὰ εἶναι αὕτη ἡ συνέντευξις μου μετ' αὐτοῦ ἡ τελευταία, ἡ τρόπον τινὰ ἠθικὴ αὐτοῦ πρὸς ἐμὲ διαθήκη, διότι μετὰ τινος ἡμέρας πραγματικῶς ἀνεχώρησε διὰ Μασσαλίαν οἰκογενειακῶς.

Ἐκεῖθεν κατ' ἀρχὰς ἐλάμβανον εἰδήσεις του, ἀγγελούσας μοι τὴν βελτίωσιν τῆς ὑγείας του, ὥστε ἐμελέτα τὴν προσεχῆ ἀνοιξιν νὰ ἐπανέλθῃ, ὅποτε αἴφνης ἀνηγγέλθη ἡμῖν ὁ θάνατός του, συμβὰς αἰφνιδίως κατὰ τὰ μετέπειτα λεχθέντα ἐκ λάθους χορηγίας ἐσωτερικῶς φαρμάκου προωρισμένου δι' ἐξωτερικὴν μόνον χρῆσιν.

Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ κατὰ τὸ δέκατον ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας μου ἐστερημένος τοῦ μόνου προστάτου μου καὶ τοῦ μόνου χειραγωγοῦ καὶ διδασκάλου μου εἰς τὸ στάδιον, τὸ ὁποῖον εἶχον ἐκλέξῃ, μόνος, κατάμονος καὶ ἀπόλυτος κύριος καὶ τῶν πράξεων καὶ τοῦ μέλλοντός μου, διότι ὁ ἀγαθώτατος καθ' ὅλα καὶ φιλοστοργώτατος καὶ περιποιητικώτατος δι' ἐμὲ Σιὸρ Στρατῆς πολὺ ἀπεῖχε τῆς ἰκανότητος τοῦ νὰ μὲ χειραγωγῇ ἢ νὰ μὲ διδάσκῃ. Αὐτὸς μάλιστα, ἔνεκα τοῦ ἀσθενοῦς του χαρακτῆρος, ἔχρηζε τῆς ἐμῆς ἠθικῆς συνδρομῆς συνεχέστατα.

Εἰς οὐδὲν ἄλλο, ἐπαναλαμβάνω, χρεωστῶ τὴν καὶ παρὰ τὰς ἐμὰς προσδοκίας ἐπιτυχίαν μου ἐν πᾶσι μετέπειτα, εἰμὴ εἰς τὸ ὅτι ἠγάπων τὸ ἐπάγγελμά μου. Αὐτομάτως ἡ φύσις μὲ ἐδίδασκε τοῦτο. Ὁμοιάζον τὰ πλάσματα ἐκεῖνα, τὰ γεννώμενα μετὰ τῆς ἰδιοφυΐας π.χ. τῆς μουσικῆς, τὰ ὁποῖα καθίστανται μουσικοὶ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, μὴ δεικνύοντα οὐδεμίαν ἰκανότητα πρὸς ἄλλο τι ἀκόμη καὶ εἰς τὸ μανθάνειν κοινὰ γράμματα. Καὶ ἐγὼ εἰς πᾶν ὅ,τι μετέπειτα ἐπεχείρησα νὰ σπουδάσω, ἐξερχόμενον τοῦ κύκλου μου, ἀπέτυχον πληρέστατα. Ἐσπούδασα ἐπὶ ἑξαετίαν μουσικὴν καὶ γελοῖος καθιστάμην ὡσάκις ἐπρόκειτο νὰ ἐφαρμόσω τοὺς καρποὺς τῶν μουσικῶν σπουδῶν μου...

Ὅτε πρῶτον, ὡς εἶπον, εἶχεν ἀσθενήσῃ ὁ Δαμιανός, ἐδέησεν ἀμέσως ν' ἀναλάβω τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ καταστήματος καί, ἄνευ ὑπερβολῆς, ἠπόρουν πόθεν ν' ἀρχίσω καὶ τί νὰ γράψω. Ἐν τῇ ἀπορίᾳ μου κατέφυγον εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἐπιστολῶν, τὸ ὁποῖον ἐπὶ νύκτας ὀλοκλήρους κατ' οἶκον ἐμελέτων, ὅπως διδαχθῶ καὶ περὶ τῆς ὕλης, τῆς ἀναγκαίας διὰ πᾶσαν ἐπιστολήν, ἀναλόγως τοῦ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται, καὶ περὶ τῆς θέσεως ἐκάστης πράξεως μεθ' ἐκάστου τῶν ἀνταποκριτῶν.

Ἡ μεγίστη δι' ἐμὲ δυσκολία ἦτο ἡ διεξαγωγή τῶν πράξεων μετ' ἀνταποκριτῶν τῶν Τουρκικῶν ἐπαρχιῶν ἐπὶ προϊόντων δι' ἐξαγωγήν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς σχέσεις μετὰ τῶν καταστημάτων τῆς ἐταιρείας μας, καὶ λάθος ἐὰν ἐγίνετο δὲν ἐζημίου, διότι οἱ διευθύνονται τῶν καταστημάτων ἐκείνων θὰ τὸ παρετήρουν. Ὡς πρὸς τὸ ἐμπόριον ἀφ' ἑτέρου τῆς εἰσαγωγῆς ἐμπορευμάτων εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τῶν παραγγελιῶν ὑπῆρχον οἱ ἀρμόδιοι, ὡς εἶπον, ὑπάλληλοι, οἵτινες ἔδιδον τὰς δεούσας σημειώσεις τῶν πωλήσεων καὶ παραγγελιῶν, εἰς τρόπον ὅστε ἡ ἐργασία τοῦ ἐπιστολογράφου καθίστατο μᾶλλον τυπική, μόνον δὲ ὀλίγην προσοχὴν ἐχρειάζετο, διὰ νὰ ἐκτιμᾷ δεόντως τὰς περὶ νέων παραγγελιῶν γνώμας τοῦ ἀρμοδίου ὑπαλλήλου καὶ τὸ ἐπιτυχὲς ἢ μὴ τῶν πωλήσεων καὶ νὰ δίδῃ ἀναλόγους ὁδηγίας κατὰ τὴν ἰδίαν γνώμην. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν εἶχε τὴν ἰκανότητα αὐτήν, ἡ ἔλλειψις δὲν ἦτο ἀμέσως καταφανής.

Τὰ πρῶτα γράμματα, ὅσα «κουτσὰ στραβὰ» ἔγρα-

φον, τὰ ἔφερον πρὸς ἐπιδοκιμασίαν καὶ ὑπογραφὴν κατ' οἶκον εἰς τὸν Δαμιανὸν καὶ οὔτε ἐγὼ ἤξεύρω πῶς καὶ διὰ τί τὰ πρῶτα αὐτὰ δοκίμια δὲν ἦσαν ἀποθαρο-
 ρυνητικὰ δι' ἐμέ· φαίνεται προσέτι ὅτι εἶχον τὴν τύχην
 νὰ μὴ κάμω καί τινα χονδρὴν «στραβομάραν» ἢ νὰ
 ἀφήσω πρᾶξιν τινα ἐμπορίου ἐξαγωγῆς ἀνεπιτηδείως
 νὰ διεξαχθῇ.

Ὅμοιοι γὰρ ὅμως, ὅτι μεταξὺ τῶν προτερημάτων
 τοῦ Δαμιανοῦ ἦτο τὸ γνωρίζειν νὰ ἐκλέγῃ τοὺς φίλους
 ἢ πελάτας ἢ ἀνταποκριτὰς αὐτοῦ, εἰς τρόπον ὥστε
 εἶχον εὖρη ὑλικὸν ἕτοιμον, ἄριστον καὶ μεθοδικώτατα
 κατηρητισμένον.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Δαμιανοῦ πᾶς ἔλεγχος
 τῶν πράξεών μου ἐξέλιπεν ὀλοτελῶς. Ὁ «καυμένος»
 ὁ Σιὸρ Στρατῆς οὐδόλως ἀνεμιγνύετο εἰς τὰ τῆς διευ-
 θύνσεως τοῦ καταστήματος τοῦ Γαλατᾶ, περιορίζετο
 μόνον νὰ μεταβαίῃ τὴν πρωΐαν νὰ φροντίζῃ τὰ τοῦ
 ταμείου καὶ τοῦτο μηχανικῶς, διότι εἰσήγε τὰ ποσὰ
 εἰς τὸ ταμεῖον παραλαμβάνων αὐτὰ ἀπὸ τοὺς εἰσπρά-
 κτορας «ἀμέτρητα» ὑπὸ εὐθύνην τοῦ σημείου, ὅπερ
 ἔφερον ἕκαστος σάκκος εἰσπράκτορος, τὰ ἐξῆγε δέ,
 προκειμένου περὶ πληρωμῆς, ὅπως εἰσῆχθησαν καὶ
 παρέδιδεν εἰς τοὺς αὐτοὺς εἰσπράκτορας διὰ νὰ ἐκτε-
 λέσωσι τὰς δεούσας πληρωμὰς ὑπ' εὐθύνην των καὶ
 ἐπὶ λογοδοσίᾳ, ὑπ' εὐθύνην μου δὲ διὰ τὰ πληρωτέα
 ἕκαστῳ δικαιούχῳ ποσὰ, ἐμοῦ τηροῦντος καὶ τὸ λογι-
 στικὸν μέρος τοῦ ταμείου.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ Σιὸρ Στρατῆς ἀνεχώρει
 μεταβαίνων εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Σταμπούλ, ὅπως

ἀσχοληθῆ εἰς τὸν κλάδον τῶν ὑφασμάτων, ἅτινα, ὡς εἶπον ἀλλαχοῦ, ἦσαν τῆς ἀποκλειστικῆς εἰδικότητός του, καὶ δὲν ἐπέστρεφεν, εἰμὴ κατὰ τὸ θέρος ἡμίσειαν ὥραν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἀτμοπλοίου διὰ τὴν νῆσον Πρίγκηπον, ὅπου διεθέριζε, τὸν δὲ χειμῶνα ἐπέστρεφεν ὀλίγον μετὰ ἢ πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου.

Ἐκάστοτε ὅμως μεγίστην ἔδιδε σημασίαν εἰς τὸ ὑπογράφειν τὰ «γράμματα», τὰς ἐπιστολὰς δηλαδὴ τῆς ἡμέρας, καὶ πρὸ πάντων πάσῃ θυσία τὰς προωρισμένας διὰ τὰ διάφορα ἑταιρικὰ καταστήματα, καὶ ἔνεκα τούτου πολλὰ παρατράγωδα μοὶ συνέβαινον. Ἐνίοτε π. χ. τοῦ ἡμίσεος τῆς ἐπιστολῆς μόνον ὄντος γεγραμμένου, ἐπειδὴ ἐβιάζετο ν' ἀναχωρήσῃ, προσέθετεν ἰδιοχείρως τὸ τυπικὸν «Σᾶς ἀσπαζόμεθα πρόθυμοι» καὶ ὑπέγραφε (πάντοτε χωρὶς ν' ἀναγνώσῃ τὸ περιεχόμενον), ἀφίνων με τὰ λοιπὰ νὰ συμπληρώσω ἐν δῆθεν ὑστερογράφῳ.

Ἄλλοτε μοὶ ὑπέγραφεν en blanc μερικὰ φύλλα χάρτου εἰς τὸ κάτωθι αὐτῶν μέρος καί, ἂν ἢ ὕλη τῆς ἐπιστολῆς δὲν ἦτο ἱκανὴ ὅπως συμπληρώσω τὴν σελίδα, ἔπρεπε νὰ ἐπινοήσω περιττολογίας.

Κατὰ τὴν εἶδησιν τοῦ θανάτου τοῦ Δαμιανοῦ ἐνόησα, ὅτι δὲν ἐπεθύμει ἐκ φιλοτιμίας νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ κεντρικὸν κατάστημα τῆς Μασσαλίας τὴν μετάθεσιν ἄλλου τῶν διευθυντῶν ἐκεῖθεν, ὅπου ἦσαν δύο καὶ ὁ εἷς ἀνέκαθεν ἐπλεόναζε, καὶ ν' ἀποδείξῃ ἀδυναμίαν, ἀλλ' ἐσιώπων φοβούμενος μὴ δείξω προώρους ἀπαιτήσεις. Μετ' ὀλίγας ὅμως ἡμέρας ὁ ἴδιος μοὶ εἶπεν :

—Ἐ Ἀνδρῖκο, τί λές; δὲν τὰ καταφέρνομεν ἡμεῖς

ἔδῶ ὅπως ἕως τώρα χωρὶς νὰ ζητοῦμεν νέα πρόσωπα; Ἐμπορεῖς νὰ παραλάβῃς βοηθὸν εἰς τὸ γραφεῖον τῆς ἐκλογῆς σου καὶ οὕτω νὰ ἔχῃς περισσότερον καιρὸν διὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ ταμείου.

Ἐνόητος φυσικὰ θὰ ἦμην, μὴ ἔχων τίποτε νὰ χάσω, νὰ ἀρνηθῶ τὰ προτεινόμενα, ἀφ' ὧν, ἂν ἐπετύγγανον εἰς τὴν διεύθυνσιν, ἐκρέματο τὸ μέλλον μου, οὐδεμίαν ἄλλως τε ὑποχρέωσιν ἠσθαινόμην νὰ εἶμαι πρὸς τὸν Σιὸρ Στρατῆν τοσοῦτον μετριόφρων ὅσον πρὸς τὸν Δαμιανόν, ὃν ἀνεγνώριζα προστάτην καὶ «μάστορῆν» μου ἐν γένει.

— Καλὲ ἡσυχάσατε, ἀπεκρίθην, καὶ πολὺ καλὰ θὰ τὰ καταφέρωμεν.

Εἶδον τὴν χαρὰν ἀποτυπουμένην εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ διὰ νὰ μοὶ ἀποδείξῃ τὴν εὐχαρίστησίν του μοὶ εἶπε:

— Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ προσεχοῦς νέου ἔτους θὰ ἔχῃς μισθὸν γρόσια 30.000 ἑτησίως (ἕως τότε εἶχον μόνον 12.000), καὶ ἔχεις καὶ τὴν ἄδειαν νὰ κάμνῃς διὰ λογαριασμόν σου μικρὰς τινὰς πράξεις, ὁποίας ὡς μικρὰς δὲν κάμνει τὸ κατάστημα, μεταχειριζόμενος ἀτόκως χρήματα τοῦ καταστήματος μέχρις 80.000 γροσίων.

Ἡ χαρὰ μου ἦτο ἀνέκφραστος. Ἐπελήφθην συνεπῶς τῆς διευθύνσεως καθόλου μετὰ θάρρους, τὸ ὁποῖον ἐπέτρεπε τότε μόνον ἡ νεανικὴ μου ἡλικία. Βαθμηδὸν ἀνέλαβον νὰ πηγαίνω καὶ εἰς τὸ χρηματιστήριον καὶ ἐνεργῶ πράξεις συναλλαγμάτων, αἵτινες, ὡς προεῖπον, δὲν ἦσαν ἀπλαῖ, ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀπλότητος ἐκαλύπτετο ἀληθῆς τραπεζικὴ ἐργασία, πορισμοῦ

δηλαδή χρημάτων δι' ἐκδόσεως τριμήνων συναλλαγμάτων (de circulation) καὶ ἀγορᾶς ἄλλων πρὸς ἀντέμβασμα πρὸς τόκον ὅσον τὸ δυνατόν μικρότερον, ἔστιν ὅτε καὶ ἀτόκως.

Ἐπεχείρουν προβλέψεις προϊόντων παντοίων πρὸς ἐξαγωγήν, ἐν γένει προσεπάθουν ν' ἀντικαταστήσω τὸν Δαμιανὸν ἐν πᾶσι.

Δέον ὅμως νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ὁ ὀργανισμὸς τῶν τότε ὁμορρύθμων ἐταιρειῶν ἦτο τοιοῦτος, ὥστε μία ἢ δύο ἄρτιαι διάνοιαι ἠδύναντο νὰ διευθύνωσι τὸ ὅλον τῆς ἐταιρείας καὶ τῶν καταστημάτων αὐτῆς εἰς γενικὰς γραμμὰς. Τὸ κατάστημά μας τότε τοιαύτας διανοίας περιεῖχε δύο: τὸν Ζωρζῆν Πετροκόκκινον καὶ τὸν Νικόλαον Δαμιανὸν καὶ εἰς αὐτοὺς πειθαρχικῶς ὑπετάσσοντο ὅλοι καὶ ὑπ' αὐτοὺς ἐκαλύπτοντο αἱ ἀνικανότητες καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν των ἐπλουτίζοντο.

Οὕτως ἐξηγεῖται πῶς ἄνθρωποι γνωστοὶ τότε ὡς περιορισμένου νοῦ προήχθησαν ὅπως καὶ οἱ ἱκανοί. Σημειωτέον, ὅτι καὶ οὗτοι οὐδεμίαν πλεονεξίαν εἶχον τοῦ κερδαίνειν πλείω ἀναλόγως τῆς ἱκανότητος αὐτῶν, ἐννοοῦντες, ὅτι μόνη ἡ ἔνωσις ἀποτελεῖ τὴν δύναμιν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαμιανοῦ ἔμεινε μόνος ὁ Πετροκόκκινος. Εἰς αὐτοῦ τὰς συντόμους ἀλλὰ πλήρεις οὐσίας ἐπιστολὰς ἦντλον ἰδέας καὶ ὁδηγίας περὶ πάσης ἐπιχειρήσεως καὶ οὐδὲν ἐπεχείρουν σπουδαῖον ἄνευ τῆς ἐγκρίσεώς του. Ἦδη προβεβηκῶς τὴν ἡλικατὰ τὸ 1849 ὑπῆρξε τύπος ἀνδρὸς καθ' ὅλα ἀρτίου τό τε σῶμα καὶ τὸν νοῦν· ἀπέθανε κατὰ τὸ 1880, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἀξιωθεὶς κατὰ τὸ 1869 νὰ ἐορτάσῃ

τοὺς χρυσοῦς γάμους του περιστοιχιζόμενος ἀπὸ ἕξ θυγατέρας (υἱὸν δὲν εἶχεν), ὅλας καλῶς ὑπανδρευμένας, τοὺς ἐπιζῶντας τότε συζύγους αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα καὶ ἐγγόνους των (ἐν ὅλῳ πενήκοντα), πρὸς δὲ ἀπὸ τὰς ἕκ τῆς συζύγου αὐτοῦ οἰκογενείας τοῦ Δαμιανοῦ καὶ τοῦ Μιχαήλ Ἀγελάστου (Ψωμᾶ).

Προέγραφα τὰ τῆς κοινωνικῆς μου βιώσεως μέχρι τοῦ 1848. Καθόσον ἡ ὑπηρεσιακὴ μου θέσις προήγετο, κατὰ τοσοῦτον προήγετο φυσικῶς καὶ ἡ κοινωνικὴ. Ἐξηκολούθουν μὲν αἱ «βεγγέραι» τῶν σπιτονοικοκυρῶν ἀλλὰ κάπως ἐκλεκτικώτεραι· ἀντὶ τῶν χορῶν τῶν προσωπιδοφόρων τῆς κατωτέρας τάξεως (οἷον τοῦ Χαμάμπαση), εἰς οὓς κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Ἀπόκρεω κάπως ἐσύχναζον, προεβίβασα ἑμαυτὸν εἰς τοὺς τοιούτους χοροὺς τοῦ Μισίρη (Hôtel d'Angleterre) λεγομένους, εἰς τοὺς ὁποίους καίπερ δημοσίους, ἐτηρεῖτο ἀρκετὴ ἐκλεκτικότης ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, μὴ ἐπιτρέποντος αὐστηρῶς τὴν εἴσοδον εἰς οὐδὲν πρόσωπον, ἑκατέρου τῶν φύλων, ὑπόπτου ἢ μᾶλλον γνωστῆς ἐπιληψίμου διαγωγῆς, αὐτοῦ τούτου ἀποκαλύπτοντος τοὺς προσερχομένους προσωπιδοφόρους πρὸ τῆς εἰσόδου· πρόσθετες ὅτι καὶ ἡ τότε θεωρουμένη ὑψηλὴ διατίμησις τοῦ εἰσιτηρίου εἰς τεσσαράκοντα γρόσια ἐκτὸς τῆς δαπάνης τῶν ἀναψυκτικῶν καὶ τοῦ δείπνου, ἐκώλυε τὴν προσέλευσιν εἰς τοὺς πολλούς. Οἱ χοροὶ αὐτοὶ εἶχον φθάση εἰς ἀκμὴν μεγάλην, διότι ἔφθασαν νὰ δέχωνται

ὄλην σχεδὸν τὴν ἀριστοκρατικὴν κοινωνίαν τοῦ Πέρα, τὴν τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, τοὺς μεγάλους ἐμπόρους καὶ τοὺς καλλιτέχνας, ἦτοι τοὺς πρωτεύοντας ἐν τοῖς προσώποις τοῦ μελοδράματος.

Δὲν ἤξεύρω ἂν ἡ ἡλικία ἐκείνη μοὶ παρουσίαζεν ὅλα λίαν εὐχάριστα καὶ κατὰ συνέπειαν αἱ ἀναμνήσεις μου σήμερον εὐρίσκονται ὑπὸ τὰς τότε ἐντυπώσεις, ἀλλὰ εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν εὐρίσκω τοιούτου εἴδους διασκεδάσεις ἐν συνόλῳ ἐφαμίλλους ἐκείνων.

Ἐφ' ἑτέρου ὑπῆρχον καὶ ἰδιωτικαὶ συναναστροφαί, ὧν αἱ μὲν ἦσαν πραγματικῶς ἀπλούσταται καὶ ἄνευ ἴχνους πολυτελείας, αἱ δὲ ἦσαν πολυτελεῖς καὶ ὑποκείμεναι εἰς αὐστηρὰν ἐθυμοτυπίαν εὐρωπαϊκὴν.

Αἱ πρῶται ἀπῆντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ παρὰ ταῖς οἰκογενεαῖς ὑπαλλήλων κυβερνητικῶν καὶ ἰδιωτικῶν, μικροεμπόρων κλπ. καὶ ὄχι μόνον ἐν Σταυροδρομίῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ χωρία, κυρίως Τατάουλα καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἐν Φαναρίῳ. Οἱ Σταυροδρομίται ἐμιμοῦντο τοὺς ἀριστοκράτας τοῦ Σταυροδρομίου, οἱ δὲ ἐν τοῖς χωρίοις τοὺς πρώτους.

Ἐγὼ ἐσύχναζον τῷ 1849—1850 εἰς τὰς συναναστροφὰς τῶν κοινῶν Σταυροδρομιτῶν καὶ Ταταουλιανῶν, ἤρχισα δὲ νὰ προσκαλῶμαι καὶ εἰς τοὺς ἡμιαριστοκρατικούς, οἵτινες ἐδίδοντο ἀπὸ τοὺς μεγαλεμπόρους καὶ μεγαλοτραπεζίτας καὶ τοὺς ὁποίους κάποτε ἐτίμων διὰ τῆς παρουσίας των τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ τινες τοῦ διπλωματικοῦ σώματος. Δὲν εἶχον ἀκόμη προβιβασθῆ εἰς τοὺς χοροὺς τῶν πρεσβειῶν, οἵτινες

ἦσαν οἱ ὅλως ἀριστοκρατικοὶ καὶ δυσπρόσιτοι, μάλιστα εἰς τὸ ἐγγώριον στοιχεῖον.

Εὐχάριστον μοὶ εἶναι νὰ περιγράψω ἐν ὀλίγοις συναναστροφὰς μετὰ καὶ ἄνευ χοροῦ διδομένας πρὸ πάντων ἐν Ταταούλοις, ὅπου τότε κατῴκουν πολλοὶ τῶν προσκεκολλημένων εἰς ἄνωτέραν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους, γνωστοὶ ὑπὸ τοὺς τίτλους «Κάλφας, Μπουργουρτζήμπασης, Ντιρεκτζήμπασης, Ἐξαετζήμπασης, Εὐταξετζήμπασης κλπ. Ἡ ἐξήγησις τῆς ὑπηρεσίας ἐκάστου τοιοῦτου τίτλου εἶναι δύσκολος διὰ τὸν μὴ εἰδότα τὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Αἱ πλεῖσται τῶν τοιοῦτων θέσεων σήμερον κατηργήθησαν ἐκτὸς τοῦ Ἐξαετζήμπαση σημαίνοντος τὸν ἀρχιφαρμακοποιὸν ὑπονοουμένου τῶν Ἐνακτόρων.

Κατῴκουν ἐπίσης τότε εἰς τὰ Τατάουλα πλεῖστοι τῶν μεγαλεμπόρων, πρωτοδευτέρας ὅμως τάξεως, μικροτραπεζιτῶν καὶ ἄνωτέρων ἐμποροῦπαλλήλων. Ὁ συνοικισμὸς, ὡς γνωστόν, ἀπέχει τοῦ Σταυροδρομίου ὀλίγιστον· πεζῇ τις δύναται νὰ μεταβῇ ἀπὸ τοῦ μὲν εἰς τὸ δὲ ἐντὸς ὀλιγίστων λεπτῶν τῆς ὥρας, καὶ ἐν τούτοις καὶ ἡ ἀνατροφή καὶ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ αἱ ἰδέαι ἀκόμη τῶν κατοίκων τοῦ μέρους τούτου ἦσαν ὅλως διάφοροι ἐκείνων τοῦ Σταυροδρομίου. Ἐκεῖ ἀπῆντα σχεδὸν ἢ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἀρχαϊκότης, καὶ μολονότι, ὡς εἶπον, τινὲς μάλιστα τῶν νεωτέρων προσεπάθουν νὰ εἰσάξωσιν ἔθιμα σταυροδρομικά, πολὺ ὀλίγον ἐπετύγγανον.

Μεταξὺ τῶν κυριῶν πολλαὶ μεσήλικες παρίσταντο μὲ τὸ «φακιόλι» καὶ τὸ φόρεμα (ῥόμπα λεγόμενον) τὸ

ἡμιευρωπαϊκόν, ἐκάλυπτε δὲ τοὺς ὤμους των τὸ κλασικόν «σάλι φερμαΐσι» ἢ «ντζάρι» ἢ «μποξᾶς», κάποτε καὶ γούνα ἀπὸ «ζητζάπι» ἕως «Σαμουρόγουναν».

Αἱ ὅλως νέαι καὶ δὴ χορεύτριαι ἠκολούθουν ὅπως ἐγνώριζον καὶ ὅπως ἠδύναντο τὸν εὐρωπαϊκὸν συρμὸν, πάντοτε ὅμως ἀτελῶς. Οἱ ἄνδρες ἐπίσης οἱ μεσήλικες καὶ παρήλικες παρίσταντο ἐν περιβολῇ ἰδιορρυθμῶ· οἱ μὲν ὑπήκοοι Ὀθωμανοὶ ἔφερον οἱ πλείστοι φυσικὰ τὸ φέσιον, τὴν «σταμπουλίναν» κλπ. ἀλλ' ἐκάλυπτοντο διὰ γούνας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον δαπανηρᾶς καὶ συνεχέστατα ἢ ὑπόδησις αὐτῶν συνέκειτο ἀπὸ «πασούμια». Οἱ μὴ ὑπήκοοι Ὀθωμανοὶ καὶ οἱ νεωτερίζοντες, ὡς καὶ οἱ νέοι, οἱ καὶ χορευταί, ἠκολούθουν, ὡς καὶ αἱ κυρίαί, τὸν εὐρωπαϊκὸν συρμὸν καὶ συμπεριφοράν, ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι εἰς Τατάουλα γνωστὸν δὲν ἦτο οὔτε κἂν τὸ ὄνομα τῆς «βελάδας».

Ἡ συναναστροφή ἤρχιζε περὶ τὴν δευτέραν ὥραν τῆς νυκτὸς Τουρκιστὶ (σχεδὸν οὐδεὶς ἐκεῖ τότε ἐγνώριζε τὴν εὐρωπαϊκὴν ὥραν), προσερχομένου ἐκάστου τῶν προσκεκλημένων καὶ χαιρετῶντος ὅλους τοὺς παρευρισκομένους, ἕνα ἕκαστον ἰδιαιτέρως.

Τὰ ἔπιπλα τῆς αἰθούσης συνίσταντο εἰς «μεντερλίκια» (ἀνάκλιντρα) κατέχοντα τὰς τρεῖς πλευρὰς αὐτῆς. Κάποτε εἰς τὴν γωνίαν ὑπῆρχε «ταντοῦρι», κάποτε «μαγκάλι» κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον πολυτελές· καρέκλαι τινὲς εὐάριθμοι καὶ ἐν δύο τραπεζάκια συνεπλήρουν τὴν ἐπίπλωσιν τῆς μόνης διὰ τὴν ἐν γένει ὑποδοχὴν αἰθούσης, τῆς ὁποίας ὁ φωτισμὸς ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὀλίγα (ὄχι πλέον τῶν ὀκτῶ ἐν συνόλῳ) κηρία καὶ

τὸ μὴ περαιτέρω τῆς ἐκεῖ πολυτελείας ἦτο τὸ νὰ εἶναι τὰ «σαμντάνια» (κηροπήγια) ἀργυρᾶ.

Τὰ ἀναψυκτικὰ ἤρχιζον ἀπὸ τὸ γλυκὸν καὶ τὸν καφέν κατὰ τὴν 3^{ην} ὥραν τῆς νυκτὸς καί, κατὰ τὸ μεσονύκτιον, (ἐκτὸς τῶν κατὰ τὰ διαλείμματα τῶν χορῶν σιροπίων), προσεφέροντο διάφορα γλυκίσματα ἀνατολικά, οἷον «μπακλαβάδες», «γαλατομπούρεκα», κλπ., τῶν ὁποίων ἡ χώνευσις διηκολύνετο διὰ δόσεών τινων ὀρακῆς.

Εἰς σπανίας περιπτώσεις εἰς τὸ δεῖπνον προσετίθεντο καὶ τινὰ ὀρεκτικὰ (μεζέδες), οἷον χαβιάρι, αὐγοτάραχον, ἐλαῖαι, τουρσιά κλπ. μετ' ὀρνίθων ἢ ἰνδιάνων ὀπτῶν, ὅποτε προσεφέρετο καὶ οἶνος ἐγγώριος, τοῦ ὁποίου τὴν ποιότητα ἐξεθείαζε πολλάκις ὁ οἰκοδεσπότης, ὡς παρ' αὐτοῦ τοῦ γνώστου τῆς οἰνοποιίας δῆθεν κατασκευασθέντος. Ὁμολογῶ ἐκ πείρας ὅτι ἡ οὐσιωδεστέρα αὐτοῦ ποιότης ἦτο τὸ καθιστᾶν τὸν πίνοντα τάχιστα ὑπερέθυμον. Ὁ χορὸς δὲν ἦτο ἐκ τῶν οὐκ ἄνευ τῆς συναναστροφῆς καὶ τῆς διασκεδάσεως. Ἄνευ τούτου ἤρχιζεν ἡ συναναστροφή διὰ διηγήσεών τινων ἀστείων, ἐπῆρχοντο δὲ ἄσματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καλλιφώνων, ἔπαιζον παρήλικές τινες ἀμφοτέρων τῶν φύλων «κοντζῖναν» ἢ «εἰκοσιένα», εὔρισκον δὲ καιρὸν τινὲς τῶν νέων ν' ἀνταλλάσσωσιν αἰσθήματα ὑποκώφως ἢ νὰ μεταβιβάζωσι λάθρα κανὲν ἐρωτικὸν ἐπιστόλιον. Ἐφθάνεν ἡ ὥρα τοῦ δείπνου, καθ' ὃ ἀντηλλάσσοντό τινες ἀστεῖσμοί, ἐπανελαμβάνοντο τὰ ἄσματα, ἔστιν ὅτε καὶ «ψαλμοὶ» ἀδόμενοι ὑπὸ τῶν δοκίμων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, καὶ ἡ

συναναστροφῇ ἐτελείωνεν. Ἡ μουσικὴ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπετελεῖτο ἀπὸ μίαν «λατέρναν» (οὕτως ἐκαλεῖτο τὸ orgue de Barbarie ἢ organetto) ἢ ἀπὸ πλαγίαν-λον καὶ κιθάραν, ὁπότεν ὁ χορὸς εἶχε προαγγελθῆ.

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι αἰσθηματικαὶ ἐκδηλώσεις ἐγίνοντο καὶ ἐν συναναστροφαῖς ἀνευ χοροῦ, ὑπάρχοντος ὅμως χοροῦ τὰ αἰσθήματα εὗρισκον στάδιον ἐλεύθερον καὶ «ἔπαινον δρόμον» πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως... (οἱ καὶ σήμερον χορευταὶ μὲ ἐννοοῦν βεβαίως ἐξ ἰδίας πείρας). Αἱ ἐργολαβίαι ἦσαν ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει καὶ ἴσως ἴσως τὰ ἐννέα δέκατα τῶν χορευτῶν καὶ χορευτριῶν δὲν ἐχόρευον μόνον διὰ νὰ χορεύσουν.... Ἐθεωρεῖτο δὲ μᾶλλον βλάξ ὁ νέος, ὅστις χορεύων δὲν εἶχε τὸν σκοπὸν του κατὰ τὴν τότε συνήθη ἔκφρασιν, τῆς ὁποίας τὴν πηγὴν εἶχε καὶ τὸ τότε τοῦ Ταταουλιανοῦ συρμοῦ τραγοῦδι: «Ἄν τῶκαμες, κυρά μου, μὲ σκοπὸ» κλπ. Ἐννοεῖται ὅτι ἐγὼ οὐδεμίαν εἶχον ἐπιθυμίαν τοῦ ἐπιδεικνύειν βλακείαν.

Καὶ πῶς ὅμως νὰ μὴ καταστῆ ἀπαραίτητος ἡ ἐργολαβία εἰς κοινωνίαν, ἐν ἣ ὁί μὲν νέοι ἄνδρες ἐκτὸς αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο καταφύγιον τέρψεως εἶχον, οὔτε διανοητικῶς εἶχον εἷς τι ἄλλο ν' ἀσχοληθῶσιν, αἱ δὲ γυναῖκες ἐπίσης.

Τῶν ἀγάμων τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς εὐτυχίας καὶ ὁ μόνος σκοπὸς εἰς ὃν ἔτεινον ἦτο ὁ γάμος καὶ ἡ ἀποκατάστασις, ὡς ἔλεγον, δι' ὃ καὶ ὁ μεγαλείτερος πάντων ὄρκος, ὁ ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἀγάμοις, ἦτο τὸ «μοῖρα νὰ μὴ δῶ». Ἡ ὑπαρξίς τῆς γυναικὸς τότε, καὶ δυστυχῶς ἀκόμη καὶ σήμερον, αὐτὸν καὶ μόνον εἶχε τὸν

προορισμόν, τὸν τοῦ γάμου, καὶ διὰ τὴν ἐπιτύχη τοῦτο δὲν ἀπέστεργεν οὐδὲν μέσον καὶ οὔτε ἐνόει, καὶ δυστυχῶς ἀκόμη καὶ σήμερον, τὴν ἐργασθῆ ἄλλως παρὰ ἐργολαβοῦσα ἢ ἐπαιτοῦσα.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λόγων μου καὶ διακαῶς ἐπιθυμῶν ὁ τρόπος οὗτος τοῦ σκέπτεσθαι τὴν μεταβληθῆ προσθέτω, ὅτι κατὰ τὴν εἰκοσιπενταετῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεχῆ διαμονήν μου καὶ τὰς συχνὰς μετέπειτα μεταβάσεις μου εἰς αὐτήν, σπανιώτατα ἀπήντησα ἐργάτιδας ἰθαγενεῖς καὶ δὴ παιδαγωγούς, τροφούς ἢ ὑπηρετίας. Ἐν εὐρεθῶσιν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τὴν ἐργασθῶσι, θέλουσι καταφύγη εἰς ἐργασίαν ἀγνώμονα, ἀλλ' ἀναπαυτικὴν καὶ κατὰ τὸν τρόπον αὐτῶν τοῦ σκέπτεσθαι ἀξιοπρεπῆ, ἥτοι κέντημα ἢ «μπιμπίλαν» ἐκτελουμένην εἰς τὴν γωνίαν τοῦ «μεντεριοῦ» καὶ παρὰ τὸ παράθυρον πάντοτε... Βεβαίως ἐξαιρέσεις ὑπάρχουσιν, ἀλλ' αἱ ἐξαιρέσεις αὐταὶ δυστυχῶς εἶναι σπάνια... Περίεργον πόσα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπέμειναν ἐκ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, πρὸ πάντων παρὰ ταῖς οἰκογενεῖαις τοῦ Φαναρίου καὶ τῶν περιχώρων. Ἐν ἀπὸ τὰ ἀξία ἀφηγήσεως εἶναι καὶ τὰ μέσα τῆς μεταβάσεως τότε εἰς τὰς νυκτερινὰς συναναστροφὰς τοῦ τε Σταυροδρομίου καὶ τῶν προαναφερθέντων χωρίων. Αἱ ἄμαξαι δὲ ἦσαν ἐν χρήσει, ὡς εἶπον, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ ἦσαν ἐκ τῶν «χιντοβίων» καὶ βωδαμαξῶν, αἱ καθ' ἑαυτὸ Εὐρωπαϊκαὶ ἄμαξαι ἦσαν οὕτως εἰπεῖν προνόμιον τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν μεγάλων πασσάδων ὡς καὶ τῶν Σουλτανικῶν καὶ Πασσαδικῶν χαρεμίων. Κυρίως ἐν χρήσει

ἦσαν τότε τὰ Couprés (Παετόνια τότε ὑπὸ τῶν Τούρκων καλούμενα), ἄλλως τε καὶ αἱ ἄμαξαι ἦτο ἀδύνατον νὰ κυκλοφορῶσιν εἰς ὅλας τὰς ὁδοὺς τοῦ Σταυροδρομίου καὶ νὰ πλησιάζωσιν εἰς τὰς εἰσόδους τῶν οἰκιῶν ἀκόμη καὶ τῶν μεγάρων τῶν πρεσβειῶν, ἐκτὸς τῆς Ρωσικῆς.

Τῶν φορείων ἡ χρῆσις δὲν εἶχεν ἔτι γενικευθῆ καὶ μάλιστα φορείων πρὸς ἐνοικίασιν. Δὲν ἦτο ὅθεν δυνατὴ ἡ μετάβασις εἰμὴ πεζῇ διὰ τὰς Κυρίας μάλιστα, ἐπειδὴ οἱ ἄνδρες ἠδύνατο καὶ τοῦ ἵππου νὰ ποιῶνται κάποτε χρῆσιν ὡς καὶ εἰς ἐπισκέψεις τῆς ἡμέρας πολλάκις, μάλιστα οἱ προέχοντες πλούτῳ, μετέβαινον ἔφιπποι.

Αἱ οἰκογένειαι ἐξερχόμεναι τὴν νύκτα συνωδεύοντο ὑπὸ ὑπηρέτου, ὅστις προηγεῖτο φέρον φανάριον ἀναλόγως τῶν μέσων ἐκάστης, μονόκηρον, δίκηρον ἢ καὶ τρίκηρον.

Οἱ ἄνδρες ὠπλίζοντο κατὰ τῆς λάσπης τῶν ὁδῶν, τῆς παροιμιώδους, δι' ὑποδημάτων, ἐν οἷς οἱ πόδες εἰσῆρχοντο, ὅλως ὑποδεδημένοι διὰ λεπτῶν ὑποδημάτων, καὶ δι' ἀλεξιβροχίου ὁσάκις ἔβρεχε, καὶ ὅπωςδήποτε ἔφθανον ἄσπιλοι τὴν περιβολήν, ἀλλ' αἱ κυριαὶ ὑπέφερον ἀληθὲς μαρτύριον, μεταχειριζόμεναι τὰ λεγόμενα «τσόκαρα», εἶδος ξυλίνου ὑποδήσεως, τὰ ὅποια δὲν ἦσαν στερεὰ εἰς τοὺς πόδας των καὶ ἐκινδύνευον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ὀλισθήσωσι καὶ πέσωσιν εἰς τὴν λάσπην ἢ νὰ ῥυπάνωσι τὰς περικνημίδας αὐτῶν.

Ἄλλαι μετεχειρίζοντο τουρκικὰ ὑποδήματα (μαμουντζάδες), ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰσεχώρουν ἀνέτως οἱ πόδες των, ἀλλὰ καὶ τούτων αἱ κινήσεις ἐξέπεμπον ἀφθονον

βόρβορον, ἦσαν ὅθεν ὑποχρεωμένοι κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις νὰ ἀνυψώνωσι καὶ φορέματα καὶ ἐσώφωρτα σχεδὸν μέχρι γονάτων καὶ νὰ τὰ συγκρατῶσιν ἐντὸς τῆς γούνας, ἣτις ἐκάλυπτε τὴν περιβολὴν των, νὰ κρατῶνται δὲ ἀπὸ τῆς ἄλλης χειρὸς ὑπὸ τοῦ συνοδοῦ των, ὅστις ἐκράτει καὶ τὸ ἀλεξιβρόχιον, ὁσάκις ἔβρεγεν.

Εὐνόητον ὅτι, ὁπότεν τέλος ἔφθανον εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον, ἤρχιζεν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας νέα κομμωτικὴ προετοιμασία πρὸς εὐπρεπῆ εἴσοδον εἰς τὰς αἰθούσας τῆς ὑποδοχῆς.

Καὶ ταῦτα ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ χοροῦ ἐν Σταυροδρομίῳ· ὁσάκις ὅμως ἐπρόκειτο περὶ μεταβάσεως εἰς Τατάουλα, ἔνεκα τοῦ περιβοήτου αὐτῶν ἀνηφόρου, ἦτο ὀλόκληρος Ὀδύσεια.

Ἐγὼ δὲ ὁ μὴ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν μου ὑπηρέτην διὰ νὰ κρατῇ τὸ φανάρι, οὔτε ἵππον ἐννοεῖται, μετ' Ἰωβείου ὑπομονῆς εἰσῆγον τοὺς πόδας μου εἰς ὑποδήματα εἰδικὰ τῆς λάσπης, ζυγίζοντα οὐκ ὀλίγον, ἐκάλυπτον κεφαλὴν καὶ σῶμα δι' ἐπανωφορίου εἰδικοῦ διὰ χρῆσιν νυκτερινήν, ὥστε νὰ μὴ ἔχω ἀνάγκην ἀλεξιβροχίου, ἐλάμβανον ἀνὰ χειρὸς τὸ κλασσικὸν χάρτινον φαναράκι καὶ ἐξηρχόμην.

Παρέλειπα ἔμπροσθεν νὰ εἶπω, ὅτι αἱ ὁδοὶ οὐδαμῶς τότε ἐφωτίζοντο ὑπὸ τοῦ Δημοσίου, ἡ δὲ ἀστυνομία ὑπεχρέου πάντας τοὺς ἐξερχομένους τὴν νύκτα νὰ φέρωσι φανάριον καὶ ὁ συλλαμβανόμενος ἄνευ τοιούτου ὠδηγεῖτο εἰς τὸ πλησιέστερον ἀστυνομικὸν τμήμα καὶ εὐτυχῆς ἦτο ἂν δι' ἀμέσου πληρωμῆς προστίμου

ἢ «μπαχτζισίου» ἀπηλλάσσετο ταχέως, ἄλλως ἐκινδύνευε νὰ διανυκτερεύσῃ ὄρθιος ἐντὸς τοῦ ἀστυνομικοῦ τμήματος.

Πολλάκις ἔνεκα τοῦ ἀνέμου ἢ ἀπροσεξίας τὸ χάρτινον ἐκεῖνο φαναράκι ἐκαίετο ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ καὶ ἤρχιζεν ἢ «τρεχάλα» διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τι καπνοπωλεῖον, ὅπου ἐπωλοῦντο καὶ τὰ φαναράκια, καὶ προμηθευθῶ νέον, τρέχοντος ὀπισθὲν μου τοῦ ἀστυνομικοῦ ὑπαλλήλου καὶ κράζοντος «ἄνιε φενέρ», ἐνῶ ὁ ἀσυνείδητος ἔβλεπεν, ὅτι τὸ φαναράκι μου ἐκάπνιζεν ἀκόμη εἰς τὰς χεῖράς μου.

Αὐτὰ ἦσαν τὰ βάσανα τῶν ἐπιζητούντων νυκτερινὰς διασκεδάσεις καὶ μολοντοῦτο ἢ δυσκολία τῆς ἀποκτήσεως αὐτῶν τὰς καθίστα μᾶλλον εὐχαρίστους.

Συνεχέστατα μοὶ συνέβαινε, μάλιστα κατὰ τὰς ἀποκρεως, νὰ ἐπιστρέφω εἰς τὴν κατοικίαν μου κατάκοπος περὶ τὴν αὐγὴν καὶ ἐκ φόβου μὴ κατακλινόμενος ἀποκοιμηθῶ καὶ βραδύνω τὴν ἐπιούσαν νὰ μεταβῶ εἰς τὴν ἐργασίαν μου, μετ' ἄφθονον πλύσιμον τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου διὰ ψυχροῦ ὕδατος, ἤρχιζον ἐργασίαν γραφικὴν προπαρασκευαστικὴν τῆς ἐπιούσης. Οὕτως ἅμα τῇ πρωΐᾳ ἐλάμβανον τὴν πρὸς τὸ γραφεῖον ὁδόν.

Ὡς εἶπον ἤδη, συγκάτοικον παρὰ τῇ Κοκκώνα Ῥοζίνα εἶχον τὸν Δημ. Τζάμωφ, μεθ' οὗ συνδιεσκεδάζομεν ἐν πᾶσιν, ἐκτὸς τῶν οἰκιακῶν Ἑλληνικῶν συναναστροφῶν εἰς Τατάουλα καὶ Σταυροδρόμιον, ὅπου δὲν εἶχε σχέσεις. Κατὰ τὸν χειμῶνα μάλιστα τοῦ 1850 συνέβη νὰ ἔχη συνεχῶς ἡ Κοκκώνα Ῥοζίνα μίαν «μουσαφίρισσαν» Γαλλίδα τὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ἀπὸ χρόνων ἐγκατεστημένην μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ χήρα μήτηρ αὐτῆς συνετήρει ἰδιωτικὴν σχολὴν μικρῶν κορασίων, αὐτὴ δέ, μονογενῆς θυγάτηρ, εἶχεν ἀναλάβῃ διδασκαλικὴν ὑπηρεσίαν παρὰ τινι εὐπόρῳ Ἀρμενικῇ οἰκογενείᾳ κατοικοῦσῃ τὸ Κούμ-Καποῦ (συννοικίαν ἀρμενικὴν εἰς Σταμπούλ, ὅπου καὶ τὸ Ἀρμενικὸν Πατριαρχεῖον).

Ἡ Γαλλίς ἐπροφασίζετο, ὅτι τὴν Κυριακὴν ὄφειλε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ οὕτως ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τοῦ Σαββάτου μετέβαινεν εἰς Σταυροδρόμιον καὶ ἐπανήρχετο τὴν ἑσπέραν τῆς Κυριακῆς εἰς Κούμ-Καπού, ἐπρωτίμα δὲ ὡς φίλη τῆς Κοκκώνας Ῥοζίνας νὰ μένη παρ' αὐτῇ, ἐπειδὴ εἰς τὸν οἶκόν της ὑπῆρχε ζωηρότης.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Γαλλίς ἦτο πᾶν ἄλλο ἢ διὰ τὸ

διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα προωρισμένη. Ζωηροτάτη καὶ ἀπληστος εἰς διασκεδάσεις, ἐχόρευε μανιωδῶς καὶ ἔπεισε τὴν ἀγαθὴν καὶ ἀθῶαν Κοκκῶναν Ροζῖναν, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει τὸ ἀπρεπὲς ἂν μόνη, συνοδευομένη ὑφ' ἡμῶν τῶν δύο ὅλως νέων, μετέβαινεν εἰς τοὺς χοροὺς τοῦ Μισίρη. Ἡμεῖς φυσικῶς δὲν ἀντέστημεν εἰς τοῦτο, καθόσον μάλιστα αἱ κυρίαὶ δὲν ἐπλήρωνον εἰσιτήριον, αἱ δὲ χορεύτριαὶ εἰς τοὺς τοιούτους ἦσαν δυσεύρετοι, καὶ μάλιστα αἱ καλαὶ χορεύτριαὶ καὶ ὀπωσοῦν εὐειδεῖς καὶ εὐσωμοὶ ὡς ἦτο αὐτή. Ἦτο ἐπόμενον εἰς χορὸν προσωπιδοφόρων πᾶσα χορεύτρια νὰ ἔχη τὸν σύννοδόν της ἢ τὰς γνωριμίας της καὶ μετ' αὐτῶν μόνον νὰ χορεύῃ, ὥστε τὸ κεφάλαιον μιᾶς χορευτρίας διὰ δύο χορευτὰς ἦτο οὐσιῶδες, ἡμεθα δὲ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν φιλικῶς συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ Τζάμωφ, ὥστε ἡ ἐλαχίστη μεταξὺ ἡμῶν ἀντιζηλία δὲν ἀνεφύετο καὶ δὲν ἠξεύρω πῶς καὶ διατὶ καὶ ἡ κόρη ἐκείνη οὐδεμίαν διάκρισιν ἐδείκνυε μεταξὺ τῶν δύο ἡμῶν — ἦτο, ὡς λέγουν οἱ Γάλλοι, *excellente camarade*.

Φαίνεται ὅτι εἰς τὰς μαθητρίας αὐτῆς Ἀρμενίδας ἐξεμυστηρεύετο, ὅτι ἔχει δύο φίλους, ἴσως προσέθετε καὶ τινὰς ἰδιότητας μὴ ὑπαρχούσας, τοῦλάχιστον παρ' ἐμοί, οἷον πλοῦτον καὶ εὐγένειαν, ὅτι μεθ' ἡμῶν διασκεδάζει εἰς χοροὺς, ὥστε ἐξῆπτε τὴν φαντασίαν των καὶ ἐκέντει τὴν περιέργειαν αὐτῶν εἰς τὸ νὰ μᾶς γνωρίσωσιν.

Σημειωτέον ὅτι τότε αἱ ἐπίσημοι Ἀρμενικαὶ οἰκογένειαι ἐβίουν ἐπὶ τὸ τουρκικώτερον. Ἐπισήμους λέγων ἐννοῶ τοὺς κατέχοντας ὑψηλὰς θέσεις παρὰ τῇ Τουρκικῇ

Κυβερνήσει καὶ κυρίως τοὺς ἔχοντας χρηματικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν «Μαλιγιέ Σαραφι» (τραπεζίτας τοῦ Κράτους) ὀνομαζομένους. Εἰς αὐτὴν δὲ τὴν ομάδα ἀνῆκε καὶ ἡ οἰκογένεια, παρ' ἧ ὑπηρετεῖ ἡ Γαλλίς.

Ἴσως θὰ ἦτο καλὸν νὰ ἐξηγήσω ἐδῶ τὸν τότε οἰκονομικὸν ὀργανισμὸν τῆς Τουρκίας καὶ τί ἦσαν οἱ ἐπίσημοι τραπεζῖται, ἀλλ' ἐπιφυλάσσομαι εἰς ἄλλο μέρος τῶν Ἀπομνημονευμάτων μου νὰ ἐκταθῶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καθ' ὅσον ὁ κλάδος οὗτος ἔμελλε ν' ἀποτελέσῃ μέρος τοῦ σταδίου μου.

Αἱ ἐπίσημοι λοιπὸν Ἀρμενίδες ἐξήρχοντο τῶν οἰκιῶν αὐτῶν κεκαλυμμένοι ὡς αἱ Ὀθωμανίδες, οὐδέποτε πεζῆ, ἀλλὰ πάντοτε ἐφ' ἀμάξης. Οἱ ἠνίοχοι αὐτῶν δὲν διεκρίνοντο ὡς πρὸς τὴν περιβολὴν ἀπὸ τοὺς τῶν Ὀθωμανίδων. Καὶ ὁ ἱματισμὸς τῶν πλείστων Ἀρμενίδων, ἐκτὸς ὀλιγίστων νεωτάτων καὶ νεωτεριζουσῶν, ἦτο παραπλήσιος τῶν Ὀθωμανίδων.

Ἐφερον ἐξερχόμεναι ὅλαι ἀνεξαιρέτως τὸν «φερετζέν» καὶ τὸ «γιασμακι» καὶ δὲν διεκρίνοντο τῶν Ὀθωμανίδων, εἰμὴ ἀπὸ τὸν χρωματισμὸν τῆς ὑποδήσεως, τοῦ τῶν Ἀρμενίδων ὄντος μέλανος, τοῦ δὲ τῶν Ὀθωμανίδων κίτρινου.

Τὰ ἦθη αὐτῶν ἦσαν κρᾶμα ὀθωμανικῶν καὶ χριστιανικῶν. Ἐν πρώτοις οἱ μὲν ἄνδρες ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ «Ἐφένδη» καὶ τοῦ «Ἄγᾶ», αἱ δὲ γυναῖκες τὸν τῆς «Χανούμ». Καὶ παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχεν εἶδος γυναικωνίτου καὶ ἀνδρωνίτου (Χαρὲμ καὶ Σελαμλίκ), καὶ εἰς τοὺς Ἀρμενίους ἄνδρας τοὺς μὴ στενοὺς συγγε-

νεῖς δὲν ἐπιτρέπειο ἢ προσέλευσις εἰς τὸν γυναικωνίτην. Ἄφ' ἑτέρου ὁμως ἐπιτρέπετο ἢ προσέλευσις κατὰ παρέκβασιν καὶ ἢ σχέσις τῶν μὴ Ἀρμενίων καὶ δὴ τῶν Φράγκων ὡς καὶ παντὸς ἀνδρὸς ἀνήκοντος εἰς οἰονδήποτε κλάδον ὑπηρεσίας τοῦ οἴκου, ἀπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ τεχνίτου μέχρι τοῦ ἐλαχίστου τῶν ὑπηρετῶν.

Ἐδικαιολόγουν τοῦτο λέγοντες, ὅτι ἅπαντες οἱ οὕτω προσερχόμενοι δὲν ὑπῆρχεν οὐδεὶς λόγος ν' ἀποβλέψωσιν εἰς γάμον μετὰ τινος τῶν γυναικῶν ἐκείνων, διότι κατὰ τὴν Ἀρμενικὴν χριστιανικὴν αἴρεσιν ὁ σύζυγος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γνωρίζῃ τὴν μέλλουσαν σύζυγόν του πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου οὔτε ἐξ ὄψεως, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐρώτησις τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γάμου πρὸς τὸν γαμβρὸν «Κιὸρ τοπάλ καμποῦλες;» (τυφλὴν ἢ χωλὴν τὴν δέχεσαι;) τῆς νύμφης διατελούσης εἰσέτι καὶ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου κεκαλυμμένης.

Σημειωτέον ὅτι ἡ αὐστηρότης αὕτη δὲν ἐτηρεῖτο πλήρης καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεων πρὸ πάντων ἐκ μέρους τῶν νεωτεριζόντων καὶ νεωτεριζουσῶν. Ἐν τούτοις παρὰ τῇ Ἀρμενικῇ ἐκείνῃ οἰκογενεῖα ἐξηκολούθουν γευματίζοντες ἀκόμη ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἰδιαιτέρως, καὶ ἰδιαίτερα γεύματα προσέφερον αἱ γυναῖκες εἰς τὰς ἐπισκεπτομένας αὐτὰς φίλας των καὶ εἰς τοὺς Φράγκους διδασκάλους, οἱ δὲ ἄνδρες ἄφ' ἑτέρου εἰς τοὺς φίλους αὐτῶν.

Ἐξ ὅλων τούτων τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων δὲν προέκυπτε βεβαίως ἡ γυναικεῖα ἀρετὴ, διότι ἄφ' ἑτέρου

ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ μεγάρῳ κατώκουν τρεῖς καὶ τέσσαρες ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαὶ ὅλοι καὶ ὅλαι ἔγγαμοι μετὰ τῶν συζύγων, υἱῶν καὶ θυγατέρων αὐτῶν· πολλάκις καὶ τούτων ἐνηλίκων καὶ δὴ ἔγγάμων. Ὡστε ὑπῆρχον πλεῖστα συνοικέσια ἑξαδέλφων, ἀνεψιῶν καὶ δὴ ἕξ ἀγγιστείας, πολλοὶ δὲ τῶν τοιούτων ἀνεψιῶν ἐτύγχανον καταλληλότεροι κατὰ τὴν ἡλικίαν ὡς σύζυγοι διὰ τὰς θείας τῶν Ἀρμενίων, συνηθιζόντων νὰ νυμφεύωνται νέοι καὶ νὰ νυμφεύωνται γυναῖκας σχεδὸν αὐτοῖς ὁμηλίκους.

Εὐκόλον νὰ συμπεράνη τις ἐν τοιούτῳ συνωστισμῷ καὶ συγχρωτισμῷ ἄφ' ἑνός, ἐν ἀποκλεισμῷ δὲ τῶν γυναικῶν ἄφ' ἑτέρου ἀπὸ τοῦ λοιποῦ κόσμου, ὅποσα παράχορδα ἦτο ἐπόμενον νὰ συμβαίνωσι, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν καὶ ὅτι, ὡς εἶπον, αἱ σχέσεις τῶν ὑψηροτέρων μετὰ τῶν ἀποκεκλεισμένων γυναικῶν ἐπετρέποντο.

Ἡ προορηθεῖσα φίλη ἐμοῦ καὶ τοῦ Τζάμωφ Γαλλίς, ἐπανειλημμένως διηγουμένη ἡμῖν τὰς ἄνω βιοτικὰς λεπτομερείας τῶν κυρίων αὐτῆς, ἐπιμόνως μᾶς παροκίνει νὰ τὴν ἐπισκεφθῶμεν παρ' αὐτοῖς καὶ τέλος ἐκέντησε τὴν περιέργειαν ἡμῶν καὶ τῇ ὑπεσχέθημεν τοῦτο.

Κυριακὴν τινα λοιπὸν ἐλάβομεν τὴν πρὸς τὸ Κουμ-Καποῦ ἄγουσαν πεζῇ, ἄφ' οὗ πρὶν ἐλάβομεν σημειώσεις καὶ ὁδηγίας περὶ τῆς συνοικίας καὶ τῆς ὁδοῦ, ἐν ἣ ἔκειτο ἡ οἰκία των.

Ἐννοεῖται ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὀνομασία ὁδῶν οὔτε ἀριθμοί, ἀλλ' αἱ σημειώσεις περιστρέφοντο εἰς τὸ χωρίον Κουμ-Καπού, συνοικία δεῖνα, τὸ «μεγάλο κουλοῦκι» (στρατιωτικὸς σταθμὸς), ἐκεῖθεν σοκάκι δεξιά,

δεύτερον ἀριστερά, εἰς τὴν γωνίαν τοῦ σοκακιοῦ «ἐν μπακάλικον», ὃ δὲ μπακάλης γνωρίζει τὸ κονάκι τοῦ δεῖνα..... Ἀρμενίου «Μαλιγιὲ Σαράφη».

Μετὰ περιπλάνησιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας, κακῶς ἔχοντες ἀπὸ τὰς βασάνους τῶν «καλδιριμίων» καὶ τῆς λάσπης τῶν ὁδῶν, ἐφθάσαμεν τέλος ἐνώπιον τριῶν ἀπεράντων μεγάρων κατακαφασωμένων, ἐν τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ ὑποδειχθὲν ἡμῖν. Εἶχομεν ὅμως πρὸ ὀφθαλμῶν τρεῖς οἰκίας συνεχομένας καὶ τρεῖς θύρας εἰσόδου καὶ ἠποροῦμεν ποίαν τῶν τριῶν νὰ κρούσωμεν. Διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον ἐκρούσαμεν τὴν πρώτην, ἀλλ' ἀνωφελῶς, διότι δὲν ἠνοιίγετο, ἐκρούσαμεν τὴν δευτέραν ἐπίσης ἀνωφελῶς, καὶ μόνον ὅταν ἐκρούσαμεν τὴν τρίτην εἶδομεν ἀπὸ παράθυρον προβαίνουσαν τὴν μορφὴν τῆς Γαλλίδος μας λέγουσαν :

— On vient vous ouvrir.

Ἐμαθον μετέπειτα ὅτι αἱ δύο ἄλλαι θύραι ἦσαν εἰκονικαὶ ἢ μᾶλλον ἄχρηστοι, ὑπῆρχον δὲ διὰ νὰ μὴ ἐπιδεικνύηται τὸ μέγεθος τοῦ μεγάρου εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ὀθωμανῶν καὶ νὰ ὑποτίθεται ὅτι ἀντὶ μιᾶς αἱ κατοικίαι ἐκεῖναι ἦσαν τρεῖς, δι' αὐτὸ καὶ διάφορον ἢ μία τῆς ἄλλης χρωματισμὸν ἔφερον.

Ἀκόμη τότε οἱ καταδιωγμοὶ τῶν ὑπηκόων Ὀθωμανῶν, τῶν θεωρουμένων ὑπερπλουτησάντων, καὶ αἱ δημεύσεις τῆς περιουσίας αὐτῶν δὲν ἦσαν μὲν οἷοι τοῦ Γενιτζαρισμοῦ καὶ πρὸ τοῦ Σουλτάν-Μαχμούτ, ὃ δὲ τότε βασιλεύων Σουλτάν-Ἀβδουλ-Μετζιτ ἦτο χαρακτηριστὸς ἀγαθωτάτου, φιλανθρώπου καὶ φιλοδικαίου, ἀλλ' οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ καὶ οἱ ἐν τοῖς πράγμασιν

εὔρισκον λόγους πολλάκις πρὸς καταδίωξιν καὶ καταστροφὴν ὑπηκόων, οἵτινες τοῖς ἐφαίνοντο ὅπως δήποτε ἐπικίνδυνοι ἔνεκα τοῦ πλούτου αὐτῶν καὶ συνεπῶς τῆς καθόλου αὐτῶν ἐπιρροῆς.

Εἰσελθόντες τέλος καὶ ἀνελθόντες κλίμακά τινα μεγαλοπρεπῆ, εὐρέθημεν ἐν αἰθούσῃ μεγάλων διαστάσεων καὶ ἐν ὁμίλῳ πολυαρίθμῳ γυναικῶν ἡλικίας ἀπὸ ἐξήκοντα ἐτῶν κλιμακηδὸν μέχρι τῶν εἴκοσι, λίαν εὐτραφῶν τινῶν καὶ λίαν ἰσχνῶν ἑτέρων. Ὅλοι εἶχον μαῦρα μάτια.

Ἐνθυμοῦμαι τοῦτο πολὺ καλά, διότι καὶ σήμερον μετὰ πάροδον τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν περίπου, λίαν ζωηρὰ ἀπομένει παρ' ἐμοὶ ἡ ἀνάμνησις τῆς ἐπισκέψεως ἐκείνης, καθ' ἣν εὐρέθην οὕτως εἰπεῖν εἰς νέον κόσμον καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν φλεγόντων ἐκείνων ὀφθαλμῶν συγκεντρουμένων εἰς τὸν φίλον μου καὶ εἰς ἐμέ.

Ἄπασα ἡ εὐρωπαϊκὴ πολυτέλεια τῆς αἰθούσης ἐκείνης συνίστατο εἰς ἓν κλειδοκύμβαλον καὶ δωδεκάδα καθεκλῶν, τὰ λοιπὰ ἦσαν οἷα καὶ τὰ τῶν αἰθουσῶν τῶν Ταταούλων, οἷον «μεντερλίκια» πανταχοῦ καὶ παραπετάσματα τῶν παραθύρων ἐξ ἀπλουστάτου λευκοῦ ὑφάσματος «χασέ». Ἀπ' ἐναντίας ἡ ἀμφίεσις τῶν γυναικῶν ἦτο πολυτελεστάτη, ἢ τε ἀνατολικὴ (ἀντεριά καὶ σαλβάρια), ἢ ἔφερον σχεδὸν ὅλοι ἐκτὸς τριῶν δεσποινίδων καὶ μιᾶς νέας χήρας, καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ, ἢ ἔφερον αἱ τέσσαρες τελευταῖαι.

Ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν γυναικῶν καὶ δεσποινίδων μόνον αἱ τελευταῖαι ὁμίλουν τὴν Γαλλικὴν, αἱ δὲ λοιπαὶ τὴν Ἀρμενικὴν καὶ Τουρκικὴν γλῶσσαν.

Ἐγὼ ἐξηγούμην ἀρκούντως Τουρκιστί, ὁ Τζάμωφ ὅμως οὔτε λέξιν τῆς Τουρκικῆς ἐγνώριζεν, ὥστε ἐπρόκειτο νὰ ἐκτελῶ καὶ χρέη διερμηνέως καὶ ἐννοεῖται ὅτι καὶ ὡς γνώστης τῆς γλώσσης ἐκέρδησα ἀμέσως ἐν τῇ συμπαθείᾳ πασῶν.

Μετὰ τὰς συνήθεις φιλοφρονήσεις ἤρχισαν προσφερόμενα ἡμῖν τὰ ἀνατολικά ἀναψυκτικά, οἷον «σεριπέτιον» καὶ καφές συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἀναποφεύκτου τότε «τσιμποῦκ» (καπνοσύριγγος), εἰς τὴν πολυτέλειαν τοῦ ὁποίου ἐδίδετο μεγάλη σημασία.

Παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς καὶ Χριστιανοῖς ἀκόμη ἡ πολυτέλεια εἰς τὰ «τσιμποῦκ» ἀπετέλει ἐν τῶν μεγάλων ἐξόδων ἐνὸς «νοικοκυριοῦ», διότι οἱ «ἰμαμέδες» αὐτῶν ἦσαν κεκοσμημένοι διὰ πολυτίμων λίθων, μέγας δὲ ἀριθμὸς «τσιμπουκίων» ἐχρειάζετο εἰς τὰ «νοικοκυριά» τὰ ἔχοντα πόρταν ἀνοικτὴν κατὰ τὴν συνήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔκφρασιν.

Τὰ «τσιμποῦκ» τῶν καπνιστῶν ἠλλάσσοντο ἐκάστοτε, κατὰ πᾶσαν δηλαδὴ ἀνανέωσιν τοῦ γεμίσματος, καὶ ἡ ἀνανέωσις ἐγίνετο συνεχέστατα.

Ἐπίσης καὶ ἡ ἀποσκευὴ τοῦ καφὲ ἦτο πολυτελής καὶ πολλάκις λίαν δαπανηρά, διότι ἐγίνετο διὰ «φλυτζανίων» καὶ «ζαρφιῶν». Δὲν ἤξεύρω πῶς νὰ μεταφράσω τὰς λέξεις αὐτὰς ὡς καὶ ἄλλας πολλὰς ἐν χρήσει ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥίζης ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ Τουρκικῆς, ἄλλως τε οὐδεμίαν ἀπαίτησιν ἔχω φιλολογικῶν δαφνῶν, προσπαθῶ δὲ μόνον νὰ καθίσταμαι καταληπτὸς, —μετεχειρίζοντο λέγω «φλυτζάνια» καὶ «ζάρφια» δαπανηρά, ἀναλόγως ὅμως τοῦ βαθμοῦ τῆς εὐπορίας

τοῦ οἰκοδεσπότη, πολλάκις δαπανηρότατα. Εἶδον μετέπειτα δωδεκάδα «ζαρφιῶν» ἀδαμαντοποικίλων ἑνὸς πασσᾶ νὰ πωληθῶσιν ἀντὶ φράγκων χρυσῶν 200.000.

Καὶ ἡ ὑπηρεσία τῶν «τζιμπουκίων» καὶ τοῦ καφέ εἰς τὰς τοιαύτας οἰκογενείας ἦτο ἐπίσης δαπανηρά, διότι ὑπηρετῆς ἢ μᾶλλον ἀριθμὸς ὑπηρετῶν ἐχρειάζοντο διὰ τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν «Τζιμπουκτζῆδες» καὶ «Καφετζῆδες».

Μετὰ τὰ ἀναψυκτικὰ αὐτὰ καὶ τὸ κάπνισμα τοῦ «τζιμπουκιῦ», εἰς ὃ μετέσχον σχεδὸν ἅπασαι αἱ παροῦσαι γυναῖκες ἐκτὸς τῶν δεσποινίδων, μᾶς παρουσιάσθησαν καὶ δύο νέοι Ἀρμένιοι, ὧν ὁ εἷς ἀδελφὸς τῶν τριῶν δεσποινίδων, ὁ δὲ ἐξαδελφὸς αὐτῶν καὶ ἀνεψιὸς μιᾶς τῶν κυριῶν, νέας ἀτέκνου καὶ ἐκτάκτου καλλονῆς.

Καὶ τούτων μοὶ ἔκαμεν ἐντύπωσιν ἡ ἡδυτάτη καὶ εὐγενὴς φυσιογνωμία καὶ δὲν ἦτο ποσῶς δύσκολον νὰ διῶδῃ τις τὴν ἰδιαιτέραν συμπάθειαν τῆς θείας πρὸς τὸν ἀνεψιόν, οὔτε τῆς χήρας, ἣν προανέφερον, πρὸς τὸν ἄλλον ἀνεψιὸν τὸν ἀδελφὸν τῶν δεσποινίδων. . . . Ἀμφότεροι οἱ νέοι ὠμίλουν τὴν Γαλλικὴν ἀρκούντως.

Περιττολογῶ ἐπὶ ὅλων τούτων τῶν λεπτομερειῶν μόνον ὡς ἔξιστορῶν ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς τότε ἐποχῆς, ἀποφεύγων ἐπίτηδες τοῦ ὀνομάσαι οὐδένα, καίτοι πιστεύω ὅτι οὐδεὶς τῶν τῆς οἰκογενείας ἐκείνης τῶν τότε μετ' ἐμοῦ σχετισθέντων ὑπάρχει ζῶν.

Ὀλίγον μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν δύο νέων ἐγένετο ἡμῖν ἡ πρότασις ἂν μᾶς ἀρέσῃ νὰ χορεύσωμεν καὶ φυσικῶς ἐδέχθημεν προθύμως. Οὕτως ἤρχισεν ὁ χορὸς ἀποτελούμενος ἀπὸ τέσσαρας χορευτᾶς καὶ πέντε ἢ

μᾶλλον ἔξ χορευτρίας, διότι καὶ ἡ θεία, καίτοι σαλβαροφόρος, ἐχόρευεν, εὐρωπαϊκούς χορούς ἐννοεῖται.

Μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις ἢ μᾶλλον ἡ συγκίνησίς μου, ὅποτε χορεύων «Βάλς» μετὰ μιᾶς τῶν δεσποινίδων τῆς πρωτοτόκου δεκαεννεαετοῦς περίπου, (ἢ δευτερότοκος ἦτο περίπου δεκαεπταετῆς καὶ ἡ τριτότοκος δεκαπενταετῆς, ὁ δὲ ἀδελφὸς ἦτο ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τῆς μητρὸς των περίπου εἰκοσαετῆς), χορεύων, λέγω, ἡσθάνθην τὴν χειρὰ μου θλιβομένην μετὰ σημασίας. Ἀπέδωκα κατ' ἀρχὰς τὸ συμβαῖνον εἰς τὴν ἀπειρίαν τῆς κόρης περὶ τὸ χορεύειν μετὰ ξένων καὶ κατὰ συνέπειαν εἰς ἀθῶαν αὐτῆς συγκίνησιν, καὶ τὴν ἠτένισα ἀσκαρδαμυκτί, ὅπως μαντεύσω τί πραγματικῶς παρ' αὐτῇ συμβαίνει. Ἀλλ' οἱ πύρινοι αὐτῆς ὀφθαλμοὶ προσβλέποντές με μετὰ θάρρους πᾶν ἄλλο ἐνεδείκνυον ἢ δειλίαν, ἢ δ' ἐπανάληψις τῶν θλίψεων τῆς χειρὸς μου μ' ἐβεβαίουν, ὅτι τὰ μαθήματα τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἀπέβαινον ἀποτελεσματικά. Καὶ ἐγὼ ὁ ἀνέκαθεν ἔχων τὸ ἐλάττωμα τῆς φιλαυτίας δὲν ἐπεθύμουν νὰ φανῶ ὑποδεέστερος αὐτῆς κατὰ τὴν ἀλὰ φράγκα ἀνατροφὴν καὶ ἠκολούθησα τὸ παράδειγμα αὐτῆς μετὰ τινος ἐπιτάσεως.

Μετὰ τὸν χορὸν διαρκέσαντα περὶ τὴν ὥραν, εἶδον παρασκευαζομένην τράπεζαν πρὸς γεῦμα καὶ δὲν ἐνόουν τὸν σκοπὸν αὐτῆς, ἐπειδὴ ἡ ὥρα, τρίτη περίπου ἢ τετάρτη μ. μ., δὲν ἦτο ἡ τοῦ γεύματος, ἀνέμενον δὲ τὸ συμβησόμενον, ὅποταν ἡ μεγάλη δέσποινα τοῦ οἴκου καὶ μήτηρ τῶν δεσποινίδων ἐγερθεῖσα μοὶ εἶπε «Μπουγιουρουνούς» (ὀρίσατε εἰς τὸ γεῦμα).

Κάπως διεμαρτυρήθη καθὼς καὶ ὁ Τζάμωφ, εἰπόν-

τες ὅτι κατὰ τοιαύτην ὥραν δὲν συνηθίζομεν νὰ τρώγωμεν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀπάντησιν τῆς δεσποίνης, ὅτι ἴσως δὲν ἀρεσκόμεθα εἰς τὴν ἀνατολικὴν μαγειρικὴν καὶ ὅτι τέλος τὸ τρώγειν ἐπὶ τραπέζης δὲν ἦτο ὑποχρεωτικόν, ἀλλ' ὅτι ἡ συνήθεια τοῦ οἴκου ἦτο τὸ παραθέτειν φαγητὸν τοῖς ἐπισκεπτομένοις αὐτὸν καὶ δὴ μακρόθεν, δὲν ἠθελήσαμεν ν' ἀντιστῶμεν περαιτέρω.

Οὕτως ἔμαθον ὅτι παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις τοῖς ὀθωμανίζουσι κατὰ τὰς ἕξεις ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἐπισήμοις Ὀθωμανοῖς ἐν πάσῃ ὥρᾳ τῆς ἡμέρας τὸ μαγειρεῖον ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ φαγητὸν ἢ μᾶλλον γεῦμα πλήρες, ἅμα τοῦτο ἐζητεῖτο διὰ τοὺς προσερχομένους ἐπισκέπτας ἢ καὶ τινὰς ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν πολυαρίθμων συνοίκων. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὑπηρετικὸν τοῦ μαγειρείου ἦτο πολυαρίθμον καὶ τὰ καταναλισκόμενα εἰς τὰ μέγαρα (κονάκια) αὐτὰ ποσὰ εἰς τρόφιμα ἦσαν μέγιστα καὶ λίαν δυσανάλογα πρὸς τὰ καταναλισκόμενα ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς οἰκογενείαις.

Σημειωτέον ἐν παρόδῳ ὅτι τὸ ποιὸν τῶν ἐν ταῖς οἰκογενείαις ἐκείναις ἐν χρήσει τροφίμων δὲν εἶναι οὔτε ἐκλεκτὸν οὔτε ἐκ τῶν δαπανηροτέρων ἐν γένει.

Ἡ ἀποσκευὴ τῆς τραπέζης ἦτο μετριωτάτη καθ' ὅλα καὶ πολὺ ἀπέχουσα τῆς πολυτελείας τοῦ ἱματισμοῦ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν προμνημονευθέντων «τζιμπουκίων» καὶ «ζαρφίων». Προδήλως δὲ οἱ παρακαθήμενοι ἔτρωγον καὶ ἔπινον μετὰ στενοχωρίας ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον δηλ. μετ' εὐπρεπείας. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν μαχαιρίων καὶ περονίων ἐφαίνοντο προδήλως μὴ ἐξοικειωμένοι.

Ἐπεισόδιόν τι συμβάν μοι ἐπὶ τῆς τραπέζης θέλω ἀναφέρει, ἕξ οὗ δύναται τις νὰ συμπεράνη περὶ τῶν λοιπῶν. Παρ' ἐμοὶ ἐκάθητο δεξιόθεν ἡ μεγάλη δέσπονα καὶ ἀριστερόθεν ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ της, ἣτις προσεπάθει νὰ μὲ περιποιηθῆ πολὺ ὡς ἄκρον ἄωτον δὲ τῆς περιποιήσεως ἦτο τὸ νὰ λάβῃ διὰ τῶν δακτύλων της ποσὸν πιλαφίου μίαν «*χασιάν*», ὡς λέγομεν ἐδῶ ἐν Ἀθήναις, νὰ τὴν θλίψῃ ἐντὸς τῆς παλάμης καὶ οὕτως εἰς σχῆμα σφαιρικὸν νὰ τὸ χώσῃ εἰς τὸ στόμα μου! Ἐννοεῖται ὅτι ἠναγκάσθην ἐγὼ νὰ τὸ καταπίω καὶ τὴν εὐχαριστήσω μάλιστα ὡς δώσασάν μοι ἰδιαίτερον δεῖγμα συμπαθείας, ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν δὲν ἤμην ἀκόμη ἀρκετὰ ἐρωτευμένος ὥστε νὰ συμβῆ καὶ εἰς ἐμὲ ὅτι συμβαίνει παρὰ τοῖς ἐρωτολήπτοις, ν' ἀγαπῶσι δηλαδὴ τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας των καὶ διὰ τὰ ἀτελῆ αὐτοῦ.

Μετὰ τὸ φαγητὸν καὶ τὸν ἐπακολουθήσαντα καφὲν καὶ κάπνισμα, (εἰρήσθω δ' ἐν παρόδῳ ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην περίπτωσιν παρατήρησα τὴν ἀντοχὴν τῶν ἀρμενικῶν στομάχων), μετὰ τὸ φαγητὸν λέγω καὶ τὸ κάπνισμα ἤρχισαν οἱ ἀποχαιρετισμοὶ καὶ αἱ φιλοφρονήσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ φράσις τῆς δεσποίνης «θέλετε μᾶς ἀποδείξῃ ἂν ἠὲ εὐχαριστήθητε, ἂν συντόμως ἐπαναλάβητε τὴν ἐπίσκεψιν», ἡμεῖς δὲ ὑπεσχέθημεν τοῦτο προθύμως.

Καθ' ὅλον τὸν δρόμον, ἐννοεῖται, καὶ τὴν ἑσπέραν ἐσχολιάζομεν τὰ τῆς ἐπισκέψεως αὐτῆς καὶ ἐπεριμένομεν ἀνυπομόνως τὸ προσεχὲς Σάββατον, ὅποτε ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ἡ διδασκάλισσα νὰ μᾶς εἴπῃ τὰς

ἐντυπώσεις τῶν Ἀρμενίδων ἐκ τῆς ἐπισκέψεώς μας.

Αὕτη πραγματικῶς μᾶς ἦλθε τὸ Σάββατον, ἀλλὰ κάπως σύννους καὶ ψυχρὰ καὶ κατ' ἀρχὰς ἀπέφυγε τὴν ἀφήγησιν τῶν εἰς τὴν ἀρμενικὴν οἰκίαν συμβάντων, περιορισθεῖσα εἰς ξηρὰ «très bien, mais très bien», κατόπιν ὅμως ἠσθάνθη, φαίνεται, τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκμυστηρευθῇ εἰς τὴν Κοκκῶναν Ροζῖναν. Ἡ λάλος αὐτὴ ταχέως μᾶς μετέδωκεν ὅτι εὐρίσκεται εἰς στενοχωρίαν καὶ κίνδυνον νὰ χάσῃ τὴν θέσιν της, ἂν δὲν ἀποφασίσῃ νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν δύο μαθητριῶν της τοῦ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μεσάζουσα τῶν αἰσθημάτων των.

Φαίνεται ὅτι αἱ δεσποινίδες ἐκεῖναι κατάκλειστοι ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων καὶ τότε πρῶτον καὶ ἐξαίφνης συναντήσασαι ἀνθρώπους ὅπωςδὴποτε ἀνατεθραμμένους τὰ ἦθη καὶ τοὺς τρόπους καὶ ἔχοντας συμπεριφορὰν, οἷαν μόνον ἐκ βιβλίων καὶ ἀφηγήσεων τῆς διδασκαλίσσης ἐγνώριζον, βοηθούσης καὶ τῆς νεανικῆς αὐτῶν φαντασίας, ἐνόμισαν ὅτι ἀπολύτως ἀδύνατον τοῖς ἦτο νὰ ἐξακολουθήσωσι ζῶσαι ὡς μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἐπισκέψεώς μας ἐκείνης, καὶ ἐπέμενον πάσῃ θυσίᾳ νὰ μὴ ἀφήσωσι τὴν οὕτως ἀρξαμένην σχέσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ὅμως οὐδὲν ἀγαθὸν ἠδύνατο νὰ προκύψῃ.

Προσέθετεν ὅτι ὁ βίος τῆ καθίστατο ἔκτοτε ἀβίωτος, διότι αἱ μαθήτριά κατακλινόμεναι ἐν τῷ αὐτῷ μὲ αὐτὴν δωματίῳ καθ' ὅλας τὰς νύκτας ἀγρυπνοῦσαι ἀφύπνιζον καὶ αὐτὴν ἐπιμένουσαι νὰ ταῖς ὁμιλῇ περὶ τῶν Φράγκων καὶ περὶ τῆς πιθανότητος ἢ μὴ τοῦ νὰ γίνωσι Φράγκισσαι, εὐρίσκετο δὲ ἐν τῇ ἀνάγκῃ

ν' ἀποκρούπη τὰ συμβαίνοντα ἀπὸ τῶν γονέων καὶ τῶν συγγενῶν, φοβουμένη, καὶ δικαίως, μὴ οὔτοι ὡς ἀρχὴν θεραπείας ἐφαρμόσωσι τὴν ἀποπομπὴν αὐτῆς, καθὸ πρωταιτίου τῆς σχέσεως καὶ τῶν κατὰ συνέπειαν συμβαινόντων.

Ἐσκέφθη ὅτι εἶναι ὄχι ἀδύνατον ἢ μεγαλοποίησις τῶν πραγμάτων νὰ προέρχηται—ὡς καὶ βεβαίως κατὰ μέρος προήρχετο—ἐκ φυσικῆς γυναικείας ζηλοτυπίας, διότι ἔβλεπε πιθανὴν τὴν ἀπώλειαν ἀμφοτέρων τῶν φίλων τῆς καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς ἀπέναντι ἡμῶν θέσεως αὐτῆς.

Ὅπως δὲ ποτε, βλέποντες τὴν στενοχωρίαν αὐτῆς, τὴν ἐνεθαρρύναμεν ἀποφασίσαντες, ἡμεῖς μὲν νὰ ἀπόσχωμεν δευτέρας ἐπισκέψεως, αὐτὴ δὲ νὰ ἀλλάξη γλῶσσαν περὶ ἡμῶν ὡς ἀναισθητῶν καὶ κἄπως διεφθαρμένων καὶ μὴ ἐκτιμώντων τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα, οὕτω δὲ βαιθυμῶν νὰ λησμονηθῇ τὸ ἐπεισόδιον ἐκεῖνο.

Ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ἦτο ὁ πρακτικώτερος καθόλου, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀμέσως ἐφαρμόσιμος. Ἐχρειάζετο καὶ πάθους ἀντιπερισπασμός.

Ἐν συντόμῳ αἱ δεσποινίδες ἐπέμενον παρὰ τῆ διδασκαλίᾳ περὶ δευτέρας ἐπισκέψεως καί, ταύτης μὴ λαμβανούσης χώραν, ἀφηνιάσασαι, ἔξωμολογήθησαν τὰ αἰσθήματά των εἰς τὴν χήραν θεῖαν των, ἣτις, καὶ αὐτὴ εὐαίσθητος ἄλλως, τὰς συνεπάθησε καὶ κατώρθωσαν νὰ ὀργανώσουν ἐκδρομὴν εἰς Σταυροδρόμιον μετ' αὐτῆς ἐπὶ προφάσει ἀγορῶν καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Κοκκῶνας Ροζίνας καὶ ἡμῶν κατὰ συνέπειαν.

Ἡμεῖς, τῆς ἐπισκέψεως ἀγγελθείσης, ἀπεφύγομεν τὴν συνάντησιν ἀπουσιάσαντες τοῦ οἴκου. Ἡ ἰδική μου, μᾶλλον ἐπίμονος, μοὶ ἀφῆκεν ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ δωματίου μου ἐπιστολήν, δι' ἧς μοὶ ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἀνέγνωσε πολλαχοῦ ὅτι «οἱ Φράγχοι τηροῦν τὴν ὑπόσχεσίν των πάση θυσίᾳ», ἠλπίζε δὲ ὅτι καὶ ἐγὼ ὡς καλοανατεθραμμένος Φράγκος δὲν λησμονῶ τὴν ἰδικήν μου. Ἐκεντήθη αὖθις ἡ φιλοτιμία μου. Τέλος πάντων, εἶπον, ἔμπρὸς καὶ ὅτι εἶναι πεπρωμένον ἅς γίνῃ.

Προσθετέον ὅτι καὶ ἡ νέα ἦτο τῆς ἀρεσκείας μου καὶ ἤρχισα νὰ τὴν καλοσυλλογίζωμαι. Τὴν δὲ διδασκάλισσαν ἀνέλαβεν ὁ Τζάμωφ νὰ «μαλακώσῃ», διπλασιάσας τὰς πρὸς αὐτὴν περιποιήσεις του καὶ δώσας αὐτῇ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι μόνον διὰ νὰ μὴ μὲ ἀφίνη μόνον θὰ μὲ συνοδεύῃ εἰς τὰς ἐκδρομάς μου πρὸς συνάντησιν τῆς ἰδικῆς μου, ἀλλ' ὅτι θέλει ἀπόσχη νὰ δώσῃ τὴν ἐλαχίστην ἐνθάρρουνσιν εἰς τὴν ἰδικήν του Ὅλα ταῦτα ἐγένοντο.

Ἐπανελάβομεν τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Κούμ-Καπού, ἀλλ' ὁ Τζάμωφ ἀπέφυγε καὶ νὰ χορεύσῃ ἐπὶ προφάσει ἀδιαθεσίας. Ἐν συνόλῳ δὲ ἐγὼ ἔμεινα τὸ πρωταγωνιστοῦν πρόσωπον αὐτῆς τῆς κωμωδίας. Ὁργανώθη τακτικὴ ἀνταπόκρισις καὶ συναντήσεις εἰς ὠρισμένας ὁδοὺς ἢ μέρη, κυρίως εἰς τὴν παλαιὰν γέφυραν τοῦ Ταρσανᾶ, ὁ ὁποῖος κατέστη ὁ τακτικός μου περίπατος, κάποτε τελούμενος καὶ ἐν ὥρᾳ πλήρους ἐργασίας.

Ἐπειδὴ ἐπλησίαζε τὸ ἔαρ καὶ ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἅπαντες οἱ εὐποροὶ μετοικοῦσιν εἰς τὰς διαφόρους

ἔξοχὰς καὶ ἡ οἰκογένεια τῆς *ιδικῆς* μου ἐπρόκειτο νὰ μετοικήσῃ εἰς χωρίον τι τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν Ἀσιατικὴν ὄχθην, ὅπου εἶχεν ιδιόκτητον παράλιον κατοικίαν, ἐδέησεν εἰδοποιηθεῖς νὰ ἐνοικιάσω μετὰ δυσκολίας δωμάτιον εἰς τὸ ἀπολίτιστον ἐκεῖνο χωρίον παρά τινι οἰκογενεῖα ἀλιέων καὶ νὰ μετοικήσω ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ Τζάμωφ. Συνυπεφέραμεν ἐκεῖ τὰς στερήσεις τοιαύτης κατοικίας καὶ «ἐθαλασσομαχοῦμεν» συνεχῶς ἐντὸς ἀκατίων μεταβαίνοντες εἰς Γαλατᾶν καὶ ἐπιστρέφοντες καθ' ἑκάστην εἰς τὸ χωρίον.

Ἀφίνω τὰς ἀγρουπνίας, καθ' ἃς μετὰ τοῦ οἰκοδεσπότη μου ἀλιέως καὶ «καϊκτζῆ» συνάμα ἀνέμενον ἐν τῷ ἀκατίῳ τὴν εἰς τὸ παράθυρον παρουσίαν της καὶ σιγαλὴν *κουβένταν* ἀτελεύτητον, ἐπειδὴ πάντοτε ὡς γνωστὸν ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτὰ καὶ τὰ αὐτά.

Ἡ οἰκογένεια ἐγνώριζε τὸν εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον διαθερισμὸν μας καὶ τὴν ἐπεσκεπτόμεθα κάποτε, ὁ ἀδελφὸς δὲ τῆς *ιδικῆς* μου ὡς καὶ ὁ ἐξάδελφος συνεχῶς ἐξήρχοντο μεθ' ἡμῶν εἰς περίπατον καὶ μάλιστα ἵππασίαν, οὐδέποτε ὅμως τις οὔτε τῶν ἀνδρῶν, οὔτε τῶν γυναικῶν (ἐκτὸς τῆς μεμνημένης ἀνέκαθεν χήρας) μοὶ ἔδειξε τὴν ἐλαχίστην ἔνδειξιν τοῦ ὅτι γνωρίζει τι περὶ τῶν κατ' ἐμέ, μολονότι βεβαίως εἶχον λάβη ὁσμὴν.

Τὸ φθινόπωρον ἐπλησίαζε καὶ ἡμεῖς, μάλιστα ὁ Τζάμωφ, ἠρχίσασαμεν νὰ φέρωμεν βαρέως τὴν εἰς τὴν ἔξοχὴν διαμονὴν ἐστερημένοι πολλῶν, ὡς εἶπον, ἀνέσεων, ἐδέησεν ὅθεν νὰ μετοικήσωμεν εἰς Σταυροδρομίον.

Ἀντὶ δὲ τῆς Κοκκῶνας Ῥοζίνας, ὁ Τζάμωφ μοὶ ἐπρότειπε νὰ συνοικήσωμεν παρά τινι Ρωσικῇ οἰκογε-

νεία φίλη του, ἥτις πρὸς χάριν του μᾶς ἐδέχετο οἰκοτρόφους καὶ ἐγὼ ἐδέχθην διὰ νὰ μὴ στερηθῶ τὴν συντροφίαν τοῦ Τζάμωφ.

Ὁ Τζάμωφ μίαν ἡμέραν μὲ ὕφος σοβαρὸν μοὶ εἶπεν, ὅτι νομίζει ἀναρμόδιον τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἀμφιβόλων σχέσεών μου μετὰ τῆς Ἀρμενικῆς οἰκογενείας καὶ ὅτι ἡ τιμὴ μοὶ ἐπιβάλλει νὰ λάβω οἰανδήποτε ἀπόφασιν.

Ἐπρόσεξα, ἐσκέφθην πολὺ τέλος ἡ Θεία Πρόνοια, ἥτις ἀείποτε εἰς τὸν βίον μου ὑπῆρξεν ἀρωγὸς καὶ αἱ εὐχαὶ τῶν γονέων μου μὲ ἐβοήθησαν.

— Ἐσκέφθην, εἶπον εἰς τὸν Τζάμωφ τὴν ἐπιούσαν, ὅτι οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει δικαιολογῶν τὰς περαιτέρω σχέσεις μου, διότι (τότε μόνον ἐσυλλογίσθην) οὔτε ἡ ἡλικία μου, οὔτε πλεῖστοι ἄλλοι λόγοι τὰς ἐπιτρέπουν, ἐφέρθην ἀλόγως, χρεωστῶ τάχιστα νὰ πληρώσω τὸ λάθος μου πάση θυσίᾳ.

Τὸ ἐπλήρωσα . . . ἀκριβὰ ἠθικῶς . . . ἀλλ' ἐξώφλησα . . .

Μετὰ τρεῖς μῆνας ἔκτοτε ἐμάνθανον τοὺς ἀρραβῶνας καὶ τὸν προσεχῆ γάμον ἐκείνης μετὰ τινος βαθυπλούτου Ἀρμενίου ἐκ Τιφλίδος φραγκομαθημένου. Ἐμαθον ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν γάμον ὅτι ἀπέθανε νομίζω ἐπίτοκος.

Ἐκτοτε δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀποφάσεώς μου περὶ ἐξοφλήσεως δὲν τὴν εἶχον οὔτε συναντήση

Τοιαύτη ἦτο ἡ λύσις καὶ τοῦ δευτέρου μυθιστορηματος τοῦ βίου μου, ἐξ οὗ μοὶ ἀπέμεινε μ' ὄλον τοῦτο ἡ πρὸς τὸν γάμον μετέπειτα ἐλαχίστη μου κλίσις.

ΚΗ΄

Ολιγίστους μῆνας κατοικήσαμεν μετὰ τοῦ Τζάμοφ παρὰ τῇ Ρωσικῇ οἰκογενείᾳ, μὴ συμβιβαζομένων τῶν τοῦ βίου αὐτῆς μετὰ τῶν ἰδικῶν μας, καὶ μετακλήσαμεν παρὰ τινι οἰκογενείᾳ καταγομένη ἐκ Τεργέστης, ἐπίσης φίλη τοῦ Τζάμοφ, ἣτις δὲν ἐδέχετο *νοικατόρους*, ἀλλὰ μᾶς ἐδέχθη πάλιν πρὸς χάριν του. Τοῦτο συνέβαινε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1851 κατὰ τὸν Ἀπρίλιον δὲ ἡ Μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπερίμενον τὸν ἀδελφόν μου ἐπιστρέφοντα ἐκ Γαλλίας ἰατρὸν μετὰ σπουδὰς ἐπιτυχεστάτας θεωρητικὰς ἐν Μομπελλιὲ καὶ πρακτικὰς ἐν Παρισίοις.

Τὸν περιέμενον ἀνυπομόνως, ἐννοεῖται, μετὰ τῆς ἐλπίδος ὅτι θέλει μείνη καὶ ἐξασκήσῃ τὸ ἐπάγγελμά του ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ δὲν θέλω πλέον οὐδέποτε χωρισθῆ αὐτοῦ.

Ἄλλως καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μοὶ ἐπέπρωτο.

Ἐφθασε πραγματικῶς πλήρης ζωῆς καὶ ὑγείας καὶ προθυμίας πρὸς ἐργασίαν μετὰ πεποιδήσεως, ἀλλ' ἐλλείψεως τοῦ χαρακτῆρος, ὅστις ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐχρειάζετο δόσις ῥαδιουργικοῦ πνεύματος, θωπεῖαι καὶ ὑποκλίσεις εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους καὶ ἐγνωσμένους ὅπωςδήποτε ἰατρούς, ἀκόμη καὶ εἰς φαρμακοποιούς, οἱ ὅποιοι εἶχον τὰ μέσα συστάσεως ἰατρῶν, πρὸς οὓς θὰ συνεπάθουν. Ὁ δὲ ἀδελφός μου ὄλα τὰ μέσα ταῦτα προόδου ἀπηχθάνετο, περιμένων αὐτὴν ἐκ μόνης τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἱκανότητός του, οὕτως ὥστε ἡ πρόοδος ἔβαινε λίαν βραδέως.

Ὁ διευθύνων τότε τὸ κατάστημά μας ἐν Γαλαζίῳ Δημήτριος Κλήμης, ἀρχαῖος ἐπίσης φίλος τῆς οἰκογενείας μας, τοῦ ἔγραφε παρακινῶν αὐτὸν νὰ μεταβῆ εἰς Ρουμανίαν πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός του, προλέγων τὴν ἐκεῖ πρόοδον ταχεῖαν, εἰς τρόπον ὥστε μοὶ ἐδήλωσε τὴν περὶ τούτου ἀπόφασίν του καὶ κατ' οὐδὲν ἴσχυσαν αἱ παρακλήσεις μου, οἱ θρηνοὶ μου, αἱ ὑποσχέσεις μου· μ' ἀφῆκεν, ἀνεχώρησεν, ὁ σκοπός του ἐπέτυχεν, ἀλλ' ἐγὼ φεῦ! δὲν τὸν ἐπανεῖδον πλέον.

Κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἀδελφοῦ μου διὰ Ρουμανίαν, ἡμέραν τινὰ ὀλίγον πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἦλθεν εἰς τὸ γραφεῖόν μου ὁ Δημήτριος Κατινάκης, νέος τότε, ὀλίγον ἴσως πρεσβύτερος ἐμοῦ, γραμματεῦων παρὰ παρακειμένῳ γραφείῳ τοῦ καταστήματος Ψύχα. Ὁ ἀδελφός τοῦ Δ. Κατινάκη Μιλτιάδης ὑπηρέτει τότε παρ' ἐμοὶ ὡς μαθητευόμενος, ὡς ἐκ τούτου ἡ σχέσις. Ὁ Δημήτριος μοὶ ἐπρότεινε νὰ μεταβῶμεν εἰς θαλάσσιον λουτρὸν μᾶλλον κολύμβημα, νὰ μεταβῶμεν διὰ λέμβου εἰς παραλίαν κατὰ τὸν Δολμᾶ Βαξὲ καὶ ἐκ τῆς

λέμβου νὰ ῥιφθῶμεν εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς αὐτὴν δὲ νὰ ἐπιβῶμεν ἐκ νέου καὶ ἐνδυθῶμεν κλπ.

— Γνωρίζεις ὅμως νὰ κολυμβᾷς καλῶς; τὸν ἠρώτησα, ἐκεῖ τὰ νερὰ εἶναι βαθειά.

— Βεβαίως, μοὶ ἀπεκρίθη. Ἐγώ, ἐννοεῖται ὡς Συριανὸν παιδὶ ἐκολύμβων πεπειραμένως. Συνήνεσα καὶ ἐπεχειρήσαμεν ἀμέσως τὴν κολυμβητικὴν ἐκείνην ἐκδρομὴν.

Ὁ Κατινάκης ἀνυπομονῶν ἐξεδύθη ταχέως καὶ πρὶν ἢ ἀκόμη ἐκδυθῶ ἐγώ, ὁ ἄλλως τε πάντοτε περὶ τὰ τοιαῦτα ἀκόμη καὶ σήμερον βραδύς, ἅμα ἐπλησιάσαμεν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν μετὰ θάρρους ὅλως ἐξησκημένου κολυμβητοῦ, ἤμην δὲ καὶ ἐγὼ σχεδὸν ἔτοιμος, ὅποτε αἴφνης τὸν ἀκούω κρᾶζοντα :

— Σῶσέ με, πρόφθασε, πιάσε με, ἐκουράσθηκα καὶ δὲν εὐρίσκω πάτον!

Ἐρρίφθη ἀμέσως εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔπλευσα πρὸς αὐτὸν ἐπρόλαβα δὲ νὰ τῷ εἶπω :

— Πρόσεξε μὴ μὲ πιάσης πουθενά!

Ἄλλ' ἐκεῖνος ἀπ' ἐναντίας περιετύλιξε τὰς χεῖρας του περὶ τὸν λαιμόν μου καὶ τὰ σκέλη του περὶ τὰ ἰδικά μου καὶ οὕτω πως συνεβυθίσθημεν.

Ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης, ἐφ' ὅσον εἶχον δυνάμεις προσεπάθησα νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας του, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθουν, οὕτως ὥστε ἀπελπισθεὶς ἀφέθη καὶ μόλις ἔλαβον τὸν καιρὸν νὰ σκεφθῶ τὸ «τετέλεσται», ἤρχισα νὰ ἀναισθητῶ καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀγωνίας ἢ στενοχωρίας νὰ προβαίνω εἰς τὸν πνιγμὸν ἐν ἡδυτάτῃ ψυχικῇ γαλήνῃ.

Φαίνεται ὅτι ὁ Κατινάκης εἶχεν ἀποκάμη πρὸ ἐμοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν ἀπέσπασε τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ἀπ' ἐμοῦ, ἐγὼ δὲ ἐκ τῆς ἕξεως τοῦ κολυμβᾶν, ἐκίνησα τοὺς πόδας αὐτομάτως πρὸς ἀνάδυσιν καὶ ὑψώθην μὲν πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, δὲν εἶχον ὅμως δυνάμεις διὰ νὰ ὑψωθῶ καὶ ὑπὲρ αὐτήν, ἀλλὰ κατὰ θεῖαν εὐδοκίαν ἐκείνην τὴν στιγμὴν διέβαινον ἐπὶ ἀκατίου νέος τότε ἐπίσης, ὁ Ἰωάννης Ψαρᾶς ἐκ Λεωνιδίου, ὑπάλληλος μικροτραπεζίτου τινὸς Ἀντωνίου Ῥάλλη, προστατευομένου τοῦ καταστήματός μας. Ὁ Ψαρᾶς εἶχεν ἰδῆ ἐμὲ καὶ τὸν Κατινάκην ἀπερχομένους τοῦ γραφείου πρὸς κολύμβημα. Εἶδε πλησιάζων ἄνθρωπον εὐρισκόμενον εἰς ἣν ἀνέφερα θέσιν, εἶδεν ἐπιπλεύσας τὰς φαβορίτας μου — ὁ τρόπος οὗτος τοῦ φέρειν τὸ γένειον ἦτο τότε λίαν συνήθης παρὰ τοῖς νέοις, ἐγὼ δὲ ἔτρεφον γένειον καὶ μύστακα, ὧν καὶ εἰς τοῦτο πρόωρος ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 18 ἐτῶν—καὶ ἀμέσως ἔκραξεν ὁ «Ἀνδρῖκος πνίγεται» καὶ ῥιφθεὶς ἀκαριαίως εἰς τὴν θάλασσαν μὲ ἀνέσυρεν ἡμιθανῆ. Ἀνέλαβον ὅμως εὐτυχῶς, ἅμα ἦλθον εἰς συνάφειαν μετὰ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος, ἀρκούντως, ὥστε νὰ τῷ εἶπω :

— Βούτα ἀμέσως, ὁ Κατινάκης εἶναι κάτω! καὶ ἔπλευσα πρὸς τὴν ξηρὰν ὀλίγιστα βήματα ἀπέχουσαν.

Ἐκεῖθεν μὲ ἀνέσυραν οἱ ἐν τῇ ὄχθῃ ἰστάμενοι Ὀθωμανοὶ καὶ Ἀρμένιοι, οἵτινες ἐθεώρουν τὰ συμβαίνοντα ἐν πλήρει ἀπαθείᾳ καὶ χωρὶς εἰς τὸ ἐλάχιστον βῆμα νὰ προβῶσι πρὸς σωτηρίαν δύο πνιγομένων! Φόβος, ἄγνοια τοῦ κολυμβᾶν, ἀνατολικὴ ἀπάθεια

ἢ ἀπόλυτος πίστις εἰς τὸ πεπωμένον; Ὑψη ψυχολογικῆς μελέτης, δι' ἣν κηρύσσομαι ἀναρμόδιος.

Ἐκαθέσθην ἐπὶ μιᾶς πέτρας εὐρεθείσης ἐκεῖ, κάκιστα ἔχων· μὲ κατέλαβεν ἀμέσως δεινὴ κεφαλαλγία, πόνοι τῶν μηνίγγων, χαλάρωσις τῶν δυνάμεων καὶ τὰ συμπτώματα ἐν γένει τῶν ἐξ ἀσφυξίας συνερχομένων. Μοὶ προσηνέχθησαν ἀπὸ τοῦ ἀκατίου τὰ ἐνδύματά μου, ἐνεδύθην ὅπως ὅπως, προσεκομίσθη ἐν «Χιντόβι» καὶ ἐρρίφθη ἐντὸς αὐτοῦ διατάξας νὰ σταματήσῃ ἐνώπιον τοῦ πρώτου κατὰ τὴν ὁδὸν ἡμῶν φαρμακείου, ὅπου ἤλπιζον νὰ εὔρω ἰατρόν, ἐν ἑλλείψει δὲ τούτου νὰ βοηθηθῶ κάπως ἀπὸ τὰς γνώσεις τοῦ φαρμακοποιῦ. Ἰατρόν δὲν εὔρον πρόχειρον καὶ ὁ φαρμακοποιὸς μοὶ ἐσύστησε τὴν πόσιν φαρμάκου, τὸ ὁποῖον προχείρως ἠτοίμασε. Κάπως δι' αὐτοῦ συνῆλθον καὶ ἔσχον τὴν δύναμιν νὰ φθάσω εἰς τὴν κατοικίαν μου εἰς τὸ Σταυροδρόμιον, ὅπου ὁ ἀδελφός μου μὲ ἐξήτασεν, εὔρεν εὐτυχῶς τὴν κατάστασίν μου ἀκίνδυνον, μοὶ διέταξε μόνον ἀπόλυτον ἡσυχίαν ἐν τῇ κλίνῃ ἐπιφυλαττόμενος μετὰ τὸν ὕπνον νὰ μ' ἐξετάσῃ ἐκ νέου.

Ἐκοιμήθην πολὺ καλὰ καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπιούσαν ἠγέρθη ἐντελῶς εὖ ἔχων καὶ ὥς νὰ μὴ εἶχε συμβῆ τίποτε.

Δὲν συνέβη ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὸν Κατινάκην· οὗτος ἀνεσύρθη τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης ἐντελῶς ἀναίσθητος καὶ ἐπὶ ὥραν ὀλόκληρον ἔμεινεν οὕτω, καίπερ βοηθούμενος ὑπὸ ἰατροῦ ἐπιστήμονος, διαβαίνοντος ἐκεῖθεν κατὰ τύχην καὶ προσελθόντος εἰς βοήθειαν.

Μόλις μετὰ μίαν ὥραν ἔδωκε δείγματα ζωῆς· μετεφέρθη καὶ αὐτὸς εἰς Τατάουλα, ὅπου κατῴκει, ἔμεινε κληήρης ἐπὶ μῆνα παλαίων μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ πολλὰς ἐκ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀσθενείας του, ἀλλ' ἐπὶ τέλος ὄχι μόνον ἐθεραπεύθη, ἀλλὰ κατὰ τὸ λέγειν τοῦ ἱατροῦ του, τὸ ὁποῖον μόνον οἱ ἱατροὶ δύνανται νὰ κρίνωσι κατὰ πόσον εἶναι βάσιμον, ὁ ἀντιπερισπασμὸς ἐκεῖνος δὲν ἤξεύρω πῶς τὸν ἀπήλλαξε πνευμονικῆς παθήσεως, ὑφ' ἧς ἠπειλεῖτο ν' ἀποθάνη ταχέως φθισικός! Ἐν παρόδῳ ὁ Κατινάκης προσελήφθη μετέπειτα ὡς ὑπάλληλος ἐν Λονδίῳ τοῦ καταστήματος τοῦ Σκυλίτση (Στεφάνοβικ), παρητήθη μετὰ τινα καιρὸν, ἐπεχείρησε τὴν μεσιτείαν συναλλάγματος ἐκεῖ, βαθμηδὸν ἐξετιμήθη, διωρίσθη διευθυντῆς Τραπεζῆς τινὸς ἐν Λονδίῳ συσταθείσης ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν, ἀνέπτυξεν ἰκανότητα οὐ τὴν τυχοῦσαν, συνεδύασε τραπεζιτικὰς ἐπιχειρήσεις δι' ἴδιον λογαριασμόν, παρητήθη ἔπειτα καὶ τῆς διευθύνσεως τῆς Τραπεζῆς ἐκείνης, τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς διαφόρων τραπεζιτικῶν συνδυασμῶν καὶ τέλος πρὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ἀπέθανε πλούσιος, πατὴρ πολυαρίθμου οἰκογενείας.

Δυστυχῶς, ἐπειδὴ εἶχε νυμφευθῆ Ἀγγλίδα, τὰ τέκνα αὐτοῦ ἀπέβαλον πᾶν ἑλληνικὸν καὶ οὔτε τὴν ἑλληνικὴν γνωρίζουσιν. Ὡς δὲ συμβαίνει καὶ θέλει συμβαίνει εἰς τοὺς Ἕλληνας σχεδὸν ἀνεξαιρέτως, ὄχι μόνον τοὺς νυμφευομένους μετ' ἀλλοδαπῶν ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς μετ' Ἑλληνίδων νυμφευομένους, ἀλλ' ἐγκατεστημένους πολυχρονίως ἐν τῇ ξένη, μετὰ τὴν πρώτην γενεάν, οἱ κατιόντες

καὶ αὐτὴν τὴν Ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν ἀρουῶνται.

Πολλάκις ἐπὶ τοῦ προκειμένου γεγονότος τοῦ λίαν ἐπιζημίου εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν γένει ἐμελέτησα καὶ πολλάκις ἐδοκίμασα εὐρισκόμενος ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ ἀκόμη καὶ Αὐστρίᾳ νὰ πείσω τινὰς ἐκείνων, μεθ' ὧν ἐτύγχανον σχετιζόμενος, ὅτι καὶ ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς ἀκόμη τοῖς συμφέρει ν' ἀποστέλλωσι τὰ τέκνα τῶν πρὸς ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, αὐτοὶ δὲ οὗτοι ἅμα σχηματίσωσι τὴν δέουσαν ἐκάστῳ κατὰ τὰς ἰδέας του περιουσίαν νὰ μεταναστεύωσιν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, ὅπου καὶ ὑλικῶς θὰ δύνανται ἐργαζόμενοι βοηθεῖα τῶν γνώσεων, ἃς ἀπέκτησαν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, νὰ ὠφεληθῶσι, καὶ ἠθικῶς τυγχάνοντες διακρίσεων καὶ τιμῶν, ἃς λίαν δύσκολον ἢ μᾶλλον ἀδύνατον θὰ εἶναι ν' ἀποκτήσωσιν ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ.

Κατ' ἀρχὰς κάπως ἐπέτυχον ἐν τῷ προσηλυτισμῷ μου οὕτως εἶπεῖν τούτῳ, ἀλλὰ *chassez le naturel, il revient au galop*. Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ὁ Ἕλλην ἠγάπα τὸν ἀποικισμὸν καὶ τὴν μετανάστευσιν ἀνεπιστρέπτί. Ἐπεβάλλετο μὲν εἰς τὰς χώρας, ὅπου μετενάστευε διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς μορφώσεώς του, ἀλλ' ἢ συνεχωνεύετο μετὰ τῶν ἐγχωρίων καὶ δὴ δι' ἐπιγαμιῶν, ἢ ἰδίαν ἀποικίαν ἀνεξάρτητον τοῦ κέντρου συνεχρότει.

Ὡς αἰτίαν τῆς ἀναστολῆς τοῦ ρεύματος τῆς ^{εἰς} Ἑλλάδος μεταναστεύσεως προέβαλλον καὶ προβάλλουσι τὴν μὴ φιλόφρονα ὑποδοχὴν τῶν ὁμογενῶν τούτων ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐν γένει καὶ τὴν ὑλικὴν ἐκ τῆς μεταναστεύσεως καταστροφὴν τῶν πρώτων ἂν ὄχι, πάντων,

ἀλλὰ βεβαίως τῶν πλείστων, καὶ ἡ αἰτία αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀπορριπτέα, ἀλλ' οὐ τοῦ παρόντος. Καὶ ἡ παρέκβασις αὕτη ἴσως παρέλκει.

Ἐπανερχόμενος εἰς τὸ εἰρημένον συμβάν μοι κατὰ τὸ κολύμβημα, ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῆς ἡμέρας ἐκείνης εἶχον ὄνειρευθῆ, ὅτι ἱερεὺς εἰς τὸ δωμάτιόν μου εἰσελθὼν μὲ συνέλαβε, βιάζων με νὰ μὲ νυμφεύσῃ ἄκοντα μετ' ἀγνώστου μοι γυναικός, ἣτις τὸν ἠκολούθει. Ἐγὼ προσεπάθουν νὰ τῷ διαφύγω καὶ ἐπὶ τέλους τὸ κατώρθωσα, φεύγων δὲ δραμαίως τοῦ δωματίου τῷ ἔλεγον: «σήμερον δὲν μὲ νυμφεύεις, μετὰ ἕξ μῆνας νὰ ἰδοῦμεν».

Δὲν εἶχον δώση προσοχὴν ἀμέσως τὴν ἐπιούσαν εἰς τὸ ὄνειρον ἐκεῖνο, μετὰ τὸ συμβεβηκὸς ὅμως τὸ ἐνεθυμήθην καὶ ἠρώτησα φίλην μου γραῖαν χήραν ἱατροῦ, ἣτις ὄχι μόνον ἐπίστευεν εἰς τὰ ὄνειρα, ἀλλ' εἶχε καὶ τὴν ἀπαίτησιν γνώσεων περὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν, πῶς ἐξηγεῖ τὸ ὄνειρόν μου ἐκεῖνο. Αὕτη μοὶ εἶπε μετ' ἀπολύτου πεποιθήσεως:

— Παπᾶς θὰ εἰπῆ ἄγγελος ποῦ παίρνει ταῖς ψυχαῖς, πανδρεῖα θὰ εἰπῆ θάνατος· αὐτὴ τὴ φορὰ τοῦ ἔφυγες, πρόσεξε καλὰ καὶ φυλάξου νὰ μπορέσης μετὰ ἕξ μῆνας νὰ τοῦ ξαναφύγῃς.

Ἐσημείωσα τὴν ἡμέραν καὶ δὲν ἔδωκα μὲν ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν πρόρρησιν τῆς ὄνειροκριτίας, ἀλλὰ κᾶπως τὴν ἐσυλλογιζόμην. Μετὰ πέντε μῆνας ἠσθάνθην ἀδιαθεσίαν ἀπὸ ἐκείνας, ὅσας αἱ νευροπαθεῖς μάλιστα κράσεις (ὅπως ἦτο ἀνέκαθεν καὶ εἶναι ἡ ἰδική μου) δὲν ἠξυέουσιν οὔτε πῶς νὰ διατυπώσωσι πρὸς τοὺς

ιατρούς, ὧν ζητοῦσι τὴν βοήθειαν. Αἱ δυνάμεις μου ἐξηντλοῦντο βαθμηδόν, εἰς βαθμὸν ὥστε καὶ ἡ ἐργασία ἡ γραφικὴ μοὶ ἀπέβαινε λίαν δύσκολος.

Τροφῆς εἶχον ἀπέχθειαν καὶ τὴν ὀλίγην, ἣν μετὰ τῆς βίας ἐλάμβανον, ἀτελῶς ἐχώνευον καὶ ἐν τούτοις ὁ ἱατρός μου δὲν εὔρισκεν εἰς ἐμέ, ὡς ἔλεγεν, ἀσθένειαν.

Περιῆλθον εἰς κατάστασιν μαρασμοῦ καὶ μίαν ἐσπέραν μετὰ τὸ γεῦμα ἀκριβῶς ἕξ μῆνας ἡμέραν πρὸς ἡμέραν μετὰ τὸ ὄνειρον τὸ προαναφερθέν, αἰσθανθεὶς τὴν ἀναπνοὴν ἐκλείπουσαν, ἐρρίφθην ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ δὲν εἶχον τὴν δύναμιν οὔτε νὰ σημάνω τὸν κώδωνα πρὸς βοήθειαν. Ἡ «νοικοκυρά» μου μετὰ τινα ὥραν, μὴ βλέπουσά με παρόντα εἰς τὸ δωμάτιον, εἰς ὃ συνήρχοντο ὅλοι οἱ συγκαίτοικοι μετὰ τὸ γεῦμα, ἔχουσα μάλιστα παρατηρήσῃ, ὅτι καὶ κατὰ τοῦτο ἤμην «χλωμότερος» τοῦ συνήθους καὶ δὲν εἶχον φάγη σχεδὸν τίποτε, ἀνῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν μου καὶ εὔροῦσά με εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἐνόμισεν ὅτι εἶχα τελειώσῃ καὶ ἔρρηξεν ἀγρίας φωνάς, τὰς ὁποίας ἐγὼ ἤκουον, ἀλλὰ δὲν εἶχον τὴν δύναμιν οὔτε νὰ κινηθῶ οὔτε λέξιν νὰ ἀρθρώσω.

Ἐτρεξαν δι' ἱατρούς καὶ ὁ πρῶτος εὔρεθεὶς ἦτο εἰς νεωστὶ φθάσας ἐκ Παρισίων ἱατρός Λαμπέρ ὀνόματι, ὅστις κατὰ σύμπτωσιν καὶ προλαβόντως μοὶ εἶχε συστηθῆ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου ὡς συμμαθητῆς του. Οὗτος μοὶ ἔδωκε τὰς πρώτας βοηθείας, ἀλλ' ἐβράδυνα πολὺ νὰ συνέλθω καὶ ἀρθρώσω λέξεις.

Τὸν ἤκουσα νὰ λέγῃ, ὅτι ἡ θέσις μου εἶναι λίαν σοβαρά, ἀλλ' ἐλπίζει. Ἀμέσως τὴν ἐπιούσαν ἐκάλεσε

συμβούλιον ἄλλων ἰατρῶν ἐκ τῶν τότε ἐκεῖ διαπρεπόντων καὶ μοὶ ὤρισθη εἶδος θεραπείας μακροῦς καὶ ὀχληροῦς, διότι πρὸ πάντων μοὶ ἀπηγορεύθη διανοητικὴ ἐργασία καὶ πᾶσα σωματικὴ κόπωσις, ἐν ᾧ ἐγὼ εὐρισκόμην ἐν τῇ ἀνάγκῃ καὶ τῶν δύο νὰ καταχρῶμαι. Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἦτο μετὰ τρίμηνον θεραπείαν ν' ἀναρρώσω καὶ νὰ εἶμαι ἔτι ἀσθενικός, ἀλλ' ὅπως δήποτε νὰ ἐπαρκῶ εἰς τὰς πολ-
λὰς μου ἐνασχολήσεις.

ΚΘ΄

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀσθενείας μου τὰ τοῦ καταστήματος κατὰ φυσικὸν λόγον ἐχώλαινον· καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Σιὸρ Στρατῆς εὕρισκετο ἐν τῇ ἀνάγκῃ νὰ τὸ ἀναφέρῃ εἰς τοὺς τοῦ κεντρικοῦ καταστήματος ἐν Μασσαλία. Ἡσθάνομην καὶ ἐγὼ τὴν ἀνάγκην βοηθοῦ, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐνόουν ὅτι μοὶ συμφέρει τοῦλάχιστον νὰ μὴ ζητήσω καὶ ἐβίαζον ἑμαυτὸν ἐν τῇ ἐργασίᾳ. Ἄλλ' ἀπεφασίσθη ἐν Μασσαλία νὰ προσέλθῃ ἐκεῖθεν, ἔστω καὶ προσωρινῶς, εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ καταστήματος Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἕτερος τῶν ἐν Μασσαλία διευθυντῶν Μιχαὴλ Ἀγέλαστος, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ Νικολάου Δαμιανοῦ, ὁ πρὶν ἐν Τεργέστη διευθύνων, ὡς προεῖπον.

Τὸν Ἀγέλαστον αὐτὸν δὲν ἐγνώριζον ἢ ἐκ φήμης καὶ τινων ἀφηγήσεων τῆς μητρὸς μου καὶ ἐξ ἀνταποκρίσεως. Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πηγῶν δὲν εἶχον δυνηθῆν νὰ σχηματίσω πεποίθησιν διὰ τὴν ἐμπορικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν καὶ ἰκανότητα, ἀλλ' εἰς τὸν ἔσχατον ἐμὲ τότε ἐν τοῖς πρώτοις, καὶ κατ' ἀνοχὴν διευθυντὴν «δὲν ἐπιπτε λόγος».

Ὁ Ἀγέλαστος, μᾶλλον τότε παρῆλιξ ἢ μεσηλιξ, ἔφθα-

σεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μόνος, ἀφήσας τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὰς ἀνέσεις του εἰς τὴν Μασσαλίαν, καὶ κατώκησε καὶ αὐτὸς δωμάτιον μετ' οἰκοτροφίας εἰς «Φράγκισσαν» οἰκοκυράν. Ἐδείκνυε μεγάλην προθυμίαν πρὸς ἐργασίαν, ἐγὼ δὲ ἐτέθην εἰς τὰς διαταγὰς του ὡς προϋσταμένου.

Ἐζήτησεν ἀμέσως ν' ἀναλάβῃ τὴν μετὰ τῶν καταστημάτων τῆς ἐταιρείας ἀνταπόκρισιν, καὶ τὴν τήρησιν τοῦ ταμείου, πρὸς δὲ τὴν παράστασιν εἰς τὴν «Μπόρσαν» καὶ ἐν γένει τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν, ἀλλ' ὅλα ταῦτα κατ' ἐπιφάνειαν, ἀπαράλλακτα ὅπως συνέβαινε κατ' ἀρχὰς μετὰ τοῦ Σιὸρ Στρατῆ, καθὼς προεῖπον, διέφερε δὲ ἡ θέσις μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ ἄκακος καὶ καλοκάγαθος Σιὸρ Στρατῆς δὲν ἐζήτηι νὰ ἐπιβάλληται ὡς ἱκανότης, ὅπως συνέβαινε μὲ τὸν Σιὸρ Μικέν.

Ἐδέησε νὰ τῷ συναθροίσω ὅλην τὴν ὕλην τῆς ἀνταποκρίσεως, καὶ ἐκεῖνος βραδὺς καὶ κακογράφος μοναδικός, νὰ τὴν ἀντιγράψῃ. Ὁφείλον δὲ ἐγὼ νὰ προετοιμάζω τὴν ὕλην δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ταχυδρομείων (τότε διὰ τὴν Εὐρώπην ὑπῆρχον ταχυδρομεῖα ἅπαξ ἢ καὶ δις τὸ πολὺ τῆς ἑβδομάδος), ἐκεῖνος δὲ καταγινόμενος ἐν τῷ γραφείῳ, ἀνευ ὑπερβολῆς ἀπὸ πρωΐας μέχρι ἐσπέρας, δὲν ἐπρόφθανε νὰ εἶναι ἕτοιμος ἐντελῶς κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ταχυδρομείων, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τὰ πρὸ τριῶν ἢ καὶ δύο ἡμερῶν γεγραμμένα ἐκ νεωτέρων συμβάντων ἢ εἰδήσεων συνέβαινε νὰ ἔχωσιν ἀνάγκην τροποποιήσεως.

Τὸ ταμεῖον ἔδοκίμασε νὰ τηρήσῃ ἐπὶ δύο ἡμέρας

καί, εὐρὼν τὴν τρίτην ἡμέραν ἔλλειμμα σπουδαῖον, (ἰδανικὸν ἐξ ἐσφαλμένης ἐγγραφῆς προελθόν), ἀφοῦ τῇ συνεργασίᾳ μου ἀνεκάλυψε τὴν πηγὴν του μοὶ εἶπε :
— Εἰκοσιτέσσαρας ὥρας τώρα δὲν ἐκοιμήθηκα δι' αὐτὸ τὸ λάθος, πάρε πίσω τὴν κάσσα σου!

Ἐννοεῖται ὅτι προθύμως τὴν «ἐπῆρα».

Μοὶ εἶπε καὶ τὴν πρώτην φορὰν νὰ τὸν συνοδεύσω καὶ τὸν εἰσάξω εἰς τὸ Χρηματιστήριον καὶ εἰς τοὺς μεσίτας. Ἐξετέλεσα τὴν διαταγὴν του, ἀλλ' ἐδέησε νὰ καθίσω πλησίον του ἢ μᾶλλον ὀπισθὲν του καὶ νὰ τῷ ψιθυρίζω εἰς τὸ οὖς τὰς ἀπαντήσεις, ἃς ἔπρεπε νὰ δίδῃ εἰς τὰς προτάσεις τῶν μεσιτῶν, καὶ ἐν γένει εἰς πᾶν κλείσιμον συμφωνίας συναλλαγματικῆς πράξεως· ἐν ᾧ δὲ ἐνόμιζον, ὅτι τοῦτο δὲν θέλει ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ μακρόν, ἀπ' ἐναντίας καθιερώθη ἡ ἀπὸ κοινοῦ μετάβασις ἀμφοτέρων εἰς τὸ Χρηματιστήριον, ὃ δὲ κόπος μου καθίστατο οὕτω διπλοῦς.

Ὡς πρὸς τὴν καθόλου διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν συνέβαινε περίπου τὸ αὐτό. Ὅχι μόνον τῆς Τουρκικῆς γλώσσης δὲν εἶχε γνῶσιν, ἀλλ' οὔτε τῆς Γαλλικῆς, ἣν δυσκόλως ἐνόει καὶ μετριώτατα ὠμίλει, ὥστε πρὸς πάντα προσερχόμενον εἰς τὸ γραφεῖον, μὴ ὁμιλοῦντα τὴν Ἑλληνικὴν, ἔπρεπεν ἐγὼ ν' ἀποτείνω τὸν λόγον καὶ νὰ ἐκτελῶ οὕτω χρῆμα καὶ διερμηνέως καὶ ἐξηγητοῦ ἐκάστης ὑποθέσεως. Ἐπειδὴ, ὡς εἶπον, ἦτο λίαν φίλεργος καὶ ἐφλέγετο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ φανῇ χρήσιμος, μετέβαινεν εἰς τὸ γραφεῖον ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου τακτικώτατα, ἀκόμη καὶ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ἐπειδὴ δὲ ἐγὼ ἀνέκαθεν

καὶ ὡς σπουδαστῆς ἀκόμη ἐν Σύρῳ, δὲν ἤμην «πρωϊνός», ἠγάπων δηλαδὴ τὸν πρωϊνὸν ὕπνον, πολὺ δὲ μᾶλλον κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τῆς ἀναρρώσεώς μου, δὲν μετέβαινον εἰς τὸ γραφεῖον πολὺ ἐνωρίς.

Ὁ καϋμένος ὁ Σιὸρ Μικὲς ἐστενοχωρεῖτο, ἠναγκασμένος ὢν νὰ μὲ περιμένῃ νὰ τῷ λύω προσπιπτούσας ἀπορίας του.

Βαρέως ἔφερε τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀποκρίνηται εἰς ὑπαλλήλους ἐρωτῶντας αὐτὸν περὶ μιᾶς ἢ ἄλλης ὑποθέσεως τί ποιητέον ἢ εἰς προσερχομένους μεσίτας ἢ καὶ πελάτας τοῦ καταστήματος «δὲν ἦλθ' ἀκόμη ὁ Ἀνδρικόσ», καὶ ποτε μετὰ τρόπου παραιναιτικοῦ μοὶ εἶπεν:

— Ἐ Ἀνδρικό μου, δὲν προσπαθεῖς νὰ καταβαίνης ὀλίγον ἐνωρίτερα, αὐτὸ γιὰ μένα εἶναι βάσανον.

— Ὁ τι ἄλλο θέλετε, Σιὸρ Μικέ, τῷ ἀπεκρίθην, θὰ κάμω, ἀλλ' αὐτό, ὅπου μοῦ ζητεῖτε, εἶναι ἐκ τῆς κράσεώς μου ἀδύνατον νὰ πράξω· καὶ οἱ γονεῖς μου πολὺ προσεπάθησαν νὰ μεταβάλουν τὴν συνήθειάν μου αὐτήν, τοῦ νὰ κοιμῶμαι ἀργὰ τὸ πρωῖ, ἀλλὰ παρητήθησαν ἰδόντες, ὅτι ἡ ἀσθενική μου κράσις τὸ ἀπαιτεῖ.

— Ἀφ' οὗ εἶναι ἔτσι, πολὺ καλά, μοὶ ἀπεκρίθη, ἀλλὰ διεῖδον ὅτι ἡ ἀπάντησίς μου ἐκείνη δὲν τὸν ἠὺχαρίστησεν.

Δέον νὰ ἐξομολογηθῶ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Σιὸρ Μικέ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυειδῶς ἀντετάσσετο εἰς τὰς ἐπιθυμίας μου, συνηθίσαντος ἀπὸ δύο σχεδὸν ἔτων εἰς τὸν ἀνεξάρτητον βίον καὶ εἰς τὴν θέσιν ἡμιεπισήμου διευθυντοῦ, ἀποβλέποντος δέ, ἐννο-

εἶται, εἰς τὴν προαγωγὴν ἀπὸ ἡμειπισήμου εἰς ἐπίσημον. Δὲν εὕρισκον δὲ ἐν τῇ φιλαυτίᾳ μου, ὅτι εἶχον ἄδικον, ἐπιθυμῶν εἰς ὅ τι πράττω νὰ φέρω καὶ τὴν εὐθύνην κατ' οὐσίαν, καὶ μὴ ἀνεχόμενος νὰ φαίνεται ὅτι πράττει ἄλλος.

Ὅπωςδὴποτε ἔπραξα τὸ ἁμάρτημα νὰ ἀφίνω κάποτε τὸν Σιὸρ Μικὲν ἐν στενοχωρίᾳ περὶ πρακτέου τινὸς καὶ ἐν καθυστερήσει χρεῶν τινῶν τοῦ διευθυντοῦ, παρατηρουμένη ὑπὸ τῶν συνεταίρων, καὶ πρὸ πάντων τοῦ Μισὲ Ζωρζῆ Πετροκοκκίνου, οὕτινος πάντοτε ἀνεγνώριζον τὴν ἐν πᾶσιν ὑπεροχὴν.

Τὸ ἐνόησεν ὁ Σιὸρ Μικὲς, ἐπεθύμησε καὶ τὸν ἀνετον βίον τῆς Μασσαλίας καὶ τὰς οἰκιακὰς αὐτοῦ ἀνέσεις παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ του, καὶ ἐπέμεινε θέλων νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι, ἀφ' οὗ ἀνέλαβον τὴν ὑγείαν μου, δύναμαι ὡς καὶ πρὶν «νὰ ὑπάγω ἔμπρὸς μὲ τὸν Σιὸρ Στρατῆν».

Εἰς ἐμὲ εἶπε τὰ αὐτά, μὲ παρεκάλεσε μόνον νὰ ἐπιμεληθῶ τὸν μαθητευόμενον τότε παρ' ἐμοὶ συγγενῆ του Μιλτιάδην Κατινάκη, ὃ καὶ τῷ ὑπεσχέθη καὶ ἐξετέλεσα.....

Οὕτω κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1852 ὁ Σιὸρ Μικὲς ἀνεχώρησεν ἐπιστρέφων εἰς Μασσαλίαν καὶ ἐγὼ ἐπανῆλθον εἰς τὸ πρὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς Κωνσταντινούπολιν σημεῖον.

Ἐν τούτοις κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1851 μοὶ ἔτυχε πρᾶξις ἐμπορικῆ σπουδαία καὶ σχετικῶς ἐβελτίωσα τὰ οἰκονομικά μου. Τὸ κατάστημα εἶχεν ἐν Πύργῳ τῆς Μαύρης Θαλάσσης ἀνταποκριτὴν τὸν Κυριάκον Κορω-

γαῖον (ἀδελφὸν τοῦ στρατηγοῦ Πάνου Κορωναίου, τότε λοχαγοῦ ἢ ταγματάρχου) ἄνθρωπον ἀκεραίου καὶ τιμίου χαρακτῆρος, ἱκανὸν δὲ καὶ εἰς τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας του, ἣτις συνίστατο εἰς τὴν πρόβλεψιν σιτηρῶν δι' ἴδιον λογαριασμόν, ἐντὸς τῶν στενῶν μέσων του καὶ ἐπὶ προμηθεῖα διὰ λογαριασμόν φίλων (ἀνταποκριτῶν), μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ σπουδαιότερος, ἵνα μὴ εἴπω ὁ μόνος, ἦμην ἐγώ, δηλαδὴ τὸ κατάστημα «Ε. Μ. Βοῦρος καὶ Σ^α». Ἀμοιβαίως ἡμεῖθα εὐχαριστημένοι ἐκ τῶν σχέσεων αὐτῶν, συνέπεσε δὲ ἐκεῖνος ἀσθενήσας νὰ μεταβῇ εἰς Κασταντινούπολιν πρὸς νοσηλείαν καὶ ἐπομένως νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν γνωριμίαν μετ' ἐμοῦ, σχετιζομένου ἄλλως τε μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεταίρου του καὶ ἀδελφοῦ του Θεμιστοκλέους.

Μεταξὺ λόγων μοὶ εἶπεν, ὅτι ἐπιθυμεῖ προσωπικῶς νὰ μοὶ φανῇ εὐγνώμων εἰσάγων με εἰς συμμετοχὴν ἐπιχειρήσεως, μικρᾶς μὲν καὶ ἀναξίας προσοχῆς διὰ τὸ κατάστημα, ὑπισχνουμένης ὅμως βέβαιον σχετικὸν κέρδος.

Ἡ πρᾶξις αὕτη συνίστατο εἰς προαγορὰν σίτου, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐσοδείας, εἰς ὠρισμένην τιμὴν διὰ προπληρωμῆς τοῦ τιμήματος πρὸς πλήρωσιν χρηματικῶν ἀναγκῶν δι' ἔξοδα τῆς συγκομιδῆς. Ἐγὼ ἐξ οἰκονομιῶν μου καὶ μικρῶν κερδῶν, ἅτινα μοὶ ἀπέφερον μικραὶ ἐμπορικαὶ πράξεις, συμφώνως τῇ προαναφερθείσῃ ἀδείᾳ, ἣν εἶχον λάβῃ παρὰ τοῦ προϋισταμένου μου, εἶχον ἤδη σχηματίσῃ κεφάλαιον ἐκ 40.000 γροσίων. Ἐξ αὐτοῦ διὰ τὴν προμημονευθεῖσαν πρᾶ-

ξιν τὴν ἐξ ἡμισείας ἑταιρικὴν διέθεσα περὶ τὰς 25.000 καὶ οὕτω διὰ κεφαλαίου 50.000 γροσίων περίπου ὁ Κυριάκος Κορωναῖος ἐσχημάτισε φορτίον σίτου σκληροῦ ἐκ κοιλῶν Κωνσταντινουπόλεως 5.000, τὸ ἐφόρτωσε δὲ ἐπὶ πλοίου ὀθωμανικοῦ διοικουμένου ὑπὸ πλοιάρχου Ὁθωμανοῦ εἰς παραλαβὴν μου εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Σημειωτέον, ὅτι τότε πολὺ ὀλιγώτερον ἢ σήμερον ἦσαν οἱ Τοῦρκοι πλοίαρχοι μεμορφωμένοι ἢ καὶ ἐγγράμματοι· ἐταξίδευον ἐκ πείρας καὶ ἀπὸ ξηραῶς εἰς ξηρὰν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης θεωρίας. Ἐν γένει δὲ περιορίζοντο τὰ ταξιδιά των μόνον εἰς τὰ μέρη, εἰς ἃ εἶχον ἄλλοτε ταξιδεύση καὶ ὅπου ὑπῆρχον ἀκταὶ χρησιμεύουσαι αὐτοῖς ὡς σημεῖα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδέποτε ἐξετίθεντο εἰς ἀνοικτὸν πέλαγος, ἐταξίδευον βραδύτατα ἀλλ' ἀσφαλέστερον.

Κατὰ τὸ φθάσιμον τοῦ ἐν λόγῳ πλοίου ἐκ Πύργου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθη προσφοράς, δι' ὧν θὰ ἐπετύγγανον κέρδος σπουδαιότατον σχετικῶς, ἀλλ' αἱ ἐξ Εὐρώπης εἰδήσεις περὶ σιτηρῶν ἦσαν λίαν ἐνθαρρυντικαὶ καὶ ἐπεθύμουν νὰ δοκιμάσω τὴν τύχην τοῦ φορτίου πέραν τῆς ἀγορᾶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπρότεινα τῷ πλοιάρχῳ δι' ἀναλόγου αὐξήσεως ναύλου (οἱ πτωχοὶ ὀλιγαρχέστατοι Τοῦρκοι ἤρκοῦντο εἰς ναύλους πολὺ εὐτελεστέρους τῶν ἄλλων σημαιῶν), ἂν δύναται νὰ μεταφέρῃ τὸ φορτίον εἰς Ζάκυνθον, ἐρωτήσας συνάμα αὐτὸν ἂν ἄλλοτε ἐταξίδευσεν ἐκεῖ.

— Ἐγὼ δὲν μετέβην, μοὶ εἶπεν, ἀλλὰ τὸ πλοῖον μετέβη.

Ὡσάν τὸ πλοῖον νὰ ἦτο ζῶον καὶ ἐγνώριζε τὸν δρόμον! Μοὶ προσέθηκεν ὅμως, ὅτι ὁ ναύκληρός του εἶναι λίαν πεπειραμένος ναυτικός καὶ εἶχε ταξιδεύσει μέχρι Μελίτης.

Ἐξήτασα, ἂν αἱ ἀσφάλειαι δέχονται νὰ μοὶ ἀσφαλίσωσι τὸ ἐν λόγῳ φορτίον μέχρι Ζακύνθου διὰ τοῦ αὐτοῦ πλοίου καί, λαβὼν ἀπόκρισιν καταφατικήν, ἐνήργησα τὰ δέοντα καὶ τὸ πλοῖον ἀνεχώρησεν εἰς παραλαβὴν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ Δημητρίου Καραμπίνη, τότε ἐκεῖ πρωτεύοντος ἐν μεγαλεμπόροις σιτηρῶν καὶ τακτικοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ καταστήματός μας, τὸ ὅποιον τῷ ἔπεμπε φορτία σίτων συνεχῶς πρὸς πώλησιν ἐπὶ προμηθεΐα.

Τῷ ἔγραψα συνιστῶν ἰδιαίτεραν μέριμναν διὰ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο φορτίον ὡς ἐνδιαφέρον με προσωπικῶς. Ἡμέραι ἐν τούτοις καὶ ἑβδομάδες παρήρχοντο καὶ δι' ἑκάστου ταχυδρομείου ὁ Καραμπίνης μοὶ ἀνήγγελλε νέας ὑψώσεις εἰς τὰς τιμὰς τῶν σίτων, ἀλλ' ἀπηλπίζετο μὴ βλέπων τὸ πλοῖον τοῦ Ἀλῆ Καπετὰν ἢ τοῦλάχιστον λαμβάνων εἶδησίν τινα, ἔστω καὶ κακὴν. Ἦρχισα καὶ ἐγὼ νὰ φοβῶμαι ὅτι ἀπωλέσθη αὐτανδρον, καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχον ἀσφαλίση εἰμὴ τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ τίμημα πρὸς τὰς τρεχούσας κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐξασφαλίσεως τιμὰς, ἐδυσθύμουν, διότι, ἀπολλυμένου τοῦ πλοίου, ἤθελον ἀπολέση τὸ περαιτέρω τῆς ὠφελείας ἐκ τῆς μετέπειτα ὑπερτιμῆσεως τοῦ εἴδους.

Τέλος μετὰ δύο ὅλους μῆνας τὸ πλοῖον ἔφθασεν εἰς τὴν Ζάκυνθον σῶον καὶ ἀβλαβές καὶ ἐν ὥρᾳ τῆς ἀνωτάτης ὑπερτιμῆσεως τῶν σίτων. Ὁ τίμιος καὶ εὐσυ-

νειδίητος ἔμπορικὸς φίλος τὸ ἐπώλησε, καὶ ἐν συντόμῳ ἔλαβα καθαρὸν ποσὸν ἐκ τῆς πωλήσεως ὑπερτριπλάσιον τοῦ ἀρχικοῦ κεφαλαίου καὶ οὕτως ἐδιπλασίασα τὸ ὅλον τῆς τότε περιουσίας μου.

Μόνον ὅστις εἰργάσθη ὡς ἔμπορος δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἡδονὴν τοιούτου κέρδους ἐξ ἔμπορικῆς πράξεως τόσον μικρᾶς, ὡς ἐπίσης τὴν εὐτυχίαν, ἣν αἰσθάνεται ὁ νέος, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ σχηματισμοῦ περιουσίας ὅπωςδὴποτε, βλέπων διὰ μιᾶς τοιαύτην εὐτυχίαν.

Ἔοικε εἶναι σχετικὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, σχετικὰ πρὸς τὴν ἡλικίαν, πρὸς τὴν κοινωνικὴν θέσιν, πρὸς τὰς βιοτικὰς ἀνάγκας. Ἐγὼ δὲ τότε ἤγον τὸ 21^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας μου, ἣ φιλοδοξία μου περιορίζετο εἰς τὸ νὰ προσκαλῶμαι εἰς χοροὺς τῶν ἐγκρίτων καὶ αἱ βιοτικάί μου ἀνάγκαι, ἐκτὸς τοῦ τρώγειν καὶ κοιμᾶσθαι σχετικῶς καλῶς, εἰς τὸ ἐνδύεσθαι ἀξιοπρεπῶς καὶ διασκεδάζειν συνεχῶς, ἀλλ' ὄχι πολυτελῶς.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1852, κατὰ Φεβρουάριον δηλαδή, εἶχον συντάξῃ (κλείσῃ) τὸν ἐτήσιον ἰσολογισμόν τοῦ καταστήματος διὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1851· οὗτος δὲ ἦτο ἀρκούντως εὐχάριστος.

Ὁ Σιὸρ Στρατῆς, προκειμένου τότε περὶ ἀντιμισθίας μου, μοὶ εἶπεν, ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν ἀξίαν τῶν ὑπηρεσιῶν μου καὶ σκέπτεται πῶς νὰ μὲ ἀνταμείψῃ ἐπαξίως, μὴ ἐπιτρεπομένου αὐτῷ ν' αὐξήσῃ τὴν μισθοδοσίαν μου ἄνω τῶν 30.000 γροσίων ἐτησίως, διότι μισθὸς ἀνώτερος τότε δὲν ἦτο γνωστὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὔτε παρὰ τῷ πρωτεύοντι τότε πάντων καταστήματι τῶν ἀδελφῶν Ράλλη.

Ἐγὼ τὸν ἠὺχαρίστησα καὶ παρεδέχθην τὸ ὀρθὸν τῆς ἰδέας του περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἀυξήσεως τῆς μισθοδοσίας μου, οὔτε τῷ ἀπέκρυψα, ὅτι ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων μου μικρῶν ἐμπορικῶν πράξεων κάπως ὠφελήθην οὕτως, ὥστε νὰ εἶμαι ἐν συνόλω ὑλικῶς εὐχαριστημένος, ἀλλὰ τῷ προσέθηκα, ὅτι ἡ θέσις μου φαινομενικοῦ ὑπαλλήλου, πράγματι δὲ ἀπὸ διειτίας διευθυντοῦ, εἶναι ψευδῆς καὶ καθ' ἑκάστην προσκόπτει εἰς δυσκολίας.

Εἶναι δὲ καὶ οὐσιωδῶς ἀτακτος, διότι βαθμηδὸν καὶ καθ' ὀλίγον εἶχον φθάσῃ νὰ ὑπογράψω ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του, ἀλλ' ἐννοεῖται ἐν γνώσει του, δῆθεν δι' ἐπιτροπικῆς, σπουδαιότατα ἔγγραφα, πρὸ πάντων συναλλάγματα καὶ ὡς ἐκδότης καὶ ὡς ἀποδέκτης, ἐν ᾧ οὐδεμίαν εἶχον πρὸς τοῦτο ἐπιτροπικὴν καὶ ἤμην ἐκτεθειμένος εἰς ἄρνησιν ἀναγνωρίσεως τῆς ὑπογραφῆς μου ὑπὸ τοῦ πρώτου τυχόντος εὐλόγως δυσπίστου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ τὴν ὑπόληψιν αὐτὴν τοῦ καταστήματος θὰ ἔβλαπτεν, ὅτι τοῦτο ἐν γνώσει ἀνέχεται τὴν τοιαύτην ἀταξίαν.

Τῷ εἶπον τέλος, ὅτι, κολακευομένης κάπως τῆς φιλοτιμίας μου, θέλω ἐνθαρρυνθῆ εἰς διπλασιασμὸν τοῦ ζήλου μου, ὅτι ἤθελον προτιμήσῃ καὶ ὀλιγώτερα νὰ ἀπολαμβάνω τῶν μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης παραιτούμενος καὶ τοῦ μικροῦ ἰδιαιτέρου ἐμπορίου μου, τέλος τῷ ὑπέδειξα εὐσχήμως, ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν προσωπικῶς δὲν συμφέρει ἡ περίπτωσις, καθ' ἣν μὴ ὢν ὑποχρεωμένος διὰ συμφωνητικοῦ ἐπετύγχανον ἄλλως τὸ συμφέρον μου καὶ παρητούμην, «ἔβαζε δὲ εἰς τὸ κεφάλι του» κανένα ἄλλον Μισὲ Μικέν.

Νομίζω ὅτι ὁ τελευταῖος λόγος ἴσχυσε πολὺ καὶ ἀμέσως μοὶ εἶπε :

— Μὰ πῶς νομίζεις, ὅτι δύναται νὰ γίνη ;

— Ἐπλούστατα, ἀπεκρίθην, καθεὶς ἐκ τῶν συντρόφων ἄς ἀποκόψη μικρότατον μέρος ἐκ τοῦ μεριδίου του καὶ ἄς τὸ παραχωρήσουν εἰς ἐμέ, καὶ ἂν κερδίσουν ὅλοι πολλά, λαμβάνω καὶ ἐγὼ ὀλίγα, καὶ ἂν δὲν ὑπάρξουν κέρδη, ὑπομονή, ἀρκεῖ νὰ μοὶ ἐξασφαλίσθῃσι 12.000 γρόσια κατ' ἔτος δι' ἔξοδα τῆς συντηρήσεώς μου.

Πλήρης χαρᾶς ἐδέχθη τὴν πρότασίν μου καὶ μοὶ εἶπε :

— Θεώρει τὴν πρότασίν σου ἀποδεκτὴν γενομένην, καὶ ἂν τινες δὲν τὴν δεχθοῦν, ἐγὼ θέλω συμπληρώσῃ τὸ μερίδιόν σου ἐκ τοῦ ἰδικοῦ μου.

Ἐμαθον μεταγενεστέρως, ἀλλὰ μετὰ πέντε ἔτη, ὅτι ἡ παραδοχή μου ὡς γενικοῦ συνεταίρου εἶχε προαποφασισθῆ παρὰ πάντων καὶ τῶ εἶχον ἀναθέσῃ τὰς διαπραγματεύσεις, περιμένοντες τὰς ἀπαιτήσεις μου ἄνωτέρας τῶν παραχωρηθέντων μοι ὄρων, οἵτινες συνίσταντο εἰς γενικὴν συμμετοχὴν μου εἰς τὰ κέρδη, ἀλλὰ καὶ ζημίας τῆς ὅλης ἐταιρείας κατὰ 4⁰/₀, ἀπέναντι καταθέσεως ἐκ μέρους μου κεφαλαίου 40.000 φράγκων, διὰ τὰ ὁποῖα, καθ' ὅσον ἤθελον καθυστερήσῃ τὴν καταβολήν, θὰ ἐπλήρωνα τόκον ἐτήσιον 6⁰/₀. Ἀφ' ἑτέρου θὰ ἐλάμβανον ἐτησίως 12.000 γρόσια εἰς βάρος τῶν γενικῶν ἐξόδων τοῦ καταστήματος δι' ἔξοδα παραστάσεως (ἐπὶ τὸ εὐφημότερον).

Τὸ οὐσιωδέστερον δι' ἐμέ ἦτο ἡ παραδοχή μου ὡς

συνεταίρου· θὰ ἐδημοσιεύετο δι' ἐγκυκλίου διδούσης μοι τὸ δικαίωμα τῆς ὑπογραφῆς ὄχι πλέον δι' ἐπιτροπικῆς, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ὡς «Ε. Μ. Βοῦρος καὶ Σ^{ια}».

Οὕτω τρέχων τὸ 22^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας μου, ἐγενόμην μεγαλέμπορος, συνέταιρος ἐταιρείας ἐκ τῶν σπουδαιότερων τῆς τότε ἐποχῆς

Κατὰ τὰ ἔτη 1852 καὶ 1853 οὐδὲν ἀξιοσημείωτον μοὶ συνέβη. Αἱ ἐργασίαι μου ἔβαινον ὁμαλῶς καὶ αἰσίως, ἐπίσης καὶ ὁ ἰδιωτικὸς μου βίος. Τὸ 1854 ὅμως μοὶ ἐπεφύλασσε πολλὰς στενοχωρίας καὶ θλίψεις. Κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἔτους ἐκείνου ἤρξατο ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος, καὶ ἐπειδὴ καὶ ἡ Ἑλλάς εἶχε δείξῃ διαθέσεις ὑπὲρ τῆς Ρωσίας καὶ κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐξ οὗ ἐπῆλθε καὶ ἡ διακοπὴ τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν, ἡ Τουρκία ἐκήρυξεν, ὅτι οἱ μὲν Ρῶσοι ὑπήκοοι ὀφείλουσι ν' ἀναχωρήσωσιν ἐντὸς 45 ἡμερῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐντὸς 24 ὡρῶν!

Ὁ Σιὸρ Στρατῆς ἦτο Ρῶσος ὑπήκοος καὶ τὸ κατὰ-στημα ἀνεγνωρίζετο ῥωσικὸν καὶ ἐγὼ κατὰ συνέπειαν ῥωσικοῦ καταστήματος διευθυντής, ἀλλ' ὡς ἄτομον ἤμην ὑπήκοος Ἕλλην.

Ἐσκέφθημεν τί νὰ πράξωμεν καὶ ἀπεφασίσθη ἐγὼ ν' ἀναχωρήσω ἀμέσως καὶ νὰ μεταβῶ εἰς Ἑλλάδα, ὅπως προσπαθῆσω δι' οἰουδήποτε μέσου νὰ ἐπιτύχω ἄλλης τινὸς Δυνάμεως διαβατήριον, οὕτω δὲ νὰ ἐπιστρέψω καὶ ν' ἀναχωρήσῃ ὁ Σιὸρ Στρατῆς, ὅστις ὅπως δήποτε εἶχε προθεσμίαν τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν.

Μετά τινας ἡμέρας, τῇ ἐπεμβάσει τῶν οὐδετέρων Δυνάμεων, καὶ ἡ προστασία τῶν Ρώσων ὑπηκόων ἀνετέθη εἰς δὲν ἐνθυμοῦμαι τώρα ποίαν Δύναμιν καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας ὑπηκόους ἐπετράπη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονή, διορισθείσης ὑπὸ τῆς Πύλης ἐνὸς εἵδους ἐπιτροπῆς, ἀντικαθιστώσης τὸ Ἑλληνικὸν Προξενεῖον καὶ προεδρευομένης ὑπὸ τινος Τζοβάνη, ἕως τότε διευθυντοῦ τοῦ γραφείου τῶν διαβατηρίων. Ἐγὼ ὅμως εἶχον ἤδη ἀναχωρήσει, καὶ καλῶς εἶχον πράξει, διότι οἱ Ἕλληνες οἱ εὐρεθέντες ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Τζοβάνη δὲν ἔχαιρον βεβαίως σπουδαίαν προστασίαν.

Πανταχοῦ καὶ πάντοτε, καθόσον εἶχον αἰτίαν νὰ δοκιμάζω ἢ ἀπλῶς νὰ μελετῶ τὰ περὶ Χριστιανῶν ὑπαλλήλων ἐν ὑπηρεσίᾳ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐπειθόμην ὅτι οὗτοι εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, πλέον σκληροτράχηλοι (δὲν λέγω τι χειρόν) τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετέβην εἰς Ἀθήνας, ὅπου διέμενεν ὁ Σταμάτιος Δεκόζη Βοῦρος, τότε θεωρούμενος ὁ πλουσιώτερος ἄνθρωπος τῆς Ἑλλάδος καὶ ὡς ἐκ τούτου ἰσχύων παρ' Ἑλλησι καὶ ξένοις, ἦτο δὲ θεῖος τοῦ συνεταίρου μου Σιὸρ Στρατῆ. Εἰς ἐμὲ εἶχε κάπως ὑποχρεώσεις τινάς, διότι συνεχῶς τὸ θέρος ἐπισκεπτόμενος τὴν Κωνσταντινούπολιν, πολλὰς ἐργασίας ἐκεῖ τραπεζιτικὰς ἐνήργει, καὶ ἐγὼ δὲ καὶ ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι καὶ τὸ γραφεῖόν μου αὐτὸ ἐτίθετο εἰς τὴν διάθεσίν του διαρκῶς· συνήθιζε μάλιστα συνεχῶς νὰ μοὶ ἐπαναλαμβάνη, ὅτι ποθεῖ περιστάσιν νὰ μοὶ ἀποδείξῃ ἐμπράκτως τὴν εὐγνωμοσύνην του. Ἐκ τούτων ὅλων

ἐδικαιούμην καὶ ἐγὼ καὶ ὁ Σιὸρ Στρατῆς νὰ περιμείνωμεν, ἂν ὄχι ἄλλο, προθυμίαν ἐκ μέρους του.

Ἐμα φθάσας εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἀφήσας τὴν ἀποσκευὴν μου ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ, ἀπεβιβάσθην καὶ ἐπέβην ἀμάξης κατευθυνόμενος εἰς Ἀθήνας, ἃς σημειώτεον ὅτι καὶ κατὰ πρῶτον τότε ἐπεσκεπτόμην, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σ. Δ. Βούρου.

Ἦτο ἡ ὀγδὴ περίπου ὥρα τῆς πρωΐας, ὅποτε ἔφθασα εἰς τὴν οἰκίαν του· ἠρώτησα ἂν ὁ Κύριος ἠγέρθη καὶ ἔμαθον ὅτι εἶναι ἤδη εἰς τὸ γραφεῖόν του ἐργαζόμενος. Ἀνηγγέλθην καὶ ἀμέσως τὸν εἶδον ἐρχόμενον πρὸς ἐμὲ ἐξόχως φιλόφρονα, διὰ νὰ μὲ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς.

Ἄνευ περιστροφῶν τῷ ἐξέθηκα τὸ δύσκολον τῆς θέσεώς μας καὶ τὸν κίνδυνον, ὃν διατρέχομεν σπουδαιοτάτων ζημιῶν, ἂν ἀναγκασθῶμεν νὰ ἐγκαταλείψωμεν τόσα συμφέροντα ἐκκρεμῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ συνέπειαν δέ, καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ ταξιδίου μου.

Συνωφρυνώθη καὶ ἄνευ περιστροφῶν καὶ ἐκεῖνος μοὶ εἶπε, νὰ μὴ περιμένω ἀπὸ αὐτὸν τίποτε, διότι οὔτε πρέσβεις γνωρίζει, οὔτε προξένους, καὶ ὅτι ἀποφεύγει μάλιστα τὰς σχέσεις των, μὴ συμβιβαζόμενας μὲ τραπεζικὰ ἦθη. Τῷ εἶπον, ὅτι εἰς Σῦρον ἔχω ἐγὼ μερικὰ μέσα ἐκ πατρικῶν μου σχέσεων.

— Ἀμέσως ἀπόψε τότε νὰ ἐξακολουθήσετε διὰ Σῦρον τὸ ταξίδιόν σας, μοὶ ἀπεκρίθη.

Ἐγὼ δὲ ἐσκέφθην, ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ τὸν ἐνοχλῶ ἐπὶ πλέον καὶ τὸν ἀπεχαιρέτισα.

Μέχρι τῆς ἐξωθύρας μὲ συνώδευσεν εὐχόμενός μοι καλὸν κατευόδιον, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυσνόητος ἢ ἀπογοήτευσίς μου ἐκ τοῦ τρόπου τῆς τοιαύτης ὑποδοχῆς.

Ἐξελθὼν διέταξα τὸν περιμένοντά με ἀμαξηλάτην νὰ μὲ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ ἀνετώτερον ξενοδοχεῖον τῶν Ἀθηνῶν—ἀν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, μοὶ ὑπέδειξε τὸ τοῦ Πολυζώη—καὶ ἐν ᾧ μετέβαινον ἐκεῖ, εἶδον βαδίζοντα πεζῇ τὸν Νικόλαον Πρασακάκην, ὃν εἶχον γνωρίσῃ εἰς Σῦρον παῖς ὢν δήμαρχον Ἐρμουπόλεως καὶ ὅστις κατὰ τὸ 1854 ἦτο γερουσιαστής, καθ' ὅσον δὲ εἶχον ἀκούσῃ, μεγάλως ἐξετιμᾶτο ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος.

Ἐκτὸς τῆς εὐφυΐας, δι' ἧς ἦτο ἐκ φύσεως πεπρωτισμένος, εἶχε καὶ τὸ ἦθος ἀγαθώτατον καὶ λίαν εὐπροσήγορον, ἦτο δὲ καὶ ἐκ τῶν στενῶν φίλων τοῦ πατρός μου.

Ἄμα τὸν εἶδον, διέταξα τὸν ἀμαξᾶν νὰ σταματήσῃ καί, κατελθὼν τῆς ἀμάξης, ἔσπευσα πρὸς αὐτόν. Ἐκεῖνος δὲ ἀμέσως, ἀναγνωρίσας με, μὲ κατησπάσθη καί, ἀφ' οὗ μὲ ἠρώτησεν ἐν ὀλίγοις, τῷ ἐξήγησα τὸν λόγον, ὅστις μὲ ἔφερεν εἰς Ἀθήνας, καὶ ὅστις μοὶ ὑπηγόρευσεν αὐθημερόν νὰ ἐξακολουθήσω τὸ ταξίδιον διὰ Σῦρον, δὲν ἠνέχθη τὴν μετάβασίν μου εἰς ξενοδοχεῖον, ἀλλ' ἐπέμεινε, καὶ ἐγώ, ἐννοεῖται, εὐχαρίστως ἐδέχθην τὴν εἰς τὸν οἶκόν του φιλοξενίαν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ὡς καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ ἐπίσκεψιν τῶν περιεργωτέρων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἣν ἀμέσως ἐπεχειρήσαμεν, μεταβάντες εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὴν ἐν αὐτῷ Βιβλιοθήκην ὡς καὶ εἰς τὴν Βουλὴν καὶ τὴν Γερουσίαν.

Τῶν δύο τελευταίων ἢ ἐντύπωσις ὁμολογῶ ὅτι ἦτο μετριωτάτη, ὄχι μόνον ἔνεκα τοῦ λίαν πενιχροῦ τῆς οἰκοδομῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης ἀκαθαρσίας καὶ ἀκαταστασίας ἐν πᾶσιν. Ἡμεῖς οἱ κάτοικοι τῆς Τουρκίας ἠκούομεν Βουλὴν, Γερουσίαν κλπ. καὶ ἐφантаζόμεθα, ὅτι τὸ περιέχον τοὺς πρωτεύοντας ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰς γνώσεις καὶ τὴν μόρφωσιν—μόνον δὲ τοιούτους ἠδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τοὺς Βουλευτὰς καὶ Γερουσιαστὰς—τὸ περιέχον, λέγω, ἔπρεπε νὰ εἶναι μεγαλοπρεπέστατον, ἀλλ' ἄλλη δυστυχῶς ἦτο ἡ πραγματικότης. Τὴν ἐντύπωσίν μου ταύτην ἐξέφρασα τῷ Πρασάκῃ, ὅστις ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν του καὶ συντομώτατα μοὶ ἀπεκρίθη «στραβὰ αὐλάκια καὶ ἴσια ἀγγούρια», παροιμία Χιακῆ, σημαίνουσα ὅτι δὲν βλάπτει τὸ ἄτεχνον περιέχον, ἀρκεῖ τὸ περιεχόμενον νὰ εἶναι ἔντεχνον καὶ ν' ἀποδίδῃ ἢ ἐργασία τοῦ καρποῦς καλοῦς.

Ἐκ τῶν ὑστέρων ὅμως δυστυχῶς ἀπεδείχθη—κατὰ τὸ 1862—ὅτι ἐκ τῆς Βουλῆς ἐκείνης καὶ τῆς Γερουσίας οὔτε ἀγγούρια ἴσια δὲν παρήχθησαν.

Ἐπρογευματίσα, ἐννοεῖται, παρὰ τῷ Πρασάκῃ καί, πρὶν ἢ τὸν ἀποχαιρετίσω, ἐζήτησα τὰς συμβουλὰς καὶ τὴν συνδρομὴν του πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τοῦ ταξιδίου μου. Μοὶ τὰς ἔδωκε, προσθέσας μοι, ἂν λάβω ἀνάγκην τῆς ἐπεμβάσεώς του παρὰ τινι τῶν ἐν Σύρῳ προξένων, νὰ τῷ γράψω ἀμέσως, μὲ ἐνεθάρρυνε δὲ περὶ τῆς ἐπιτυχίας καὶ μοὶ ἀφήρεσεν ἐν γένει τὴν ἀποθάρρυνσιν καὶ δυσθυμίαν, ἣν μοὶ εἶχεν ἐμπνεύσει ἢ παρὰ τῷ Σ. Δεκόζη Βούρῳ ἐπίσκεψίς μου.

Τὴν ἐπιούσαν λίαν πρῶτ' ἀπεβιβαζόμεν εἰς Σῦρον

καὶ ἐνηγκαλιζόμενην τοὺς γονεῖς μου. Εὐλήπτος εἶναι ἡ χαρὰ μου καὶ ἡ τῶν γονέων μου. Εἶχον ἀπέλθῃ παῖς καὶ ἐπέστρεφον νέος· εἶχον ἀναχωρήσῃ πρὸς θήραν σταδίου, δι' ὃ παρὰ τῶν γονέων μου δὲν ἤμην προσωρισμένος καὶ ἐπεχείρουν σχεδὸν παρὰ τὴν ἔγκρισίν των, ἐπέστρεφον δὲ ἐστεμμένος ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας, δηλαδὴ μεγαλέμπορος, καὶ ὄχι πλούσιος ἀκόμη, ἀλλ' ἀνεξάρτητος, κατέχων ἐν γένει ἐπίζηλον κοινωνικὴν θέσιν καὶ καλὸς γαμβρός.

Ἡ πρώτη ἡμέρα διήλθεν εἰς τρυφερότητας καὶ ἐπισκέψεις οἰκογενειῶν φιλικωτάτων καὶ τὴν ἐπιούσαν ἤρχισα τὰ διαβήματα παρὰ τοῖς προξένοις. Εὐτυχῶς ἀπὸ τῶν πρώτων διαβημάτων ἐνεθαρρύνθην περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐπιδιωκομένου, διότι ὁ πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς, τυγχάνων ἀρχαῖος διδάσκαλός μου τῆς Ἀγγλικῆς, ὁ Χρῆστος Εὐαγγελίδης, ἀμέσως μοὶ ὑπεσχέθη ἐν διαβατήριον *de protégé*. Ἀλλά, τὸ οὐσιωδέστερον, ὁ πρόξενος τῶν Κάτω Χωρῶν Μ. Σαλβάγος, μοὶ εἶπεν ὅτι ἔχει εἰς Μύκονον συνάδελφον φίλον του, ἐπίσης πρόξενον τῶν Κάτω Χωρῶν, Ἰωσήφ Κορδῖαν ὀνόματι, ὅστις, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πολέμου τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας διατελῶν πρόξενος ἐκεῖ, εἶχε λάβῃ ἄδειαν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησίν του νὰ χορηγῇ διαβατήρια εἰς Ἑλληνας μεταβαίνοντας εἰς τὴν Τουρκίαν, τῆς Κυβερνήσεώς του δὲ λησμονησάσης, ἔνεκα βεβαίως τῆς ἀσημότητός του, νὰ τῷ ἀφαιρέσῃ τὴν ἄδειαν ἐκείνην, οὗτος δύναται νὰ μοὶ δώσῃ διαβατήριον ἐν τάξει καὶ ὅτι ἀναλαμβάνει νὰ τῷ γράψῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

Ὁ πατήρ μου ἔτυχεν ἄλλοτε μεταβὰς εἰς Μύκονον νὰ γνωρίζῃ τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος πρόξενον, μετέβη ὄθεν εἰς Μύκονον καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔλαβον διαβατήριον γνησίου ὑπηκόου Ὀλλανδοῦ συντροφευμένον καὶ μετὰ βαπτιστικοῦ, βεβαιοῦντος ὅτι ἐγεννήθην εἰς Μύκονον ἐκ γονέων ὑπηκόων Ὀλλανδῶν!

Ὑπάρχει ἀκόμη τὸ διαβατήριον αὐτὸ μεταξὺ τῶν ἐγγράφων μου καὶ τὸ ἐφύλαξα ὄχι μόνον ὡς ἐνθύμιον τοῦ ἐπεισοδίου ἐκείνου τοῦ βίου μου, ἀλλ' ὡς ἀντικείμενον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ περιεργον χειροτεχνηθὲν ἐν Μυκόνῳ.

Οὕτω, νομίζων ὅτι εἶμαι ἐντελῶς ἐν τάξει, ἀνεχώρησα μεταβαίνων εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατὰ συμβουλήν δὲ τοῦ Σαλβάγου, ὅστις ἐπεθεώρησε τὸ περίφημον ἐκεῖνο διαβατήριον, μετέβην πρῶτον εἰς Σμύρνην, ὅπως καὶ ἐκεῖ ἐπιθεωρήσω τὸ διαβατήριον διὰ Κωνσταντινούπολιν, τοῦ ἐκεῖ Προξενείου ὄντος Γενικοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν ἔχοντος μεῖζον κῦρος.

Εἰς Σμύρνην ὅμως ἤρχισαν τὰ πράγματα νὰ σκουραίνουν. Ὁ ἐκεῖ γενικὸς πρόξενος Van Lennep, γέρον ἰδιότροπος καὶ ἀπότομος, ἅμα ἔλαβεν ἀνὰ χειρας τὸ διαβατήριον, μοὶ τὸ ἐπέστρεψε περιφρονητικῶς καὶ μοὶ εἶπεν Ἑλληνιστί:

— Πήγαινε νὰ πάρῃς ὀπίσω τοὺς παράδες ποῦ ἔδωκες!

Ἐξῆλθον τοῦ προξενείου κατατεθορυβημένος καὶ μετέβην παρὰ τῷ ἀνταποκριτῇ μου ἐν Σμύρνη Δ. Μεταξᾶ ζητῶν τὴν συνδρομὴν καὶ συμβουλήν του. Ἐτρεξεν αὐτὸς δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσεν.

Τότε ἐνεθυμήθην ὅτι ὡς καταφύγιον εἶχον καὶ τὸ προσωρινὸν Ἀμερικανικὸν διαβατήριον (passavanti), τὸ ὁποῖον μοὶ εἶχε δώσῃ ὁ Χρῆστος Εὐαγγελίδης κατ' εὐθείαν διὰ Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀπεφάσισα νὰ κάμω χρῆσιν αὐτοῦ. Ἐμαθα συγχρόνως ἐν Σμύρῃ, ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχε σχηματισθῆ ἡ ὑπὸ τοῦ Τζοβάνη ἐπιτροπὴ διὰ τοὺς Ἑλληνας ὑπηκόους, ὥστε ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἐκινδύνευον ἐπιστρέφων νὰ ἀποδιωχθῶ, πρόσθετες ὅτι καὶ τὸν Τζοβάνην ἐγνώριζον ἀπὸ χρόνου μακροῦ.

Φθάσας εἰς Κωνσταντινούπολιν μετέβην ἀμέσως εἰς τὴν Ὁλλανδικὴν Πρεσβείαν, ἐν ἣ ἦτο ἐγκατεστημένον καὶ τὸ Γενικὸν Προξενεῖον, ὁ δὲ Γενικὸς Πρόξενος τότε κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἐξετέλει χρῆμα ἐπιτετραμμένου τὰ τῆς Πρεσβείας.

Δὲν ἐνθυμοῦμαι ταύτην τὴν στιγμὴν τὸ ὄνομά του, ἦτο ὅμως ἄνθρωπος εὐπροσήγορος καὶ ἀγαθός, ὡς ἄλλως τε ὅλοι οἱ μετέπειτα πρέσβεις καὶ γενικοὶ πρόξενοι καὶ γραμματεῖς τῆς αὐτῆς Πρεσβείας, οὓς κατόπιν ἐγνώρισα.

Ἐμειδίασεν, ἰδὼν τὸ περίφημον διαβατήριον, καὶ χωρὶς πολλὰς περιστροφὰς μοὶ εἶπε :

— Πολίτην Ὁλλανδὸν δὲν δύναμαι νὰ σᾶς ἀναγνωρίσω, διότι quand même ὀφείλετε νὰ μεταβῆτε εἰς Ὁλλανδίαν διὰ νὰ δώσετε τὸν ὄρκον τοῦ πολίτου! Ἄλλ' ἐν τούτοις, ἕως ὅτου νὰ τὸ πράξετε, προθύμως θὰ σᾶς ἀνεγνώριζον ὡς προστατευόμενον καὶ ἔτι πλέον, διότι ἔχω ἀνάγκην τοιούτων ὡς ὑμᾶς ἐμπόρων, οἵτινες ν' ἀντιπροσωπεύουν ἀξιοπρεπῶς τὴν Πρεσβείαν

εἰς τὰ Προξενικὰ δικαστήρια καὶ εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν ἔμποροδικεῖον ὡς Πάρεδροι δικασταί. Ἄλλ' ὁμολογεῖτε, ὅτι πρὸ δεκαπέντε ἡμερῶν ἤσθε γνωστὸς ὡς ὑπήκοος Ἑλλήν, καί, ἂν ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις δὲν σᾶς ἀναγνωρίσῃ, ἐγὼ βεβαίως δὲν δύναμαι ἐπὶ τοιαύτης ὄχι πολὺ στερεᾶς ὑποθέσεως ν' ἀνοίξω ζήτημα διπλωματικὸν μὲ τὴν Τουρκίαν.

Πλήρης χαρᾶς καὶ πεποιθήσεως τῷ εἶπον :

— Δώσατέ μοι τὸ διαβατήριόν μου ἐν τάξει καὶ ἐγὼ ἀναλαμβάνω ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν νὰ σᾶς τὸ παρουσιάσω ἐπικυρωμένον δεόντως ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Ἀρχῆς.

Συνήνεσε καὶ τὴν ἐπιούσαν κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν τῷ παρουσίασα τὸ διαβατήριόν μου, ἄρμοδίως ἐπικυρωμένον.

— Χαίρω, μοὶ εἶπεν, ἔχων ἓνα προστατευόμενον ἰσχυρότερον ἀπὸ ἐμὲ αὐτὸν τὸν ἐπίσημον Γενικὸν Πρόξενον καὶ Ἐπιτετραμμένον.

Ἐννοεῖται, ὅτι καὶ ἡ Τουρκικὴ Ἀρχὴ ἦτο φιλίως πρὸς ἐμὲ διατεθειμένη καὶ εὐκαιρίαν ἐζήτηε νὰ μοὶ φανῇ εὐχάριστος.

Ὁ Σιὸρ Στρατῆς ἐναγωνίως περιέμενε τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ὑπηκοότητός μου, καὶ ἐννοεῖται ὅτι ἔμεινε λίαν εὐχαριστημένος ἐκ τῆς ἀγγελίας μου περὶ τῆς ῥηθείσης λύσεως.

Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ του μετέβη εἰς τὸ Τζοβαὲρ μπεζεστένι καὶ ἠγόρασεν ἀδαμαντοκόλλητον βραχιόλιον ἀνατολικοῦ ῥυθμοῦ, ὃ ἐπέμεινε νὰ προσφέρω ὡς δῶρον εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Γενικοῦ Προξένου.

Πᾶς φόβος περὶ ζημίας ἔνεκα τοῦ ἐπελθόντος πολέμου διεσκεδάσθη, ἀπ' ἐναντίας τὸ ἐμπόριον τῆς εἰσαγωγῆς ἀνυψώθη, ἔνεκα τῆς αὐξήσεως τῆς καταναλώσεως ὑπὸ τῶν πληρωμάτων τῶν στόλων καὶ τοῦ Ἀγγλογαλλικοῦ στρατοῦ, ὁ κόσμος δὲ ἦτο ἐν γένει εὐθυμος (τὰ περαιτέρω θέλω ἀφηγηθῆ κατόπιν). Ἐγὼ δὲ διεσκέδαζον ἴσως περισσότερον τοῦ δέοντος.

Διηρχόμεν τὸ θέρος εἰς τὴν νῆσον Πρίγκηπον, φιλοξενούμενος ὑπὸ τοῦ Σιὸρ Στρατῆ εἰς εὐρύχωρον οἰκίαν, ἣν εἶχεν ἐκεῖ οἰκοδομήσῃ καὶ ὅπου ἐτύγγανον ἀληθῶς υἱικῶν περιποιήσεων.

Ἐν τῇ ἀγαθότητι δὲ καὶ τῇ πρὸς ἐμὲ ἀγάπῃ του ὅχι μόνον δὲν με ἀπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ κάπως ἠρέσκετο βλέπων με διασκεδάζοντα με τὴν καρδίαν μου.

Κατ' Αύγουστον τοῦ ἔτους ἐκείνου εἶχε τελέση τοὺς γάμους του ὁ Κωνσταντῖνος Λασκαρίδης (φίλος μου ἐξ Ἄνδρου, μαθητεύσας παρὰ τῷ Θεοφίλῳ Καΐρη), μετὰ τινος κόρης Φάχρη, ὀρφανῆς πατρός, ἀλλ' ἐχούσης μητέρα καὶ ἀδελφοὺς μεγαλεμπόρους, μεθ' ὧν συνεδεόμην, ἐσκέφθην δὲ μετὰ τριῶν ἄλλων νέων ἐπίσης φίλων τῶν νεονύμφων νὰ καλέσωμεν τὸν Λασκαρίδην καὶ τοὺς νέους συγγενεῖς του εἰς συμπόσιον, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Τὸ συμπόσιον ὀργανώθη πολυτελέστατον ἐν τῷ κέντρῳ τῆς νήσου Πριγκήπου εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Πλατάνου. Ἐννοεῖται ὅτι ἐπαιάνιζε μουσικὴ καὶ οἱ οἶνοι πάσης παραγωγῆς τῆς Δύσεως ἔρρεον εἰς τὰ κύπελλα λίαν ἀφθόνως. Ἐκτὸς τῶν συνδαιτυμόνων, ἐπειδὴ, ὡς εἶπον, τὸ γεῦμα ἐδίδετο ἐν πλήρει πλατεῖᾳ τῆς νήσου, προσεκαλεῖτο καὶ πᾶς φίλος διαβάτης διὰ νὰ κενωθῆ ἐν ποτήριον εἰς τὴν ὑγείαν του, οὕτως ὥστε ἡ εὐθυμία ἦτο μᾶλλον ὑπερβολικὴ, ἐσκεπτόμεθα δὲ πῶς καὶ ποῦ νὰ κατορθώσωμεν συνάθροισιν κυριῶν διὰ νὰ χορεύσωμεν, ὅποτε εἶδομεν παρουσιαζομένην ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεὸν τὴν Σμαράγδαν Νικολάου Χατζῆ Φωτίου.

Ἡ κυρία αὕτη ἦτο ὠραία καὶ λίαν φιλόξενος, συνάμα δὲ σύζυγος ἀνδρὸς θεωρουμένου τότε ἐκ τῶν εὐπορωτέρων ἐμπόρων. Οὗτος ἦτο ἀδελφὸς τοῦ ἐν Ὀδησσῶ ἐκρωσισθέντος καὶ μετονομασθέντος Παπούδωφ καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπεδέχθη καὶ ὁ υἱὸς του Δημήτριος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀδελφοῦ του Θεοδοσίου Χατζῆ Φωτίου ὀνόματι Ἀριστείδης, ἤδη ἀπὸ ἐτῶν ἐγκατεστημένος εἰς Ἀθήνας.

Ἐπιμένω εἰς τὰς λεπτομερείας περὶ Νικολάου Χατζῆ Φωτίου καὶ τῆς συζύγου του, διότι εἰς τὸν οἶκον αὐτῶν συνεχέστατα ἐδίδοντο διασκεδάσεις καὶ χοροὶ καὶ δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ ἐκείνῳ ἐκ τῶν πρώτων ἐγένετο ἡ εἴσοδος μου εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν κοινωνίαν καὶ διήλθον ἑσπέρας διασκεδαστικωτάτας καὶ εὐφροσύνας.

Ἡ Κοκκώνα Σμαραγδίτσα (οὕτως ἦτο γνωστὴ) ἦτο τύπος καλῆς συζύγου καὶ μητρος, ἄνευ προσποιήσεων ὅμως, ἔχουσα τὸ ὕφος ἐλευθεριάζον· ἅμα ἤκουσε τὴν ἐπιθυμίαν μας περὶ χοροῦ:

— Ἐλᾶτε σ' ἐμᾶς, μᾶς λέγει.

Καὶ ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον· ἐκινήσαμεν.

Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγης ὥρας ἀπὸ τῆς παρὰ τῆ Κοκκώνα Σμαραγδίτσα ἀφίξεώς μας, προσῆλθον ὅλαι αἱ ἐν Πριγκήπῳ διατρίβουσαι οἰκογένειαι καὶ ὁ χορὸς «ἐκόρωσεν», ὡς λέγουν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἡ Κοκκώνα Σμαραγδίτσα ἦτο σύζυγος τοῦ Χατζῆ Φωτίου εἰς δεύτερον γάμον, ἐκ δὲ τοῦ πρώτου γάμου του οὗτος εἶχεν υἱὸν ὀνόματι Δημήτριον, νεώτατον νυμφευθέντα κόρην Ἡλιάδου ἐξ Ἰσμαηλίου, νομίζω,

Λιοῦμπαν (ῥωσικὸν ὄνομα σημαῖνον «Ἀγάπη») ὀνομαζομένην. Αὐτὴ «ἐβάλσιζεν» ἄριστα, καὶ εἰς τοὺς χορούς, ὅπου συνηντώμεθα συνεχῶς, ἔχορεύομεν πάντοτε τὸ «βάλς» φαίνεται μετ' ἐπιτυχίας, ὀφειλομένης ὁμως μᾶλλον εἰς τὴν χορεύτριαν.

Ἐγὼ κατ' ἐκείνην τὴν ἐσπέραν, ἔνεκα τῆς πολυποσίας, ἀπέφευγον τὸ «βάλς», ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ μὴ καλέσω δι' «ἓνα γῦρον» τὴν Λιοῦμπαν καὶ οὐδ' ἐγὼ δὲν ἠξεύρω πῶς ἔπεσα οἰκτροῶς, παρασύρας τὴν συγχορεύτριά μου.

Ἦτο ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν τοιοῦτό τι μοὶ συνέβαινε, καὶ περιττὸν νὰ εἶπω πόσον «ἐντροπιάσθηκα». Εὐτυχῶς οὐτ' ἐγὼ οὔτε ἡ συγχορεύτριά μου ἐπάθομεν, καὶ αὐτὴ μάλιστα προσεπάθει νὰ μὲ πείσῃ, ὅτι τὸ πέσιμον εἰς τὸν χορὸν δὲν εἶναι τι ἔκτακτον, ἀλλ' ἐγὼ ὁ δεισιδαίμων εἶχον καὶ ἄλλην αἰτίαν δυσαρρεσκείας διὰ τὸ πάθημα: τὸ ἐθεώρησα κακὸν οἰωνόν, καὶ πρᾶγμα παράδοξον, δὲν ἠπατώμην.... Φαίνεται ὅτι ὁ δεισιδαίμων καὶ τὴν παθαίνει ὅπωςδῆποτε τρίτην φορὰν τὰ ὄνειρα καὶ αἱ προαισθήσεις δὲν μὲ ἠπάτων.

Ἦτο μόλις πρώτη ὥρα τῆς πρωΐας καὶ βλέπω πρὸς ἐμὲ ἐρχόμενον ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης τὸν Σιὸρ Στρατῆν καὶ λέγοντά μοι:

— Δὲν εἶναι ὥρα, Ἀνδρῖκο, νὰ πᾶμε νὰ κοιμηθοῦμε; αὔριον εἶναι δευτέρα, ἡμέρα δουλειᾶς καὶ τὸ βαπόρι φεύγει, ὡς ξεύρεις, εἰς τὰς 7 1/2.

Ὅλως παράδοξος μοὶ ἐφάνη ἡ διὰ πρώτην φορὰν ἀποτεينوμένη μοι ὑπὸ τοῦ Σιὸρ Στρατῆ τοιαύτη παρατήρησις, ἐν ᾧ ἄλλοτε καὶ βραδύτερον συνέπιπτε νὰ

ἐπιστρέφω, καὶ αὐτὸς, ὡς εἶπον, δὲν ἀπεδοκίμαζε τὰς νεανικὰς μου διασκεδάσεις, ἔστω καὶ παρεκτροπῆς μορφὴν ἂν εἶχον. Μ' ὅλον τοῦτο μετὰ τοῦ προσήκοντος αὐτῷ σεβασμοῦ τῷ εἶπον :

— Βεβαίως ὦρα εἶναι, πηγαίνωμεν.

Οὕτως ἐπορεύθημεν εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τὸ πρῶτ' ἐπιβιβασθέντες τοῦ μόνου τότε ἀτμοπλοίου τοῦ ἐκτελοῦντος πλοῦς ἡμερησίους μεταξὺ Πριγκηπονήσων καὶ Γαλατᾶ (τὸ ταξίδιον οὕτω διήρκει κατ' ἐλάχιστον δύο ὥρας) μετέβημεν εἰς τὸ γραφεῖον.

Ὁ Σιὸρ Στρατῆς ἐκείνην τὴν ἡμέραν δὲν μετέβη κατὰ τὴν συνήθειάν του εἰς τὸ Σταμπούλ, εἰς τὸ ἐκεῖ γραφεῖον· ἀφ' ἑτέρου μοὶ ἐφαίνετο ἀνήσυχος καὶ ἐπανειλημμένως μὲ ἠρώτα, ἂν ἔχω κατεπείγουσαν ἐργασίαν καὶ προσέθετεν : «ἀφησε δι' αὐριον ὅ,τι ἡμπορεῖς νὰ ἀφήσης». Ἐνόησα ὅτι «κάτι τρέχει», ἀλλὰ καὶ δὲν ἤθελον νὰ τὸν προκαλέσω εἰς ἐξηγήσεις, ὅπερ διέβλεπον ὅτι ἐπεθύμει. Τέλος, περὶ τὴν μεσημβρίαν μ' ἐκάλεσε κατὰ μέρος καὶ μετὰ πολλὰς περιστροφὰς καὶ νοουθεσίας περὶ θάρονους καὶ χριστιανικῆς ὑπομονῆς, μοὶ ἀνήγγειλε τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ μου ἐπελθόντα αἰφνιδίως.

Περιπτὸν νὰ περιγράψω ὁποῖαν μοὶ ἐπέφερε θλίψιν ἢ ὡς κεραυνὸς ἐπιπεσοῦσα ἀγγελία· ἀρκεῖ νὰ εἶπω, ὅτι ἦτο ἡ πρώτη πραγματικὴ θλίψις, ἣν ἐδοκίμαζον κατὰ τὸν ἕως τότε βίον μου, διότι ἡ πατρικὴ μου οἰκογένεια ἦτο, ὡς εἶπον, ὀλιγάριθμος καὶ δὲν ὑπέκειτο εἰς θανάτους, οἳοι φυσικῶς συμβαίνουσιν ἐν πολυαριθμοῖς οἰκογενείαις, οὔτε στενοῦς, ὡς εἴρηται, συγγε-

νεῖς εἶχε, τῶν ὁποίων ὁ θάνατος νὰ συνεπιφέρει οἰκογενειακὸν πένθος· ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἐκείνου εἶχον θεμελιώση ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα τοῦ μέλλοντος ἐμοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας μας.

Ἐκεῖνος ἦτο κατασκευῆς ἰσχυρᾶς, πελώριος τὸ ἀνάστημα καὶ ἀναλόγως εὐσαρκος καὶ ἔχαιρεν ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ὑγείαν πλήρη. Συνεχῶς μοὶ ἐπανελάμβανε κατὰ τὴν ἐκ Γαλλίας ἐπιστροφὴν του, ὅτι ἐπὶ ἔξαετίαν, καθ' ἣν ἔμεινε ἐκεῖ σπουδάζων, οὐδέποτε ἠσθένησε καὶ πολλάκις, ὅτε ἐτύγγανε νὰ τῷ παρατηρῶ ὅτι καταχρᾶται τῆς ὑγείας του, μοὶ ἔλεγε: «Μὴ φροντίξης· τοιαῦται κατασκευαὶ φθάνουν τοῦλάχιστον τὰ ἑκατὸν ἔτη».

Ἐγὼ ἀπ' ἐναντίας ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἤμην ἀσθενικὸς καὶ ἔφηβος ὢν ἐπίσης, ἐξηκολούθουν δὲ καὶ κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν διηνεκῶς νὰ ὑποφέρω ὅτε μὲν ἀπὸ τοῦτο ὅτε δὲ ἀπ' ἐκεῖνο τὸ πάθημα. Εἰργαζόμενην ὑπερβολικῶς καὶ ἐν πᾶσι συνάμα κατεχρώμην τοῦ βίου καὶ οὐδεμίαν μὲν ὀργανικὴν πάθησιν εἶχον ὑποστῆ, ἀλλ' ἐφοβούμην ὅτι, προϊούσης τῆς ἡλικίας, δὲν θέλω ἀνθέξῃ, οὕτως ὥστε εἶχον ἀποφασίση οὐδέποτε νὰ νυμφευθῶ, ἀπ' ἐναντίας νὰ ἐπιταχύνω τὸν γάμον ἐκείνου, ὅστις ἤθελε πολλαπλασιάσῃ τοὺς βλαστοὺς τῆς οἰκογενείας θαλεροὺς καὶ εὐρώστους, ἐμοῦ ἐργαζομένου, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἤθελεν εὐδοκήσῃ, ὑπὲρ αὐτῶν.

Γάμον τῷ συνίστων ἐπανειλημμένως γράφων, καὶ εὐτυχῶς ὄχι μόνον δὲν μοὶ ἀντέλεγεν, ἀλλὰ μὲ ἐβεβαίον τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν του, φρονῶν ὅτι εἰς τὸ

ἐπάγγελμα τοῦ ἱατροῦ ὁ γάμος εἶναι ἀναγκαῖος· ὀλίγας ἐβδομάδας μάλιστα πρὸ τῆς ἐπελθούσης καταστροφῆς, μοὶ ἔγραφεν ὅτι συντόμως θέλει μοὶ δώσῃ εὐχάριστον τοιαύτην ἀγγελίαν, διότι εἶχεν ἐκλέξῃ εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη Ἑλληνίδα ἀξιόλογον τό τε ἦθος καὶ τὸ κάλλος καὶ μικραὶ δυσκολίαι μόνον ἐπρόκειτο νὰ ἐξομαλυνθῶσι πρὸ τῆς συντελέσεως τοῦ συνοικεσίου ἐκείνου. Ἄλλ' ἐπέπρωτο ἐγὼ νὰ ἐπιζήσω ἐκείνου καὶ νὰ νυμφευθῶ μὲν, ἔστω καὶ κάπως παρῆλιξ, ἀλλὰ νὰ μὴ ἀποκτήσω τέκνα ἐκ τοῦ ἄλλως τε εὐτυχοῦς γάμου μου. «Ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ θεὸς κελεύει». Γενηθῆτω τὸ θέλημα τοῦ Ὑψίστου.

Μετὰ τοὺς κλαυθμοὺς καὶ ὀδυρμοὺς μου καὶ τὰς ἀπελπιστικὰς ἀποφάσεις τῆς πρώτης στιγμῆς τοῦ πόνου, ὡς πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐγὼ κάπως συνῆλθον καὶ ἐφρόντισα νὰ μάθω τὰ αἷτια τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ μου. Ἐμαθον ὅτι τρεῖς ἡμέρας πρὸ τούτου εἶχε προσκληθῆ εἰς πρόγευμα παρὰ τινων συναδέλφων ὑπαίθριον εἰς τὸν κῆπον τὸν παρὰ τὴν πόλιν καλούμενον «Χερεστέου», ὅτι ἀποχωρήσας τοῦ προγεύματος τῇ αὐτῇ ἑσπέρα ἠσθένησε βαρέως, ἔμεινε δύο ἡμέρας μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου καὶ τῇ τρίτῃ ἀπεβίωσε. Κατὰ τὰς πληροφορίας πολλῶν ἢ ἀσθενειὰ του διεγνώσθη ὡς κακοήθης πυρετός.

Διеспάρη καὶ ἡ φήμη, ἣν δὲν ἐτόλμησα ποτὲ νὰ παραδεχθῶ, ὅτι κατὰ τὸ πρόγευμα ἐκεῖνο ἐδηλητηριάσθη ἐκ φθόνου, διότι πράγματι ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του παρηγκώνισε πάντας τοὺς τότε ἐκεῖ ὑπάρχοντας ἱατρούς, ὅπερ, καθ' ἃ μοὶ ἔγραφε, δὲν ἦτο καὶ πολὺ

δύσκολον ἔνεκα τῆς ἡμιμαθείας τῶν ἐκεῖ τότε ἐγκατεστημένων ἰατρῶν, τῶν πλείστων περιμαζευμάτων τῆς Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας, ὧν ἔγεμε τότε ἡ Ἀνατολή. Εἶχεν ἀμέσως διορισθῆ ἀρχίατρος τοῦ Νοσοκομείου τῆς πόλεως, εἶχε προσελκύσῃ τὴν πελατεῖαν ὅλης σχεδὸν τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας, εἰς τρόπον ὥστε ἐν διαστήματι τριῶν ἐτῶν ἐγκατεστάθη πολυτελῶς καὶ πολυδάπανον βίον διῆγεν, οἷον ἄλλως τε ἠγάπα ἀνέκαθεν, συντηρῶν ἀμάξας, ἵππους καὶ τὰ παραπλήσια.

Εὐρέθησαν δὲ κατὰ τὸν θάνατόν του καὶ τινὰ μετροητὰ χρήματα.

Αἰτία ἄλλη φθόνου ὑπῆρξεν ἡ θεραπεία, ἣν ἐπέτυχεν Ρώσου τινὸς στρατηγοῦ, πληγωθέντος κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, καὶ τοῦ ὁποίου τὸν πόδα ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἰατροὶ Ρῶσοι καὶ μὴ προετίθεντο ν' ἀποκόψουν, ὃ δὲ ἀδελφός μου προσκληθεὶς ἀνέστειλε τὴν ἐγχείρησιν, ἐγγυηθεὶς ἄλλως τὴν θεραπείαν, ὃ καὶ ἐγένετο, καὶ ἠξιώθη ἔνεκα τούτου τῆς ἀπονομῆς τοῦ παρασήμου τῆς Ἁγίας Ἄννης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας.

Σήμερον ἡ σημασία τῶν παρασήμων οὐσιωδῶς ἐμειώθη, κατὰ τοὺς τότε ὅμως χρόνους εἶχον μεγίστην.

Ἐφρόντισα νὰ ἐπιτεθῆ τοῦ τάφου του πλάξ μαρμαρίνη, λαξευθεῖσα ἐν Σύρῳ καὶ μεταφερθεῖσα ἐκεῖ, φέρουσα καὶ ἐπιτύμβιον στιχουργηθὲν ὑπὸ τοῦ φίλου μου Ἐμμανουὴλ Χαριλάου, τότε ὑπηρετοῦντος παρὰ τῷ ἐν Μασσαλία καταστήματι «Π. Ροδοκανάκη καὶ Σ^α», ἀλλ' ἐπιδίδοντος μᾶλλον εἰς τὴν μικρὰν φιλολογίαν καὶ τὴν ποίησιν, κυρίως τὴν σατυρικὴν.

Τὸ ἐπιτύμβιον εἶχεν οὕτω :

Νεότητα καὶ κάλλος καὶ ἐπιστήμης πλοῦτον
κατέβαλε μὲ μίαν ὁ θάνατος πληγὴν,
καὶ πόρρωθεν κομίζει ἐπὶ τὸν τάφον τοῦτον
πατρίδος καὶ γονέων θρηνούντων οἰμωγὴν.
Βλαστὸς Ἑλλάδος θάλλων ἐπὶ ἐδάφους φίλου, (τότε!)
παρήγορος καμνόντων προσῆλθεν ἰατρός,
ἀλλ' ἑαυτὸν τοῖς ἄλλοις παρέχων μετὰ ζήλου
ἀπώλετο ὁ τάλας Γεώργιος Συγγρός.
Ἐπὶ ἀφετηρίας τρισευκλεοῦς σταδίου
Μονάρχου ὀρθοδόξου ἀπήλαυε τιμάς,
ἀλλ' οἴμοι φειδομένως μετρά τοιούτου βίου
ἢ Μοῖρα τὰς στιγμάς!

Μετά τινας ἡμέρας ἀπὸ τῆς συμφορᾶς μου ἐκείνης
κᾶπως εἶχον συνέλθῃ, ἀλλ' ἐπαναλαμβάνω, ὅτι ἐπὶ
ἔτη πολλὰ δὲν ἠδυνάμην τὴν ἐπέτειον τοῦ Ἁγίου
Γεωργίου νὰ μὴ κλαύσω καὶ ἀκόμη σήμερον, μετὰ
παρέλευσιν τεσσαράκοντα ἐτῶν καὶ πλέον, αἰσθάνομαι
τοὺς πόνους τῆς πληγῆς ἐκείνης.

Μετά εἴκοσι περίπου ἔτη ἔκτοτε ἔτυχε ν' ἀπαντήσω
τὴν ἐκλεκτὴν του κόρην, ἕγγαμον πλέον καὶ μητέρα
ἐνηλίκων θυγατέρων, καὶ μετὰ συγκινήσεως τὴν ἐπλη-
σίασα καὶ μετὰ πόθου τῇ ἔθλιψα τὴν χεῖρα καὶ ἐξή-
τασα ἂν εἶναι εὐτυχῆς, ὅπως βεβαίως θὰ ἦτο ἂν ὁ
Θεὸς ἤθελε νὰ γίνῃ νύμφη μου.

Ἐγνώρισα μετὰ ταῦτα καὶ ἕγγάμους αὐτῆς θυγα-
τέρας καί, δῆθεν ἀστεϊζόμενος, ταῖς εἶπον, ὅτι παρ' ὀλί-
γον καὶ θὰ ἦσαν ἀνεψιαί μου. Ἄλλ' ἐνδομύχως πάν-
τοτε ἔλυπούμην, διατί ὁ Θεὸς νὰ μὴν ἐπιτρέψῃ νὰ τὰς
ἔχω ἀνεψιάς!...

Τὴν εἰκόνα τοῦ ἀδελφοῦ μου διατηρῶ ἀπὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἐν τῷ γραφείῳ μου καί, ἄνευ ὑπερβολῆς, σπανίως διέρχεται ἡμέρα χωρὶς νὰ τὴν ἀνενίσω σκεπτόμενος.

Κριμα, κριμα νὰ μὴ ζῆ καὶ μὲ καμαρώνη καὶ τὸν καμαρώνω! Εἶπον: νὰ μὲ καμαρώνη, διότι κατὰ τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ διαμονὴν του, ἐνῶ ἐγὼ ἐθαύμαζον τὰς ἐπιτυχίας καὶ τὰς προόδους του καὶ σὺν ἐμοὶ ὅλοι οἱ φίλοι καὶ γνώριμοι οἱ μεταβαίνοντες εἰς Βουκουρέστιον, οὗτοι ἐκάστοτε ἐπιστρέφοντες μοὶ ἐπανελάμβανον, ὅτι ἐκεῖνος τοῖς ἔλεγεν:

— Τοῦ Ἀνδρῖκου τὸ μέλλον εἶναι εὐρύ, τὸ ἰδικόν μου εἶναι σχετικῶς πολὺ μικρόν καὶ θὰ τὸ ἰδῆτε.

Ἄλλὰ δὲν εἶχον μόνον ἑμαυτὸν νὰ παρηγορήσω ἐπὶ τῇ ἀνεπανορθώτῳ ἀπωλείᾳ τοῦ ἀδελφοῦ μου, εἶχον νὰ παρηγορήσω καὶ τοὺς γονεῖς μου, διότι μάλιστα τὰ κατ' αὐτούς, καὶ ἄνευ τῆς συμφορᾶς αὐτῆς, δὲν ἦσαν ὁμαλά.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ θέρους τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1854 ἡ νόσος χολέρα εἶχεν ἐνσκήψη ἐν Σύρῳ ὀρμητικῆ, καὶ ἡ μήτηρ μου ὄχι μόνον ἐφοβεῖτο τὴν νόσον, ἀλλὰ καὶ νομίζω ὅτι ὠφελεῖτο αὐτῆς, ὅπως ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπεδίωκεν ἀπὸ χρόνου μακροῦ, τῆς μεταναστεύσεως αὐτῆς καὶ τοῦ πατρός μου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ συμβιώσεως μετ' ἐμοῦ.

Δικαίως ἴσως ἡ μήτηρ μου παρετήρει τῷ πατρί μου, ὅτι οὐδεὶς εὐλογος λόγος ὑπάρχει, μὴ ἔχοντες εἰμὴ δύο τέκνα, νὰ ζῶσιν ἐν Σύρῳ μακρὰν ἀμφοτέρων, ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠρέσκετο εἰς τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ ζωὴν ἢ μᾶλλον εἰς τὸ κλίμα αὐτοῦ, ἐπέμενε φρο-

νοῦσα, ὅτι πρέπει νὰ μεταβῶσιν εἰς Κωνσταντινούπο-
λιν παρ' ἐμοί.

Ὁ πατήρ μου ἀπ' ἐναντίας ὑπεστήριζεν, ὅτι οἱ γονεῖς
δὲν πρέπει νὰ φορτώνωνται τὰ τέκνα των καὶ τοῖς
γίνωνται ὄχληροὶ πολυειδῶς, ὅτι πρέπει ν' ἀποσύρων-
ται εἰς φωλεὰν ἡσυχον, ὅπου νὰ ζῶσι μακρὰν τῆς κοι-
νωνικῆς τύρβης, ἀφίνοντες εἰς τοὺς νέους τὰ νεανικὰ
καὶ φροντίζοντες κατὰ τὸν Κικέρωνα πῶς καλῶς νὰ
ἀποθάνωσι.

Ἴσως καὶ ὁ πατήρ μου εἶχε δίκαιον, λογιζομένης
καὶ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ὑπερβολικῆς διαφορᾶς τῆς
ἡλικίας, ἐπειδὴ ὁ πατήρ μου ἦτο κατὰ εἴκοσι καὶ ἓν
ἔτη πρεσβύτερος τῆς μητρός μου καί, ἀνεξαρτήτως
τούτου, τοῦ ὅλως ἀντιθέτου τῶν δύο χαρακτήρων.

Ὁ μὲν πατήρ μου ἦτο ἀνέκαθεν φίλος τῆς ὀλιγαρ-
κειᾶς καὶ αὐταρκειᾶς, ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν ἐπιδείξεων
οἰκιακῶν τε καὶ κοινωνικῶν, καὶ κατὰ συνέπειαν τῆς
πολυτελείας, ἦτο προσκεκολλημένος εἰς πᾶν πάτριον
καὶ ἔθιμον τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος, πολυετῆς
δὲ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ ταῖς μεγαλοπόλεσιν, ἐν αἷς
ἐξήσκησε τὸ ἐπάγγελμά του, διαμονή, οὔτε τὴν ἐλαχί-
στην ὄρεξιν πρὸς τὴν πολυτέλειαν τῷ ἀφύπνισεν, οὔτε
τὴν ἐλαχίστην ὅπως δήποτε φιλοδοξίαν ἄλλην ἢ νὰ
ἀναθρέψῃ τὰ τέκνα του ὅσον οἷόν τε βέλτιον, νὰ τοῖς
παράσχη οὔτω τὰ ὄπλα τοῦ ἀγῶνος περὶ ζωῆς, καὶ νὰ
τὰ ἴδῃ ἔπειτα νικῶντα κάπως ἐν αὐτῇ· νὰ τὰ βλέπῃ
ὅμως μακρόθεν καὶ ἐκ τῆς μετριόφρονος φωλεᾶς του.
Περίεργος ἐν τούτοις ἢ ἐπιθυμία του, τοῦ βλέπειν τὰ
τέκνα του μὴ ἔχοντα τὰς αὐτὰς καὶ ἐκεῖνος ἰδέας, καὶ

μεγάλως ἔχαιρον ἐπὶ τῇ προόδῳ, πλούτῳ καὶ ἀπονομῇ διακρίσεων εἰς ταῦτα.

— Αὐτοί, ἔλεγεν, εἶναι νέοι καὶ θὰ ζήσωσιν εἰς ἄλλους χρόνους ἢ ἡμεῖς καὶ δέον νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὰς ἰδέας, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα αὐτῆς, ἡμεῖς θὰ ἡμεῖθα ἀφρονες ἂν ἠθέλαμεν εἰς τὰ γεράματα νὰ μάθωμεν καινούργια γράμματα καὶ νὰ τοὺς ἐνοχλῶμεν.

Ἡ μήτηρ μου, ἀπ' ἐναντίας, τρέχουσα τὸ τεσσαρακοστὸν ἔβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας της, σχετικῶς ὅθεν μὴ εἰσέτι προβεβηκυῖα, εἶχε καὶ τὸν χαρακτήρα πολὺ διάφορον τοῦ πατρός μου, ἠρέσκετο εἰς πᾶν εἶδος ἐπιδεικτικῆς καὶ πολυτελοῦς βιώσεως, οἷον ὑποδοχάς, γεύματα, ἀμάξας, δαπανηρὰς ἐνδυμασίας, ἠγάπα ἐν γένει, κατὰ τὸ κοινῶς λεγόμενον, τὴν ζωὴν τοῦ μεγάλου κόσμου ἐν μεγαλοπόλει, καὶ κατὰ ταῦτα ὁμολογῶ, ὅτι τῇ ὁμοιάζομεν ἐγὼ τε καὶ ὁ ἀδελφός μου, ἴσως καὶ ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον, καὶ προησθάνετο, φαίνεται, ὅτι μετ' ἐμοῦ συζῶσα ἠθέλεν ἀποκτήσει ὅλα τὰ κατ' αὐτὴν προειρημένα ἀγαθὰ τοῦ βίου.

Οὕτως ἐχόντων τῶν διαθέσεων τῶν γονέων μου, ἐπῆλθεν ἐν Σύρῳ ὀξεῖα ἢ ἐπιδημία τῆς χολέρας καὶ ἔσπευδον ν' ἀπέλθωσιν ἐκεῖθεν. Ἄλλ' ὁ μὲν πατήρ μου ἔλεγε νὰ μεταβῶσι προσωρινῶς εἰς Μύκονον καὶ ἐκεῖθεν ἔπειτα ἐγκατασταθῶσιν ὀριστικῶς εἰς Χίον, ἡ δὲ μήτηρ μου ἀμετατρέπτως ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ πρὸς ἐμὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔστω καὶ μόνη, καὶ τὴν ἀπόφασίν της αὐτὴν μοὶ ἀνεκοίνωσεν. Καὶ ὁ μὲν πατήρ μου κατέφυγεν εἰς τὴν Μύκονον, ἡ δὲ μήτηρ μου ἐπρόκειτο ν' ἀναχωρήσῃ τὴν ἐπιούσαν τῆς θλι-

βεραῖς ἀγγελίας τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ μου καὶ νὰ φθάσῃ δύο ἡμέρας μετέπειτα, οὕτως ὥστε ἐν τῇ θλίψει μου εἶχον καὶ τὸ ἄλλο πικρὸν ποτήριον νὰ καταπίω, τὸ ν᾽ ἀναγγείλω δηλαδὴ τὸ συμβεβηκὸς εἰς τὴν μητέρα μου ἅμα φθάνουσιν παρ᾽ ἐμοί.

Ἀπεύχομαι εἰς πάντα φίλον μου καὶ μὴ, τοιαύτας περιστάσεις. Ἄνεκδιήγητος ἦτο ἡ ἀγωνία μου πρὸ πάντων κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς της, ἠναγκάσθην ν᾽ ἀποβάλω πᾶν ἕλκος πένθους ἀπὸ τῆς ἐνδυσμασίας μου καὶ οὕτως, ὑποκρινόμενος τὸν εὐθυμον, νὰ μεταβῶ εἰς τὸ ἀτμόπλοιο πρὸς προὑπάντησίν της τρέμων μὴ καθ᾽ ὁδὸν φίλος ἀπαντῶν ἡμᾶς, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν συμβαινόντων, ἄκων μὲ προδῶση.

Τὴν ἀφῆκα οὕτω νὰ ἀναπαυθῆ καὶ χαρῆ δι᾽ ὅλης τῆς ἡμέρας καὶ λάβῃ ἐφόδια πρὸς ἀντοχήν, τὴν δὲ ἐσπέραν, μετὰ πολλὰς περιστροφὰς καὶ προετοιμασίας, τῇ ἔδωκα τέλος νὰ τὸ ἐννοήσῃ . . . Περιττὸν νὰ περιγράψω τί τότε συνέβη. Μήτηρ καὶ υἱὸς ὀλοφυρόμενοι καὶ θρηνοῦντες διὰ τὸν θάνατον υἱοῦ καὶ ἀδελφοῦ, μόνοι κατάμονοι ἐν δωματίῳ, — ὅταν τις εἶπη τοῦτο, περιέγραψε τὸ ὅλον.

Αἱ πληγαὶ τοῦ θανάτου μένουσι πολλάκις χαίνουσαι ἐπὶ μήκιστον εἰς τοὺς ἐπιζῶντας· τοὺς πόνους αἰσθάνονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καὶ μάλιστα καθ᾽ ὠρισμένας τοῦ βίου σημαντικὰς περιστάσεις, ἀλλ᾽ ἐν συνόλῳ τὸ αἰσθημα τῆς αὐτοσυντηρήσεως ὑπερνικᾷ. Οἱ ἐπιζῶντες, ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων, ταχέως ἐπιδίδονται εἰς τὴν αὐτοσυντήρησιν, ὅτε μὲν ἐπὶ μιᾷ, ὅτε δὲ ἐπὶ ἑτέρα προφάσει καὶ ἐπὶ τούτῳ καὶ ἡ κακὴ παροιμία

οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ζωντανούς καὶ οἱ πεθαμένοι μὲ τοὺς πεθαμένους.

Ἡ μήτηρ μου, δικαιολογουμένη ὅτι εἶναι ἠναγκασμένη νὰ ζήσῃ, προσποιουμένη ὅτι λησμονεῖ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἑτέρου τῶν υἱῶν της, διὰ νὰ περιθάλη ἐμὲ τὸν ἐπιζῶντα, ἐγώ, διότι ἔμενον τὸ μόνον στήριγμα τῶν γονέων μου καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ ζήσω ὑπὲρ αὐτῶν....

Μετὰ πολλὰς παρακλήσεις καὶ συζητήσεις, ἐπέτυχον νὰ πείσω τὸν πατέρα μου νὰ ἔλθῃ παρ' ἡμῖν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ οὕτω νὰ «συμμαζευθῶμεν», ὡς τῷ ἔγραφον, εἰς ἓν μέρος, ἀφ' οὗ ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ «ὀλιγοστεύσωμεν» τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ δὲν κατωρθώθη ἡ ἐκεῖ διαμονή του πέραν τοῦ ἑξαμήνου. Αἴφνης μοὶ ἐδήλωσεν, ὅτι προαισθάνεται ἀφευκτὸν τὸν θάνατόν του, ἂν ἐπιμείνω θέλων νὰ τὸν κρατῶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔλεγε, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ ἐπαγγέλληται πλέον τὸν ἰατρὸν ἐπ' ἀμοιβῆς, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ φιλανθρωπία, δὲν ἠδύνατο νὰ ζήσῃ, καὶ ἐπέμεινεν ἀμεταπίστως νὰ μεταβῆ καὶ διανύσῃ ἐν Χίῳ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του, ἑξασκῶν καὶ τὰ τῆς ἐπιστήμης του δωρεὰν ὑπὲρ τοῦ ἐκεῖ Νοσοκομείου. Ἦλπιζεν ὅτι καὶ ἡ μήτηρ μου ἀργότερον, ἀφ' οὗ βαρυνθῆ τὰς θορυβώδεις τῶν μεγαλοπόλεων ἠδονὰς καὶ ἀπολαύσεις, θέλει καὶ ἐκείνη αὐθορμήτως ζητήσῃ τὴν εἰς Χίον μετάβασίν της.

Οὕτως ὁ πατήρ μου μετόκησεν εἰς Χίον, ἡ δὲ μήτηρ μου ἔμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει μετ' ἐμοῦ. Ἐζήτησε καὶ αὐτὴ μετὰ δεκαπέντε ἐτῶν διαμονὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ μεταβῆ εἰς Χίον καὶ ἐκεῖ πλέον νὰ

ἀποθάνη, ἀλλὰ τὸ ἐζήτησε πολὺ ἀργά· κατακειμένη
δηλαδὴ καὶ ἐπιθάνατος, καὶ μόνον ὅποτε ἤλπιζεν ὅτι
ὁ ἀἷρ τῆς πατρίου γῆς ἠδύνατο νὰ τῇ προμακρύνῃ
τὸν βίον· ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ πάλῃ πρὸς συντήρησιν
εἰς πολλὰ εὐαρέστως καὶ προθύμως ὑποκύπτει, οἷα εἰς
ἄλλους χρόνους ἀπηχθάνετο...

ΛΒ΄

Η Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἠλλάξε καθ' ὅλα ὄψιν δηλαδὴ καὶ ἐμπορικῶς καὶ οἰκονομικῶς ὡς καὶ ὑπὸ κοινωνικὴν καὶ πολιτειακὴν ἔποψιν.

Εἶχεν ἤδη ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐκδῶση ἀπὸ τοῦ 1851 χαρτονομίσματα ἐξ ὀνόματός της καὶ μόνον ὑπ' εὐθύνην της (Τραπέζης τότε προνομιοῦχου, οἷα ἡ νῦν Αὐτοκρατορικὴ, μὴ ὑπαρχούσης), δὲν ἠξεύρω δὲ τίνος συμβουλῆ, ὄχι βεβαίως ἐμπείρου περὶ τὰ οἰκονομικά, εἶχεν ἐκδῶση χαρτονόμισμα τοκοφόρον κατὰ 6% ἑτησίως καὶ ἡ κυκλοφορία αὐτοῦ δὲν ἦτο νόμιμος καὶ ὑποχρεωτικὴ ὡς νομίσματος τοῦ Κράτους, εἰμὴ μόνον ἐν τῇ πρωτεύουσῃ. Οὕτως ηὔξανεν ὁ νομισματικὸς κυκεὼν, διότι ἐκτὸς τῶν Ὀθωμανῶν ἑκατογρόσων χρυσῶν λιρῶν καὶ τῶν τμημάτων αὐτῶν καὶ τῶν ἀργυρῶν μετσητιέδων εἰκοσαγρόσων μετὰ τῶν σχετικῶν ἐπίσης τμημάτων αὐτῶν, τὰ ὅποια εἶχον πραγματικὴν ἀξίαν, ἐκυκλοφόρουν, ἐπὶ αὐθαιρέτῳ διατιμῆσει τῶν συναλλασσομένων, καὶ ὅλα τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα ἀπάσης σχεδὸν τῆς Εὐρώπης.

Ἐκυκλοφόρουν δὲ προσέτι καὶ τὰ τότε καλούμενα

μεταλλίγια, εξάρια, πεντάρια, τριάρια, δύο ἡμισυ γροσίων, μονόγροσα, ἡμίγροσα καὶ τέταρτα γροσίου, τῶν ὁποίων ἡ πραγματικὴ ἀξία ἦτο κάτω τῆς ἡμισείας, περιεῖχον δηλαδὴ εἰς ἄργυρον ἀξίαν 35 % ἕως 45 % περίπου καὶ τὰ 65 ἕως 55 % ἀντεπροσωπεύοντο ὑποθετικῶς ἀπὸ χαλκόν, πραγματικῶς ὅμως ὁ ἐν αὐτοῖς ἄργυρος καὶ χαλκὸς δὲν εἶχον ὁμοῦ ἀξίαν πραγματικὴν ἀνωτέραν τοῦ ἡμίσεος.

Τὰ νομίσματα ταῦτα εἶχον κοπῆ ἐπὶ Σουλτὰν Μαχμούτ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν κατὰ τῆς Ρωσίας πολέμων, μὴ οὔσης τότε γνωστῆς ἐν Τουρκίᾳ τῆς μεθόδου τοῦ χαρτονομίσματος, ἐπειδὴ ὅμως ἡ κυκλοφορία αὐτῶν ἦτο ἀνέκαθεν ὑποχρεωτική, καθ' ὅλην τὴν Αὐτοκρατορίαν, καὶ τὸ ποσὸν αὐτῶν σχετικῶς ὄχι ὑπέρογκον (ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι 200.000.000 γροσίων), ἐχρησίμευον εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς καθημερινῆς συναλλαγῆς καὶ ἡ ὑποτίμησις των πρὸς τὰς χρυσᾶς καὶ γνησίας λίρας δὲν ἦτο εἰμὴ 3 ἕως 5 %.

Ἄλλὰ τὸ εἰρημένον χαρτονόμισμα, καίπερ τοκοφόρον καὶ περιορισμένον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐστενοχώρει πολὺ τὰς δοσοληψίας καὶ ὑπετιμᾶτο ἅμα τῇ ἐκδόσει του κατὰ 20 %, πρὸς οὐδὲν λογιζομένου τοῦ τόκου αὐτοῦ. Εἰς τὸ χαρτονόμισμα τὸ τοκοφόρον προσετέθη ἄλλο νέας ἐκδόσεως, μὴ τοκοφόρον μὲν ἀλλὰ κυκλοφοροῦν εἰς τινὰς ὠρισμένας μόνον καὶ πάλιν ἐπαρχίας κληθὲν «πολεμικὸν χαρτὶ» (σεφὲρ κιεχατί), τὸ ὁποῖον ἔφερε νέαν ἀνωμαλίαν εἰς τὰς δοσοληψίας, ὑποτιμώμενον καὶ μέχρι τῶν 50 % τῆς ἀξίας τοῦ χρυσοῦ.

Τὰ ἐμπειρικά ὅμως ταῦτα μέτρα τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως πρὸς πορισμὸν χρημάτων διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου εἰς οὐδὲν ἤθελον ἀπολήξῃ, εἰάν δὲν ἦρχοντο ἄρωγοὶ ἢ Ἄγγλία καὶ ἡ Γαλλία, προμηθεύσασαι τῇ Τουρκίᾳ ἐξωτερικὸν δάνειον ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐγγύησιν ἑνδεκα, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἑκατομμυρίων λιρῶν στερλινῶν ἀποφέρον τὸκον ἐτήσιον 5 %.

Τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον δάνειον τῆς Τουρκίας τὸ ἀνοῖξαν τὴν ὁδὸν τῶν μετὰ ταῦτα ἐξωτερικῶν δανείων, δι' ὧν ἐπῆλθεν ἡ πτώχευσις ἐπὶ τέλος τοῦ Τουρκικοῦ κράτους κατὰ τὸ 1876, τοῦ πρώτου δὲ τούτου δανείου τὴν ὑπηρεσίαν πληρώνει ἀκόμη σήμερον ἡ πτωχὴ Κύπρος.

Ἄλλὰ καὶ τὸ δάνειον τοῦτο θὰ ἦτο κόκκος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἂν δὲν ἦνοιγον οἱ Ἀγγλογαλλικοὶ θησαυροὶ καὶ δὲν εἰσέρρεεν ἀμύθητος πλοῦτος ἐκεῖθεν διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν συμμάχων στρατῶν. Ἀκόμη σήμερον οἱ ἐπιζῶντες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μεταξὺ τῶν ὁποίων θεία βουλήσει συγκαταλέγομαι καὶ ἐγώ, ἐνθυμοῦνται καὶ ὡς μύθους διηγοῦνται τὰ κέρδη τὰ πραγματοποιηθέντα ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν ἀνέκαθεν ἐμπορευομένων καὶ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, ἀλλὰ καὶ παρὰ πλείστων «νεοφωτίστων» καὶ οὐδεμίαν πρὶν γνῶσιν ἐχόντων τῆς ἐμπορίας, οὔτε τὸ ἐλάχιστον ἐχόντων κεφάλαιον.

Ἦρκει τις νὰ ἐπιτύχῃ τὴν γνωριμίαν ὄχι μόνον τῶν ἐν πρώτῃ τάξει ἐπιμελητῶν τοῦ Ἀγγλικοῦ ἢ τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς κατὰ πολλὰς βαθμίδας κατωτέρων καὶ νὰ συμφωνήσῃ τὴν προμήθειαν τοῦ ἐλαχίστου εἴδους εἰς τοὺς στρατοὺς διὰ

νά πλουτήση καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ὑπεργολάβοι καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς καί... καί... Ὡς δύο ἐκ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων φέρω δύο τότε γνωρίμους μου, ὑπαλλήλους ἕως τότε ἐμπορικῶν φραγκικῶν καταστημάτων, παραιτηθέντας τῆς θέσεώς των, καὶ ὧν ὁ μὲν ἀνέλαβε τὴν προμήθειαν ὧν εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει σταθμεῦον ἐκάστοτε σῶμα ἐφεδρείας τοῦ Ἀγγλικοῦ στρατοῦ, ὡς καὶ εἰς τὸ νοσοκομεῖον αὐτοῦ καὶ μετὰ παρέλευσιν ἕξ μηνῶν ἐγνώσθη κάτοχος 1.000.000 φράγκων, ἰδίους δὲ ὀφθαλμοῖς τὸν εἶδον παίζοντα τότε «écarté» πρὸς 200 ναπολεόνια, ἐνίοτε δὲ καὶ 1000 ναπολεόνια τὴν «παρτίδα». Ὁ δέ, ἀναλαβὼν τὴν πλύσιν τῶν λευκῶν ἐνδυμάτων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ νοσοκομείου αὐτοῦ ἐπίσης, μετ' ὀλίγους μῆνας εἶχεν ἀποκτήσῃ θαλαμηγόν, δι' οὗ ἐποίει ἐκδρομὰς θαλασσίας μετὰ προσκεκλημένων φίλων του δαπανηροτάτας.

Ἄλλος μικρομεσίτης, μόνον διότι ἀπέκτησε σχέσιν μετὰ τινος Γάλλου ὑπεπιμελητοῦ καὶ παρενέβαινε ὡς μεσάζων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐμπόρων προμηθευτῶν, μετ' ὀλίγον χρονικὸν διάστημα ὠκοδόμει μέγαρον. Ὁ οἶκός του ἦτο κέντρον πολυτελῶν ὑποδοχῶν, καθ' ὅς ἡ οἰκοδέσποινα διέπρεπε εἰς στολισμοὺς ἀδαμάντων καὶ πολυτίμων ἀμφιέσεων.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παραδειγμάτων ἐπὶ τῶν μικρῶν δύναται τις νὰ συμπεράνη καὶ περὶ τῶν τῆς μεγάλης καὶ σοβαρᾶς ἐμπορίας.

Ἡ Ρωσία εἶχεν ἀπογορεύσῃ τὴν ἐκ τῶν λιμένων αὐτῆς ἐξαγωγὴν σιτηρῶν καὶ ἐπειδὴ τότε δὲν ἦσαν

ἐν χρήσει αἱ σήμερον ὑπάρχουσαι ἀνεξάντλητοι πηγαὶ σιτηρῶν ἐξ Ἰνδιῶν, Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς, αἱ τιμαὶ τῶν σιτηρῶν καὶ δημητριακῶν ἐδιπλασιάσθησαν, ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐμπορικὴ ἀτμοπλοῖα δὲν εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ σημερινὸν σημεῖον τῆς ἀναπτύξεως, καὶ οἱ ναῦλοι τῶν ἰστιοφόρων ὑψώθησαν ὑπερβαλλόντως.

Ἐκ Ρουμανίας ἡ ἐξαγωγή δημητριακῶν ἦτο ἐλευθέρα, ὄχι ὅμως κατ' εὐθείαν διὰ Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ διὰ πᾶσαν μὴ Τουρκικὴν χώραν. Οἱ ἐμπορευόμενοι ἐπενόησαν τὸ μέσον νὰ φορτώνωσι τὰ δημητριακά, (κυρίως τὴν κριθήν, ἣτις ἦτο λίαν ἀναγκαία διὰ τὴν τροφήν τῶν κτηνῶν τοῦ στρατοῦ καὶ ἣτις ἐσπάνιζε πανταχοῦ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Εὐρώπης ἀκόμη) εἰς ἰστιοφόρα, διευθύνοντες αὐτὰ εἰς ἑλληνικὸν τινα λιμένα καὶ δὴ τὸν τῆς Σύρου, πλησιέστερον πάντων τῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐκεῖ δὲ νὰ προσποιῶνται τὰ πλοῖα ἐκφόρτωσιν καὶ μεταφόρτωσιν καὶ ἀλλάσσοντα οὕτω λιμένα φορτώσεως νὰ μεταβαίνωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς φέροντα φορτίον ἑλληνικῆς παραγωγῆς.

Δι' αὐτὸ τὸ ταξίδιον ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς παραδουνάβιον λιμένα καὶ ἐκεῖθεν μετάβασιν εἰς Σῦρον διὰ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκ Σύρου ἐπιστροφὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπληρώνετο ναῦλος 2 1/2 - 3 φράγκων κατὰ κοιλόν. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, πρὸ τοῦ πολέμου καὶ μετὰ τὸν πόλεμον, ὁ μέσος ὄρος τοιοῦτου ναύλου θὰ ἦτο περὶ τὸ ἐν φράγκον κατὰ κοιλόν (σήμερον δυστυχῶς διὰ τὴν ναυτιλίαν οὔτε τὸ ἥμισυ φράγκον πληρώνεται), καὶ εὐνόητον ὅποια κέρδη

ἀπεκόμιζεν ἡ ναυτιλία μας κατὰ τὸ διετὲς περίπου ἐκεῖνο διάστημα τοῦ πολέμου. Ἄρκεϊ νὰ σημειώσω, ὅτι ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐπώλησα τότε κριθὴν προερχομένην οὕτως ἐκ Δουνάβεως πρὸς τιμὴν γροσίων 35 τὸ κοιλόν, ἧτοι 8 περίπου φράγκων, διὰ νὰ ἐννοηθῇ ὁποῖος Πακτωλὸς ἔρρεε τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ δὲν συνέβαινε τοῦτο μόνον μὲ τὰ δημητριακά, πᾶν εἶδος καὶ εὐρωπαϊκοῦ ἀκόμη βιομηχανικοῦ προϊόντος, χρησιμεύοντος εἰς τροφήν καὶ ἀμφίεσιν, ὑπερετιμήθη καὶ δὲν εἶχε τις εἰμὴ πῶς νὰ τὸ προμηθευθῇ καὶ μεταφέρων εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ τὸ προσφέρῃ εἰς πώλησιν. Ἡ εὐρεσις τοῦ ἀγοραστοῦ ἦτο ἄμεσος καὶ εἰς τιμὰς λίαν ἱκανοποιητικὰς.

Τώρα συλλογίζομαι ὅτι ὅλος ὁ συμμαχικὸς στρατὸς δὲν ὑπερέβαινε ποτὲ καθ' ἅπαντα τὰ σημεῖα τῆς συγκεντρώσεως αὐτοῦ: Κωνσταντινούπολιν, Βάρναν καὶ Κριμαίαν, τοὺς 200.000 ἄνδρας καὶ ἀνάλογον ἀριθμὸν κτηνῶν. Βεβαίως τὰ παντὸς εἶδους ποσὰ τὰ ζητούμενα ἀπὸ τὴν ἀγορὰν Κωνσταντινουπόλεως, ἐκτὸς τῶν διαφόρων προμηθειῶν, ἃς ἐλάμβανον ἀφθόνως κατ' εὐθειᾶν ἐξ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἐφαίνοντο τριπλάσια τῶν συνήθως ἀναγκαίων καὶ φθάνω εἰς δύο συμπεράσματα, τὸ μὲν ὅτι ἐν ὥρᾳ πολέμου ἡ στρατιωτικὴ σπατάλη περὶ πάντα εἶναι μεγίστη ὡς καὶ ἡ ἀσωτία τοῦ στρατευομένου μὴ φροντίζοντος περὶ τῆς αὐριον, τὸ δέ, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ ἔμποροι καὶ ἐμπόριον ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν ἦσαν ἀρκούντως ὡς σήμερον ἀνεπτυγμένα. Ὁ συναγωνισμὸς περιορίζετο ἐντὸς κύκλου στενοῦ καὶ ὀλιγα-

ρίθμου καὶ ὅτι τότε μοὶ ἐφαίνετο κύκλος ἐπιχειρήσεων μέγας σήμερον εἶναι μικρός. Ἐγὼ προσεπάθησα τότε ν' ἀναπτύξω καὶ ἀνέπτυξα ἴσως καὶ ὑπὲρ τὰς δυνάμεις μου ἐνεργητικότητα. Ἐν πρώτοις προσεπάθησα νὰ εἰσαχθῶ παρὰ τοῖς μεγαλοσχήμοις ἐπιμεληταῖς τῶν συμμαχικῶν στρατῶν, ὅπως ἀποφύγω τοὺς μεσάζοντας ἀπαιτητικωτάτους, ἀλλ' ἀπέτυχον τὸ μὲν διότι δὲν εἶχον *γυναῖκα*... τὸ δὲ διότι δὲν ἤμην Φράγκος καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ κατάστημα, τὸ ὁποῖον ὡς προεῖπον διηύθυνον ἦτο Ρωσικόν, ἐδέησεν ὅθεν νὰ καταφύγω εἰς τοὺς ἔχοντας τὰ μέσα παρ' αὐτοῖς καὶ νὰ «ἀγοράζω κοντράτα», τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε νὰ συμφωνῇ τὸ ἐμπόρευμα μετὰ τοῦ φαινομένου προμηθευτοῦ, οὗτος δὲ νὰ μοὶ ἐκχωρῇ τὸ συμφωνητικόν, ὅπερ εἶχε κλείσῃ μετὰ τοῦ ἀρμοδίου ἐπιτελείου πρὸς τιμὴν κατὰ 10 καὶ 20 ἐνίοτε καὶ 30% ἀνωτέραν λαμβάνων ἐπὶ χεῖρας τὴν διαφορὰν.

Τότε ἐγνώρισα καὶ Ἰσραηλίτην καταγωγῆς Γερμανικῆς, δὲν ἤξεύρω πῶς εἰσχωρήσαντα παρὰ τῇ Ἀγγλικῇ ἐπιμελητείᾳ καὶ σχηματίσαντα οὕτω τὸ πρῶτον θεμέλιον περιουσίας, ἣν κατόπιν ηὔξησε κολοσσιαίως καὶ κατέστη ὁ πρῶτιστος παράγων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐκχριστιανισθεὶς εἶχε νυμφευθῆ ἑνὴ θυγατέρα ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας Φραγκικῆς τοῦ Πέραν καὶ ἐν Παρισίοις ἐγκαταστάς μετὰ ταῦτα ὑπῆρξε διάσημος ἐπὶ πολυτελείᾳ, ἀλλὰ καὶ γενναιότητι καὶ ἀγαθότητι, εἶχε δὲ μάλιστα καὶ τὸ προτέρημα τοῦ μὴ ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τῷ πλούτῳ, τῇ ἀλλαγῇ κοινωνικῆς θέσεως, περιεποιεῖτο δὲ ἴσως

κάποτε ὑπερβαλλόντως τοὺς φίλους, μεθ' ὧν εἶχεν ἔλθῃ εἰς σχέσεις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μειριότητός του. Οὗτος ἦτο ὁ Hermann Oppenheim, ἡ δὲ σύζυγός του τὸ γένος Chabert, ἐπίσης ἀγαθὴ, φιλόφρων, ἐλεήμων καὶ μετριόφρων.

Πολλῶν κοινωνικῶν περιποιήσεων ἔτυχον καὶ ἐγὼ παρ' αὐτοῦ, ὅποτεν ἀπὸ τοῦ 1865 καὶ ἐντεῦθεν, ἀγαμος καὶ ἔγγαμος, διέμενον διαβατικὸς καὶ ἐπὶ τινα καιρὸν μονίμως ἐν Παρισίοις, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ τῶν Ἀπομνημονευμάτων μου θέλω ἀναφέρει, ἂν ὁ Θεὸς θελήσῃ νὰ μοὶ δώσῃ ζωὴν καὶ δύναμιν νὰ ἐξακολουθήσω.

Τὸ ἔκτακτον τῆς περιστάσεως κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον ἐγένετο αἰτία πολλὰ νὰ διδαχθῶ, ἀφορῶντα εἰς εἶδη ἐμπορίας ἀγνωστά μοι ἕως τότε. Καὶ τί δὲν κατηνάρισκον οἱ στρατοὶ ἐκεῖνοι ἐκτὸς τῶν εἰδῶν κοινῆς χρήσεως ἢ πρὶν ἀσημάντου καταναλώσεως;

Δὲν λέγω ὑπερβολὴν σημειῶν, ὅτι φορτία ὀλόκληρα ζύθου Ἀγγλικοῦ εἰς φιάλας ἔφθανον καὶ ἀφηρηπάζοντο ὑπὸ τῶν καταναλωτῶν, φορτία ὀλόκληρα καρφίων, καρφιτσῶν καλουμένων (pointes de Paris), ἔφθανον ἐπανειλημμένως ἐκ Βελγίου εἰς παραλαβὴν μου. Κατ' ἀρχὰς εἶχον σχεδὸν τὸ μονοπώλιον αὐτῶν, τυχὼν νὰ ἔχω προλαβούσας σχέσεις μετὰ τῆς ἀγορᾶς τῆς Ἀμβέρσης, ὅθεν αἱ «καρφίτσαι» αὐταὶ προήρχοντο εὐθηνότεραι τῶν Γαλλικῶν.

Αἱ εἰς κυτία βάζαι (μπογιές) διὰ στίλβωσιν ὑποδημάτων ἀπέδιδον πωλούμεναι εἰς σχετικῶς σημαντικὰ ποσὰ κέρδος διπλάσιον τῆς ἀρχικῆς ἀξίας. Διὰ τὸ ἀστεῖον τοῦ πράγματος ἀναφέρω καὶ τὰς ἀγγλικὰς

πίπας ἐκ λευκοῦ πηλοῦ, ὧν ἐγένετο μεγάλη ἐξόδευσις, τὸ δὲ κέρδος των ἀνήρχετο εἰς τὸ πενταπλάσιον τῆς ἀρχικῆς ἀξίας. Ἐν γένει ἐκέρδιζέ τις ὅσα ἐπρόφθανεν, ἀρκεῖ νὰ εἶχε ποιάν τινα ἐνεργητικότητα καὶ νοημοσύνην. Δυστυχῶς ὀλίγιστοι, διὰ νὰ μὴ εἴπω οὐδεὶς, τῶν τότε ὀψιπλούτων διετήρησαν τὴν κτηθεῖσαν οὕτω τότε περιουσίαν καὶ ἐκ τῶν ἀκόμη πρὸ τοῦ πολέμου σοβαρῶς ἐμπορευομένων, ἐκτάκτως δὲ ὠφεληθέντων αἰτία τοῦ πολέμου, ὀλίγιστοι ἐφύλαξαν ὅλα τὰ ἔκτακτα ἐκεῖνα κέρδη.

Ἐπῆλθε κατὰ τὸ 1856 αἴφνης ἡ εἰρήνη καὶ διὰ τοὺς ὀψιπλούτους μεσάζοντας ἐσταμάτησεν ἡ ῥοή τοῦ Πακτωλοῦ, τοῖς ἀπέμενον δὲ αἱ κτηθεῖσαι ἔξεις τῆς πολυτελείας καὶ τῆς εἰς ὅλα σπατάλης, ἃς ἐπέμενον τηροῦντες μέχρις ὅτου, μετ' οὐ πολὺ, ἐπανῆλθον εἰς τὸ σημεῖον ἀφ' οὗ ἐκίνησαν εὗρέθησαν δὲ εἰς πολὺ χεῖρονα θέσιν, τὴν τῆς ἀνικανότητος δηλαδή πλέον πρὸς ἐργασίαν.

Εἶδον τὰς θαλαμηγοὺς πωλουμένας δι' «ἐν κομμάτι ψωμί», εἶδον «διαμαντικὰ» καὶ «λαχούρια» κυριῶν ἐνεχυριαζόμενα πρὸς τόκους τοκογλυφικοὺς καὶ ὕστερον πωλούμενα ἀσυνειδήτως. Εἶδον . . . εἶδον . . . εἶδον . . . ὅσα δὲν γράφονται.

Καὶ ἐκ τῶν πρῶην τακτικῶν ἐμπόρων οὐκ ὀλίγοι, ὑποθέτοντες ὅτι ὁ πόλεμος θέλει ἐξακολουθήσῃ, εἶχον ἐνδύσῃ καὶ τὰ κεφάλαια καὶ τὰ κέρδη καὶ κάτι περιπλέον δηλαδή τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεώς των εἰς εἶδη οἷα προανέφερα ἀποκλειστικῆς χρήσεως ἐν ὄρα πολέμου. Ἄμα τῇ εἰρήνῃ, ἐπελθούσῃ μάλιστα αἰφνιδίως,

εὐρέθησαν κάτοχοι εἰδῶν τοιούτων μὴ τιμωμένων οὔτε τὸ ἰσότιμον τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐξόδων, οἷον ναύλων πληρωθέντων ὑπερόγκων, ἀποθηκεύσεως κλπ.

Ἐγὼ αὐτὸς εὐρέθην κάτοχος φορτίου κριθῆς προελεύσεως τοῦ Δουνάβεως διὰ τῆς μεθόδου τῆς Σύρου, ὡς προεῖρηται, καὶ προέτεινον εἰς τὸν πλοίαρχον τοῦ πλοίου νὰ μὲ ἀπαλλάξῃ τῆς πληρωμῆς τοῦ ναύλου, ἀντὶ τοῦ ὁποίου νὰ κρατήσῃ δωρεὰν τὸ φορτίον κριθῆς καὶ ἐκεῖνος δὲν ἐδέχθη. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον, διότι ἡ κριθὴ ἐτιμᾶτο μετὰ τὴν εἰρήνην γρόσια 8 ἢ 9 τὸ κοιλόν, ὁ δὲ ναῦλος, ὃν ὄφειλον νὰ πληρώσω ἀνήρχετο εἰς γρόσια $12\frac{1}{2}$ κατὰ κοιλόν.

Εὐτυχῶς ὅμως διὰ τὸ κατάστημα, ὃ διηύθυνον καὶ συνεπῶς δι' ἐμέ, παρομοίας ζημίας δὲν ὑπέστην πολλάς καὶ ἐν συνόλῳ ἀπὸ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον ἀπεκτήθη κέρδος ἄξιον λόγου σχετικῶς χωρὶς νὰ σταματήσῃ ποτὲ ἡ τακτικὴ ἐργασία εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς, ὡς ἐν ὀμαλαῖς περιστάσεσι τελουμένη, καὶ εἰς αὐτὸ πάλιν νὰ δοθῇ πᾶσα προσοχή, μετὰ τὴν σύναψιν τῆς εἰρήνης.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ περὶ ἐργασιῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, κοινωνικῶς δὲ ἐπῆλθεν ἀναστάσις γενική. Οὐδέποτε ἕως τότε αἱ ἰδιωτικαὶ καὶ δημόσιαι καὶ ἐπίσημοι διασκεδάσεις εἶχον τοσοῦτον ἀναπτυχθῆ.

Ἐν πρώτοις αἱ Πρεσβεῖαι ἠμιλλῶντο οὕτως εἰπεῖν ποία πρὸ τῆς ἄλλης νὰ δώσῃ μεγαλοπρεπεστέρας ἐορτάς, οἶον χοροὺς καὶ ἐσπερίδας καὶ πολυτελῆ γεύματα.

Ἡ Γαλλικὴ πρεσβεῖα τότε διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠξιώθη τῆς τιμῆς νὰ δεχθῆ τὴν ἐσπέραν ἑνὸς χοροῦ τὸν Σουλτᾶνον Ἀβδουὺλ Μετζήτ, καὶ κυριολεκτικῶς ὅλη ἡ Κωνσταντινούπολις ἢ μᾶλλον τὸ Σταυροδρόμιον ἦτο «εἰς τὸ ποδᾶρι», καὶ εὐλόγως, διότι, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὄχι κατὰ πρώτην φορὰν εἰς χορόν, ἀλλὰ νύκτωρ οὐδέποτε πρὶν εἶχεν ἐξέλθῃ ἕως τότε τοῦ Σεραγίου Σουλτᾶνος.

Ἦτο ἡ πρώτη φορὰ, καθ' ἣν καὶ ἐγὼ εἶχον τύχει τῆς τότε δυσἀποκτήτου τιμῆς νὰ προσκληθῶ καὶ νὰ παραστῶ εἰς χορόν πρεσβεῖας καὶ δὴ τοσοῦτον ἐπίσημον. Ἡ ἐσπέρα ἐκείνη ἀποτελεῖ σημαντικὸν χρονικὸν τοῦ βίου μου. Μέγα ἐσήμαινε τότε (ἄλλως τε καὶ σήμε-

ρον σημαίνει) πρεσβεία καὶ πρέσβυς μεγάλης Εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως.

Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀπένεμεν ἔκτοτε ἡγεμονικὰς τιμὰς εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν μεγάλων δυνάμεων, αἱ κατοικίαι των ἦσαν καὶ εἶναι, τόσον αἱ χειμεριναὶ ὡς καὶ αἱ θεριναί, μεγαλοπρεπέσταται καὶ πράγματι ἀνακτορικάι. Ἐκτὸς τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, τῶν ἀνωτάτων ὑπαλλήλων τῆς Τουρκίας καὶ τινων οἰκογενειῶν Φραγκικῶν — αἵτινες ἀπὸ αἰώνων οὕτως εἶπεῖν εἶχον ἀποκτήσῃ τὸ προνόμιον τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταβιβαζομένων τρόπῳ τινὶ κληρονομικῶς καὶ ἀποτελουσῶν τὴν δῆθεν «Περωτικὴν» ἀριστοκρατίαν — τέλος ἔκτὸς τῶν λίαν διακεκριμένων ὑπηκόων ἑκάστου κράτους, οἵτινες προσεκαλοῦντο μόνον ὑπὸ τῆς οἰκείας πρεσβείας καὶ τοῦτο κατὰ γενικὰς ὑποδοχάς, πάντων τῶν λοιπῶν ἢ εἰσαγωγή εἰς τὰς πρεσβείας καὶ τὰς ὑποδοχὰς αὐτῶν ἦτο λίαν δύσκολος καὶ μάλιστα εἰς τοὺς Ἑλληνας ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου ἢ καὶ τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

Πρὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἡ Ἑλληνικὴ Πρεσβεία ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦτο ἐγκατεστημένη ὑπ' ἐνοίκιον εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας καὶ ὄχι ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων, οἱ δὲ προϊστάμενοι καὶ τὸ προσωπικὸν αὐτῶν μόνον κατὰ τὰς ἐπισήμους ὑποδοχὰς τῶν ἄλλων πρεσβειῶν προσεκαλοῦντο. Ἐννοεῖται ὅτι οὐδέποτε ἐδέχοντο ξένους, οὔτε κὰν τοὺς οἰκείους ἐκ τῶν ἐγκρίτων, καὶ κατὰ συνέπειαν οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι διὰ τῶν ἰδίων μέσων καὶ σχέσεων ὄφειλον νὰ ἐπιτύχωσι τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐπίσημον κοινωνίαν τοῦ Σταυροδρομίου.

Ἀπὸ τῆς ἀνανεώσεως μόνον τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου Ἀνδρέου Κουντουριώτου, παρακολουθουμένου ὑπὸ τοῦ Πέτρου Ζάννου ὡς πρώτου γραμματέως αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰωσήφ Βαρότση ὡς πρώτου διερμηνέως, ὅστις καὶ ὡς καθολικὸς τὸ θρήσκευμα εἶχεν εὐκολωτέρας τὰς σχέσεις μετὰ τῶν καθολικῶν καὶ ἀγγίνους ἦτο, ἐπετεύχθη ἡ Ἑλληνικὴ Πρεσβεία νὰ σχετισθῇ κοινωνικῶς περισσότερον μετὰ τῶν Πρεσβειῶν καὶ ἐν γένει νὰ λογαριάζεται. Δέον νὰ ῥημολογήσω ὅτι εἰς τοῦτο συνετέλεσε κατὰ πολὺ καὶ ἡ πρέσβειρα Κυρία Φιφὴ Κουντουριώτου, ἣτις ἔχουσα ἕξ οἰκογενειακῶν ἐθῶν τὴν ἕξιν τῶν τοιούτων σχέσεων, ὅχι μόνον οὕτως εἰπεῖν, ἐπέβαλλεν ἑαυτὴν καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν εἰς πᾶσαν διπλωματικὴν ὑποδοχὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν ἐγκρίτων οἰκογενειῶν, ὡς καὶ ἀγάμων Κυρίων, πολλαὶ καὶ πολλοὶ τῇ συστάσει αὐτῆς εἰσῆχθησαν εἰς τὰς διπλωματικὰς ἐορτὰς καὶ δὴ τὰς ἐπισήμους.

Μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σουλτάνου εἰς τὸν χορὸν τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας ἐδέησε νὰ παρευρεθῇ μετ' οὐ πολὺ εἰς χορὸν καὶ τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας, ἠρνήθη ὅμως τὴν αὐτὴν τιμὴν καὶ εἰς τὴν Αὐστριακὴν λόγῳ ὅτι ἡ πρωτοφανὴς αὕτη ἐξαίρεσις τῶν Σουλτανικῶν τύπων ἐγένετο ὑπὲρ τῶν δύο τότε συμμαχῶν αὐτοῦ δυνάμεων.

Παρεκτὸς τῶν εἰρημένων διπλωματικῶν ἐορτῶν καὶ δεξιώσεων ἐπισήμων καὶ μὴ, οἱ χοροὶ καὶ δεξιώσεις ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς οἰκίαις ἦσαν συνεχέσταται καὶ πολυτελέσταται. Τότε κατὰ πρῶτον ἐνεκαινίσθησαν τὰ

μετὰ τὸ μεσονύκτιον πλούσια δεῖπνα ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον, κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐν ταῖς πρεσβείαις παρατιθεμένων, μετ' ἐκλεκτῶν οἴνων Γαλλίας καὶ Παραρρηνίων καὶ πρὸ πάντων Καμπανίτου.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ γεύματα ταῦτα ἐδίδοντο ἀπὸ τοὺς πλουσίους τῆς ἐποχῆς, προσεκαλοῦντο πλεῖστοι ξένοι τῶν στρατιωτικῶν ἐπιμελητειῶν Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας εἰσάγοντες καὶ φίλους αὐτῶν ἀξιωματικοὺς μαχίμους παρεπιδημοῦντας ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Καὶ ἐγὼ παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος τῶν δεξιῶσεων τότε καὶ τῆς ὑποχρέσεως ἀνταποδόσεως διὰ τὰς προσκλήσεις ἃς πανταχόθεν ἐδεχόμην, καὶ προσεκάλουν εἰς τὸν οἶκόν μου εἰς γεύματα καὶ ἐσπερίδας χορευτικάς, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιτυχία ὠφείλετο ἀπολύτως εἰς τὴν μητέρα μου, ἣτις ἐπαναλαμβάνω εἶχεν ἔμφυτον τὴν ἰκανότητα τοῦ ζῆν ἐν ἑορταῖς καὶ ἐπιδείξεσιν. Εἶχε τὴν εὐθυκρισίαν τοῦ μὴ μεταβαίνειν εἰς τὰς συναναστροφὰς τῶν ἄλλων, λόγῳ προβεβηκυίας ἡλικίας, ἐν ᾧ τότε τεσσαρακονταοκταέτις περίπου δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ γραῖα. Ἐλεγεν ὅτι εἶναι ὀρθὸν ν' ἀφίνη τις τὸν κόσμον πρὶν οὗτος ἀφήσῃ τὸν ἄνθρωπον, χρέος τῆς δὲ ἦτο νὰ κάμνη εἰς τὸν οἶκόν της ὅτι ἠμπορεῖ διὰ νὰ εὐχαριστῆ τοὺς προσκεκλημένους τοῦ υἱοῦ της.

Κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἀνεπτύχθησαν κατὰ πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ δὴ παρ' ἐμοὶ πολιτικαὶ τρόπῳ τινὶ συμπάθειαι καὶ ἀντιπάθειαι καὶ ἤρχισαμεν οἱ κάτοικοι ἐλεύθεροι καὶ μὴ νὰ ἐνδιαφερόμεθα εἰς τὰ τοῦ πολέμου ἐκείνου καὶ συνεπῶς τῶν

αὐτοῦ μετεχόντων ἢ ἐμμέσως ἐνδιαφερομένων κρατῶν καὶ φυλῶν.

Ἡ γενικὴ συμπάθεια τῶν Γραικῶν ἦτο ὑπὲρ τῆς Ρωσίας, ὡς πολεμούσης δῆθεν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου καὶ δὴ τῆς Ὁρθοδοξίας. Εἰς τὴν συμπάθειαν αὐτὴν συνετέλει καὶ αὐτὴ ἡ φιλορωσικὴ πολιτικὴ, ἣν ἠκολούθει τότε ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, βοηθοῦσα μάλιστα καὶ ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῆς Θεσσαλίας.

Ἡ δημοσίευσις ἐγγράφων διπλωματικῶν ἀφηγουμένων λεπτομερείας συνεντεύξεων μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου καὶ τοῦ Ἄγγλου πρέσβεως Σείμουρ (ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι), καθ' ἃς ὁ αὐτοκράτωρ ἐδήλωσε καθαρῶς ὅτι μέχρι τοῦ τελευταίου του Κοζάκου καὶ τοῦ τελευταίου ρουβλίου θέλει φθάσῃ ἡ θυσία του, πρὶν ἢ ἀνεχθῆ ἄνασύστασιν Βυζαντινοῦ Κράτους, οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἤσκησεν ἐπὶ τῶν πνευμάτων ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Οἱ λόγοι τοῦ αὐτοκράτορος ἐκρίθησαν ὡς διαστραφέντες ἐπίτηδες ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς διπλωματίας, ὅπως ἀποδείξῃ τὴν κακὴν πίστιν καὶ ὑστεροβουλίαν τῆς Ρωσίας, προφασιζομένης ὅτι ὑποστηρίζει τοὺς Χριστιανούς καὶ δὴ τοὺς Ἕλληνας.

Μέχρις ἀπανθρωπίας εἶχε φθάσῃ τὸ πάθος τῶν Γραικῶν κατὰ τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων Τουρκίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. Δὲν θὰ εἶναι ὑπερβολὴ τὸ νὰ ὑποστηρίξῃ τις ὅτι τὸ μῖσος κατὰ τῶν δύο τελευταίων ὡς βοηθούντων τοὺς φυσικοὺς ἐχθροὺς τῶν Γραικῶν, ἦτο σφοδρότερον ἢ τὸ κατὰ τῶν Τούρκων.

Ὅσάκις ἀνηγγέλλετο ἢ ἐψιθυρίζετο σύγκρουσίς τις ἐν Κριμαίᾳ καὶ ἔφθανον ἐκεῖθεν πολλοὶ ἢ ὀλίγοι Γάλλοι ἢ Ἄγγλοι πληγωμένοι, ἔστω καὶ ἀσθενεῖς, μετὰ μεγάλης χαρᾶς συναντώμενοι οἱ Γραικοὶ ἐψιθυρίζον χαμηλῇ τῇ φωνῇ πρὸς ἀλλήλους: «Τᾶμαθες; ἔφθασαν πλῆθος ὀρτύκια», ἐννοοῦντες συμβολικῶς «ἔφθασαν πληγωμένοι».

Ὅτε δὲ ἦλθον κατόπιν πολυάριθμοι αἰχμάλωτοι Ρῶσοι ἀξιωματικοὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐγένοντο δεκτοὶ μετ' ἐκτάκτων περιποιήσεων παρ' ὅλων τῶν Γραικικῶν οἰκογενειῶν, παυσασῶν τῶν πολλῶν νὰ δέχωνται τοὺς Ἄγγλογάλλους. Τὰ ἐν τῷ θεάτρῳ θεωρεῖα τῶν Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν ἦσαν καθ' ἐκάστην κατάμεστα Ρώσων ἀξιωματικῶν. Ὅλα ταῦτα ἐκορύφωνον τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας δυσμένειαν παντὸς Φραγκικοῦ στοιχείου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ βεβαίως δὲν ὠφέλει τοῦτο τὸν Ἑλληνισμόν οὔτε ἠθικῶς οὔτε ὑλικῶς.

Ὅφείλω δὲ μετ' εἰλικρινείας νὰ ὁμολογήσω, ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ λάθος περιέπεσα καὶ ἐγώ. Καὶ ὁ οἶκός μου καὶ τὸ ἐν τῷ θεάτρῳ θεωρεῖόν μου εἶχον καταστῆ ῥωσικὸν ἐντευκτῆριον. Ἄλλ' εἶχον τοῦλάχιστον δικαιολογίαν, ὅτι διηύθυνον κατάστημα ῥωσικόν, καὶ εἶχον ποιάν τινα ὑποχρέωσιν νὰ περιποιῶμαι τοὺς Ρώσους.

Ὡς ἀνωτέρω εἶπον, πρὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνες δὲν ἠσχολοῦντο εἰς τὰ τῆς πολιτικῆς, ἐγὼ δὲ δὲν ἀπετέλουν ἐξαίρεσιν. Κύριος λόγος ἦτο τὸ πολυάσχολον τῶν ἀνθρώπων, καταγινομένων δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς κοπιωδεστάτην ἐργα-

σίαν τὴν δὲ ἐσπέραν ἐπιδιδόμενων εἰς διασκεδάσεις, εἰς τρόπον ὥστε ὀλιγίστην πνευματικὴν τροφήν εἶχον καιρὸν νὰ παράσχωσιν ἑαυτοῖς. Τὰ ἔθνικὰ πράγματα τότε διείποντο ὑπὸ ὠρισμένου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων ὑπηκόων Ὀθωμανῶν καὶ ἐχόντων τὰ τοῦ Φαναρίου, δηλαδή τὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀποκλειστικὸν αὐτῶν ἔργον ἢ μᾶλλον ἐπάγγελμα, τὰ δὲ τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου οἱ ἐν αὐτῷ ἐθεώρουν ἀποκλειστικὸν αὐτῶν δικαίωμα καὶ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ ἀλλαχοῦ Ἑλληνας ἀναξίους συμμετοχῆς ἐπίστευον.

Προσεπάθουν νὰ τοὺς φωτίσωσι διὰ τινων περιοδικῶν συγγραμμάτων, οἷον τῆς *Εὐτέρπης*, *Πανδώρας* κλπ. καὶ δύο ἢ τριῶν ἐβδομαδιαίων ἑφημερίδων οἷον *Αἰῶνος*, *Ἐλπίδος*, *Μέλλοντος* κλπ. Ἄλλ' αἱ ἑφημερίδες ἐκεῖναι ὡς πρὸς τὰς εἰδήσεις μὲν ὅλου τοῦ κόσμου καθυστέρουν καταπληκτικῶς, τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος συγκοινωνίας τότε οὔσης ἀραιοτάτης καὶ ἐλλιπεστάτης, ἔβριθον ὅμως ἀρθρων σχέσιν ἐχόντων μὲ τὴν ἐσωτερικὴν μικροπολιτικὴν καὶ μὲ ἀντεγκλήσεις κομματικὰς, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ μὲ θεωρίας περὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τὸ πλεῖστον ἐμπνευσμένης ὑπὸ τοῦ φιλορρωσισμοῦ (Ναπισμοῦ) ἢ φιλογαλλισμοῦ (Μοσχομάγκας) ἢ φιλοαγγλισμοῦ κατὰ τὸ τότε σύστημα τοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτεύεσθαι.

Δὲν λησμονῶ ὕστερον ἀπὸ τόσα ἤδη ἔτη μετὰ πόσης ἀφελείας καὶ αὐτοθουμασμοῦ ἐσυζητοῦντο τότε τὰ σπουδαιότερα ζητήματα ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ καὶ δὴ τὰ περὶ δυνάμεως τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους. Ἐν

πεποιθήσει ἐφρόνουν, ὅτι τὰ κατορθώματα τοῦ Ἁγῶ-
 νος τῆς Ἀνεξαρτησίας ἠδύναντο νὰ ἐπαναληφθοῦν καὶ
 μετέπειτα καὶ ὅτι δρᾶξ «καπεταναίων» μετ' εὐαρίθμων
 ἀτάκτων ἠδύνατο, εἰσβάλλουσα εἰς τὰς δούλας ἐπαρ-
 χίας ἢ εἰς τινὰ αὐτῶν, νὰ κατατροπώσῃ Τουρκικὰς στρα-
 τίας ἤδη ὠργανωμένας σχετικῶς καλῶς! Ἐφρόνουν,
 φαίνεται, ὅτι μόνον διότι εἶναι ἀπόγονοι ἐνδόξων προ-
 γόνων καὶ ἐλάλουν τὴν γλῶσσαν τῶν θεῶν καὶ ἡμι-
 θεῶν, διότι εἶναι καὶ ἡ πρώτη ἀνδραγαθήσασα φυλὴ ἐκ
 τῶν τοῦ Αἴμου καὶ ἀνακτήσασα τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς,
 διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἕως τότε θεωρουμένη ὑπὸ τῶν ὀρθο-
 δόξων κατοίκων τῆς Βουλγαρίας, Θράκης, Μακεδο-
 νίας, Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, ὡς ἐστία ἐλευθερίας
 καὶ πολιτισμοῦ, ἐφρόνουν, λέγω, ὅτι ἔσαεὶ θέλουσι
 διατηρήσῃ ἠθικὴν ὑπεροχὴν καὶ ἀδρανοῦντες ἀκόμη
 ἢ σφαλερῶς καὶ ἀνεπαρκῶς ἐργαζόμενοι πρὸς συντή-
 ρησιν τῆς σπουδαιοτάτης ἐκείνης ἠθικῆς περιουσίας.

Ὅπως δὴποτε τὸ τότε «κούνημα» τῆς Θεσσαλίας καὶ
 Ἡπείρου ἀπέτυχεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον. Ἡ μεταξὺ Ρωσίας
 καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων, Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Τουρ-
 κίας, συνθήκη εἰρήνης ὑπεγράφη ἐν Παρισίοις, ἐπανε-
 λήφθησαν αἱ σχέσεις Ρωσίας καὶ Τουρκίας καὶ ταύτης
 μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐγὼ δὲ σιωπηρῶς τότε καὶ ἄνευ
 οὐδεμιᾶς διατυπώσεως ἐθεωρούμην ὑπὸ τῆς Ἑλληνι-
 κῆς πρεσβείας ὑπήκοος Ἑλλήν καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπε-
 φορτιζόμεν ὑπ' αὐτῆς διαρκῶς νὰ προεδρεύω εἰς τὸ
 Ὄθωμανικὸν Ἐμποροδικεῖον (Τιτζαρέτ) ὡς πάρεδρος
 δικαστῆς κατὰ τὰς δίκας μεταξὺ ὑπηκόων Ἑλλήνων
 καὶ Ὄθωμανῶν, ὡς ἐπίσης εἰς τὸ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ

Προξενείω δικαστήριον διὰ τὰς δίκας μεταξὺ Ἑλλήνων ὑπηκόων.

Τὰ *ὀφφίκια* ταῦτα, ὄχι μόνον ἐγώ, ἀλλ' ὅλοι τότε οἱ ἔμποροι ὄχι μόνον δὲν τὰ ἐπεδίωκον, ἀλλ' ἀπέφευγον ἐπιμόνως καὶ μετὰ παρακλήσεων πρὸς τοὺς ἀρμοδίους. Τοῦτο δὲ διότι οἱ ἄνθρωποι ἦσαν πολυάσχολοι, διὰ παράστασιν δὲ εἰς μίαν δικαστικὴν συνεδρίασιν ἐν τῷ Προξενείῳ κατηναλίσκετο ὀλόκληρος ἡ πρὸ μεσημβρίας ἡμέρα, διὰ δὲ τὸ «Τιτζαρετ» ὀλόκληρος ἡ μετὰ μεσημβρίαν.

Τί ἀστεῖον καὶ δύσκολον ἦτο ὅτι καὶ ἡ Ὀλλανδικὴ Πρεσβεία, ἣς ἐθεωρούμην προστατευόμενος (*protégé*), ἐξηκολούθει, ὡς καὶ πρὶν, νὰ μὲ βαρύνῃ διὰ προεδρίας εἰς τὸ Προξενικὸν δικαστήριον, ἐμοῦ μὴ θέλοντος νὰ τῇ δηλώσω ὅτι δὲν ἔχω πλέον ἀνάγκην τῆς προστασίας αὐτῆς, ἐνῶ ἄλλως τε ἐγὼ οὐδὲν τότε ἰδιαίτερον ἐπ' ὀνόματί μου συμφέρον εἶχον οὔτε παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ οὔτε παρὰ τῇ Ὀλλανδικῇ Πρεσβείᾳ, ἀπασῶν τῶν δοσοληψιῶν καὶ συμφερόντων μου ἀντιπροσωπευόμενων ὑπὸ τῆς Ρωσικῆς Πρεσβείας, ὑφ' ἣν ὑπέκειτο τὸ Ρωσικὸν κατὰστημα, ὃ διηύθυνον.

Παρέλειψα νὰ προαναφέρω, ὅτι κατὰ τὸ 1856 μοὶ ἐγένετο ἡ πρώτη οὕτως εἰπεῖν ἐπίσημος πρότασις γάμου.

Εἶχον ὡς προανέφερα συνέταιρον διευθύνοντα τὸν ἐν Λονδίνῳ κλάδον τῆς ἐταιρείας μας τὸν Ἐμμαν. Δόντιαν, ὅστις τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἶχε μεταβῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐκεῖ συγγενῶν του μετὰ δεκατετραετῆ ἐκεῖθεν ἀπουσίαν. Οὗτος, ὅπως ἐγώ, εἶχεν ἀρχίσῃ τὸ στάδιόν του παρὰ τῷ Νικολάῳ Δαμιανῶ ὡς ὑπάλληλος, καὶ διὰ τῆς ἰκανότητος καὶ ἐπιμελείας του εἶχεν οὕτως εἰπεῖν ἐπιβληθῆ καὶ κατορθώσῃ νὰ συγκαταριθμηθῆ μεταξύ τῶν συνεταίρων τῆς ἐταιρείας, καίπερ μὴ κατέχων ἀνάλογα κεφάλαια, δὲν εἶχεν ὅμως σταδιοδρομήσῃ ἐπίσης ταχέως ὡς ἐγώ. Διέτρεχε κατὰ τὸ 1856 τὸ τεσσαρακοστὸν καὶ ἄνω ἴσως ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἠρραβωνίσθη δὲ τὴν πρωτότοκον ὀρφανὴν πατρὸς θυγατέρα τοῦ Νικολάου Δαμιανοῦ, τοῦ ποτὲ προΐσταμένου του, δεκαοκταετῆ περίπου, χωρὶς ὁ δυστυχὴς ἐκεῖνος, ἀξιόλογος καὶ ἀξιαγάπητος κατὰ πάντα ἀνὴρ, νὰ σκεφθῆ περὶ τῆς μεγάλης διαφορᾶς τῆς ἡλικίας μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῆς μνηστῆς του, οὔτε νὰ ἐννοήσῃ ὅτι εὐρίσκετο φεῦ!! ὑπὸ τὸ κράτος

ἀθεραπεύτου νόσου, τῆς τοῦ ραχίτου μυελοῦ, πράγμα τὸ ὁποῖον εἰς ἐμὲ εἶχεν ἀνακοινώσῃ ἐμπιστευτικῶς ὁ ἰατρός του.

Ὅλιγας ἡμέρας μετὰ τὸν ἀρραβῶνά του μοὶ προέτεινε γάμον μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῆς μνηστῆς του, δευτεροτόκου θυγατρὸς τοῦ Νικολάου Δαμιανοῦ. Εὐρέθην εἰς λίαν δύσκολον θέσιν, ἀφ' ἑνὸς σκεπτόμενος, ὅτι κάπως ὄφειλον λόγῳ εὐγνωμοσύνης νὰ συντελέσω εἰς τὴν εὐτυχίαν μιᾶς τῶν θυγατέρων τοῦ εἰσαγαγόντος με εἰς τὸ στάδιον τῆς προόδου, ἀφ' ἑτέρου ὅμως οὐδεμίαν αἰσθανόμενος διάθεσιν πρὸς γάμον.

Δέον νὰ ὁμολογήσω, ὅτι οὔτε ὁ ἕτερος τῶν συνεταίρων μου Εὐστράτιος Βοῦρος μοὶ ἐφάνη ἀρεσκόμενος εἰς τὸν προτεινόμενόν μοι γάμον, ἀπ' ἐναντίας εὐσχήμως μὲ ἀπέτρεπεν, ἔχων ὡς κατόπιν ἔμαθον βλέψεις διὰ τὴν ἰδικήν του θυγατέρα, οὔτε ἡ μήτηρ μου μὲ παρεκίνησεν, ἔχουσα καὶ ἐκείνη, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἐβεβαιώθην, ὁσάκις ἀλλαχόθεν προτάσεις περὶ γάμου τῇ ἐγίνοντο, τὴν ὑστερόβουλον γνώμην περὶ ἀποχῆς μου ἐκ τοῦ γάμου τοῦλάχιστον πρὸ τῆς ἡλικίας τῶν 35 ἐτῶν. Δὲν ἠρέσκετο φυσικῶς εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ν' ἀλλάξῃ τὴν θέσιν τῆς πενθερᾶς ἀντὶ τῆς θέσεως τῆς μητρὸς, ἣν συνήθισε νὰ κατέχη μετὰ μεγάλης ἐπ' ἐμοῦ ἐπιροῆς.

Ἠρνήθην τὴν πρότασιν ἐκείνην τοῦ γάμου, δούς ὡς λόγον τῆς ἀρνήσεως αἰτίαν εὐλόγον, τὴν ἀθεραπευτον ἀπέχθειάν μου πρὸς τὸν γάμον καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ μὴ νυμφευθῶ ποτέ. Διὰ τοῦτο καὶ ἔκτοτε πᾶσαν ἄλλην πρότασιν γάμου ἀπέρριψα, καίτοι

πολλάκις ἢ πρότασις ἔτυχε νὰ εἶναι πολυειδῶς ἔλκυστική δι' ἐμέ, καὶ δὲν ἐνυμφεύθη, εἰμὴ ὅταν ἤσθάνθη τὴν ἀνάγκην συντρόφου τοῦ ἐπικειμένου μοι γήρατος, κατὰ τὴν ἡλικίαν δηλαδὴ τῶν 45 ἐτῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1857 οὐδὲν μοὶ συνέβη ἀξιοσημεῖωτον κοινωνικῶς ἢ ὅτι ὁ Εὐστράτιος Βοῦρος ἀπεφάσισε νὰ νυμφευθῆ καὶ ἐνυμφεύθη εἰς δεύτερον γάμον μετὰ τῆς ἐν χηρεία διατελούσης Βιογινίας Μαυρογορδάτου χήρας Αὐγερινοῦ, μὴ θελήσας νὰ προσέξῃ εἰς τὰς μετὰ σεβασμοῦ, καὶ καθ' ὅσον ἢ ἀπέναντι αὐτοῦ θέσις μου μοὶ ἐπέτρεπεν, ἀποτρεπτικὰς νύξεις μου.

Ἐγνώριζον ἢ μᾶλλον συνεπέραινον ἔκ τινων ἐνοχλήσεων ὑγιεινῶν, δι' ἃς ἐνίστε μοὶ παρεπονεῖτο, ὅτι ἡ ὑγεία του δὲν ἦτο πλήρης, πρὸ πάντων διὰ γάμον, καὶ δὴ ἐν τῇ ἡλικίᾳ τῶν 55 ἐτῶν περίπου. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἡμέρας τοῦ γάμου του μοὶ ἐδόθη αἰτία νὰ πιστεύσω, ὅτι αἱ ὑπόνοιαί μου ἦσαν βάσιμοι δυστυχῶς καὶ ὀλίγαι μετὰ τοῦτο ἡμέραι παρηλθον, ὁπότε ἰατρικὸν συμβούλιον συγκληθὲν μοὶ ἐνεπιστεύθη τὰ χείριστα περὶ τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ, οὗ τὴν ἀγαθότητα καὶ ἀνεξικακίαν ἐπὶ μακρὸν ἐδόθη εὐκαιρία νὰ γνωρίσω καὶ πρὸς ὃν ἤσθανόμην συμπάθειαν.

Ἐπασχε καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν αὐτὴν καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Δόντιας πάθησιν τὴν τοῦ ῥαχίτου μυελοῦ. Ἐνυμφεύθη κατ' Αὐγούστον τοῦ 1857 καὶ ἓνα μῆνα μετὰ τὸν γάμον του συνεκαλεῖτο μέγα ἰατρικὸν συμβούλιον περὶ τῶν αἰτίων τῆς καθόλου ἀδυναμίας του, τοῦτο δὲ ἐμπιστευτικῶς μοὶ ἀνεκοίνωσε περὶ τοῦ βεβαίου τῆς ἀνωτέρω παθήσεως, τοῦ ἀνιάτου αὐτῆς καὶ τῆς

ἀνάγκης ταξιδίου εἰς Ἑσπερίαν οὐχὶ πρὸς θεραπείαν, ἀλλὰ πρὸς εὗρεσιν προφάσεως ἀναψυχῆς καὶ ἀποχῆς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργασίας—τὰ συνήθως δηλαδὴ λεγόμενα εἰς τοὺς ἀνιάτως πάσχοντας. Εὐρέθην εἰς δυσκολωτάτην θέσιν, προκειμένου ν' ἀναγγεῖλω τῇ νεο-νύμφῳ συζύγῳ τὴν σκληρὰν πραγματικότητα. Ἐκρίνα ἀνωφελῆ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ὅλης ἀληθείας, ἀφοῦ ἐξ αὐτῆς οὐδὲν προέκειτο νὰ ἀποκτηθῇ σωτήριο ἀποτέλεσμα, καὶ τὰ «ἐμάσησα», εἰπὼν ὅτι πάσχει ἐκ νευρικῆς ὑπερευαισθησίας σοβαρᾶς ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του, προσθεὶς ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἰατρῶν ἀλλαγὴ ἀέρος διὰ θαλασσίου ταξιδίου θὰ τῷ ἦτο λίαν ὠφέλιμος.

Ἡ δὲν ἐνόησεν ἢ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐννοήσῃ ἢ δὲν ἐτόλμα μᾶλλον, ἦτο φύσει αἰσιόδοξος καὶ ἄκακος ἄλλως τε, καὶ μοὶ ἀπεκρίθη:

— Εἰσερχόμεθα εἰς τὸ φθινόπωρον, μόλις ἐπιστρέφω ἐκ τῆς Ἑσπερίας κουρασμένη ἀπὸ ταξίδια, ὑπανδρεύθην ἴσα ἴσα μετὰ μακρὰν χηρείαν διὰ νὰ ἀποκτήσω οἰκίαν καὶ τὰς ἀπολαύσεις εὐπόρου οἰκογενειακοῦ βίου, πῶς ν' ἀρχίσω ἀμέσως τὸν βίον τῶν ξενοδοχείων; Τῆς νήσου Πριγκήπου τὸ κλίμα εἶναι ἄριστον, περιβρέχεται ἡ νῆσος ἀπὸ θάλασσαν· θέλω ἐμποδίσει τὸν σύζυγόν μου ἀπὸ πᾶσαν ἐνασχόλησιν, θέλω κανονίσει θαλασσίους περιπάτους καθημερινούς καὶ ἔχω πεποίθησιν, ὅτι πρὸ τοῦ ἐπερχομένου χειμῶνος θέλει ἀναρρώσῃ ἐντελῶς.

Τί νὰ ἀντιλέξω εἰς πάντα ταῦτα τὰ ἄλλως τε ἀκαταμάχητα γυναικὸς ἀγνοούσης τὴν σοβαρότητα τῆς θέσεως καί, ἄς προσθέσω, δαπανησάσης ὅλην αὐτῆς

τὴν περιουσίαν, ὑπὲρ τὰς 5.000 λίρας στερλίνας, εἰς πλουσιωτάτην «προικοδιάβασιν», ὅπως παραστῆ νύμφη ἀξιοπρεπῆς εἰς τε τὸν μελλόννυμφον καὶ τὴν ἀνωτέραν κοινωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧς ἀπετέλει μέρος; Ἐκίνησα τὴν κεφαλὴν μου διστακτικῶς καὶ προσέθεσα:

— Καὶ ὁ Θεὸς πολλὰ δύναται!

Ἐν τούτοις ὁ δυστυχῆς Βοῦρος κατεβάλλετο καὶ ἠθικῶς καὶ σωματικῶς ὁσημέραι, καὶ προετίμα τὴν κατ' οἶκον ἀνάπαυσιν καὶ πνευματικὴν ἡσυχίαν πάσης ἐκδρομῆς καὶ διασκεδάσεως. Μὲ παρεκάλει εἰς ταῦτα νὰ τὸν ἀντικαθιστῶ παρὰ τῆ συζύγῳ του διὰ νὰ μὴ στενοχωρῆται καὶ συναισθάνεται ὅσον δυνατὸν ὀλιγώτερον τὸ ἀτυχὲς τοῦ γάμου της. Συνεμορφούμενη πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν του προθύμως καὶ κατὰ καθῆκον καὶ διότι ἠσθανόμην μεγάλην εὐχαρίστησιν ἐν τῇ ἀθῶα καὶ ἀφελεστάτῃ συναναστροφῇ τῆς γυναικὸς ἐκείνης τῆς πλήρους ἀρετῶν πλήν τῆς ἀγχινοίας. Οὕτω διελθούσης τῆς ἐποχῆς τοῦ θέρους καὶ μέρους τοῦ φθινοπώρου, κατὰ τὸ ὁποῖον ἦ ἐν Πριγκηπονήσοις διαμονὴ εἶναι θελκτικωτάτη ὑπὸ ὅλας τὰς ἐπόψεις, καὶ πλησιάσαντος τοῦ χειμῶνος, μετόκησα καὶ ἐγὼ καὶ ἡ οἰκογένεια Βούρου εἰς Σταυροδρόμιον.

Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο αἱ ὑποδοχαὶ τῶν Πρεσβειῶν ἦσαν ἐπίσης συνεχεῖς, ἀλλ' ἡ Ρωσικὴ διεκρίνετο εἰς ποικιλίαν διασκεδαστικῶν συναθροίσεων. Πλήν τῶν συνεχῶν χορῶν ἐσχηματίζοντο ὅμιλοι φιλοτέχνων παριστάνοντες, ἐκτὸς κωμωδιῶν καὶ δραμάτων, καὶ ζώσας εἰκόνας συμβολικὰς (tableaux vivants). Καὶ ἀγοραὶ ἐγένοντο (bazars) διὰ φιλανθρωπικοὺς δῆθεν σκοπούς.

Λέγω «δῆθεν», διότι τὰ ἔξοδα τῶν παραστάσεων καὶ ἀμφιέσεων κατὰ πολὺ συνήθως ὑπερέβαινον τὸ προῖόν τῶν ἀγορῶν. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις ἐγὼ συνώδευον τὴν κυρίαν Βούρου καί, ἄς τὸ ὁμολογήσω, μετὰ δόσεώς τινος ἐγωῖσμοῦ περιέφερον αὐτήν, φέρουσαν τοὺς πραγματικῶς ἑξαιρέτους στολισμούς, οὓς εἶχε κομίση μεταβαίνουσα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς νύμφη, πρὸς δὲ καὶ πλουσιώτατα τιμαλφῆ κοσμήματα, ἅτινα εἶχε δεχθῆ κατὰ τοὺς γάμους τῆς παρὰ τοῦ συζύγου καὶ ὄλων τῶν εὐπόρων συγγενῶν τῆς, συνεταίρων τοῦ συζύγου τῆς καὶ στενῶν φίλων. Ἐπειδὴ δὲ ἀντεπροσώπευον Ρωσικὸν κατάστημα ἐκ τῶν σπουδαίων, ὧφειλον νὰ διακρίνωμαι, διὰ λογαριασμόν του ἐννοεῖται, ἐπὶ γενναιότητι δωρεῶν εἰς τὰς «ἀγοράς»· καὶ πάλιν δὲ δέον νὰ ὁμολογήσω, ὅτι καὶ κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας κάπως κατεχρώμην τῆς ὀφειλομένης γενναιότητος μᾶλλον ἐξ ἐγωῖσμοῦ.

Ἐν παρόδῳ ἄς ἀναφέρω, ὅτι εἰς μίαν τῶν «ἀγορῶν» τούτων, μεταξὺ ἄλλων, προσῆλθον καὶ εἰς τμημα, ὅπου διάφοροι ἐκλεκταὶ καθ' ὅλα νεάνιδες ἐπώλουν ἄνθη. Μία ἐξ αὐτῶν τότε, μόλις δεκαεξαέτις, μετὰ τινος θάρρους μοὶ προσέφερεν ἓν ῥόδον καὶ τὸ ἐπλήρωσα ἀντὶ δύο ἢ τριῶν τουρκικῶν λιρῶν. Φαίνεται ὅτι τῇ ἐνέπνευσε θαυμασμόν ἢ γενναιοδωρία μου, ὡς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς συναδέλφους τῆς, καὶ μετὰ μεγάλης σεμνότητος μοὶ ἀπένειμεν εὐχαριστίας. Ἠρώτησα κατόπιν, ποία εἶναι ἡ κόρη ἐκείνη καὶ ἔμαθον ὅτι εἶναι θυγάτηρ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἐγγονὴ τοῦ Κυριακοῦ Κουμπάρη. Τὸν πατέρα ἀπόντα δὲν ἐγνώριζον, τὴν

μητέρα επίσης, ὡς θυγατέρα τοῦ ἰδιοτρόπου θεωρου-
μένου παρ' ἀπάντων Κουμπάρη, τοῦ ὁποίου τὸ ἐσω-
τερικὸν τῆς οἰκίας, ἄλλως τε μεγαλοπρεποῦς ἔξωθεν,
οὐδενὶ τῶν τοῦ κόσμου ἦτο γνωστόν, κατὰ συνέπειαν
οὐδεμίαν περαιτέρω προσοχὴν ἔδωκα εἰς τὴν συνάν-
τησιν ἐκείνην. Καὶ μόλον τοῦτο, μετὰ 18 ἔτη, χωρὶς
ἔκτοτε οὐδαμοῦ νὰ τὴν συναντήσω οὔτε νὰ τὴν ση-
μειώσω πουθενά, τὴν ἐνυμφευόμεν, ἐκ παραδόξων
συμπτώσεων πολλῶν . . .

Τὴν προσεχῆ ἀνοιξιν τοῦ 1858 ὁ Βοῦρος μετὰ τῆς
συζύγου του ἀνεχώρει μεταβαίνων εἰς Εὐρώπην πρὸς
νοσηλείαν διὰ νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ φεῦ ! πλέον εἰς Κων-
σταντινούπολιν, ἀποθανὼν μετὰ τρία ἔτη παραλυτι-
κὸς ἐν Χίῳ.

ΛΕ΄

Κατὰ τὸ 1857 διέπραξα ἐμπορικῶς τὸ ἐπόμενον πραξικόπημα :

Μεταξὺ τῶν εἰδῶν τοῦ ἐμπορίου τὰ ὅποια μετηρχόμην, ἦτο ὡς προανέφερα καὶ ἡ μέταξα, παραγομένη κυρίως καθ' ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, Θράκην, Θεσσαλίαν καὶ Περσίαν. Ἡ κατανάλωσις αὐτῆς ἐγένετο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς Γαλλίαν, τοῦλάχιστον ἐγὼ οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἐνήργουν ἐμπορίαν ἐπ' αὐτῆς. Αἱ τιμαὶ τῆς καταναλώσεως ἐν Μασσαλία ἐποίκιλλον μεταξὺ τῶν 25 φράγκων καὶ 12 κατὰ χιλιόγραμμον, ἀναλόγως τῆς λεπτότητος τῆς κλωστῆς καὶ τῆς ἐν γένει κατεργασίας τῆς μετάξης.

Πολλάκις ἔθεσα ἐμαυτῷ τὸ ζήτημα, πῶς εἶναι δυνατόν τοιαύτη πραγματικὴ διαφορὰ τιμῆς νὰ ὑπάρχη μεταξὺ μετάξης καὶ μετάξης προερχομένης ἀπὸ βόμβυκας (κουκούλια) κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον προσομοιάζοντας ἀλλήλοις. Ἐθεώρουν φυσικὴν κάπως διαφορὰν τιμῆς μεταξὺ κουκουλίου καὶ κουκουλίου κανονιζομένην ἐκ τῆς ἀποδόσεως ποσοῦ μετάξης, ἀλλ' ἀπὸ μετάξης εἰς μέταξαν πῶς; Ἐγνώριζον συνάμα, ὅτι ἡ τιμὴ τῆς ἐν Γαλλία παραγομένης μετάξης ἐκυμαίνετο

σταθερῶς περὶ τὰ 80 φράγκα κατὰ χιλιόγραμμον, ἐν ᾧ τὰ κουκούλια τῆς Γαλλίας δὲν ἠδύναντο νὰ εἶναι ἄλλης φύσεως κουκούλια. Εἰς τὰς ἐρωτήσεις μου περὶ τοῦ λόγου τῆς τοιαύτης διαφορᾶς τιμῆς μεταξύ Ἀνατολικῆς καὶ Γαλλικῆς, ἔστω καὶ Ἰταλικῆς, μετάξης, ἐλάμβανον τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ἡ μέταξα τῆς Ἀνατολῆς, χονδρὴ καὶ ἀτέχνως κατειργασμένη, δὲν ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰμὴ εἰς χονδροειδῆ ὑφάσματα, τινὲς μάλιστα τῶν ἀνατολικῶν ποιότητων, οἷον τῆς Ἀμασείας, εἶχον καὶ τὸ ἐλάττωμα ν' ἀποφέρουν ὁσμὴν ἀντέχουσιν εἰς πᾶσαν βιομηχανικὴν σκευασίαν.

Ἐσκεπτόμην συνεχῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτε κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1855 καὶ κατὰ σύμπτωσιν μοὶ παρουσιάσθη εἰς τὸ γραφεῖον Γάλλος ἐμπορευόμενος ἐν Ἀμασεία, ἀνταποκριτὴς μου τακτικός. Εἰς αὐτὸν ἔπεμπον ἐκ διαταγῆς του παντοῖα ἀποικιακὰ ἐμπορεύματα, τῶν ὁποίων πολλάκις τὸ φέρον, κατὰ τὴν ὥραν τῆς συγκομιδῆς τῆς μετάξης, μοὶ συνεψήφισε δι' ἀποστολῆς μετάξης τῆς παραγωγῆς τῶν μερῶν ἐκείνων. Ὄνομάζετο Barthélemy Imbert καὶ ἦτο ἄνθρωπος ἀρκούντως μεμορφωμένος. Οὐδέποτε ἔμαθον τὸν λόγον, δι' ὃν τοιοῦτος ἄνθρωπος, ἄλλως τε σώφρων καὶ τίμιος εἰς τὰς δοσοληψίας του, ἐξέπεσεν εἰς τὰ ἀπολίπιστα καὶ βάρβαρα μέρη ἐκεῖνα, καθόσον μάλιστα οἱ Γάλλοι δυσκόλως ἐκπατρίζονται, καὶ εὐλόγως, ἀφοῦ ἡ χώρα των τοῖς παρέχει ἀφθόνως τὰ μέσα τῆς εὐζωΐας καὶ τῆς προόδου. Τὸν ἠρώτησα τὸν λόγον τῆς ὁσμῆς, ἣν ἐκπέμπει ἡ μέταξα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ μοὶ ἀπήντησεν, ὅτι οἱ παραγωγεῖς ἔχουν ἐρριζωμένην τὴν ιδέαν, ὅτι

ἡ μέταξα δὲν δύναται νὰ τραβηχθῆ ἀπὸ τὸ κουκοῦλι ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ ξυνογάλου (γιαουρτιοῦ) καὶ ὅτι τὸ ξυνόγαλον ἀναμιγνυόμενον μὲ τὸ θερμὸν ὕδωρ ἀναπέμπει ἀτμοὺς μετ' ὀσμῆς, ἣν ἀπορροφᾷ ἡ παραγομένη μέταξα.

— Καὶ δὲν εἶναι ἀπλούστερον, τῷ εἶπον, ν' ἀγοράζῃ τις τὸ κουκοῦλι καὶ νὰ τραβᾷ τὸ μετάξι ὅπως θέλει;

— Ἐργάτας, μοὶ λέγει, δὲν εὐρίσκεις ἕκαστος χωρὶκὸς παράγει μικρὰν ποσότητα κουκουλίων εἰς τὸν οἶκόν του, αἱ γυναῖκες τραβοῦν τὸ μετάξι, καὶ τοιοῦτον τὸ πωλοῦν, ἄλλως τε, μοὶ προσέθηκεν, ἕκαστος εἰς τὸ ἔργον του, ἡμεῖς βιομήχανοι δὲν εἴμεθα, εὐθηνὰ ἀγοράζομεν, εὐθηνὰ πωλοῦμεν· οὔτε τὸ ποσὸν τῆς παραγωγῆς εἶναι τόσῳ σπουδαῖον, ὥστε νὰ προσέξῃ τις εἰς τοιαύτην βιομηχανικὴν ἐπιχείρησιν. Ἄλλ' ἐγώ, ἐπέμενον, πρὸ πάντων διότι ἡ μέταξα τῆς Ἀμασείας ἐν Μασσαλία ὑπετιμᾶτο πάσης ἄλλης ἀνατολικῆς παραγωγῆς ἔνεκα τῆς δυσοσμίας της.

— Καὶ ἡ ποιότης τῶν κουκουλίων, τὸν ἠρώτησα, εἶναι καλή;

— Ἐπίσης καλὴ ὡς ἡ τῶν λοιπῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

— Καὶ ἂν ἀντὶ μετᾶξης προσφέρῃς τιμὴν εἰς τὸν παραγωγὸν δι' ἀγορὰν τῶν κουκουλίων ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐκ τῆς μετᾶξης ἀποκτηθησομένην παρ' αὐτοῦ, σοῦ δίδει τὸ κουκοῦλι;

— Διατί ὄχι, μοὶ λέγει, μάλιστα καὶ μὲ συγκατάβασις, διὰ νὰ μὴ ἔχη τὴν φροντίδα τοῦ τραβήγματος καὶ εὐρέσεως ἀγοραστῶν διὰ τὴν μέταξαν. Μοὶ προσέθη-

κεν ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ σκεφθῶμεν περὶ τῶν ἐξόδων τῆς μεταφορᾶς ἀπὸ Ἀμασείας διὰ ξηρᾶς μέχρι Σαμψοῦντος, τοῦ λιμένος τοῦ συγκοινωνοῦντος μετὰ τῆς Ἀμασείας πλησιέστερον, τὰ ἔξοδα δὲ ταῦτα δύνανται νὰ εἶναι ὑπερβολικά, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ ἀβαροῦς τοῦ ἐμπορεύματος.

Συνδιελεγόμεθα οὕτω κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους 1855, ἐμείναμεν δὲ σύμφωνοι κατὰ τὴν προσεχῆ ἐσοδείαν, ἥτοι κατὰ Μαΐον τοῦ 1856, νὰ συνεννοηθῶμεν περὶ ἀγορᾶς μικρᾶς ποσότητος σχετικῶς κουκουλίων πρὸς δοκιμὴν. Ἀμέσως ἔσπευσα νὰ γράψω ἐμπιστευτικῶς εἰς Μασσαλίαν τῷ συνεταιίρῳ μοι Ζωρζῆ Πετροκοκκίνῳ περὶ τῶν μελετῶν μου ἐπὶ τῆς προκειμένης ἐπιχειρήσεως. Ἄλλ' ἐκεῖνος, ὅστις ἦτο συνήθως γενναῖος καὶ ἐπιχειρηματικώτατος ἔμπορος, ψυχρότατά μοι ἀπεκρίθη, ὅτι θεωρεῖ τοιαύτην ἐπιχείρησιν τυχοδιωκτικὴν καί, ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη τὴν φράσιν, «νὰ μὴ ὄνειρεύωμαι δόξας Χριστοφόρου Κολόμβου» ἀνακαλυπτικὰς δηλαδή, καθ' ὅσον μάλιστα εἶμαι ἀκόμη νεώτατος καὶ ἄπειρος, ἀλλὰ νὰ εὐχαριστοῦμαι ἐκτελῶν καλῶς, ὅτι ἐδιδάχθην ἀπὸ τὴν πείραν τῶν πρεσβυτέρων μου καὶ ἀπὸ τὸ ἀπὸ αἰώνων παραδεδεγμένον σύστημα τοῦ ἐμπορεύεσθαι τὴν μέταξαν τῆς Ἀνατολῆς.

«Τὴν ἄρπαξα», ὡς λέγουν, ἀλλὰ δὲν «ἐκάθισα». Πλησιάσαντος τοῦ Μαΐου, ἐπέμεινα γράφων τῷ Γάλλῳ ἀνταποκριτῇ μου νὰ μοι δώσῃ προὔπολογισμὸν ἀγορᾶς καὶ ἐξόδων κουκουλίων. Ἐμαθον τότε, ὅτι τρεῖς περίπου ὀκάδες νωπῶν κουκουλίων, ἀποξηρανομένων πρῶτον εἰς φοῦρνον διὰ νὰ ψοφήσουν οἱ σκώληκες

καὶ ὕστερον ἐπιθεμένων εἰς τὸν ἥλιον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ μηνὸς Αὐγούστου, ἀποδίδουσι μίαν ὀκτὼν περίπου κουκουλίων ξηρῶν· ὅτι τρεῖς ὀκάδες περίπου κουκουλίων δίδουσιν ἐκεῖ μίαν ὀκτὼν μετάξης· ὅτι δὲν βλάπτει, ὅταν τὰ κουκούλια εἶναι ἐντελῶς ξηρά, νὰ πιεσθοῦν ὀπωσοῦν ἐνσακκίζόμενα διὰ νὰ σμικρυνθῇ ὁ ὄγκος των· καὶ τέλος ἔμαθον, ὅτι ἤμπορῶ νὰ ἔχω κουκούλια Ἀμασειᾶς ξηρὰ ἐλεύθερα παντὸς ἐξόδου μέχρι τοῦ λιμένος Σαμψοῦντος περὶ τὰ 40 γρόσια ἦτοι 9 φράγκα περίπου κατ' ὀκτὼν. Ὑπελόγιζον καὶ ἔξοδον 1 φράγκον τοῦλάχιστον κατ' ὀκτὼν ἀπὸ Σαμψοῦντος μέχρι Μασσαλίας καὶ εὔρισκον τίμημα 10 φράγκα κατ' ὀκτὼν ἦτοι 8 κατὰ χιλιόγραμμον· προσυπολογίζων δὲ 3 χιλιόγραμματα κουκουλίων δι' ἐν μετάξης, εὔρισκον τὸ τίμημα τῆς μετάξης ἀνερχόμενον εἰς 24 φρ. τοῦλάχιστον, ἐν ᾧ ἡ μέταξα Ἀμασειᾶς ἐτιμᾶτο, ὡς προεῖπον, ἐν Μασσαλίᾳ 12 φρ. ἢ καὶ 13 κατὰ χιλιόγραμμον. Ἦρχισα νὰ ἀποθαρρύνωμαι καὶ νὰ δικαιῶ τὸν Ζ. Πετροκόκκινον, οὗ ἄλλως τε τὴν γνώμην εἶχον συνηθίσῃ ν' ἀποδέχωμαι ὡς διαταγὴν. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἔλεγον κατ' ἑμαυτὸν ὅτι ἴσως ἡ ἐκ τῶν κουκουλίων μέταξα τῆς Ἀμασειᾶς τραβηγμένη ἀξίζει ὄχι 100, ὄχι 80, ἀλλὰ καὶ 50 φράγκα.

Ἐπὶ τέλος τι σημαίνει διὰ μίαν τοιαύτην δοκιμὴν νὰ θυσιάσω 10 ἢ καὶ 20.000 φρ. Ἡ δευτέρα σκέψις ἐνίκησε καὶ διέταξα τὸν Imbert ν' ἀγοράσῃ μέχρι 5.000 ὀκάδων κουκουλίων ξηρῶν. Τοῦτο ἔπραξε προθύμως καὶ μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας. Οἱ ἐμπεριέχοντες τὰ κουκούλια σάκκοι ἔφθα-

σαν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰς διαμετακόμισιν διὰ Μασσαλίαν, καὶ μετέβην πρὸς ἐπίσκεψίν των μετὰ τινος συγκινήσεως. Ὅταν εἶδον τὸ μέγεθος ἑκάστου σάκκου περιλαμβάνοντος μόνον 50 ὀκάδας, ἔμεινα ἔκπληκτος καὶ πάλιν ἀπεθαρρύνθην φοβούμενος ὅτι, προκειμένου περὶ ποσοτήτων σπουδαίων, τὸ ζήτημα τῆς μεταφορᾶς θὰ εἶναι δυσδιάλυτον. Ἐφοβούμην μὴ, ἔκτος τῆς ζημίας, γελωτοποιηθῶ ἐν Μασσαλία. Ἀλλὰ νὰ ὀπισθοδρομήσω δὲν ἠδυνάμην. Συνεσταλμένος ἔγραψα τῷ Ζ. Πετροκοκκίνῳ, ὅτι, ὁπότεν τῷ ἔγραφον, εἶχον ἤδη λάβη ὑποχρέωσιν ἀπέναντι τοῦ Imbert διὰ τὴν προμήθειαν τῶν κουκουλίων, διὰ νὰ κολάσω δὲ τὸ πρᾶγμα τῷ προσέθετον, ὅτι εἰς πληρωμὴν συνεψήφισα ἀξίαν ἔμπορευμάτων ἀποικιακῶν ἐπωφελῶς χορηγηθέντων τῷ Imbert. Τέλος, ὁμολογῶν τὸ τόλμημα καὶ τὸ δεῖγμα ἑλλείψεως πειθαρχίας ἐκ μέρους μου, προσεφερόμην, ἂν τὸ κρίνη εὐλογον, νὰ ὑποστῶ ὅλην τὴν ζημίαν τῆς δοκιμῆς αὐτῆς· μετὰ δόσεως ὅμως τινὸς πονηρίας ἀπέφυγον νὰ σημειώσω καὶ ποίαν τιμὴν ἐστοίχιζε τὸ ἔμπόρευμα.

Ἄμα ἔφθασεν εἰς τὴν Μασσαλίαν μὲ ἠρώτων τί στοιχίζει διὰ νὰ κανονίσουν τὰς ἀπαιτήσεις των. Ἐγὼ ἠτιώμην τὸν Imbert, μὴ δώσαντά μοι ἀκόμη τελικὸν τιμολόγιον, καὶ παρεκάλουν νὰ μοὶ ἀναγγείλουν πᾶσαν δοθεῖσαν προσφορὰν. Τέλος μοὶ ἀνηγγέλθη, ὅτι ἔλαβον προσφορὰν πρὸς 11 φρ. κατὰ χιλιόγραμμον καὶ ἐλπίζουν ν' ἀποκτήσουν 12 !!! Ὅλοψύχως ἐδόξασα τὸν Θεὸν καὶ ἀπεκρίθην πωλήσατε ἄνευ ἀναβολῆς καὶ ἡ πώλησις ἐγένετο πρὸς 12 φρ. κατὰ χιλιόγραμμον.

Ἡ δοκιμὴ ἀπέδιδεν εἰς ἡμᾶς κέρδος περὶ τὰ 50 0/0, ὁ δὲ ἀγοραστὴς ἐν Μασσαλία ἔμαθον ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅτι ἐκέρδιζεν ἄλλα 50 0/0 ἐπὶ τῶν 12 φρ., διότι τὰ μετεπώλησε πρὸς 18 φρ. !!!

Τότε ἀνήγγειλα τῷ Ζ. Πετροκοκκίνῳ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δοκιμῆς, οὗτος δὲ εἰλικρινέστατα ὁμολογῶν τὴν νίκην μου μοὶ ἔγραψεν· «ἄφ' οὗ ἔτσι εἶναι, τὴν προσεχῆ ἔσοδείαν ἀγόρασε ὅλον τὸ προῖον τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Τουρκίας! (τίποτε ὀλιγώτερον τίποτε περισσότερον) ἀνασκουμπώσου νὰ σὲ ἰδῶ, φύλαξε μυστικὸν ὅσον εἴμπορεῖς, ὅσον τὸ φάμε τὸ φάγαμε, γρήγορα θὰ ξυπνήσῃ ὁ συναγωνισμὸς» καὶ ἐδῶ εἶχε πολὺ δίκαιον. Μοὶ ἐσύστησε συνάμα ν' ἀποφύγω τὴν πίεσιν τῶν κουκουλίων, διότι πιεζόμενα ἂν ὄχι ἄλλο χάνουν ὡς πρὸς τὴν ὄψιν. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲν εἶχε δίκαιον, διότι μεταγενεστέρως, γενικευθέντος τοῦ ἐμπορίου κουκουλίων ἀπεστέλλοντο ταῦτα εἰς σάκκους ὑποβληθέντας εἰς πίεσιν πιεστηρίου.

Ἐγὼ ἐδοκίμαζα ἀπείρους δυσκολίας καὶ ὑπεβαλλόμεναι εἰς ὑπέρογκα ἔξοδα μεταφορᾶς, ὅπως ἀκολουθήσω τὴν ὁδηγίαν τῆς μὴ πίεσεως τῶν κουκουλίων κατὰ τὴν ἀποστολήν. Ἀπέφευγον ἀγορὰς εἰς χώρας ἀπεχούσας πολὺ τῆς θαλάσσης, διὰ δὲ τὴν ἀποστολήν εἰς Μασσαλίαν ἐναύλωνα ἰστιοφόρα, μικρᾶς σχετικῶς χωρητικότητος, κατ' ἀποκοπήν, συμφωνῶν ναῦλον οἶον ἂν τὸ φορτίον συνίστατο ἐκ σίτου, ἠρματίζετο τὸ πλοῖον ἰσχυρῶς καὶ τὸ ἀπομένον κενὸν συνεπληροῦτο διὰ σάκκων κουκουλίων. Δὲν ἐλησμόνησα, ἐκ δοκιμῶν μαθὼν ὑστερον, ὅτι χωρητικότης κοιλοῦ σίτου

ἔξισοῦτο μὲ χωρητικότητα ὀκτῶς κουκουλίων!! δηλαδή πλοῖον χωρητικότητος κοιλῶν 10.000 σίτου παρελάμβανε 10.000 ὀκάδας κουκουλίων ξηρῶν.

Κατὰ τὴν ἔσοδειάν τοῦ 1857 ὅλην τὴν προσοχὴν τῶν ἀγορῶν μου συνεκέντρωσα εἰς Θράκην, Θεσσαλίαν καὶ Μικρὰν Ἀσίαν. Ἡρχισα δὲ τὰς ἀγορὰς μεταχειριζόμενος πολυειδῆ τεχνάσματα, ὅπως μὴ ἐννοηθῆ ὁ πόθος μου τοῦ ν᾽ ἀγοράσω μεγάλα ποσά, οὔτε ὅτι ἐκ τῶν προτέρων ἐγνώριζον τὸ ἐπωφελὲς τῆς ἐπιχειρήσεως. Εἰς τοὺς ἀνταποκριτάς μου ἔλεγον, ὅτι ἐνεργῶ ἐκ παραγγελίας Γάλλων βιομηχάνων καὶ δὲν γνωρίζω τί θὰ κάμουν τὰ κουκούλια, ὑπέθετον ὅμως ὅτι θὰ στείλουν εἰδικοὺς τεχνίτας νὰ τραβήξουν ἐξ αὐτῶν μετάξι τεχνικώτερον. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπέφευγον καὶ νὰ ὀμιλῶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ οὕτως ἐπέτυχον κατὰ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο ἔτος τῆς ἐπιχειρήσεως νὰ μὴ ἔχω συναγωνιζόμενον οὐδένα ἄλλον ἐκτὸς τοῦ οἴκου Ἀπαλύρα, ὅστις ἐκ Μασσαλίας εἶχε, φαίνεται, μνηθῆ εἰς τὰ τῆς ἐπιχειρήσεως· ἀλλ᾽ ὁ συναγωνισμὸς δὲν ἦτο ἐπίφοβος, διότι ἐκεῖνος ἠγόραζεν εἰς ἄλλας χώρας παραγωγῆς, δὲν εἶχε δὲ καὶ τὰ χρηματικὰ μέσα ἄφθονα. Εἶπον τὰ χρηματικὰ μέσα, καὶ ἀναμνήσκομαι ποίας δυσχερείας ἐδοκίμαζον καὶ ἐγὼ πρὸς πορισμὸν τῶν ἀναγκαίων διὰ τὰς ἀγορὰς χρημάτων, εἰς χώρας, ἐν αἷς ἦ χρῆσις συναλλαγμάτων καὶ ἐπιταγῶν δὲν ἦτο γνωστή, οὔτε ἰδέα Τραπεζῆς καὶ τραπεζίτου ὑπῆρχε, καὶ ὅπου ὄφειλον νὰ πέμπω διαρκῶς χρηματοδέματα εἰς μεγάλα ποσά, διότι ὅλαι αἱ ἀγοραὶ ἔπρεπε νὰ γίνωσιν ἐντὸς δύο μηνῶν. Σημειωτέον πρὸς τούτοις,

ὅτι αἱ ἀγοραὶ ἐτελοῦντο κατὰ Μάϊον καὶ Ἰούνιον, αἱ δὲ φορτώσεις εἰς πλοῖα κατὰ τὰ μέσα καὶ τέλη Αὐγούστου, εἰς τρόπον ὅστε μόνον κατὰ Ὀκτώβριον ἤρχιζον αἱ πωλήσεις εἰς Μασσαλίαν καὶ ἡ ἐπάνοδος τῶν καταβληθέντων πρὸ πέντε μηνῶν κεφαλαίων. Ὅθεν ὄφειλον νὰ ἐξαντλήσω ὅλην τὴν τέχνην τοῦ δανείζεσθαι ἐμμέσως ὡς ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἐξήγησα δι' ἐκδόσεως τριμηνῶν συναλλαγματικῶν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων καταστημάτων τῆς Εὐρώπης, καὶ τῆς φροντίδος τῆς ἀνανεώσεως αὐτῶν εἰς τὴν λῆξιν διὰ νέων συναλλαγματικῶν ἀγοραπωλησιῶν.

Ἐκτὸς τῆς ἐργασίας τῆς τακτικῆς καὶ τῆς πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς διηνεκοῦς μερίμνης, εἶχον καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τηρῶ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν πίστιν τοῦ καταστήματος, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ· καὶ ταῦτα πάντα κατὰ τὸ 1857, ὅποτε Τράπεζα καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐδεμία ὑπῆρχε, τραπεζίτης πραγματικὸς ἐπίσης οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς τοῦ Θεοδώρου Βαλτατζῆ καὶ Χιοκαθολικῶν τινῶν, οἵτινες ὅμως καὶ αὐτοὶ τραπεζῖται κατὰ τὴν καθόλου σημασίαν δὲν ἦσαν. Ὁ Βαλτατζῆς περιορίζετο εἰς χρηματιστικὰς πράξεις μετὰ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν καὶ εἰς προμηθείας τοῦ στρατοῦ, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς σχέσεις ἐπίσης μετὰ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν καὶ κολλυβιστικὰς ἐργασίας.

Ἀληθὲς βάσανον ὑπέστην κατὰ τὸ πεντάμηνον ἐκεῖνο διάστημα, ἀλλὰ δὲν μετενόησα. Ἐξησκήθην μεγάλως, ὄχι εἰς τὰ οἰκονομικά, ἀλλ' εἰς τὰ χρηματιστικὰ καὶ δὴ τὰ ἰδιόρρυθμα τῆς Τουρκίας, ἀπέκτησα

δὲ καὶ τὴν φήμην ποιᾶς τινος ἰκανότητος καὶ τὴν ὑπόληψιν πρὸ πάντων τοῦ Θεοδώρου Βαλτατζῆ, ἣτις ἐν τῷ μέλλοντι πολὺ μὲ ὠφέλησε.

Τὸ τίμημα τῶν κουκουλίων κατὰ τὸ 1857 βεβαίως δὲν ἦτο οἶον τὸ τοῦ 1856 Ἀμασειακῶν, χαμηλὸν δηλαδή. Ἄλλ' ὅπως δήποτε τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο, ὅτι ἐπὶ 150.000 ὀκάδων ξηρῶν κουκουλίων τὸ κατάστημα ὠφελήθη ὑπὲρ τὸ ἑκατομμύριον φράγκων, ἕξ ὧν τῷ ὑποφαινομένῳ ἀνῆκον περὶ τὰς 70.000 φράγκα, διότι παρέτρεξα ἐν οἰκείῳ τόπῳ νὰ εἶπω, ὅτι, ἀνανεωθέντων τῶν ἐταιρικῶν συμβολαίων κατὰ τὸ 1854 νομίζω, τὸ μέρος μου ἀπὸ 4% εἶχεν αὐξήσῃ εἰς 7%.

Εν τούτοις κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1857 πρὸς τὰ 1858 ἡ ὑγεία μου ἤρχισε νὰ σαλεύηται ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ἐργασίας τῆς ἡμέρας, πρόσθετες καὶ νυκτερινῆς πολυειδῶς διασκεδαστικῆς βιώσεως. Ὁ ἰατρός μου μοὶ ἐδήλωσεν, ὅτι «παλαίω μὲ τὴν ζωὴν μου καὶ ἐπὶ τέλους θὰ νικηθῶ». Εὐτυχῶς τότε, ὀλίγον πρὶν, εἶχε συμπεριληφθῆ ὡς συνέταιρος ἐν τῇ ἐταιρείᾳ ὁ Ἄντωνιος Μ. Βλαστός, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Ζ. Πετροκοκκίνου καὶ τέως διευθυντῆς τοῦ καταστήματος τῶν υἰῶν Ροδοκανάκη ἐν Λιβερπούλῃ.

Εἶχον γνωρίσῃ αὐτόν, ἀλλ' ὀλίγιστον, ἀπὸ τοῦ 1840, ἐκ τῆς τότε ταπεινῆς μου θέσεως καὶ μικρᾶς μου ἡλικίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐργαζόμενον παρὰ τῷ ἐκεῖ κλάδῳ τοῦ αὐτοῦ οἴκου τῶν Ροδοκανάκηδων, καὶ διετήρουν συμπαθῆ μνήμην αὐτοῦ.

Ἐμενε κατὰ τὸ 1857 συνεργάτης τῆς διευθύνσεως τοῦ ἐν Λονδίῳ καταστήματος ἡμῶν, ἀλλ' ἡ ἐργασία ἐκεῖ δὲν ἦτο τόσον ἄφθονος οὐδ' ἐπίπονος, ὅτε δὲ παρεπονέθην τῷ Ζ. Πετροκοκκίνῳ περὶ τῆς ὑγείας μου καὶ τοῦ ἀφορητοῦ τῆς ἐργασίας μου, μοὶ προέτεινε καὶ ἐγὼ ἀσμένως ἐδέχθην τὴν μετάβασιν τοῦ

Ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἄνθρωπου ὡς συνεργάτου μου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὕτω συντόμως τότε ἤλθεν οἰκογενειακῶς, καὶ πραγματικῶς, ἂν ὄχι εἰς ἄλλο (διότι οὔτε τὸν τόπον ἐγνώριζεν οὔτε τὴν γλῶσσαν), τοῦλάχιστον εἰς τὴν γραφικὴν ἐργασίαν, μετὰ τινα δὲ χρόνον καὶ τὴν τοῦ ταμείου, ἀμφοτέρωθεν κοπιώδη ἔργα, σπουδαίως μὲ ἀνεκούφιζε.

Ἐνεξαρτήτως τῆς ἐμπορικῆς συνεργασίας, συνεδέθημεν καὶ διὰ φιλίας ἀδελφικῆς τόσον μετ' αὐτοῦ ὅσον καὶ μετὰ τῆς ἐναρέτου καὶ ἀγαθωτάτης αὐτοῦ συζύγου Πηνελόπης. Ἡ φιλία αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ θανάτου του κατὰ τὸ 1878 ἐν Ἀθήναις. Ἡ φιλία καὶ ἡ ἀγάπη μου ἐξακολουθεῖ καὶ πρὸς τὴν χήραν καὶ τὰ τέκνα του. Ἄλλ' οὗτοι ζῶσι μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐμοῦ κατὰ συνέπειαν, δέον δὲ νὰ προσυπολογισθῇ καὶ ἡ διαφορὰ τῆς ἡλικίας αὐτῶν καὶ ἐμοῦ...

Ὅσον θέλομεν ἄς χανώμεθα εἰς αἰσθηματικὰς θεωρίας περὶ ἰσοβίων αἰσθημάτων διαρκούντων καὶ ἐπὶ κατιόντας καὶ μακρόθεν καὶ πλησίον, καὶ ἄς κράζωμεν «τὰ ἐμὰ σὰ καὶ τὰ σὰ ἐμά», ὁ χρόνος, ἡ ἡλικία, ἡ μακρὰ ἀπουσία χαλαροῦσι τοὺς δεσμοὺς τῆς φιλίας, καθιστῶσι τὸν ἄνθρωπον ἐγωϊστικώτερον, συνεπιφέρουσι τὴν λήθην, καὶ ἐν γένει κοπάζουσι τὰς ὁρμὰς τῆς καρδίας. Δὲν ἐκλείπουσιν αἱ ἀναμνήσεις καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν ἐντυπώσεις, ἀλλ' αὗται καθίστανται παροδικαί, οὔτε δύνανται ν' ἀφομοιωθῶσι πρὸς ἐκείνας τῆς νεότητος καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν πλεῖστοι λόγοι συνέτεινον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ζωηρῶν αἰσθημάτων καὶ ὁρμῶν.

Τῷ 1858 ἐπεχείρησα μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ κατὰ τὸ 1857 ἐνεργητικότητος, ἀλλ' ἀπήντησα ἤδη σπουδαῖον συναγωνισμὸν ἐκεῖ, ὅπου εἶχε γνωσθῆ ὁ τρόπος τῶν ἀγορῶν μου εἰς κουκούλια, καὶ ὁ συναγωνισμὸς ἐπέφερεν ὑψωσιν τῶν τιμῶν· ἠναγκάσθην τότε νὰ προσφύγω εἰς ἄλλα μέρη παραγωγῆς σχετικῶς ἀνεκμετάλλευτα. Ἐπεμψα ὅθεν ἀπεσταλμένον εἰδικὸν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν πρὸς ἀγορὰν καὶ χλωρῶν ἀκόμη κουκουλίων, ἀποξηρανομένων τῇ εἰδικῇ φροντίδι του. Συνενοήθην καὶ μετὰ τοῦ ἐν Σύρῳ τότε ἐμπορευομένου Γεωργ. Διαμαντίδου, ἀνθρώπου μὴ τυχόντος ἀναπτύξεως ἐξ ἀνατροφῆς, ἀλλ' ὃν ἐγνώριζον ἐκ προηγουμένων ἐμπορικῶν σχέσεων κατέχοντα ἐν οὐσιώδει βαθμῷ τὸ τάλαντον τῆς ἐπιχειρηματικότητος, περὶ ἀγορᾶς ἐν Ἑλλάδι κουκουλίων διὰ συντροφικὸν ἐξ ἡμισείας λογαριασμὸν. Οὕτω δὲ ἐκ Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἠγοράσαμεν ὄχι εὐκαταφρόνητα ποσά. Ἐν γένει ὑπερέβην κατὰ τὸ 1858 τὸ ποσὸν τῶν ἀγορῶν τοῦ 1857, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἦτο ἐπίσης πλουσιοπάροχον, διότι ἀφ' ἑνὸς αἰτιμαὶ τῶν ἀγορῶν ὑψώθησαν, αἱ δὲ τῆς καταναλώσεως δὲν ἠδύναντο φυσικῶς νὰ ὑψώνωνται· μολοντοῦτο ἡ ὠφέλεια ἦτο ἀρκετὰ ἱκανοποιητικῆ. Προέβλεπον ὅμως, ὅτι ταχέως θὰ ἐφηρμόζετο τὸ προλεχθέν μοι ὑπὸ τοῦ Ζ. Πετροκοκκίνου: «ὅσον φάγωμεν μὲ τὴν ὥραν, ἐφάγαμεν». Τὸ 1859 ἀκόμη ἐμετριάσθησαν τὰ ἐκ τῶν κουκουλίων κέρδη καὶ κατήντησαν τὰ συνήθη τότε πάσης ἐμπορίας καὶ ὄχι ὡς πρὶν ἀσφαλῆ. Ἦρχισε νὰ ἐπέρχηται καὶ ἡ βαθμιαία ἔκπτωσις τῆς τιμῆς τῆς

μετάξης ἐν Γαλλίᾳ, (σήμερον ἢ τιμὴ τῆς μόλις φθά-
νει τὸ ἥμισυ τῆς τότε), ὅθεν μάλιστα ἐστάλησαν καὶ
εἰδικοί τεχνῖται καὶ συνεστήθησαν μεταξουργεῖα εἰς
τὰ κέντρα τῆς παραγωγῆς, κατασκευάζοντα διὰ τῶν
ἐγγχωρίων κουκουλίων μέταξαν ἰσότιμον τῆς Γαλλικῆς,
οἰκονομουμένων οὕτω τῶν ἐξόδων τῆς ἀποξηράν-
σεως, ἐξόδων μεταφορᾶς κλπ. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς
λόγους ἀπὸ τοῦ 1859 καὶ πέραν παρητήθη τῆς τῶν
κουκουλίων ἐμπορίας.

Κατὰ τὸ 1858 οὐδὲν ἀξιοσημεῖωτον μοὶ συνέβη
οὔτε ἐμπορικὸν οὔτε κοινωνικόν, κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς
τοῦ 1859 ἐνόμισα ὅτι εἶναι καιρὸς πλέον νὰ ταξι-
δεύσω, τὸ μὲν ὅπως περιέλθω ὅλας τὰς πόλεις, ἐν αἷς
ὑπῆρχον κλάδοι τοῦ καταστήματός μας καὶ γνωρίσω
τοὺς συνεταιίρους μου, ὧν τινὰς ἀκόμη δὲν ἐγνώρι-
ζον, καὶ γνωρισθῶ ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐν γένει ἀνταλ-
λάξωμεν ἰδέας περὶ μελλούσης πορείας τῶν ἐπιχει-
ρήσεών μας, τὸ δὲ ὅπως ἴδω μέρος τοῦ ἔξω κόσμου,
ὃν δὲν ἐγνώριζον ἕως τότε, μὴ ταξιδεύσας ἢ μεταξὺ
τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, Σμύρνης, Χίου καὶ Κων-
σταντινουπόλεως. Ἄνεκοίνωσα τὴν ἐπιθυμίαν μου τῷ
συναδέλφῳ μου Βλαστῷ. Οὗτος φυσικῶς δὲν ηὐχα-
ριστήθη, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐνέκρινε νὰ μὲ παρακωλύσῃ,
ἀφοῦ μάλιστα τῷ ὑπεσχέθη νὰ μὴ ἀπουσιάσω πλέον
τῶν ὀκτὼ ἢ ἐννέα ἐβδομάδων.

Οὕτω κατὰ τὰ τέλη Ἀπριλίου ἐπέβην Αὐστριακοῦ
ἀτμοπλοίου ἀναχωροῦντος διὰ τὸν Δούναβιν κατευ-
θυνόμενος πρῶτον εἰς Γαλάζιον.

Αἱ πρῶται ἐντυπώσεις τῆς νεότητος περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων μένουσι συνήθως εἰς τὴν μνήμην ζωηραὶ μέχρι γήρατος. Ἐνθυμοῦμαι, ὡς ἂν ἐπρόκειτο περὶ θεάματος τῆς χθές, τί ἐσκέφθην, ὅτε ἀνελθὼν εἰς τὸ κατάστρωμα τοῦ ἀτμοπλοίου εἶδον ἤρεμον τὴν θάλασσαν τοῦ ὄρμου τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως. Ἐδῶ, ἐσκέφθην, πόσαι καὶ πόσαι ὑπάρξεις ναυτιλλομένων εὖρον τὸν θάνατον ἐν τῇ διὰ τὴν ζωὴν πάλη κατὰ τὰς φοβερὰς τρικυμίας τῆς Μαύρης Θαλάσσης κατὰ Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον, τῆς Μαύρης Θαλάσσης, «ποῦ μαυρίζει καρδιαῖς», ὡς μοὶ ἐπανελάμβανον συνεχῶς οἱ πλοίαρχοί μου.

Αὐτὴ ἦτο ἡ τελευταία μου σκέψις.

Ἐν τούτοις εἰσηρχόμεθα εἰς τὸν Δούναβιν καὶ πολλὰ εἶχον ἐν αὐτῷ νὰ ἴδω ἀποτινάσσων μαύρας ἰδέας. Ἐν πρώτοις δὲν ἐφантаζόμην, ὅτι εἶναι ποτὲ δυνατόν ποταμὸς νὰ εἶναι τόσον πλατύς, ὥστε εἰς πολλὰ μέρη νὰ ἔχη πλάτος θαλασσίου πορθμοῦ, καὶ κάπου πολλῶ πλέον, καὶ κατεβασάνιζον τοὺς ἀξιωματικούς καὶ τοὺς ναύτας τοῦ ἀτμοπλοίου διὰ γελοίων καὶ παιδαριωδῶν ἐρωτήσεων. Ὅταν π. χ. εἰς ἐλιγμόν τινα τοῦ ποταμοῦ

εἶδον ἰστιοφόρον πλέον ἐν τῷ ποταμῷ, ἀλλὰ φαινόμενον μακρόθεν ὡς προσαράξαν εἰς τὴν ξηράν, ἀφελῶς ἠρώτησα: «Ἔ, τώρα ἡμεῖς τί θὰ κάμωμεν; διὰ ποίας δυνάμεως θὰ συρθῆ τὸ ἀτμόπλοιον πρὸς τὰ ἄνω;» «Non paura», μοὶ ἀπεκρίθη μειδιῶν ὁ Αὐστριακὸς «passeremo noi navigando». Ὅταν ἐστρέψαμεν καὶ εἶδον τὴν πλάνην μου, «ἐντροπιάστηκα, ἐκοκκίνισα» καὶ ἀπεσύρθη. Ἀνεγνώρισα ὅτι σφαλερῶς ἐπίστευον ἐκ μικρῶν ἐπιτυχιῶν κατὰ τὸ ἐμπορικόν μου στάδιον, ὅτι εἶμαι κάτι τι, ὅτι ἀπ' ἐναντίας ὑπολείπομαι ἐν τοῖς πλείστοις καὶ ἀπεφάσισα εἰς τὸ ἐξῆς τοῦλάχιστον, πρὶν ἢ ἐκφέρω ἐρώτησιν, νὰ μελετῶ καὶ προσπαθῶ ν' ἀντιληφθῶ μόνος, ὅπως ἀποφεύγω ἐρωτήσεις γελωτοποιούσας με. Μοὶ ἐπεφυλάττοντο μῶλον τοῦτο κατὰ τὸ ταξίδιον ἐκεῖνο πολλαὶ ταπεινώσεις, προερχόμεναι ἐξ ἀμαθείας καὶ ἀπειρίας.

Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως καὶ μετὰ διήμερον πλοῦν ἐν τῷ Δουνάβει ἐφθάσαμεν εἰς Γαλάζιον. Ἐκεῖ μὲ ὑπεδέχθη φιλικώτατα ὁ Δημήτριος Κλήμης, Χῖος διευθυντῆς τοῦ ἐκεῖ κλάδου τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν, παραλαβὼν με διὰ τῆς ἀμάξης του ἀπὸ τῆς ἀποβάθρας καὶ ὀδηγήσας εἰς τὸν οἶκόν του, ὅπου καὶ μὲ ἐφιλοξένησεν. Ἐκτὸς τῆς χρήσεως εὐρωπαϊκῶν ἀμαξῶν, ἧτις ἦτο σχεδὸν ἄγνωστος ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὐδὲν ἀξιοσημείωτον εὔρον εἰς Γαλάζιον. Ἦτο πόλις ἐμπορικὴ μηδὲν παρέχουσα θέλγητρον. Καὶ οἱ δρόμοι αὐτῆς οὐδὲν ἴχνος ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας ἔφερον. Ἄνθρωποι, ζῶα καὶ ἀμαξαι φύρδην μίγδην ἐβάδιζον καὶ ἐκυλίοντο ἐπὶ χωμάτων ἐπι-

πέδων, τὰ ὁποῖα μετὰ πᾶσαν βροχὴν μετετρέποντο εἰς παχύτατον βόρβορον, ὡς ἐκ τοῦ ἀργιλλώδους τοῦ ἐδάφους, εἰς τρόπον ὥστε κατὰ τοὺς μῆνας τῆς ξηρασίας μόλις ἦσαν ὑποφερτοί, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν καὶ τοῦ νεφελώδους κονιορτοῦ, ὃν ὑπεκίνει ἢ μικροτέρα πνοὴ ἀνέμου. Ἐπερίμενον οἱ ἄνθρωποι τὸν χειμῶνα καὶ τὴν παρακολουθοῦσαν αὐτὸν χιόνα καὶ τὸν παγετόν, ὅπως ἴδωσι δρόμον καθαρὸν, βατὸν καὶ ἀμαξιτόν.

Τὴν κοινωνίαν εὗρον ἀφ' ἑτέρου ἀρχοντικῆν καὶ λίαν φιλόξενον. Ὁ Κλήμης διετέλει ἄγαμος, ἢ μᾶλλον ζωντοχῆρος. Εἶχε νυμφευθῆ πρὸ ὀλίγου χρόνου Χίαν κόρην εὐπόρου καὶ εὐυπολήπτου οἰκογενείας ἐν Ἀγγλία βιούσης, μὴ δυνηθεὶς δὲ ἐκ τοῦ ἀσυμβιβάστου χαρακτήρος του, τοῦ κάπως δυσκόλου, νὰ ἐξακολουθήσῃ συμβιωῶν μετ' ἐκείνης, ἐζήτησε τὴν διάζευξιν, εἰς ἣν οὔτε ἡ νέα οὔτε οἱ γονεῖς ἀντέστησαν. Ἐζη λοιπὸν εἰς «μπεκιάρικο σπιτικὸ» μετὰ τῶν παρακολουθημάτων αὐτοῦ.

Εἶχε κοινωνικὰς σχέσεις στενὰς πρὸ πάντων μετ' οἰκογενειῶν ἑλληνικῶν τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἀπὸ χρόνου μακροῦ καὶ μᾶλλον γενεᾶς ὅλης ἐγκατεστημένων εἰς τὰς Παραδουναβίους Ἡγεμονίας, τῶν ὁποίων τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα ἦσαν μᾶλλον τὰ ἐγγώρια, λίαν διάφορα τῶν τότε ἀκόμη αὐστηροτάτων παρὰ τοῖς Ἑλλησι τοῖς Ἀνατολῆς. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς ταξιδιώτην, καὶ δὴ ἄγαμον ὡς ἐμέ, τοιαῦται σχέσεις ἤρεσκον, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ ἡ ὑποδοχὴ, ἥς ἐτύγχανον, ἦτο φιλοφρονεστάτη, ἐγκάρδιος καὶ ὑποχρεωτικὴ. Δὲν λησμονῶ, ὅτι κατ' ἐπίσκεψίν μου τινὰ εἰς μίαν τῶν

εἰρημένων οἰκογενειῶν, κατὰ τὴν τότε συνήθειαν τοῦ νὰ προσφέρονται κατὰ πᾶσαν ὥραν τῆς ἡμέρας εἰς τοὺς ἐπισκέπτας ἀναψυκτικὰ συνοδευόμενα καὶ μετὰ τινος στερεᾶς τροφῆς (γλυκοῦ καὶ καφὲ μὲ βούτημα), προσεφέρθη εἶδος ζυμαρικοῦ, «κοσονάκι» ἐκεῖ καλουμένου, προσομοιάζον μὲ τὰ παρ' ἡμῖν «τσουρέκια». Μοὶ διέφυγεν ἢ ἐκδήλωσις ἀρεσκείας εἰς τὰ «κοσονάκια» καὶ ἀμέσως τὴν ἐπιούσαν ἐδέχθην ποσὸν ἕξ αὐτῶν σχετικῶς ὑπερβολικὸν διὰ τὰ βουτῶ εἰς τὸν πρωϊνὸν καφέν.

Μετὰ τοῦ Κλήμη μετέβην καὶ εἰς τὴν Βραΐλαν διὰ ξηρᾶς, παραποτάμιον πόλιν κατ' ἐλάχιστον τότε διαφέρουσαν τοῦ Γαλαζίου. Ἐκεῖ ἐξενίσθημεν παρὰ φιλικῆ τοῦ οἰκογενεία, ὅπου πράγματι ἐθαύμασα τὸ τέλειον τῆς φιλοξενίας. Ἡ οἰκοδέσποινα κατήγετο ἐκ Φαναριωτῶν, ὁ δὲ οἰκοδεσπότης ἐκ Σμύρνης, ἀμφοτέροι ἀνοικτόκαρδοι καὶ ὑποχρεωτικώτατοι ἄνθρωποι, εἶχον τότε καὶ δεκαοκταετῆ θυγατέρα χαριεστάτην καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδείξασαν ὅτι δὲν ἐστερεῖτο ἀρετῶν, ἀπ' ἐναντίας δὲ ὅτι ἦτο πλήρης τοιούτων. Διότι, ἐν ᾧ ὁ Κλήμης μετ' ἐπιμονῆς μὲ παρώτρυνεν εἰς γάμον μετ' αὐτῆς, ἐγὼ δὲ ἀντέτασσον τὸ ἀμετάπειστον τῆς ἀποφάσεώς μου, νὰ μείνω ἰσοβίως ἄγαμος, ἐκεῖνος κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος αἴφνης ἀπεφάσισε νὰ τὴν νυμφευθῆ καὶ τὴν ἐνυμφεύθη πλησιάζων τότε τὸ 45^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας του. Μ' ὄλην δὲ τὴν μεγίστην δυσαναλογίαν τῆς ἡλικίας καὶ τῶν ἐν γένει ἰδεῶν καὶ ἠθῶν αὐτοῦ καὶ ἐκείνης, διὰ τῆς ὑπομονῆς της κατώρθωσεν ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθώσῃ ἢ προκάτοχός της. Ἐσχον εὐκαιρίαν νὰ τὴν συναντήσω κατὰ τὰ εἰς τὴν Ἑσπερίαν ταξίδιά

μου καὶ εἰλικρινῶς νὰ τὴν θαυμάσω. Ἐν παρόδῳ, αὐτὴ ἀπέθανε πρό τινων ἐτῶν, ὁ δὲ Κλήμης ζῆ καὶ βασιλεύει — εἶθε ἀκόμη ἐπὶ μακρόν.

Μετὰ ὀκταήμερον διαμονὴν εἰς Γαλάζιον, καθ' ἣν, ἐννοεῖται, ἐμελέτησα τὰ τοῦ ἐμπορίου τῆς χώρας καὶ ἐπέισθην, ὅτι ἐμπορικῶς καὶ ὡς πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξαγωγὴν σιτηρῶν παρέχει πεποίησιν καὶ παρόντος καὶ μέλλοντος, ἀνεχώρησα ἐπιβιβασθεὶς εἰς ἀτμόπλοιον τῆς τότε ἀνθηρᾶς Αὐστριακῆς ἐταιρείας διὰ τοὺς πλόας τοῦ Δουνάβεως, διευθυνόμενος εἰς Γιούργεβον, παραποτάμιον πόλιν, μεθ' ἧς συνεκoinώνει τότε δι' ἀμαξιτῆς ὁδοῦ τὸ Βουκουρέστιον, πρὸς ὃ μετέβαινον ὅπως ἐπισκεφθῶ τὸν ἐκεῖ κλάδον τῆς ἐταιρείας ἡμῶν, καὶ προσέτι ἵνα ἀσπασθῶ τὴν πλάκα τοῦ τάφου τοῦ ἐκεῖ θανόντος ἀδελφοῦ μου Γεωργίου. Ἄμα φθάσας καὶ ἀποβιβασθεὶς συνήνητσα ἀναμένοντά με τὸν Ἀχιλλέα Τζερλέντην, υἱὸν τοῦ τότε ἐν Βουκουρεστίῳ ἐγκατεστημένου βαθυπλούτου τραπεζίτου καὶ μεγάλου γαιοκτήμονος Μιχαὴλ Τζερλέντη, ὅστις ἦτο γαμβρὸς ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Δημητρίου Κλήμη, πρό τινων ἐτῶν τότε ἀποθανούσης.

Ὁ Ἀχιλλεὺς Τζερλέντης κατὰ συνέπειαν ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Κλήμη καὶ κατὰ διαταγὴν τούτου μ' ἐπερίμενε, ὅπως μὲ περιποιηθῆ καὶ μὲ συνοδεύσῃ εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον. Ἦτο τότε μόλις εἰκοσαετής, ἀλλ' ἤδη πλήρης μορφώσεως καὶ ὀρθῆς κρίσεως (ἀργότερον ἐκρουμανισθεὶς διετέλεσε καὶ βουλευτῆς εἰς τὴν Ρουμανικὴν Βουλὴν, ἀλλ' ὡς ἤκουσα, ἀπέθανεν). Μὲ ἀνέμενε ἔχων τέθριππον ἀληθῶς μεγαλοπρεπῆ ἄμαξαν,

ἦς οἱ ἵπποι κατὰ τὴν τότε Βογιαρικὴν συνήθειαν εἶχον τὰς χαίτας κεκοσμημένας διὰ μεταξίνων ποικιλοχρόων ταινιῶν καὶ ὁ ἀμαξηλάτης ἔφερεν ὁδοιπορικὴν πρωτότυπον στολήν. Ἐπέβημεν ἀμέσως καὶ περὶ μεσημβρίαν ἐσταθμεύσαμεν εἰς τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὅλης ἀποστάσεως κείμενον χωρίον «Καλγεράνι» (Καλογηρικόν), ὅπου εὔρομεν ξενοδοχεῖον, σχετικῶς ἀναπαυτικόν, διευθυνόμενον ἀπὸ Λέχον (Ἰουδαῖον τῆς Λεχίας). Ἐπρογεύθημεν, ἀνεπαύθημεν καὶ μετὰ μεσημβρίαν ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν καὶ ὀλίγον πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου εἰσηρχόμεθα εἰς τὴν πόλιν τοῦ Βουκουρεστίου, εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ὁποίας εἶχεν ὁ Μιχαὴλ Τζερλέντης ἐξοχικὴν ἔπαυλιν. Ἐκεῖ ἐσταματήσαμεν καὶ ἀπεβιβάσθημεν, εὔρομεν δὲ περιμένοντας ἡμᾶς τὸν Μιχ. Τζερλέντην μετὰ τῶν δύο θυγατέρων του, μιᾶς ἐν ὥρᾳ γάμου καὶ τῆς ἑτέρας ὄχι πολὺ μικρᾶς, καὶ τὸν Μιχ. Παρέμπλην, τὸν καὶ συνέταιρόν μου καὶ διευθυντὴν τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ κλάδου τῆς ἐταιρείας μας μετὰ τῆς κυρίας του. Ὁ Μιχαὴλ Παρέμπλης ἦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικολάου Δαμιανοῦ, ὁ ἐκτουρκισθεὶς κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου, περὶ οὗ πολλὰ προανέφερον. Ἡ σύζυγός του ἦτο Χία τὴν καταγωγὴν, γεννηθεῖσα ἐν Μασσαλία ἐκ τῆς οἰκογενείας Πινιατέλη. Ἀμφότεροι ἦσαν φύσεως ἀγαθῆς καὶ περιποιητικώτατοι, φυσικῶς δὲ καὶ οὗτοι μοὶ προσέφερον φιλοξενίαν ἐν τῷ οἴκῳ των, εἰς ὃν μετὰ τὰς συνήθεις φιλοφροσύνας τῆς οἰκογενείας Τζερλέντη μετέβημεν.

Τὸ Βουκουρέστιον τότε ἦτο εἶδος πόλεως Ἀνατολι-

κῆς εὐρωπαϊζούσης, αἱ ἀντιθέσεις δὲ δὲν ἦσαν σπάνιοι ἀφ' ἑνὸς ἔβλεπέ τις μέγαρον μεγαλοπρεπῆ ἐκτάσεων ἡγεμονικῶν ἀνήκοντα εἰς τοὺς λεγομένους Βογιάρους (εὐγενεῖς), ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὁδῶν ὑπῆρχον οἰκίαι μετριώταται καὶ πρὸ πάντων χαμηλαὶ καὶ μονώροφοι. Ἐξ ἑνὸς διέτρεχέ τις τὴν μεγάλην ὁδὸν «Μποντομογκοσόϊ» τὴν φέρουσαν εἰς τὴν Λεωφόρον Chaussée περίπατον, ὅπου συνηντῶντο αἱ ἄμαξαι ὅλαι αἱ ἀριστοκρατικαὶ ἀπολήγουσαι εἰς τὸν κῆπον «Χερεστέο», ἀρκετὰ καλλωπισμένον. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου αὐτὴ ἡ ὁδὸς ἦτο λιθοστρωμένη ἐπὶ τὸ τουρκικώτερον, αἱ δὲ πλησίον ὁδοὶ καὶ στεναὶ καὶ ἀκανόνιστοι καὶ ἄνευ κἂν λιθοστρώματος τουρκικοῦ πολλάι. Ἡ αὐτὴ ἀντίθεσις ὑπῆρχε καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐμπορικὰ τῆς πολυτελείας, τὰ ὑποδηματοποιεῖα, τὰ παντοπωλεῖα. Ἀπὸ τοῦ εὐρωπαϊζόντος εἰς τὸ πενιχρὸν Ἀνατολικόν. Μεταξὺ τοῦ ἀριστοκράτου Βογιάρου καὶ τοῦ εὐπόρου ἢ ἀνέτως βιοῦντος ἀστοῦ ὑπῆρχε διαφορὰ ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον· οὔτε σχέσεις κοινωνικαὶ ὑπῆρχον μεταξὺ τῆς μιᾶς τάξεως καὶ τῆς ἑτέρας.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρι σήμερον πολλάκις διῆλθον τὸν Δούναβιν μεταβαίνων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Ἑσπερίαν διὰ Βάρνης καὶ Ρουχτσουκίου, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ 1861 οὐδὲν πλέον ἐμπορικὸν συμφέρον μὲ συνέδεε μετὰ τῶν Παραδουναβίων Ἑγεμονιῶν, δὲν εἶχον αἰτίαν νὰ τὰς ἐπισκεφθῶ καὶ δὲν τὰς ἐπεσκέφθην εἰμὴ ἅπαξ ἔκτοτε μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν εἰς Βασίλειον, κατὰ τὸ 1885, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι.

Μετέβημεν τότε καὶ εἰς κτῆμα τοῦ καλοῦ μου φίλου Ὀδυσσέως Νεγρεπόντε, Μαρασέστι, καὶ ἐκεῖθεν πάλιν κατ' εὐθειᾶν εἰς Βιέννην. Εὗρον τὴν ὑλικὴν προόδον τῆς Ρουμανίας μεγίστην καὶ εἶναι τοῦτο φυσικόν, καθότι ἡ χώρα αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς παρέχει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ὑλικῆς προόδου, ἐν τῷ προσώπῳ δὲ τοῦ κατ' ἀρχὰς Ἡγεμόνος καὶ νῦν Βασιλέως Χοεντζόλερν, τοῦ πρακτικοῦ καὶ ἐπιμελοῦς, εὔρε τὸν ἄνθρωπον, ὅστις καὶ στρατιωτικῶς ἐμόρφωσε τὴν χώραν καὶ πολιτειακῶς ἀκόμη, κάπως καὶ κοινωνικῶς.

Ἐπανερχόμενος εἰς τὰ τῆς πρώτης καὶ μόνης ἐπισκέψεώς μου εἰς Βουκουρέστιον προσθέτω μόνον, ὅτι ὁ κλάδος αὐτοῦ διὰ τὴν ἑταιρείαν μας μοὶ ἐφάνη ἀνωφελής, εἴτε διότι ὁ διευθυντῆς μας δὲν ἦτο κατάλληλος, εἴτε διότι ὁ τρόπος ἡμῶν τοῦ ἐμπορεύεσθαι δὲν ἦτο ἀρμόδιος πρὸς τοὺς ἐμπορικὸς ὄρους τοῦ Βουκουρεστίου. Καὶ δὲν εἶπον μὲν τίποτε, προκειμένου νὰ φανῶ δυσάρεστος εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ προστάτου μου, ἀνεχώρησα ὅμως ἐκεῖθεν ὑπὸ τὰς ἄνω ἐντυπώσεις.

ΛΗ΄

Ἐπέστρεψα εἰς Γιούργεβον καὶ ἐπέβην πάλιν Αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου τῆς ποταμοπλοΐας, διὰ τοῦ ὁποίου, πλέοντος μέχρι Βιέννης καὶ προσεγγίζοντος εἰς πλεῖστα σημεῖα παραδουναβίων πόλεων, ὥρισα σημεῖον ἀποβάσεώς μου τὴν Πέστην. Πλέον τῶν δύο ἡμερῶν διήρκει τότε ὁ πλοῦς ἀπὸ Γιουργέβου εἰς Πέστην καὶ κατ' ἐκεῖνο τὸ ταξίδιον καὶ κατὰ πλεῖστα ἄλλα, ἅτινα ἐξετέλεσα μεταγενεστέρως, εὔρον τὸν διὰ τῶν ἀτμοπλοίων αὐτῶν πλοῦν τοῦ Δουνάβεως θελκτικώτατον, ὁπότεν μάλιστα δύναται τις διὰ σχετικῶς μικρᾶς δαπάνης νὰ ἔχη ἰδιαίτερον δωμάτιον ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ, ὅπως ἐγὼ ἔπραττον, ἀκολουθῶν τὰ τῆς παροιμίας «ἂν παντοῦ πτωχὸς σ' τὸ πανηγύρι πλούσιος».

Ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ ἀνεσις ὕπνου καὶ τροφῆς, θαυμάσια τοπία παραλλάσσοντα εἰς πάντα ἐλιγμόν, συνεχεῖς προσεγγίσεις, καθ' ἃς ἔβλεπέ τις κᾶτι τι νέον εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα, ἀλλὰ πρὸ πάντων γνωριμίαι καὶ σχέσεις τοσαύτης διαρκείας, ὄσης καὶ ὁ πλοῦς.

Ἡ συρροὴ τῶν ἀρχοντισσῶν τῆς Μολδοβλαχίας μετ' ἀκολουθιῶν ἀληθῶς ἡγεμονικῶν μὲ τοὺς καταμαύρους ἐκείνους ὀφθαλμούς, τοὺς ἀποπνέοντας τὸ φιλήδονον

καὶ προκλητικὸν καὶ μὲ τὴν ὠραίαν πλάσιν καὶ στάσιν, ἀπετέλει ἀληθῆ τροφήν κατὰ τὰ ταξίδια ἐκεῖνα. Πρόσθετες εἰς αὐτὰς καὶ πολλὰς Ρωσίδας μὴ μενούσας ὀπίσω τῶν πρώτων κατ' οὐδέν, Ἀγγλίδας ἐνθουσιώδεις, Γαλλίδας καὶ Γερμανίδας θετικάς, μὴ λησμόνει καὶ τὰς πλουσίας ἀστὰς τῆς Μολδοβλαχίας, πιθηκίζούσας καθ' ὅλους τοὺς τρόπους τῶν ἀρχοντισσῶν, καὶ θὰ ἔχῃς ἰδέαν τινὰ περὶ τῶν διαπλεόντων τότε τὸν Δούναβιν. Ἐξ ἑτέρου εὕρισκέ τις καὶ μεταξὺ τῶν ταξιδιωτῶν συναναστροφὴν σοβαρὰν καὶ εὐχάριστον, ἀκόμη καὶ ὠφέλιμον.

Ἄλλ' ἐγὼ κατὰ τὸν πρώτον μου ἐκεῖνον πλοῦν δειλὸς καὶ ἄπειρος ἐθαύμαζον τὰς ἐν τῷ πλοίῳ καλλονὰς καὶ δὲν ἐτόλμων οὐδεμίαν σχέσιν νὰ ἐπιζητήσω, ἐπιφυλασσόμενος καὶ πάλιν διὰ τὸ μέλλον....

Κατὰ τὸ πρόγευμα ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ εἶχον παρακαθημένους μοι δύο νέους διαλεγομένους γαλλιστὶ καὶ ἔχοντας θέμα τῆς ὁμιλίας των τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣν συνεπέρανα ὅτι τελευταίως εἶχον ἐπισκεφθῆ. Τὸ θέμα ἦτο τοῦ κύκλου μου καὶ ἐσκέφθην ὅτι περὶ αὐτοῦ δὲν κινδυνεύω νὰ φανῶ ἀμαθής.

Ἀπλῶς ἠρώτησα ἂν οἱ νέοι ἐκεῖνοι γνωρίζουν τὴν Κωνσταντινούπολιν, προσθέσας ἀμέσως ὅτι εἶμαι Ἕλλην τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Grec de Constantinople). Μοὶ ἀπεκρίθησαν φιλοφρόνως, ὅτι τὴν ἐπεσκέφθησαν τελευταίως καὶ μοὶ ἐζήτησαν νὰ τοῖς σημειώσω τὰ ὀνόματα θέσεών τινων ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ καὶ τῷ Βοσπόρῳ, ἃς ὁ διερμηνεὺς αὐτῶν ἀνακριβῶς τοῖς εἶχε σημειώσει, μοὶ προσέθησαν ὅτι ἀμφό-

τεροι εἶναι Βέλγοι τὴν πατρίδα, ὅταν δὲ ἀντηλλάξαμεν ἐπισκεπτήρια, ἔμαθον ὅτι εἶναι ἀμφοτέρωθεν εὐπατρίδαι, ταξιδεύοντες πρὸς ἀναψυχὴν καὶ συνάμα μελέτην. Ὁ Βέλγος κατ' ἐμὲ οὐδέποτε λέγει ἢ πράττει τι ἄνευ ὠρισμένου σκοποῦ ἠθικοῦ ἢ ὑλικοῦ.

Ἐμελλον ἐν τούτοις καὶ ἐν τῇ γνωριμίᾳ αὐτῇ νὰ αἰσθανθῶ εἰς πᾶν θέμα ὁμιλίας τὴν ἀμάθειαν καί, ὡς εἶπω εἰλικρινῶς, τὴν ἐν πᾶσι σμικρότητά μου. Καὶ περὶ Κωνσταντινουπόλεως ἀνέφερον ἐκεῖνοι τοποθεσίας διαφόρων ἱστορικῶν γεγονότων τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, περὶ ἠθῶν καὶ ἐθίμων πολιτειακῶν καὶ κοινωνικῶν τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, περὶ τοῦ παρελθόντος τῶν Πριγκηπονήσων καὶ τῶν διαφόρων αὐτοκρατόρων, αὐτοκρατειῶν καὶ μεγιστάνων, τοὺς ὁποίους ἐξένισαν αἱ ἐν αὐταῖς μοναὶ ἐξορίστους καὶ πολλάκις τετυφλωμένους ἢ καὶ ὑποστάντας ποικίλας ἀκρωτηριάσεις, ἐγὼ δὲ ἔμενον ἄφωνος καὶ κεχηνῶς, διότι σχεδὸν τίποτε δὲν ἐγνώριζον ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας.

Πολὺ ὀλιγώτερα ἐγνώριζον περὶ βιομηχανίας ἐν Εὐρώπῃ, περὶ σιδηροδρόμων καὶ διωρύγων, περὶ οικονομολογικῶν θεμάτων καὶ καθόλου περὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων ἐφηρμοσμένων ἐπὶ τῆς τέχνης καὶ τοῦ καθημερινοῦ βίου, καὶ ἔτι ὀλιγώτερα περὶ κνηγεσίας, περὶ ἀλιείας, περὶ ἱππασίας ὑπὸ τὴν διασκεδαστικὴν ἔποψιν τοῦ Sport. Ὅλαι μου αἱ γνώσεις περιορίζοντο εἰς τὸ κνήγιον τῶν ὀρτυκίων ἐν Ἀγίῳ Στεφάνῳ τῆς Προποντίδος, εἰς τὴν ἀλιείαν τῶν «λουφαρίων», σκόμβρων καὶ «μπαρμπουνίων» κατὰ τὸν Βόσπορον καὶ τὰς Πριγκηπονήσους, καὶ εἰς τὰς ἵππευτικὰς

ἐκδρομὰς τοῦ Κιάτ-Χανὲ κατὰ τὴν ἀνοιξιν καὶ τὴν ἔφιππον μετάβασιν ἀπὸ συνοικίας εἰς συνοικίαν τοῦ μόνου τότε μέσου κινήσεως διὰ τῶν βορβορωδῶν καὶ ἀνωμάτων ὁδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐσιώπων, ἤκουον καὶ ἔλεεινολόγουν, ὄχι μόνον ἑμαυτόν, ἀλλὰ καὶ ὅλους τοὺς ὁμοίους μου κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὧν ἐγὼ πολλῶν ἐνόμιζον ὅτι ἐξεῖχον κατὰ τὴν μόρφωσιν, γνωρίζων νὰ ψελλίζω ἔκτος τῆς μητρικῆς μου γλώσσης καὶ μερικὰ Γαλλικά, Ἄγγλικά καὶ Ἰταλικά, καὶ ἔχων ὀλιγίστας στοιχειώδεις γνώσεις τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου καὶ ταύτας ἐμπειρικῶς κτηθείσας.

Δυστυχῶς ἀκόμη καὶ σήμερον ἡ καθημερινὴ πνευματικὴ τροφή ἐλλείπει ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ σχολαί των εἶναι ἴσως τελειότερον κατηρτισμένοι, ἀλλ' ἐξερχόμενοι τῶν σχολῶν καὶ ἀποδυόμενοι εἰς τὸν βιοτικὸν ἀγῶνα, ἀπέχουσι καὶ πάσης πνευματικῆς πανδαισίας, ὀλίγιστα, διὰ νὰ μὴ εἴπω οὐδὲν πλέον ἀναγιγνώσκουσιν, οὐδέποτε φροντίζουσιν, ἔκτος ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, ὄχι μόνον περὶ αὐξήσεως τῶν γνώσεών των διὰ τῆς ἀναγνώσεως, ἀλλὰ τοῦλάχιστον περὶ διατηρήσεως τοῦ μικροῦ διανοητικοῦ κεφαλαίου, ὃ εἶχον ἐν ταῖς σχολαῖς ἀποθησαυρίση. Κατὰ μὲν τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας εὐλόγως βέβαια καταγίνονται εἰς αὐτήν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς τὰς ἑσπερινὰς καὶ κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας δυστυχῶς περὶ τοῦ τί φάγωμεν ἢ τί πῖωμεν σπουδαίως ἀσχολοῦνται, καὶ ἅμα τὸ θέμα τοῦτο ἐξαντληθῆ, καταφεύγουσιν εἰς τὴν χαρτοπαιξίαν καὶ

ταβλοπαιξίαν. Εὐτυχῶς δι' ἐμὲ ἢ ταπείνωσίς μου ἐκείνη ἀπέναντι τῶν Βέλγων κᾶπως μ' ἐγαλβάνισε, καὶ ὄχι μόνον εἰς ἐκεῖνο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μετέπειτα ταξίδια μου, προσεπάθουν τοῦλάχιστον ἐξ ἀντιλήψεως τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὁράσεως πρακτικῶς κᾶτι νὰ μανθάνω καὶ κατὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν διαμονήν μου νὰ χρησιμοποιοῦ ὥρας σχολῆς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, εἰς ἣν δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι ὀφείλω τὰ τρία τέταρτα τῶν ὀλίγων γνώσεών μου, τοῦλάχιστον ἐν τῷ κύκλῳ μου.

Ἐφθάσαμεν εἰς Πέστην πρωί, ἀπεχαιρέτισα τοὺς Βέλγους, ἐξακολουθοῦντας τὸ ταξίδιον των εἰς Βιέννην, καὶ ἀπεβιβάσθη ἐν συνοδίᾳ δύο νέων Γερμανῶν ἀνηκόντων ὡς ἐγὼ εἰς τὸν ἐμπορικὸν κύκλον καὶ περιηγουμένων δι' ὑποθέσεις των, οὓς ἐγνώρισα ἐπίσης ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ. Δὲν ἐγνώριζα οὔτε τὴν πόλιν οὔτε τὴν γλῶσσαν καὶ ἐζήτησα τὴν συνδρομὴν των ὁμιλούντων τὴν Γαλλικὴν. Μοὶ τὴν ἔδωσαν εὐχαρίστως καὶ ὁμοῦ μετέβημεν εἰς τὸ παρόχθιον τότε πρωτιστον ξενοδοχεῖον ἐν Πέστη Zur Königin von England.

Ἦτο ἡ πρώτη Εὐρωπαϊκὴ πόλις, ἣν ἔβλεπον, καὶ τὸ πρῶτον εὐρωπαϊκὸν ξενοδοχεῖον, εἰς ὃ εἰσηρόμην. Ἡ πόλις ἐκ πρώτης ὄψεως μοὶ ἐφάνη θαυμασία, τὸ δὲ ξενοδοχεῖον πολυτελέστατον καὶ ἀπέραντον μέγαρον.

Ἐγκατέστην ἐν δωματίῳ εὐρυχώρῳ κειμένῳ ἐπὶ τῆς παροχθίου ὁδοῦ, ἀπὸ τοῦ ἐξώστου δὲ τοῦ δωματίου εἶχον τὴν θέαν τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ γεφύρας, ἣτις ἦν ὡνε τὴν πόλιν Πέστην μετὰ τῆς Βούδας. Δὲν ἐχόρταινα νὰ βλέπω καὶ νὰ θαυμάζω. Ἐκπληξίς

μοὶ ἐπεφυλάσσετο ἀκούσαντι τὸ ποσὸν τοῦ ἡμερησίου ἐνοικίου διὰ τὸ εὐρύχωρον ἐκεῖνο δωμάτιον, ὠρισμένον εἰς φλωρίνια αὐστριακὰ (Gulden) δύο καὶ ἥμισυ, συμπεριλαμβανομένης τῆς ὑπηρεσίας!

Ἐπολέμει τότε ἡ Αὐστρία κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ Ἰταλίας καὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς πρώτης ἦσαν ἐμπερίστατα (ἐκφρασις Κωνσταντινουπολίτικη), τὸ δὲ χαρτονόμισμα αὐτῆς εἰς ἔκπτωσιν πρὸς τὸν χρυσὸν μεγάλην. Ἐὰν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἡ ἀγγλικὴ λίρα ἐτιμᾶτο ἐκεῖ 20 φλωρίνια, τὸ δὲ αὐστριακὸν Ducat 10 φλωρίνια, ὥστε τὸ ἐνοίκιον τοῦ δωματίου μου ἦτο ἴσον πρὸς 3 φράγκα! περίπου δι' ἐκάστην ἡμέραν. Ἀνάλογοι ἦσαν αἱ τιμαὶ καὶ πάντων τῶν τροφίμων καὶ παντὸς εἴδους διασκεδάσεων· γεῦμα λουκούλλειον ἀντὶ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος φλωρινίου, ἅμαξα ἰδιαιτέρα κομποτάτη (de grande remise) ἀντὶ 8 φλωρινίων τὸ ἡμερονύκτιον, θρανίον θεάτρου μελοδράματος ἀξιολόγου 1 $\frac{1}{2}$ ἢ 2 φλωρίνια κλπ.

ΛΘ'

Μετὰ τριῶν ἢ τεσσάρων ἡμερῶν διαμονὴν καὶ διασκέδασιν εἰς Πέστην συναπήλθομεν εἰς Βιέννην μετὰ τῶν δύο Γερμανῶν, ὅπου φθάσαντες ἀπεχωρίσθημεν, διότι ἐγὼ εἶχον λάβει ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχωρῶν παρὰ τοῦ Ἄντ. Βλαστοῦ τὴν διεύθυνσιν τοῦ τότε πρωτεύοντος ξενοδοχείου ἐκεῖ «Zum goldenen Lam», τῶν συνταξιδιωτῶν μου προτιμώντων ἄλλο ξενοδοχεῖον κείμενον πλησιέστερον τῶν ὑποθέσεών των ἴσως καὶ οἰκονομικώτερον.

Ἡ τότε Βιέννη πρὸς τὴν νῦν εἶναι πολλῶ διάφορος. Ἄντὶ τῆς σήμερον εὐρυτάτης ὁδοῦ, Ring Strasse, ὑπῆρχον πολλὰ ὀχυρώματα, ὅπου καὶ ἐγένετο ὁ περίπατος τῶν περιπατητῶν τῶν μὴ δυναμένων ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ἀποστάσεως νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν περίπατον τοῦ Prater, ὅπου ἐσύχναζε, καὶ σήμερον συχνάζει, ἔφιππος καὶ ἐποχουμένη ἅπασα ἡ Βιενναία ἀριστοκρατία τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς καὶ τοῦ πλούτου.

Τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ «Χρυσοῦ Ἄμνου» ἔκειτο εἰς τὸ προάστειον Leopoldstadt, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὸ Prater, καὶ ἦτο σχεδὸν ἡ μόνη εὐρεῖα ὁδὸς τῆς τότε Βιέννης. Διαβαίνων τις τὴν ἐπὶ τοῦ

Δουνάβεως γέφυραν μετέβαινεν εἰς τὴν κυρίως Βιέννην, ὅπου καὶ τὸ Χρηματιστήριον καὶ τὸ μέγα ἐμπόριον, οὐδεμία δὲ ὁδός, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἦτο ἐκεῖ μετ' εὐθυγραμμίας ἢ ἀρκούντως εὐρεῖα. Ἐκεῖ εὐρίσκειται καὶ ὁ μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου μὲ τὸν περικαλλῆ του Γοτθικὸν ῥυθμόν, ἀλλ' ἀκόμη περικυκλούμενος ἀπὸ οἰκοδομᾶς ἰδιωτικᾶς, ὁ δὲ ἀπομένων χώρος ὁ καλούμενος « Πλατεῖα Ἁγίου Στεφάνου » πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ πλατεῖα κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως εἰς τὰς λοιπὰς πρωτεύουσας τῆς Εὐρώπης. Ἐν γένει ἡ Βιέννη τότε ὡς πόλις δὲν μὲ ἐξίπασε, μολονότι ἦτο ἡ δευτέρα πρωτεύουσα καὶ Εὐρωπαϊκὴ πόλις, ἣν ἐπεσκεπτόμην. Ἴσως καὶ διότι πολλὰ εἶχον ἀκούση περὶ αὐτῆς καὶ ἐπερίμενον τὴν πρώτην ἐντύπωσιν ἐπιβλητικωτέραν.

Ἄφ' ἑτέρου εὐρον τὸν ἐκεῖ βίον ἄνετον καὶ εὐάρεστον, διότι ναὶ μὲν δὲν ὑπῆρχε τὸ νῦν μεγαλοπρεπὲς θέατρον τοῦ Μελοδράματος, ἀλλ' ὑπῆρχον πλεῖστα ἄλλα Μελοδράματος καὶ Δράματος καὶ Κωμωδίας ἄριστα κατηρητισμένα ὡς πρὸς τοὺς ἀοιδούς καὶ ἠθοποιούς. Μουσικοὶ κῆποι καὶ αἴθουσαι πάμπολλοι, χορευτικαί, ὅπου πλῆθος ἀνθρώπων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας, ἐχόρευον καὶ ἔτρωγον καὶ ἔπινον καὶ διεσκέδαζον μὲ τὴν καρδιάν των. Τὰ περὶχωρα μὲ τὸ Παλάτιον τοῦ Σαιμπροῦν μὲ τοὺς θαυμασίους κήπους του, τὸ κατάφυτον Φεσλάου κλπ. Τὸ καλλιτεχνικὸν Μουσεῖον τοῦ Λαξεμβούργου μὲ τὴν πληθὺν τῶν εἰκόνων του πάσης σχολῆς, πρὸ πάντων Ἰταλικῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας, αὐτὰ ὅλα

ὑπῆρχον βεβαίως καὶ τότε, καὶ τὰ ἀπεθαύμασα, καὶ πάλιν ἐσκεπτόμην περὶ τῆς μηδαμινότητος ἡμῶν τῶν ᾽Ανατολιτῶν.

Καὶ τὸ γυναικεῖον φῦλον; Καὶ τότε καὶ μετέπειτα οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εὔρον τελειότεραν καὶ πλαστικωτέραν γυναιῖκα τῆς Βιενναίας. Ἐν ταῖς πλείσταις ἔβλεπον τὸ παράστημα καὶ τὸ πρότυπον τῆς θεᾶς Ἑρας, πρὸ πάντων παρὰ τῇ μεσαίᾳ τάξει. Τὸ ξενοδοχεῖον ἐν ᾧ κατώκουν, ὡς καὶ τὰ πλεῖστα τότε τῆς Βιέννης, ὑπηρετεῖτο ὑπὸ θεραπεινίδων εὐθύμων, χαριεστάτων καὶ ὑποχρεωτικῶν μέχρις ὑπερβολῆς, ἀπὸ εὐχᾶς των τῆς καλῆς ἡμέρας καὶ χειροφιλήματα ἐκουράζετό τις· ἐγὼ τὰς ὠνόμασα «Καλημερίτσας».

Ἐν Βιέννῃ οὐδεμίαν εἶχον ἐργασίαν. Ἐκεῖ κατώκει ὁ ἀδελφὸς τοῦ συνεταίρου μου Ἀντωνίου Βλαστοῦ, Στέφανος, μετερχόμενος τὸν μεσίτην συναλλαγμάτων, (ὁ πατήρ των καὶ πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Χίου, κατὰ τὸ 1821, ἦτο ἐγκατεστημένος ἔμπορος εἰς Βιέννην). Ἄλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν τοιούτων μεσιτῶν, ὅπως καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἀκόμη καὶ σήμερον, ἦτο καὶ εἶναι ὠρισμένος καὶ ἐπισήμως διὰ νὰ μετέρχωνται τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο δέον νὰ ἔχωσι τὴν ἐπίσημον ἄδειαν τῆς Κυβερνήσεως. Εἰς τὴν Γαλλίαν ὀνομάζονται Agents de change, εἰς τὴν Αὐστρίαν δὲν ἐνθυμοῦμαι ὅποιον τίτλον φέρουσιν, ἀλλ' ἠξεύρω ὅτι ὁ Στέφανος ἦτο patenté καὶ τὸ ὄφελος τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας του ἦτο τρόπῳ τινὶ εἰσόδημα, ποικίλλον ὅμως ἐκ τῆς δραστηριότητος τοῦ ἐπαγγελματίου ἀπὸ φλωρίνια 30 ἕως 100.000 ἑτησίως, ὡς μὲ ἐβεβαίου ὁ Βλαστός.

Ἦτο *χηρευάμενος* καὶ εἶχε μόνον ἓνα υἷον Μιχαήλ καὶ μίαν θυγατέρα Ἐλίζαν. Ὁ υἱός του εἰργάζετο ἤδη ὡς ἐμπορικὸς ὑπάλληλος παρ' ἡμῖν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ δυστυχῶς ἄνευ διαθέσεων πρὸς ἐργασίαν τοιαύτην, ἣ δὲ θυγάτηρ του τότε δεκαεξαετῆς ἢ δεκαεπταετῆς ἔμενε μετὰ τοῦ πατρός της. Μ' ἐδέχθη οὗτος ὅλως πατρικῶς καὶ φιλοφρόνως· παρ' αὐτῷ ἐγευόμην σχεδὸν καθ' ἐκάστην (ἐν Βιέννῃ τακτικὴ ὥρα τῶν οἰκογενειακῶν γευμάτων ἦτο ἡ 2^α μ. μ.). Ἡ καθημερινὴ ἐργασία τοῦ Βλαστοῦ περιορίζετο ἀπὸ τὰς 10 π. μ. μέχρι 1 μ. μ., καθ' ὅλας δὲ τὰς λοιπὰς ὥρας τῆς ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἦτο ἐλεύθερος. Αὐτὸς μὲ ὠδήγει εἰς ὅλας τὰς ἐν Βιέννῃ ἐπισκέψεις τῶν Μουσείων καὶ μνημείων καὶ τὰς ἐκδρομὰς εἰς τὰ περὶχωρα καὶ εἰς περιπάτους, ἦτο μάλιστα καὶ περιπατητικώτατος. Μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς του ἐπηγαίνομεν εἰς τὰ θέατρα καὶ ἐν γένει μοὶ κατέστησαν τὴν διαμονὴν λίαν εὐχάριστον.

Ἦτο παράδοξος τύπος ἀνθρώπου. Ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον «δὲν ἔπαιρνε ἀπὸ καλὸ μάτι»· ἦτο ἀμείλικτος δι' αὐτόν. Ὅθεν καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἐθεωρεῖτο «στρυφνός» καὶ ἰδιότροπος. Ὅλως τὸ ἐναντίον συνέβαινε μὲ ἐκείνους, οἵτινες τῷ ἤρεσκον, καὶ φαίνεται ὅτι μεταξὺ αὐτῶν συγκατηριθμήθην καὶ ἐγώ. Πρὸς ἐμὲ ἦτο εὐπροσήγορος, ὑποχρεωτικός, διαχυτικός, ἐν γένει λίαν εὐάρεστος. Σημειωτέρον ὅτι εἶχε τύχη, ὡς ἄλλως τε ὅλοι οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, λίαν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ ἀγωγῆς. Ἐκτὸς τῆς γλωσσομαθείας ἦτο ἐγκυκλοπαιδικῶς λίαν κατηρτισμένος, βοηθηθεὶς εἰς ταῦτα

καὶ ἐκ τῆς ἀγάπης, ἣν εἶχε μέχρις ὑπερβολῆς πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ ἀπὸ τὸ ἄριστον μνημονικόν. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἦτο καὶ μέγας θιασώσης τῆς καλλιτεχνίας καὶ δὴ τῆς ζωγραφικῆς καὶ γνώστης τῶν εἰκόνων καὶ παρ' αὐτῷ εἶχε σχηματίσει μικρὰν μὲν ἀλλ' ἐκλεκτὴν συλλογὴν εἰκόνων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων. Αὐτός, ἐν παρόδῳ, μοὶ ἐπρομήθευσε μίαν εἰκόνα τοῦ Domenichini, παριστῶσαν τὴν Ἐλεημοσύνην, ἀντὶ τῆς σχετικῶς εὐτελοῦς τιμῆς τῶν 10,000 φρ., ἣτις εὐρίσκεται ἀκόμη ἐν τῷ οἴκῳ μου. Εἶχε κατὰ καιροῦς περιέλθῃ τὴν Εὐρώπην βῆμα πρὸς βῆμα, οὕτως εἰπεῖν, διαρκῶς σπουδάζων καὶ μελετῶν. Αὐτὸς μοὶ ἐσχημάτισε καὶ δρομολόγιον διὰ νὰ δυνηθῶ εἰς τὸ μικρὸν διάστημα χρόνου, ὃ διέθετον διὰ τὸ ταξίδιον μου, νὰ ἴδω ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα πράγματα.

ΛΘ΄

Μετὰ ἑβδομαδιαίαν ἐν Βιέννῃ διαμονὴν ἀνεχώρησα ἐκεῖθεν διὰ Δρέσδην, παρέτρεξα ὅμως νὰ μνησθῶ καὶ τῆς ἐν Βιέννῃ καλοφαγίας. Ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο οἱ Ἀνατολίται, καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ ἐγώ, δὲν εἴμεθα ἀδόκιμοι. Ὑπάρχουν ἐν Βιέννῃ μαγειρίσσαι, τῶν ὁποίων ἡ ἱκανότης εἶναι ἰδιάζουσα πρὸ πάντων εἰς τὰ ἐμβάμματα (σάλτσας) καὶ ῥοφήματα (σούπας) καὶ ζυμαρικά, εἰς ἃ σχεδὸν ὅλα εἰσχωρεῖ τὸ ἄλευρον, διὰ τοῦτο καὶ ἰδίαν λέξιν ἔχουσιν ἐν Βιέννῃ, γενικὴν διὰ τὰ φαγητὰ εἰς ἃ κυριεῦει τὸ ἄλευρον: Mehlspeise καλούμενα. Οἱ καλλίτεροι μάγειροι δὲν δύνανται νὰ συναγωνισθῶσι πρὸς τὰς μαγειρίσσας τῆς Βιέννης ὡς πρὸς τὸ φαγητὸν τὸ καθημερινόν, δηλ. τὸ σύνηθες οἰκογενειακόν, οὔτε οὐδαμοῦ τῆς Εὐρώπης ἡ ἀρτοποιία φθάνει εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἐντελείας ἐκείνης τῆς Βιέννης. Ὁμολογητέον ὅτι καὶ αἱ πρῶται ὕλαι διὰ τὴν μαγειρικὴν καὶ τὴν τροφήν εἶναι ἄρισται ἐν γένει.

Εἰς Δρέσδην φθάσας κατόκησα εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον τῆς Ἀγγλίας, ἐπειδὴ δὲ οὐδένα ἐκεῖ ἐγνώριζον, ἐζήτησα ἀμέσως ἓνα ὁδηγὸν διερμηνέα, σκοπεύων νὰ περιέλθω τὴν πόλιν καὶ πρὸ πάντων τὸ σπουδαιότα-

τον Μουσείον τῆς Ζωγραφικῆς, περὶ τοῦ ὁποίου οὔτε εἶχον κἄν ἀκούσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκτοτε οὐδέποτε πλέον διῆλθον τῆς Δρέσδης, ἀλλ' ἢ ἐντύπωσις ἐκ τῆς μόνης ἐκείνης ἐπισκέψεως μοὶ μένει ζωηρά.

Ὡς πόλις ἡ Δρέσδη ἦτο ὡραία καὶ σήμερον εἶναι ὡραιότερα, ἔχουσα ὁδοὺς κανονικὰς καὶ εὐρείας καὶ καλῶς διατηρουμένας καθ' ὅλα, δημόσια οἰκοδομήματα μεγαλοπρεπῆ, κήπους δημοσίους, θέατρα κ.λ.π., ἅτινα βεβαίως δὲν περιμένει τις νὰ μάθῃ παρ' ἐμοῦ περιοριζομένου εἰς ἀφήγησιν ἀπλῆν τῶν ἐντυπώσεων καὶ συμβεβηκότων μου. Ὅλη ὁμοῦ ἡ πόλις μοὶ ἐφάνη ἡσυχος ἄνευ θεληγῆτρων διὰ ξένους.

Τὴν πρώτην ἑσπέραν τῆς ἀφίξεώς μου, ἐξερχόμενος τοῦ θεάτρου ἐν συνοδείᾳ τοῦ ὁδηγοῦ μου περὶ τὴν 10 μ. μ. εἶδον ἄνθρωπον φέροντα «φαναράκι» καὶ ῥάβδον, βαίνοντα τροχάδην καὶ κράζοντα κάτι τι, ὃ φυσικῶς δὲν ἐνόουν. Μοὶ ἐνθύμισε τοὺς «μπεξῆδες» τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ μᾶλλον τοὺς «κράκτας» τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὰ χωρία αὐτῆς (ὀρίσατεεε σ' τὴν Ἐκκλησίααα). Ἡρώτησα μετὰ περιεργείας τί τοῦτο καὶ ἔμαθον ὅτι εἶναι ἀρχαίου Γερμανικοῦ ἐθίμου λείψανον καὶ ὁ κράκτης ἐκεῖνος καλεῖ τοὺς φρονίμους ἄστους νὰ σβύσουν τὴν φωτιάν των καὶ νὰ κοιμηθοῦν, ἐπειδὴ ἡ ὥρα εἶναι 10 μ. μ. Φαίνεται ἡ 10 μ. μ. ἦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ παραδεδεγμένη ὡς ὥρα ὕπνου διὰ τοὺς φρονίμους καὶ καταναγκαστικὴ διὰ τοὺς μὴ

φρονίμους, ἂν ὄχι ἀπ' εὐθείας, ἐμμέσως, διότι μετὰ τὴν ὥραν ἐκείνην κατὰ τὸ 1859 ἐν Δρέσδη, οὔτε καφενεῖον δὲν ἔμενεν ἀνοικτόν.

Μετὰ τριήμερον διαμονὴν εἰς Δρέσδην ἀπεφάσισαν ἡ ἀναχωρήσω διὰ Φραγκφούρτην. Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου, ὁ ὁδηγός μου μοι εἶπε: «*La deuxième naturellement*»· ἐννοῶν ὅτι θὰ μοι ἀγοράσῃ εἰσιτήριον δευτέρας θέσεως. Ἐγὼ τὸ εἶπον· «*Pas du tout, la première toujours*». Ἐκεῖνος μοι ἀντιπαρετήρησεν ὅτι ἐν Γερμανίᾳ μόνον οἱ βασιλεῖς, πρίγκιπες καὶ μεγιστᾶνες ταξιδεύουν εἰς πρώτην θέσιν καὶ ὅτι ἡ δευτέρα θέσις εἶναι λίαν ἄνετος. Ἐγὼ Ρωμῖος καὶ Χῖος πρὸ πάντων, ἂν παντοῦ φτωχὸς σ' τὸ πανηγύρι πλούσιος, ἐπέμεινα καὶ ἔλαβον πρώτην θέσιν. Ὅτε ἐπλησιάσαμεν τὴν ἀμαξοστοιχίαν, εἶδον ὅτι μόνον ἐν βαγόνιον πρώτης θέσεως εὐρίσκετο συνδεδεμένον εἰς αὐτὴν καὶ ἐν αὐτῷ ἐκάθητο κυρία συνοδευομένη ὑπὸ κορασίου. «Τὴν ἔπαθα, εἶπον, δὲν θὰ μοι ἐπιτρέψῃ αὐτὴ ἢ κυρία νὰ καπνίσω, ἀλλ' ὁ ὁδηγός μου μὲ ἐβεβαίωσεν, ὅτι ὀλίγον θὰ τὴν ἔχω συνταξιδιώτισσαν, διότι δὲν ἔχει ἀποσκευάς, οὔτε ἢ περιβολή της ὑποδεικνύει σκοπὸν μακροῦ ταξιδίου. Βεβαίως, μοι εἶπεν, εἶναι κυρία ἐκ τῆς Αὐλῆς μεταβαίνουσα εἰς τὴν ἔξοχὴν της ἐδῶ εἰς τὰ περὶχωρα. Ἐκάπνιζα σιγαρέττον κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν, ὅποτε ὁ κώδων ὁ δίδων τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως ἐσήμανεν. Ἐρριψα κατὰ γῆς τὸ σιγαρέττον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ βαγόνιον χαιρετίσας τὴν κυρίαν μετὰ πλήρους σεβασμοῦ, παρετήρησα δὲ ὅτι ἦτο γυνὴ μᾶλλον εὐτρα-

φής, ηλικίας μεταξύ τριάκοντα ἐτῶν καὶ τριάκοντα πέντε, ὄχι ὠραία, ἀλλ' ἐν συνόλω εὐχάριστος. Μετ' ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μας μετὰ πολλῆς συστολῆς ἐτόλμησα νὰ τὴν ἐρωτήσω ἂν ὁμιλῇ τὴν Γαλλικὴν· ἐκείνη προσηνέστατα, ἀλλὰ καὶ πολὺ στενοχωρημένη, μοὶ ἀπεκρίθη :

— Ah mein Got, moi beaucoup étutié französche collége, tout ouplié, honte barler.

Ἐγὼ τότε δὲν ἐγνώριζον οὔτε μίαν λέξιν γερμανικὴν· ἔλαβον θάρρος καὶ τῇ εἶπον, ὅτι ηὐχόμεν νὰ ἐγνώριζον ἐγὼ τόσα γερμανικά, ὅσα ἐκείνη γαλλικά, τὴν παρεκίνησα δὲ νὰ ὠφελῆται πάσης περιστάσεως νὰ ὁμιλῇ διὰ νὰ μὴ χάσῃ ὀλοτελῶς τὴν ἔξιν. Προσεπάθουν ἐν τούτοις ἐγὼ νὰ ὁμιλῶ περισσότερον, ἐπειδὴ ἔβλεπον ὅτι πολὺ καλῶς ἐνόει, ἀλλὰ νὰ ἐκφρασθῇ γαλλιστὶ πολὺ ἐδυσκολεύετο καὶ ἐκοκκίνιζε καὶ ἐπνίγετο κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον.

Μὲ ἠρώτησεν ἂν εἶμαι ἔγγαμος καὶ πόθεν ἔρχομαι καὶ ποῦ κατοικῶ. Φαίνεται ἡ ἀπάντησίς μου ὅτι εἶμαι ἄγαμος, ὅτι ἔρχομαι ἀπὸ τὴν Βιέννην καὶ ταξιδεύω διὰ νὰ διασκεδάσω ἄνευ σκοποῦ ὠρισμένου, πρὸς δὲ ὅτι εἶμαι Ἑλληὺν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, πολὺ τὴν ἐνεθουσίασαν, διότι ἐπροσπάθησε νὰ μοὶ εἴπῃ μετὰ μίαν ἄμεσον ἐπιφώνησιν :

— Crec! de Constandinople! peau bays Posfore.

Καὶ ἐγὼ ἐνόησα ὅτι εἶναι ἔγγαμος, κάτοικος τῆς Δρέσδης, ὅτι ὁ σύζυγός της εἶναι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Σαξονίας, ὅτι ἔχει ἔπαυλιν παρὰ τῇ πλησίον μικρᾷ πόλει, καὶ ὅτι μεταβαίνει ἐκεῖ νὰ διανυκτερεύσῃ μετὰ τοῦ θυγατρίου της τοῦ συζύγου

ὑποχρεωθέντος ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας του νὰ διανυκτερεύσῃ εἰς τὸ Παλάτιον, ἐπὶ τέλους δὲ μοὶ προσέθεσε :

— Mon mari très choux!

Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ ἐκ μέρους της μοὶ ἐφάνη, ἂν ὄχι ἄκαιρος, τοῦλάχιστον φωτιστικὴ. Μοὶ ἐπρότεινε νὰ διανυκτερεύσω, εἰς τὴν παρὰ τὴν ἔπαυλιν αὐτῆς μικρὰν πόλιν, ὅπου μοὶ εἶπεν ὅτι ὑπάρχει ξενοδοχεῖον ἄνετον καὶ νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν ἔπαυλίν της. Ἀφῆκα τὰς ἀποσκευάς μου νὰ σύρωνται καὶ φθάσουν καὶ μὲ περιμένουν εἰς Φραγκφούρτην καὶ «μιά καὶ δυὸ» μετ' ὀλίγα λεπτὰ σταματησάσης τῆς ἀμαξοστοιχίας ἀπεβιβαζόμενῃ σὺν τῇ πρὸ μιᾶς ὥρας ἀγνώστῳ καὶ ἤδη οἰκείᾳ μου. Τὴν ἐπιοῦσαν τὴν ἀπεχαιρέτιζον εὐχαριστῶν αὐτὴν διὰ τὴν φιλοξενίαν της καὶ ἐπέβαινον τῆς εἰς Φραγκφούρτην πρωϊνῆς ἀμαξοστοιχίας, μετὰ τῆς ὑποσχέσεως, ὅτι ἐκεῖθεν ἀμέσως θέλω ἐπιστρέψῃ εἰς Δρέσδην, ὅπου μοὶ ὑπέσχετο νὰ μὲ διασκεδάσῃ καὶ νὰ μὲ κάμῃ νὰ γνωρίσω τὴν Δρέσδην καὶ τὴν ζωὴν ἐν τῷ μεγάλῳ κόσμῳ, ἣτις μὲ ἐβεβαίουν, ὅτι πολὺ μακρὰν εἶναι τῆς μονοτονίας, ἣν οἱ διαβατικοὶ ξένοι τῇ ἀποδίδουσιν. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ ὑποσχέσεις ὁμοιάζον πρὸς τὰς πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ γράφοντος ἐπιστολὴν ἐν ὥρᾳ θέρμης αἰσθήματος τιθεμένας λέξεις «Σὸς διὰ βίου» κλπ.

Δὲν ἐπανεῖδον τὴν κυρίαν ἐκείνην ἔκτοτε, οὔτε ἤκουσα, οὔτε ἐζήτησα νὰ μάθω τι περὶ αὐτῆς, καθόσον μάλιστα εἶχον αἰτίαν κατὰ τὴν ἀναχώρησίν μου ἐκεῖθεν νὰ φοβηθῶ, ὅτι ἢ ἐκεῖ διανυκτέρευσίς μου δὲν διῆλθεν ἀπαρατήρητος οὔτε ἄνευ σχολίων ἐκ μέρους τῶν ἐν τῷ ξενοδοχείῳ. Ἡμῖν καὶ εἶμαι ἄλλως τε ἀρκετὰ Χῖος.

Μ'

Μετὰ μιᾶς ἡμέρας διαμονὴν εἰς Φραγκφούρτην καὶ ἐπίσκεψιν τῶν ἐν αὐτῇ περιέργων μετέβην εἰς Ὀφφεμπαχ, πόλιν πλησίον τοῦ Ρήνου, καὶ ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθην τὰς θέρμας τοῦ Βισβάδεν καὶ Ὀμβούργου, μείνας ἐκεῖ ἀνὰ μίαν ἡμέραν.

Ἐβλεπον κόσμον πολὺν καὶ κομψὸν καὶ λίαν εὐθυμον, ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐγνώριζον οὐδένα. καὶ «οὔτε σ' τὸν Παράδεισον μοναχός». Ἡ οὐσιωδεστέρα διασκέδασις εἰς ἀμφοτέρας τὰς θέρμας ἦτο τὸ χαρτοπαίγνιον τότε. Ἐγὼ τοιοῦτου εἴδους χαρτοπαίγνιον ἔβλεπον πρώτην φορὰν καὶ δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐννοήσω ποῦ ἔγκειται ἡ ἠδονὴ τοῦ τοιοῦτου χαρτοπαιγνίου, ὅπου τις δὲν ἔχει τοῦλάχιστον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ κρατῇ ἀνὰ χεῖρας τὰ παιγνιόχαρτα καὶ νὰ κάμνη τοὺς συνδυασμοὺς τοῦ παιγνιδίου του, ἔστω καὶ ἀτυχεῖς, ἀλλὰ κάθηται ἢ μᾶλλον ἴσταται ἐπὶ ὥρας καὶ ἀκούει: «κόκκινο χάνει, μαῦρο κερδίζει» ἢ τανάπαλιν. Ἐν τούτοις συνήνηθησα ἐκεῖ κυρίους καὶ κυρίας πρωτίστης κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἐπὶ πνεύματι καὶ πλούτῳ διακρινομένους, ἐπὶ ὥρας ἐν τοιαύτῃ στάσει καὶ συγκινήσει διατελοῦντας. Ὅχι μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ μεταγενεστέρωσ, κατὰ τὰ διάφορα ταξιδιά μου, ἔστιν ὅτε καὶ πρὸς θεραπείαν τῆς πάντοτε ἀμφιβόλου ὑγείας μου, ἐπεσκέ-

φθην πλείστας τῶν μικρῶν πόλεων, ὅπου ὑπάρχουσι θέρμαι καὶ ὅπου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον τὸ χαρτοπαίγνιον ἦτο παραδεδεγμένον ἐπισήμως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ κύριον ἐλατήριον τῶν προσερχομένων ξένων, κυρίως ἐν Βελγίῳ οἶον εἰς τὸ Σπᾶ καὶ ἐν Γερμανίᾳ εἰς τὰ περὶ ὧν προανέφερα μέρη, εἰς τὸ Βάδεν-Βάδεν κλπ. Σήμερον πανταχοῦ, εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, τοῦλάχιστον τὸ ἐπίσημον χαρτοπαίγνιον κατηργήθη.

Οὐδέποτε ἔπαιξα συστηματικῶς, σπανίως ἔρριψα ἐπὶ τοῦ πρασίνου τάπητος ἀνὰ ἐν εἰκοσάφραγον ἐκ φιλοτιμίας μᾶλλον διὰ νὰ μὴ φανῆ, ὅτι μὲ ἐμποδίζει ὁ φόβος τῆς ζημίας χρυσῶν τινων κερμάτων, ἢ ὅτι ἀποδοκιμάζω τοὺς παίζοντας, τυγχάνοντας συνεχέστατα κοινωνικῶς καὶ ὑλικῶς πολὺ ἀνωτέρους μου.

Εἰς Βισβάδεν ἐπεσκέφθην περικαλλῆς παρεκκλήσιον, ἐν ᾧ ὁ τάφος μιᾶς μεγάλης δουκίσσης τῆς Ρωσίας συζύγου τοῦ δουκὸς τοῦ Νασσάου (ὅλος ὁ κόσμος τὸ γνωρίζει καὶ ἡ περιγραφή περιττή). Ἐκεῖ μοὶ ἐχρησίμευσε παρατυχῶν ὡς διερμηνεὺς εἷς συμπαθητικὸς νέος, ὅστις ἐγνώριζε τὴν Γαλλικὴν, μοὶ εἶπε δέ, ὅτι εἶναι διευθυντὴς τῆς μουσικῆς τοῦ ἡγεμονεύοντος δουκός.

Ἐνόμισα μεγάλην πολυτέλειαν ἐκ μέρους ἡγεμόνος, τοῦ ὁποίου τὸ κράτος διήρχετό τις ἐντὸς ὀλιγίστου χρονικοῦ διαστήματος, νὰ διατηρῆ «μπάνταν» πολυάριθμον μόνον δι' ἰδίαν χρῆσιν, ἀλλ' ἔμαθον, ὅτι αὐτοὶ οἱ δοῦκες εἶναι πολὺ πλούσιοι ἐξ οἰκογενείας καὶ λίαν προσκεκολλημένοι εἰς τὰς ἐθιμοτυπίας τῆς Αὐλῆς, εἰς τὴν ἀπονομὴν τῶν παρασήμων ἀκόμη καὶ εἰς τὴν κοπὴν τῶν νομισμάτων. Τί κυκεῶν νομισμάτων πράγματι ἐκεῖ-

νος τότε! Ἐποχούμενός τις ἐξήρχετο εἰς τὰ περίξ καὶ μετὰ παρέλευσιν τετάρτου ὥρας ἤλλαξε καὶ Κράτος· τῷ ἐζητεῖτο πληρωμὴ διοδίων καὶ τὸ νόμισμα τοῦ Κράτους, ἀφ' οὗ ἐξήρχετο, δὲν ἦτο δεκτὸν εἰς ἐκεῖνο, εἰς ὃ εἰσήρχετο, ἦτο δὲ ὑπόχρεως νὰ ἔχη συλλογὴν νομισμάτων τῶν διαφόρων κρατιδίων ἐκείνων πρὸς τὴν ἐκάστοτε χρῆσιν.

Εὐτυχῶς ὁ συνοδεύων με κατὰ παράκλησίν μου εἰς τὴν ἐκδρομὴν ἀρχιμουσικὸς τοῦ δουκός, γνωρίζων τί μέλλει νὰ μᾶς συμβῆ, εὐρέθη φέρων συλλογὴν κερμάτων τῶν κρατιδίων ἐκείνων· τὸν παρεκάλεσα κατόπιν νὰ γευματίσωμεν ὁμοῦ εἰς τὸ ἐστιατόριον τὸ κείμενον παρὰ τὴν αἴθουσαν τοῦ χαρτοπαιγνίου, ὅποτε μὲ ἠρώτησεν ἂν ἐδοκίμασα τὴν τύχην μου εἰς τὸ χαρτοπαιγνιον. Τῷ εἶπον ὅτι ἡ διασκέδασις αὐτὴ δὲν μὲ ἀρέσκει, μοὶ ἀπεκρίθη δὲ ὅτι ἀποτελῶ ἐξαίρεσιν σπανίαν, διότι καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ νὰ παίζη, ἀλλὰ δὲν τῷ εἶναι ἐπιτετραμμένον.

— Διὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς θέσεώς σας, τῷ εἶπον...

Ἐρωτήσας καὶ πάλιν ἔμαθον ὅτι εἰς πάντα κάτοικον διαρκῆ τοῦ Δουκάτου εἶναι αὐστηρῶς ἀπηγορευμένον ἐπὶ ποινῇ προστίμου σημαντικοῦ καὶ νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ κατάστημα τοῦ χαρτοπαιγνίου, τὸ ὁποῖον ἀνέχεται λέγει ἢ ἐξουσία μόνον διὰ τοὺς παρεπιδημοῦντας διὰ τὰ λουτρὰ ξένους καὶ διὰ νὰ λαμβάνη τὸ Κράτος μέγα ἐκ τῆς φορολογίας αὐτοῦ εἰσόδημα.

— Ἐκαταλάβετε, Κύριε;

— Μάλιστα, ἐκατάλαβα πολὺ καλά... οἱ ξένοι ἂς ἀμέλγωνται ἀμέσως ὑπὸ τῶν συνεταίρων τοῦ χαρτοπαι-

γνίου τραπεζιτῶν καὶ ἐμμέσως ὑπὸ τοῦ Κρατιδίου ...

Ἀπὸ τοῦ Ὀμβούργου ἀναχωρῶν ἐπεβιβάσθην ἐντὸς μικροῦ ἀτμοπλοίου ἐκ τῶν διαπλεόντων τὸν Ρῆνον ἡμερησίως. Ἀπὸ πρωΐας ἐκινήσαμεν καί, μετὰ πλείστους σταθμοὺς εἰς διαφόρους παραποταμίους πόλεις ἢ μᾶλλον κωμοπόλεις, ἐφθάσαμεν τὴν ἑσπέραν περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς Κολωνίαν. Θαυμάσιον καὶ τὸ ταξίδιον ἐκεῖνο. Τὰ τοπία διεδέχοντο ἄλληλα καὶ τὸ ἐν ὥραιότερον τοῦ ἄλλου. Τί ἐπαύλεις, τί πύργοι εὐγενῶν ἀρχαῖοι καὶ κατ' ἀπομίμησιν νεότευκτοι!! Τί καλλιέργεια τῆς γῆς πανταχοῦ πρὸ πάντων ὑπὸ ἀμπέλων. Ἀπὸ θαυμασμοῦ εἰς θαυμασμὸν μετέβαινον, κυριολεκτικῶς «ἔκαμναν τὰ μάτια μου πουλάκια», ἤσθάνθην κόπωσιν καὶ ἐπὶ τινα ὥραν ἀπεσύρθη ἐἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ ἀτμοπλοίου πρὸς ἀνάπαυσιν. Ἡμην καὶ μόνος μου καὶ δὲν ἤκουον τριγύρω μου ὁμιλουμένην εἰμὴ μόνον τὴν Γερμανικὴν καὶ ἐξομολογοῦμαι ὅτι μετὰ πόθου ἀνεμιμνησκόμεν τὸν πλοῦν τοῦ Δουνάβεως.

Αἴφνης εἰς μίαν γωνίαν τῆς αἰθούσης ἤκουσα προφερομένας λέξεις ἑλληνικὰς καὶ συζήτησιν μετ' ἀριθμῶν. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἄκων ἐπρόσεξα καὶ ἤκουσα τοὺς εἰς τὴν γωνίαν ἐκείνην καθημένους δύο νέους συζητοῦντας περὶ ἐξόδων τοῦ ταξιδίου των. Ἀμέσως τοὺς ἐπλησίασα καὶ τοῖς ἐδήλωσα, ὅτι εἶμαι Ἕλλην καὶ τοὺς παρακαλῶ, ὄχι μόνον ἂν ἔχωσί τι ἰδιαίτερον νὰ εἴπωσι νὰ τὸ ἀναβάλλωσιν, ἀλλὰ καὶ ἂν εὐαρεστῶνται νὰ συνδέσωμεν γνωριμίαν ἔστω καὶ ὀλιγόωρον. Ἦσαν ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, σπουδασταὶ τῆς φιλολογίας ἐν Λειψία νομίζω. Ἐξῆλ-

θον δὲ εἰς περιοδείαν κατὰ τὰς διακοπὰς καὶ μοὶ ἔξε-
 μυστηρεύθησαν κατόπιν οἱ πτωχοί, ὅτι εἶχον ὄρισμέ-
 νον ποσὸν διὰ τὴν μικρὰν ἐκείνην περιοδείαν καὶ
 συνέτασσον ἐπανειλημμένως τοὺς ὑπολογισμούς των,
 ἵνα μὴ τυχὸν εὗρεθοῦν ἄνευ πόρων εἰς τὴν ξένην
 γῆν. Περιπτὸν καὶ νὰ εἶπω πόσον μὲ εὐχαρίστησεν
 ἡ συνάντησις ἐκείνη. Συνδιαλεγόμενοι διαρκῶς ἐπὶ
 διαφόρων θεμάτων κυρίως τῶν καθ' ἡμᾶς δηλαδή τῶν
 ἀνατολικῶν ἐφθάσαμεν τὴν ἐσπέραν καὶ τοὺς παρε-
 κάλεσα νὰ γευματίσωσι μετ' ἐμοῦ, μεθ' ὃ ἐξηκολούθη-
 σαν τὴν αὐτὴν ἐσπέραν τὸ ταξείδιόν των. Τὸν ἕνα ἐξ
 αὐτῶν μετὰ πολλὰ ἔτη ὑπὲρ τὰ 15 συνήντησα, ἂν
 καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἐν Κωνσταντινουπόλει, δὲν τὸν ἀνε-
 γνώρισα ἀμέσως, ἐκεῖνος μοὶ ὑπενθύμισε τὴν εἰς τὸν
 Ρῆνον συνάντησιν καὶ μοὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι κάπου τῶν
 σχολῶν τῆς Θράκης εἶναι καθηγητῆς ἢ γυμνασιάρχης.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐπεσκέφθην τὴν πόλιν τῆς Κολω-
 νίας, μὴ ἔχουσαν σπουδαῖόν τι πρὸς ἐπίσκεψιν, τοῦ-
 λάχιστον διὰ τοὺς ἐλαφροὺς, ὡς ἐμέ, ταξιδιώτας, παρὰ
 τὸν καθεδρικὸν ναὸν μετὰ τοῦ γνωστοῦ ὠρολογίου
 του καὶ τοὺς κατασκευαστὰς τοῦ γνωστοῦ Ὑδατος
 τῆς Κολωνίας (Eau de Cologne), τὸ ὁποῖον ἐνόμιζα
 ὅτι εἰς τὸν τόπον τῆς πρώτης παραγωγῆς, ἐξ ἧς ἔφερε
 καὶ τὸ ὄνομα, ἤθελον εὖρει ἐξαιρετικῶς καλόν, ἀλλ'
 ὁμολογῶ, ὅτι οὐδὲν ἐξαιρετικὸν εὔρον, ἀπ' ἐναντίας ἐν
 Παρισίοις εὔρον πολὺ ἀνώτερον.

Ἐκ Κολωνίας διηυθύνθην εἰς τὴν Ἀμβέρσαν τοῦ
 Βελγίου, ἔχων αἰτίαν νὰ ἐπισκεφθῶ ἐκεῖ τὸν ἐμπορι-
 κὸν οἶκον, εἰς ὃν ἡ ἐταιρεία μας εἶχεν ἐνδιαφέρον

διὰ κεφάλαια κατατεθειμένα ἐν αὐτῷ ἑτερορρυθμῶς καὶ ἀνεξαρτήτως ἐπὶ προμηθείᾳ. Ὁ οἶκος οὗτος μοὶ ἐπρομήθευεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κολοσσιαῖα ποσὰ «καρφιτσῶν» (pointes de Paris) καὶ ζακχάρων, καὶ εἶχε συστηθῆ πρότερον ὑπὸ τινος ἐμπόρου τσοχῶν καὶ κασμιρίων ὀνόματι Ταπεινοῦ, ἀποστείλαντος εἰς Ἀμβέρσαν τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Χ., διὰ τὴν ἀγορὰν καὶ ἀποστολὴν τῶν εἰδῶν αὐτῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι ἐκεῖ αἱ τιμαὶ ἦσαν πολὺ κατώτεραι τῶν ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου οἱ καασκευασταὶ ὑπεστήριζον τὰς τιμάς, ἀλλὰ καὶ τὴν ποιότητα, ἐν ᾧ οἱ Βέλγοι ὑπεβίβαζον καὶ τὰς μὲν καὶ τὰς δέ. Ἐθρουλεῖτο ὅτι τὰ εἶδη αὐτὰ ἀπέδιδον κέρδη σπουδαῖα, ὁ δὲ Χ., ἀρχαῖος φίλος καὶ συμπολίτης τοῦ συνεταίρου μου Ἐμμαν. Δόντια, ἔπεισεν αὐτὸν νὰ τὸν προτείνῃ ὡς γαμβρὸν διὰ τὴν ἐπίγαμον θυγατέρα τοῦ πολλάκις μνησθέντος Ζωρζῆ Πετροκοκκίνου.

Τὸ συνοικέσιον ἐγένετο, ὁ δὲ Ζ. Πετροκόκκινος ἐπρότεινε τὴν σύστασιν τοῦ οἴκου Χ., ὡς ἑτερορρυθμοῦ εταιρείας διὰ κεφαλαίων τῆς ἰδικῆς μας, ἀποξενουμένου τοῦ Ταπεινοῦ, ὅστις ἔμεινεν ἀπλοῦς ἀνταποκριτῆς τοῦ Χ., προμηθεύοντος ἐπὶ προμηθείᾳ τὰ ἀναφερόμενα ἐμπορεύματα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὁπότε ἐγὼ ἔφθασα εἰς Ἀμβέρσαν. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἂν εἶχε τελεσθῆ ὁ γάμος ἢ ὄχι τοῦ Χ., ἀλλὰ δὲν εὔρον ἐκεῖ εἰμὴ μόνον τοὺς ἀδελφούς του, οἵτινες καὶ μὲ ἐξένισαν φιλοφρονέστατα εἰς τὸν οἶκόν των, διατηρούμενον δαπάναις τῆς Ἐταιρείας. Μετ' αὐτῶν ἐπεσκέφθην καὶ τὰς Βουξέλλας καὶ

ἐν γένει προσεπάθησαν νὰ μοὶ καταστήσωσι τὴν ἐκεῖ διαμονὴν εὐχάριστον.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν κατ' αὐτοὺς ἐμπορικῶς ὁμολογῶ ὅτι ἠπατήθην, πεισθεὶς ὅτι ταῦτα εἶναι ἀνθηρά, ἐν ᾧ ἐκ τῶν μετέπειτα ἀποτελεσμάτων ἀπεδείχθη τὸ ἐναντίον. Ἀκόμη καὶ σήμερον δὲν δύναμαι καλὰ καλὰ νὰ ἐξηγήσω πῶς καὶ διατί ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος οἶκος ἐντὸς ὀλίγου χρόνου, μόλις δηλ. δύο ἐτῶν, ἀπώλεσεν ὅλα τὰ κατατεθέντα κεφάλαια καὶ διαλυόμενος ἔμεινε χρεώστης εἰς τὸ ἡμέτερον κατάστημα ὑπὲρ τὰς 600.000 φρ. χάρις εἰς τὰς πιστώσεις ἃς ὁ Ζ. Πετροκόκκινος ἐχορήγει ἐκεῖθεν τοῖς ἐν Ἀμβέρσῃ κατ' εὐθείαν, ἐν ἀγνοίᾳ κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν λοιπῶν συνεταίρων.

Ἡ μόνη ἐξήγησις τῆς καταστροφῆς ἐκείνης εἶναι ὅτι ὁ Χ. ἦτο ὀρμητικώτατος ἔμπορος καὶ ἀσυλλόγιστος καὶ παρέσυρε καὶ τοὺς τιμίους καὶ καλοὺς ἀδελφούς του, οἵτινες ὅμως, καθὸ νεώτατοι, φωνὴν ἰσχύουσαν δὲν εἶχον, ἀλλ' ἠκολούθουν ἀπλῶς τὰς διαταγὰς του. Εὗρε τὰς πιστώσεις εὐκόλους καὶ ἀφθόνους, ἠθέλησε νὰ μονοπωλήσῃ, οὕτως εἶπεῖν, τὰ εἶδη τοῦ Βελγίου εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καταβάλλων οὕτω καὶ τὸν θεῖόν του, καὶ ἐξετέθη εἰς πωλήσεις ἐπὶ μακραῖς προθεσμίαις εἰς ἀναξιοχρέους ἀγοραστὰς. Ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος οὗτος καὶ τὰ μεγάλα ἔξοδα, εἰς ἃ ὑπεβάλλετο ὁ οἶκος ἐκεῖνος ἐν Κωνσταντινουπόλει μάλιστα, δὲν ἐξηγεῖ ὀλοσχερῶς τὴν καταστροφὴν ἐκείνην... Ὁ Χ. ὅπου καὶ ἂν ἐστάλη παρ' ἄλλων συγγενῶν του ἀπέτυχε πληρέστατα, ἀπέθανε δὲ παράφρων ἐν Μασσαλία, οὐδόλως εὖπορος.

ΜΑ΄

Ἀπὸ Ἀμβέρσης ἀναχωρῶν ἐπέβην ἀγγλικοῦ ἐμπο-
ρικοῦ ἀτμοπλοίου διευθυνόμενος εἰς Λονδῖνον διὰ
τοῦ ποταμοῦ Ταμέσεως. Ὑπέφερον συνήθως ἀπὸ ναυ-
τίαν ἐν τῇ θαλάσῃ, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ταξίδιον αὐτὸ
κατὰ θάλασσαν ἀνοικτὴν δὲν διήρκει πλέον τῶν 20
ὥρῶν, μοὶ ἐβεβαιώθη δὲ ὅτι κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην
τοῦ ἔτους αἱ τρικυμῖαι δὲν ἦσαν συνήθεις, πρὸ πάντων
δὲ διότι ἐπεθύμουν νὰ ἴδω δύο πράγματα, ἤτοι τὴν
ἐξοδὸν ἀπὸ τοῦ λιμένος τῆς Ἀμβέρσης, διαρκοῦσαν
περὶ τὰς δύο ὥρας ἐντὸς στενῆς θαλάσσης, καὶ τὴν
εἴσοδον εἰς τὸν ποταμὸν Τάμεσιν, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν
του εἰς τὸν ὠκεανόν, ὡς καὶ τὸν πλοῦν ἐν αὐτῷ μέχρι
Λονδίνου, ἀπεφάσισα τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ταξίδιον
τὸ καὶ λίαν ἐνδιαφέρον καὶ ἄνετον. Εὐρισκόμην ὅμως
αἴφνης μεταξὺ Ἀγγλων καὶ Ἀγγλικῶν ἐθίμων καὶ
Ἀγγλικῆς γλώσσης, ἧς ἐνόμιζα ὅτι ὅπωςδήποτε κάτι
κατέχω ἐκ τῶν ἐν Σύρῳ μαθημάτων τοῦ Χριστοῦ
Εὐαγγελίδου, ἀλλὰ ταχέως ἐνόησα τὴν πλάνην μου,
διότι ὄχι μόνον καὶ τὰ ἐλάχιστα καὶ στοιχειώδη ἐκφε-
ρόμενα ἐξ ἀγγλικοῦ λάρυγγος ἀγγλιστὶ δὲν ἠδυνάμην
νὰ ἐννοήσω, ἀλλ' οὔτε καταληπτὸς νὰ καθίσταμαι,

ὁσάκις ἐπεχείρουν καὶ διακεκομμένας φράσεις ἀγγλιστὶ νὰ προφέρω. Καὶ κατὰ τὸν πλοῦν ἐκεῖνον καὶ μετέπειτα κατὰ τὰ πρῶτα μάλιστα εἰς Ἑγγλίαν ταξιδιά μου, πολλὰ ἀστεῖα μοὶ συνέβησαν, νομίζοντι ὅτι ὀρθῶς ἐκφράζομαι ἀγγλιστί, ἐν ᾧ πᾶν ἄλλο ἐξέφραζον ἢ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προετιθέμην νὰ εἶπω. Ἄλλὰ δὲν ἐπιχειρῶ τὴν ἀφήγησιν, διότι νομίζω ὅτι εἰς πολλοὺς παρόμοια συνέβησαν.

Ἄλλοίμονον πρὸ πάντων εἰς τὸν ξένον ἐν Ἑγγλία, ὁπόταν ἀποτείνεται εἰς Ἑγγλον, ὅστις δὲν ἔχει συμφέρον ὑλικόν, ὅπως ἐννοήσῃ τὰ πρὸς αὐτὸν ἀποτεινόμενα καὶ μὴ προφερόμενα καλῶς. Ξηρὰ ἀπάντησις καὶ ἡ στροφή τῶν νώτων σᾶς ἀπελπίζει. Ὅλως τὸ ἐναντίον συμβαίνει, ὁπόταν ὁ Ἑγγλος ἔχῃ ὑλικόν συμφέρον νὰ ἐννοήσῃ τὸν ξένον καὶ νὰ ἐννοηθῇ ὑπ' αὐτοῦ· «τεντώνει τότε τὸ αὐτί του», προσπαθεῖ νὰ ἐννοήσῃ καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀκόμη βλέπωνσας ἀσκαρδαμυκτί, καὶ ὀπλιζόμενος μὲ μεγάλην ὑπομονήν. Ὅμιλεῖ δὲ τότε καὶ λίαν βραδέως καὶ διακεκομμένως, φθάνων μέχρι τοῦ μέτρου νὰ συλλαβίξῃ τὰς λέξεις.

Ἐφθασα εἰς Λονδῖνον περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἢ κάλλιον περὶ τὴν ὥραν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ ποῦ ἡλιος κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν; Ἐπιπτε διαρκῶς μία ἀπὸ ἐκεῖνας τὰς λεπτὰς βροχὰς τὰς καλοκαιρινὰς τοῦ Λονδίνου, τὰς ὁποίας μόνον ὅστις ἔζησεν ἐν Ἑγγλία γνωρίζει καὶ ἐννοεῖ. Ὁ οὐρανὸς μολυβδόχρους, ἀκόμη καὶ χαμηλὸς μοὶ ἐφαίνετο· τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ θολὰ καὶ μελανόχροα, εἰς ἀέναον δὲ ταραχὴν ἀπὸ τὰ

ἐν αὐτῷ ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίοντα καὶ ἀπὸ ὄχθης εἰς ὄχθην πηγαινοερχόμενα ἀτμόπλοια, φορτηγίδας κλπ. Ὁ ἐξερχόμενος πυκνὸς καπνὸς ἐκ τούτων καὶ τῶν καπνοδόχων τῶν ἐνθεν καὶ ἐνθεν τοῦ ποταμοῦ ἀπέιρων ἀτμομηχανῶν πολυειδῶν ἐργοστασιῶν, καθίστα τὴν ἀτμόσφαιραν πνιγηράν.

Τί νὰ πρωτοπεριγράψω ἐκ τῆς θλιβερᾶς ἐντυπώσεως, ἣν μοὶ ἐνεποίησεν ἡ πρώτη ὄψις τοῦ Λονδίνου; «Τί κόλασις εἶναι αὕτη!» ἦτο ἡ πρώτη φράσις, ἣν ἀπηύθυνα εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Δόντιαν, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ γραφεῖον μετέβην ἀποβιβασθεὶς εἰς μίαν τῶν παραποταμίων ἀποβαθρῶν (νομίζω τοῦ Τελωνείου) καὶ κακὴν κακῶς δι' ἀμάξης μεταφερθεὶς. Εἶπον «κακὴν κακῶς», διότι ὁ ἀμαξηλάτης δὲν μὲ ἐνόει, ὅτε τῷ ἔλεγον νὰ μὲ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ Finsburg Circus δεῖνα, διότι δὲν τῷ προσέθετον καὶ τὸ City (εἰς τὸ Λονδῖνον ὄχι μόνον τῆς ὁδοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς συνοικίας καὶ πολλάκις καὶ τοῦ τμήματος τῆς πόλεως πρέπει νὰ γνωρίζῃ τις καὶ νὰ δίδῃ τὴν διεύθυνσιν) καὶ ἐδέησεν ἀστυφύλαξ (Policeman, ἀνεκτίμητοι ἄνθρωποι αὐτοὶ) ὑπομονητικὸς νὰ ἐπέμβῃ διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τῷ ἀμαξηλάτῃ ποῦ πρέπει νὰ μὲ ὀδηγήσῃ. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἐγὼ δὲν ἐγνώριζα φυσικῶς τὰς ἀποστάσεις καὶ καθόσον διηρχόμεθα ὁδοὺς σκοτεινάς, βορβορώδεις μὲ μαγαζεῖα, καὶ οἰκίας μαυρογαριασμένας, ὁποῖαι εἶναι τῶν συνοικιῶν ἐκείνων τοῦ Λονδίνου, συνελάμβανον φόβους περὶ τῆς ἀσφαλείας μου. — Πῶς εἶναι δυνατόν, ἔλεγον κατ' ἑμαυτόν, εἰς τὸ Λονδῖνον ὁ συνέταιρός μου νὰ μένη πλησίον τοιούτων συνοικιῶν; Ἐδῶ πρέπει νὰ

εὐρίσκωμαι εἰς τὰς συνοικίας ἐκείνας, ὅπου φωλεύουν οἱ κακοῦργοι τοῦ Λονδίνου, καθ' ἃ ἐγνώριζον ἐξ ἀναγνώσεων, καὶ δύναμαι νὰ θυσιασθῶ χωρὶς οὐδεὶς νὰ λάβῃ εἶδησιν. Ἐν συντόμῳ διηλθον περὶ τὴν μίαν ὥραν ἐν ἀγωνίᾳ. Ἀνέπνευσα, ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπνεύσω ἐλευθέρως ἐντὸς τοιαύτης ἀτμοσφαιρας, ὅποτε ἀνέγνωσα εἰς τὴν γωνίαν τῆς ὁδοῦ, εἰς ἣν ἡ ἄμαξα ἐστράφη, «Finsburg Circus».

Ὁ Δόντιας μὲ ὑπεδέχθη ἐν τῷ γραφείῳ του, τῷ εὐπρεπεῖ καὶ ἀνέτῳ, ὅλως ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ ἄποψιν, φιλοφρονέστατα. Ἐγέλασεν ἀκούσας τὰς δῆθεν περιπετείας μου καὶ μ' ἐμέμφθη, διότι δὲν τῷ εἶχον τηλεγραφήσῃ ἐξ Ἀμβέρσης περὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀναχωρήσεώς μου, ὅπως φροντίσῃ νὰ μεταβῇ πρὸς ὑποδοχὴν μου. Συνεδεόμεθα, ὡς προεῖπον, νομίζω, δι' ἀμοιβαίας ἀγάπης, ὄχι μόνον ὡς ἐκ τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀμοιβαίας ἐκτιμῆσεως, ἐγὼ δὲ τὸν συνεπάθουν ἔτι περισσότερον καὶ τὸν ἐλυπούμην, γνωρίζων ὑπὸ ποίου εἴδους ἀσθενείας ὑπενομεύετο, ἐν ᾧ ὁ δυστυχὴς ἦτο καὶ νεόνυμφος. Ἡ κατοικία του ἔκειτο εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς πόλεως, τὸ καὶ ἀριστοκρατικὸν — ὄχι τῆς ἀριστοκρατίας τῶν εὐγενῶν κυρίως, ἀλλὰ τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ πλοῦτου. Τὸ τμήμα αὐτὸ ἦτο καὶ εἶναι ἀκόμη τὸ καθαρώτερον καὶ πλέον εὐάερον τοῦ Λονδίνου.

Ἐπειδὴ ἡ οἰκία του ἦτο πολὺ μικρὰ καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ δωμάτιον διὰ ξένον, ἐνοικίασα τοιοῦτον εἰς παραπλεύρως κειμένην οἰκίαν, ὅπου ἐνοικιάζοντο δωμάτια μετ' ἐπίπλων. Τοιαῦται οἰκίαι ἐν Λονδίῳ

ὑπάρχουσι πάμπολλαι, ὅπου ὁ ἐνοικιαστὴς δωματίων δύναται κατὰ βούλησιν νὰ ἔχη καὶ τὴν τροφήν του καὶ πολλάκις ἀρίστην συντροφίαν. Παρέχουσι πᾶσαν ἄνεσιν εἰς τὸν ξένον καὶ τὸ μέγα πλεονέκτημα, νὰ ἐξασκῆται εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον σπανιώτατα ἅπαντᾶ ἐκεῖ ὑπηρέτας ἢ ὑπηρετρίας ἀκόμη καὶ οἰκοδεσποίνας ἢ μέλη τῆς οἰκογενείας, γνώστας ἄλλων γλωσσῶν πλὴν τῆς Ἀγγλικῆς. Αἱ οἰκίαι αὗται σχεδὸν ὅλαι διατηροῦνται ἀπὸ χήρας ἢ γεροντοκόριτσα μετὰ θυγατέρων ἢ νέων ἀδελφῶν.

Ἐν παρενθέσει, ὁ μέγας κίνδυνος τῶν νέων, ἀκόμη καὶ τῶν μεσηλικῶν ἐνοικιαστῶν εἶναι αἱ σχέσεις, ἃς συνάπτουσι κατὰ φυσικὸν λόγον μετὰ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ καὶ αἱ ἐκ τούτου συμπάθειαι, αἵτινες ἀπολήγουσιν εἰς πολλὰ δυσάρεστα. Ἐν ἐκ τούτων εἶναι καὶ οἱ γάμοι, ὧν συνέπεια εἶναι πάντοτε, ἂν ὄχι ἄλλο, ὁ ἐξαγγελισμὸς τοῦ νυμφευομένου μετὰ γυναικός, ἧς καὶ ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἀνατροφή καὶ ἐν γένει τὰ ἥθη εἶναι ἀνόμοια καὶ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ πάτρια αὐτοῦ.

Ἐγὼ μόνον πρὸς ὕπνον μετέβαινον εἰς τὸ ἐνοικιασθὲν δωμάτιον, τὴν δὲ τροφήν μου ἐλάμβανον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Δόντια, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος ἦτο θυγάτηρ τοῦ προστάτου μοι Νικολάου Δαμιανοῦ ὀνόματι Ἀργυρώ. Εἶχον συζευχθῆ πρὸ ἐνὸς ἔτους καὶ ἠγαπῶντο περιπαθῶς, δὲν εἶχον δὲ ἀκόμη τότε ἀποκτήσῃ τέκνον. Κατόπιν ἀπέκτησαν υἱόν, ἀλλ' ἐν ἔτος περιπλου ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του ὁ Δόντιας ἀπέθανε καὶ ἡ σύζυγός του τὸν παρηκολούθησεν εἰς τὸν τάφον, ὁ δὲ υἱὸς ἀπέθανεν ἐπίσης ὄχι πρὸ πολλοῦ, οὕτως

ὥστε οὐδείς σήμερον ἐπιζῆ τῆς οἰκογενείας ἐκείνης.

Τὴν Ἀργυρὸν εἶχον γνωρίση εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου μου τεκνίον, καὶ ἐκείνη μὲ εἶχε γνωρίση ἔφηβον, ἀπὸ δὲ τῆς ἀναχωρήσεώς της ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶχομεν συναντηθῆ, ὁπότε αὐτὴ μὲν ἦτο σύζυγος, ἐγὼ δὲ ἀνὴρ καὶ ἤδη φαλακρός. Ὅποια καὶ πόσα ἢ συνάντησίς μας ἐκείνη ἀνεξωπύρει αἰσθήματα καὶ ἀναμνήσεις ἐξ ἀντιθέτου ἡδείας καὶ θλιβεράς! Ἐννοεῖται ὅτι προσεφέρθησαν ἀμφοτέρω πρὸς ἐμὲ ὡς πρὸς στενὸν συγγενῆ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ των εἰσῆλθεν εὐθυμία, ἀσυνήθης, διότι ναὶ μὲν ἠγαπῶντο, ὡς εἶπον, περιπαθῶς καὶ πλήρης ἀρμονία μεταξύ των ὑπῆρχεν, ἀλλ' ἐπεπόλαζε ποιά τις μελαγχολία καὶ δυσθυμία, τῆς μὲν συζύγου κἄπως διορώσης τὰ τῆς ἀσθενείας τοῦ Δόντια, τούτου δὲ ἀνησυχοῦντος ἐπὶ τῇ ὑγιεινῇ αὐτοῦ καταστάσει καὶ προσπαθοῦντος μὲν, ὡς καὶ φύσει εὐθύμου, ν' ἀποκρύπτῃ τὰς ἀνησυχίας του, μὴ κατορθοῦντος ὅμως τοῦτο ὀλοσχερῶς. Προσεπάθουν οἱ δυστυχεῖς νὰ μὲ διασκεδάσουν ὅπωςδήποτε, καὶ τὴν μὲν ἡμέραν ὁ Δόντιας ὑπέκλεπτεν ὥρας τῆς ἐργασίας του, ὅπως μὲ συντροφεύσῃ εἰς ἐπισκέψεις Μουσείων καὶ λοιπῶν περιέργων τοῦ Λονδίνου, τὴν δὲ ἑσπέραν μετεβαίνομεν μετ' ἀμφοτέρων εἰς γεύματα καὶ μικρὰς συναναστροφὰς παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ παροικίᾳ, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰ μελοδράματα τῶν θεάτρων «Covent Garden» ἢ «Her Majestys», τὰ ὅποια κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους κατὰ τὴν θερινὴν μόνον ὥραν εὐρισκόμενα ἐν ἐνεργείᾳ, ἐξεῖχον πάντων τῶν τῆς λοιπῆς Εὐρώπης ὡς

περιλαμβάνοντα συγχρόνως ὄλας τὰς ᾠδικὰς καὶ ὀρχη-
στικὰς ἐξοχότητας. Ἐκεῖ ἤκουσα τὸν Mario, τὴν
Grisi, τὴν Patti καὶ λοιπὰς καὶ λοιποὺς καὶ εἶδον
ὀρχουμένην τὴν Taglioni καὶ μίαν ἐν Βενετία μετὰ
ταῦτα ἐγκατασταθεῖσαν ἐν ἰδιοκλήτῳ ἀπεράντῳ Παλα-
τίῳ ἐπὶ τοῦ Canale Grande περιβόητον ὀρχηστρίδα,
ἧς μοὶ διαφεύγει τὸ ὄνομα. Ἐγὼ ἐν τούτοις δὲν διε-
σκέδαζον ἐν Λονδίῳ. Ἄφ' ἑνὸς ἢ ἀνάγκη νὰ προσ-
ποιῶμαι, ὅτι δὲν ἐννοῶ τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς ὑγείας τοῦ
Δόντια, ἀφ' ἑτέρου ἢ κλιματικὴ κατάστασις τῆς σχε-
δὸν διηνεκοῦς ἀπουσίας τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ὑγρᾶς καὶ
πνιγηρᾶς ἀτμοσφαίρας, μ' ἐστενοχώρουν καί, προφα-
σιζόμενος ὅτι ὀλίγος χρόνος μοὶ ἀπέμενε διὰ νὰ ἐπι-
σκεφθῶ τοὺς Παρισίους καὶ τέλος τὴν Μασσαλίαν καὶ
ἐπιστρέψω εἰς τὴν ἐργασίαν μου, ἐπέσπευσα τὴν ἐκεῖ-
θεν ἀναχώρησίν μου διαρκέσασαν 9 ἢ 10 ἡμέρας.

ΜΒ΄

Όσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐμπορικὸν τοῦ Λονδίνου μέρος, δὲν εἶναι κἄν ἀνάγκη νὰ εἶπω, ὅτι τὸ μεγαλεῖόν του μ' ἐξέπληξε, καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὁ ὀργανισμὸς τοῦ τρόπου τοῦ ἐμπορεύεσθαι. Ἀφ' ἑνὸς ἔβλεπον, ὅτι εἰς πᾶν εἶδος ἐμπορίου ὑπῆρχε στάδιον ἀπέραντον καὶ ἀρκεῖ νὰ εἶχέ τις τὴν διάνοιαν διὰ νὰ μὴ τῷ ἐλλείψωσι ποτὲ τὰ μέσα πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ κύκλου τῶν ἐπιχειρήσεών του, ἀφ' ἑτέρου πᾶσα ἐπιχείρησις, πᾶς κλάδος ἐμπορίου εἶχε καὶ τὰ ἀρμόδια ὄργανα καί, οὕτως εἰπεῖν, αὐτομάτως ὡς διὰ τελείας μηχανῆς ἐξετελεῖτο πᾶσα ἐργασία διὰ τῶν βοηθητικῶν τροχῶν καὶ ὀργάνων αὐτῆς, τοῦ ἐμπόρου μὴ κινουμένου ἀπὸ τοῦ γραφείου του ἢ ἀπὸ τῆς δημοσίας αἰθούσης, εἰδούς Χρηματιστηρίου, ὀνομαζομένης «Baltic», ὅπου συνηθροίζοντο ἔμποροι καὶ μεσίται καὶ διεξῆγον ἀπάσας τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς.

Όταν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλάμβανον τὰς ἀπὸ Λονδίνου ἐπιστολάς καὶ ἀνεγίγνωσκον τὰς διαφόρους πωλήσεις ἐμπορευμάτων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰς ἀγορὰς πολλῶν ἄλλων εἰσαγωγῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνόμιζον, ὅτι ὁ ἐκεῖ διευθυντῆς δέον νὰ ἔχη γνώσεις

μεγάλας καὶ ποικίλας περὶ ἑκάστου εἴδους. Ἐνόησα ὅτι ἠπατώμην. Ἐφθανε π. χ. εἰς μίαν ἀκτὴν ἢ λιμένα τῆς Ἀγγλίας ἐν φορτίον σίτου· αὐθημερὸν ὁ πρὸς ὃν διηυθύνετο ἐλάμβανε τὴν εἶδησιν τῆς ἀφίξεως, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπισκέψεως περὶ καταστάσεως καὶ ποιότητος τοῦ φορτίου ὡς καὶ πᾶσαν ἐν γένει λεπτομερειαν αὐτοῦ παρὰ τῶν ἀπανταχοῦ τῶν λιμένων τῆς Ἀγγλίας πρακτόρων.

Δὲν εἶχε κἂν τὸν κόπον νὰ ζητήσῃ τὸν ἀγοραστήν, διότι διάφοροι μεσίται εἰδικοί εἶχον ἤδη λάβη παρὰ τῶν ἰδίων ἀνταποκριτῶν τὰς αὐτὰς εἰδήσεις καὶ λεπτομερείας περὶ τοῦ ἀφιχθέντος πλοίου καὶ φορτίου καὶ μεταβαίνοντες εἰς τὸ γραφεῖόν του ἢ εἰς τὸ «Baltic» τῷ προσέφερον τιμὴν καὶ ὄρους πωλήσεως, ὁ δὲ ἔμπορος δὲν εἶχε παρὰ νὰ συγκρίνῃ τοὺς ληφθέντας ὄρους παρὰ διαφόρων καὶ νὰ προτιμήσῃ τὸν συμφωρότερον. Ὅ,τι ἐξηραῖτο ἀπ' αὐτοῦ ἦτο νὰ σταθμίσῃ τὴν θέσιν τῆς ἀγορᾶς καί, ἂν κατὰ τὴν κρίσιν του ἤθελε νομίσῃ, ὅτι ἡ ἀναβολὴ τῆς πωλήσεως τῷ ἔδιδε πιθανότητα βελτιώσεως τῶν ὄρων τῆς πωλήσεως τὴν ἐπαύριον ἢ μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, νὰ τὴν ἀναβάλλῃ. Ἀμα ἐσυμφωνεῖτο ἡ πώλησις, παρέδιδε τὰ φορτωτικὰ τῷ μεσίτῃ, ἐτακτοποιεῖ τὸν λογαριασμὸν τοῦ φέροντος καὶ ἐλάμβανε παρ' αὐτοῦ εἰς ἐπιταγὴν εἰς τινὰ τράπεζαν, ἔδιδε δὲ ἀναλόγως τῆς θελήσεως τοῦ μεσίτου διαταγὰς εἰς τὸν πλοίαρχον περὶ μεταβάσεώς του εἰς τὸν λιμένα τῆς ἐκφορτώσεως. Οὐδεμίαν περαιτέρω εὐθύνην τῷ ἀπέμενε, εἰμὴ τοῦ ποσοῦ τῆς ἀποδόσεως τοῦ φορτίου, ἂν δηλαδὴ κατὰ τὴν ἐκφόρτωσιν ἤθελεν

ἀποδώσει ὀλιγώτερον τοῦ, συμφώνως μὲ τὸ ἐν τῷ φορτωτικῷ δεδηλωμένου ποσοῦ, κανονισθέντος καὶ πληρωθέντος εἰς αὐτόν.

Ἄλλος εὐκολώτερος τρόπος πωλήσεως σιτηρῶν ἦτο ἐν χρήσει γνωστὸς ἐν Λονδίῳ ἐν τῷ ἔμπορίῳ ὑπὸ τὴν λέξιν «προπώλησις».

Ἄμα κατεῖχεν ὁ ἔμπορος τὸ φορτωτικὸν τοῦ φορτίου μετὰ τοῦ ναυλωτικοῦ τοῦ πλοίου καὶ τῶν συμβολαίων τῆς ἀσφαλείας, ἠδύνατο νὰ τὸ προσφέρει εἰς πώλησιν καὶ νὰ τὸ προπώλησῃ, λογίζων καὶ λαμβάνων τὸ τίμημα ἐπὶ τοῦ δηλουμένου ποσοῦ ἐν τῷ φορτωτικῷ, ἀφαιρῶν μόνον τὸν κατὰ τὸ ναυλοσύμφωνον συμπεφωνημένον ναῦλον καὶ παραδίδων τὰ συμβόλαια τῆς ἀσφαλείας ἐξωφλημένα ὡς πρὸς τὰ ἀσφάλιστρα παρὰ τῆς σχετικῆς ἀσφαλιστικῆς ἐταιρείας. Ὁ τοιοῦτος ὅρος πωλήσεως ὀνομάζεται «τίμημα, ναῦλος καὶ ἀσφάλιστρα». Οὕτως οὐδεμίαν οὐδενὸς εἶδους περαιτέρω εὐθύνην ἔφερον ὁ πωλητὴς εἴτε τὸ πλοῖον ἐναυάγει, εἴτε ὑπέφερε θαλασσοβλάβην γενικὴν ἢ μερικὴν, εἴτε ἔφθανε τὸ φορτίον ἐν μὴ ὑγιεῖ καταστάσει, εἴτε τέλος ἀπέδιδε ποσὸν μείον τοῦ ἐν τῷ φορτωτικῷ δεδηλωμένου.

Οἱ ἐν Ἀνατολῇ ὅμως Ἕλληνες δυστυχῶς κατεχράσθησαν τῆς εὐπιστίας αὐτῆς τῶν Ἀγγλων. Ἐφόρτωνον πολλάκις σιτηρὰ ἐξ αὐτῆς τῆς χώρας τῆς ἐξαγωγῆς, ἤδη βεβλαμμένα, ἠπάτων τοὺς πλοίαρχους ἢ καὶ πολλάκις ἐκ συνεννοήσεως μετ' αὐτῶν, ἐδήλουν ἐν τῷ φορτωτικῷ ποσὸν ἀνώτερον τοῦ φορτωθέντος, καὶ οἱ μὲν τίμιοι πλοίαρχοι ὑπέκυπτον εἰς ἀποζημιώσεις

(πάντοτε μικράς, διότι ὁ νόμος δίδει μεγάλην ἔλαστικότητα εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ πλοιάρχου ὡς πρὸς τὸ βεβαιούμενον ποσόν), οἱ δὲ ὀλιγώτερον εὐσυνείδητοι πλοίαρχοι κατεσκευάζον καὶ μίαν ἀβαρίαν, καὶ οὕτως, ὄχι μόνον ἐδικαιολόγουν τὴν βλάβην τοῦ φορτίου καὶ τὴν ἔλλειψιν τοῦ ποσοῦ, ἀλλ' ἐλάμβανον καὶ ἀποζημιώσεις διὰ βλάβην τοῦ πλοίου κλπ.

Τοῦτο ἐγένετο αἷτιον νὰ παραιτηθῶσιν οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ «τοιούτων προαγορῶν» καὶ τὸ χεῖρον ἢ Ἑλληνικῇ σημαίᾳ, δηλαδὴ τὰ φέροντα αὐτὴν πλοῖα νὰ θεωρῶνται ἀποσυνάγωγα τῶν ἀσφαλειῶν καὶ τινὰ αὐτῶν νὰ μὴ ἀσφαλίζονται ἐπ' οὐδενὶ ὄρω, τὰ δὲ ἀνήκοντα εἰς γνωστῆς τιμιότητος πλοιάρχους ν' ἀσφαλίζονται μὲν, ἀλλὰ δι' ἀσφαλίστρων λίαν ἀνωτέρων τῶν δι' ἄλλας Εὐρωπαϊκὰς σημαίας πλοῖα καταβαλλομένων.

Ἐξακολουθῶν τὴν ἀφήγησιν τῶν ἐν Λονδίῳ τρόπων τοῦ ἐμπορεύεσθαι ἢ μᾶλλον διευθύνειν ἐμπορικὰ καταστήματα προσθέτω ὅτι καὶ διὰ τὴν ἀγορὰν ἐμπορευμάτων πρὸς ἀποστολὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἢ αὐτὴ μέθοδος κυριεύει. Οἱ εἰδικοὶ μεσίται (καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰδικοὶ δι' ἕκαστον κλάδον ὑπάρχουσιν ἐν Λονδίῳ) εἴτε μεταβαίνουν εἰς τὸ γραφεῖον καὶ λαμβάνουσι τὰς διαταγὰς τῶν ἀγορῶν ἑκάστου εἴδους παρὰ τοῦ ἐμπόρου, ἀφιεμένου καὶ ὡς πρὸς τὴν τιμὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν ποιότητα εἰς τὴν εὐσυνειδησίαν καὶ ἰκανότητα τοῦ μεσίτου, ἢ οἱ ἐμποροὶ, καὶ τοῦτο ὄχι πάντοτε, μεταβαίνουν εἰς κάποιον δρομίσκον, ὅπου εἶναι συγκεντρωμένα τὰ γραφεῖα τῶν μεσιτῶν κυρίως διὰ τὰ ἀποικιακὰ εἶδη, καὶ ἐκεῖ ἐπὶ δειγμάτων συμφωνοῦσι.

Ἄλλὰ τὰ δείγματα εἶναι σύμφωνα πρὸς τὸ ὅλον τοῦ ἐμπορεύματος; Ἄλλὰ τὰ ἐμπορεύματα εἶναι εἰς ὑγιᾶ κατάστασιν; Ὡς πρὸς τοῦτο πλεον ὁ Θεὸς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ μεσίτου ἢ τοῦ πωλητοῦ. Ὁ ἔμπορος ἔπραξε καὶ πολὺ ἐπισκεφθεὶς τὸν μεσίτην καὶ ἰδὼν τὰ δείγματα. Μῶλον τοῦτο τὸ σύστημα αὐτὸ ἑξακολουθεῖ ἀνέκαθεν καὶ σήμερον ἀκόμη, ἐπὶ τόσα δὲ ἔτη, καθ' ἃ μοὶ ἀπεστέλλοντο ἐκ Λονδίνου καὶ ἄλλων ἀγορῶν τῆς Ἀγγλίας συμαντικώτατα ποσά, λίαν σπανίως μοὶ παρουσιάσθη περίπτωσις παραπόνων, εἴτε διὰ διαφορὰν ποιότητος ὡς πρὸς τὰ προσταλέντα μοι δείγματα εἴτε πρὸς τὰ σημειωθέντα μοι ποσὰ βάρους τῶν ἐμπορευμάτων. Οὕτω καὶ μόνον ἦτο δυνατόν, δηλαδὴ διὰ τῆς τιμιότητος, νὰ φθάσῃ τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀγγλίας εἰς τοιοῦτον τεράστιον βαθμὸν ἀναπτύξεως, διὰ τῆς ἀρχῆς, ἣν ἀπειράκις ἤκουσα ἔκτοτε ὑπὸ Ἀγγλων ἐπαναλαμβανομένην μοι τοῦ «Honesty is the best policy».

Δυστυχῶς διὰ τοὺς Ἕλληνας ὀλίγιστοι οἴκοι — διὰ νὰ μὴ εἶπω εἷς καὶ μόνος οἶκος ἀπομένει σήμερον Ἑλληνικὸς, ἀποκτήσας διὰ πολυχρονίου, τιμίας καὶ εὐσυνειδήτου ἐμπορίας τὴν πεποίθησιν τοῦ Ἀγγλικοῦ κοινοῦ καὶ ἀπάσης σχεδὸν τῆς Εὐρώπης περὶ τοῦ ἀνεπιδέκτου ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὸ ἀνεξαιρέτως ἀκέραιον αὐτοῦ. Οὗτος εἶναι ὁ τῶν Ἀδελφῶν Ράλλη, μεθ' ὧν οὐδεμία οὐδέποτε ἐμπορικὴ σχέσις μὲ συνέδεσεν οὔτε ἀκόμη κοινωνικὴ μέχρι τοῦ 1870, καὶ ἔκτοτε πάλιν ὄχι στενή. Ἀνέκαθεν ἐθαύμαζον καὶ θαυμάζω τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ τρέμω μὴ αὐτῶν ἐκλιπόντων, ὡς

πᾶν τὸ ἀνθρώπινον, οἱ μετ' αὐτοὺς δὲν διατηρήσωσι τὴν αὐτὴν φιλεργίαν, καὶ οὕτως ἐκλείψῃ τὸ τελευταῖον σπουδαιότατον κέντρον ἐμπορίας Ἑλληνικῆς, ὅπου πλεῖστοι ὅσοι νέοι Ἕλληνες εὗρον καὶ εὐρίσκουσι διαρκῶς ἐργασίαν καὶ πρόοδον.

Μοὶ φαίνεται ὅτι ἡ μακρὰ δουλεία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τὸ ὑποχρέου διαρκῶς ἐπὶ πάσης αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ πράξεως νὰ προσπαθῇ νὰ ἐξαπατᾷ τοὺς ἄρχοντας τῆς χώρας, τοὺς ἀνέκαθεν ἐχθροὺς πάσης προόδου, διὰ τῆς πονηρίας. Οὕτω, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ἡ πονηρία ἐθεωρήθη ἰκανότης, τρόπον τινὰ ἀρετὴ, καὶ ἡ θεωρία αὕτη μετέβαινε κατὰ παράδοσιν καὶ κληρονομικῶς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καταστάσα δευτέρα φύσις, εἰς τρόπον ὥστε καὶ παρ' ἐμποροῖς Ἕλλησιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπιστεύετο, καὶ δυστυχῶς πιστεύεται εἰσέτι, ὅτι ἡ πρόοδος ἔγκειται ἐν τῇ πονηρίᾳ καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως ἐν τῇ καταδολιεύσει αὐτῆς. Περὶ ἄλλων αἰτίων τῆς παρακμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου πολλάκις προϊούσης τῆς ἀφηγήσεως τῶν κατ' ἐμὲ θὰ ἐπανέλθω· ἐδῶ αἱ παρεκβάσεις αὗται ἀρκοῦσιν.

Αἱ ἐντυπώσεις μου ὡς πρὸς τὰς ἐργασίας τοῦ ἐκεῖ κλάδου τῆς ἐταιρείας μας ἦσαν εὐχάριστοι καὶ ἱκανοποιητικαὶ καὶ μόνον μέλαν σημεῖον μοὶ παρίστατο ἡ ἀσθένεια τοῦ διευθυντοῦ. Περὶ δὲ τοῦ Λονδίνου ὡς πόλεως, ὡς κλίματος καὶ ὡς διαβιώσεως δὲν ἦσαν καλαί. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον οὐδέποτε ἠλλάξα γνώμην. Ἄπ' ἐναντίας κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1870 καὶ τὸν χειμῶνα τοῦ 1871 μέχρι τοῦ Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ

ἔτους, ὑποχρεωθείς νὰ παραμείνω ἐκεῖ, φέρω ἀκόμη τὰς συνεπείας τοῦ ἀναπτυχθέντος παρ' ἐμοὶ ἀρθριτισμοῦ καὶ τῶν παντοίων κακῶν συνεπειῶν του.

Ὡς πρὸς τὴν πόλιν τοῦ Λονδίνου καὶ τὸν ἐν αὐτῇ βίον ἥλλαξα κατὰ πολὺ γνώμην, ὅποτε ἐπὶ ἐννέα συνεχεῖς μῆνας διέμεινα καὶ μετέπειτα κατ' ἔτος διηροχόμην ἐκεῖ μῆνας τινὰς τοῦ ἔτους, καὶ ἐγνώρισα τὰ πολλὰ καλὰ τοῦ ἐκεῖ βίου.

ΜΓ΄

Αναχωρήσας ἀπὸ Λονδίνου, μέσῳ Δοῦβρ καὶ Καλαί, ἔφθασα εἰς Παρισίους αὐθημερόν, ἀφήσας τελευταίαν τὴν πρωτεύουσαν ἐκείνην, καθὼς λέγουν οἱ Γάλλοι, pour la bonne bouche. Οὐδεμία ὑπόθεσις με ἐκάλει ἐκεῖ οὔτε ὑλικὸν συμφέρον. Ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, ἐκ στόματος τοῦ πατρός μου, καὶ μάλιστα κατόπιν τοῦ ἀδελφοῦ μου, εἶχον ἀκούσῃ τόσα καὶ τόσα καὶ ἐξ ἀναγνώσεων ποικίλων ἐπίσης πολλά, ὥστε ὄνειρον πραγματοποιοῦμενον ἐθεώρησα τὴν ἐκεῖ ἀφιξίν μου καὶ ἐμελέτων νὰ μὴ χάσω οὔτε ὥραν τῆς ἐκεῖ διαμονῆς μου ἐπὶ ματαίῳ, χωρὶς νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ μάθω τι νέον δι' ἐμὲ καὶ χωρὶς νὰ ἀπολαύσω ὅλας τὰς πολυθρυλήτους ἡδονὰς καὶ διασκεδάσεις τοῦ Παρισινοῦ βίου, τοῦλάχιστον ἐφ' ὅσον τὰ ἠθικὰ καὶ τὰ ὑλικὰ μέσα μοὶ τὸ ἐπέτρεπον. Δι' ὅλα ταῦτα δὲν εἶχον εἰμὴ δεκαπενθήμερον χρονικὸν διάστημα, διότι, ἐκτὸς τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ μὴ προμακρύνω τὴν ἀπουσίαν μου ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως πλέον τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ὀρισθέντος χρόνου, ἀνέγνωσα ἐμπιστευτικῶς εἰς Λονδῖνον καὶ ἐπιστολὴν τοῦ συνεταίρου μου ἐκ Μασσαλίας πρὸς τὸν Δόντιαν, συνιστῶσαν αὐτῷ νὰ μὴ με πολυγλεντίζῃ

ἐκεῖ, ἀλλὰ νὰ μὲ ὠθῆ μὲ τρόπον εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτεραν ἐπιστροφὴν εἰς τὰ ἴδια, διότι ἐπλησίαζεν ἡ συγκομιδὴ τῶν διαφόρων προϊόντων τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου ἐκεῖθεν ἡ μηχανὴ εἶχε σταματήσῃ.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει εὕρισκόμενος εἶχον ἀναγνώσῃ τὸ ἀνοιγμα τοῦ τότε θεωρουμένου πρωτοφανοῦς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν πολυτέλειαν Ξενοδοχείου τοῦ Λούβρου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ριβολί, ἐκεῖ λοιπὸν κατ' εὐθείαν μετέβην καὶ κατώκησα. Ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τοῦ γεύματος καὶ εἶπον νὰ μοὶ κρατήσουν μίαν θέσιν, table d'hôte.

Ἡ αἴθουσα τοῦ φαγητοῦ μοὶ ἐφάνη μεγαλοπρεπεστάτη καὶ τὸ γεῦμα πλούσιον καὶ τέλειον (συνέτεινε πολὺ καὶ ἡ φαντασία), τὸ μόνον κακὸν ἦτο, ὅτι δὲν ἐγνώριζον κανένα καὶ εὕρισκόμεν ἄλλο μόνος κατάμονος μεταξὺ τριακοσίων καὶ πλέον συνδαιτυμόνων, ὅλων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον εὐθύμων, ὁμιλούντων μεταξὺ των καὶ διηγουμένων, καθ' ὅσον ἠδυνάμην ν' ἀντιληφθῶ τείνων τὸ οὖς πρὸς τὰς πέριξ ὁμιλίας, πῶς διῆλθον τὴν ἡμέραν καὶ πῶς προτίθενται νὰ διέλθωσι τὴν ἑσπέραν. Ἐγώ, ὡς προεἶπον, δὲν ἤθελον νὰ χάσω οὔτε ὥραν καὶ ἐσκέφθην νὰ χρησιμοποιήσω τὴν ἑσπέραν μεταβαίνων εἰς τὸ θέατρον. Λησμονήσας ὅτι τὰ θεάτρα ἐν Παρισίοις εἶναι πολυάριθμα, καθ' ἣν ὥραν ἐκάθισα μετὰ τὸ γεῦμα εἰς μικρὰν τράπεζαν ἐν τῷ διαδρόμῳ καὶ ἐρρόφων τὸν καφὲν καπνίζων συνάμα, καλῶ τὸν ὑπηρέτην καὶ τὸν ἐρωτῶ ἂν γνωρίζει νὰ μοὶ εἴπη τί δίδουν ἐκείνην τὴν ἑσπέραν εἰς τὸ θέατρον.

—Ποῖον θέατρον ; μ' ἐρωτᾷ καὶ προσθέτει : je m'en vais vous apporter l'« Entr'acte » ἀπομακρυνόμενος.

Ἐγὼ ἐγνώριζα ὅτι Entr'acte γαλλιστὶ σημαίνει τὸ μεταξὺ δύο πράξεων διάλειμμα. Τί ἐννοεῖ ὁ ὑπηρέτης μὲ τὴν ἄνω ἀπάντησίν του ; ἔτρεμα μὴ «τὴν ἔπαθα» πάλιν. Εὐτυχῶς ταχέως ἐπέστρεψε φέρων μίαν ἐφημερίδα, ἣν ἀπέθεσεν ἐπὶ τῆς τραπέζης μὲ τὴν συνήθη φράσιν «voilà Monsieur». Τὴν ἔλαβον καὶ εἶδον ὅτι Entr'acte εἶναι ἐσπερινὴ ἐφημερίς κύριον ἔχουσα σκοπὸν τὴν μετάδοσιν τῶν λεπτομερειῶν ὅλων τῶν θεατρικῶν παραστάσεων τῆς αὐτῆς ἐσπέρας, ἔγνων συνάμα ὅτι αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις τῆς ἐσπέρας ἐκείνης περιλαμβανομένων καὶ τῶν ὑπαιθρίων ᾠδικῶν καφενειῶν ἀνήρχετο περίπου εἰς τὸν ἀριθμὸν 25 !!

Διὰ τὰ ἀρχίσω ἀπὸ τὰ σοβαρά, ἐξέλεξα διὰ τὴν διασκέδασίν μου τῆς πρώτης ἐσπέρας τὴν Opéra Comique. Ἠρώτησα τὸν ὑπηρέτην ἂν ἡ Opéra Comique κεῖται μακρὰν, καὶ πάλιν λακωνικώτατα μοὶ ἀπεκρίθη «tout près monsieur, la troisième (ou quatrième) à droite». Ἐξῆλθον τοῦ ξενοδοχείου καὶ ἤρχισα τὴν κατάβασιν τῆς ὁδοῦ Ριβολὶ ὑπὸ τὰς καμάρας, μετρῶν καὶ τοὺς ἐγκαρσίους δρόμους. Ἀλλὰ φαίνεται, θαυμάζων καὶ τὰς προθήκας τῶν καταστημάτων ἔχασα τὸν λογαριασμὸν τῶν δρόμων, καὶ τέλος μοὶ ἐφάνη μετὰ παρέλευσιν ἡμισείας περίπου ὥρας, ὅτι ἀδύνατον τὸ «tout près» νὰ εἶναι τόσῳ ἐλαστικὸν ἐν Παρισίοις. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὥρα ἦτο 9 1/2 τῆς ἐσπέρας, ἐσυλλογίσθη ὅτι ἔπρεπε νὰ σπεύσω, διότι, καθ' ἃ ἐσημειοῦτο, ἡ παράστασις ἐμελλε ν' ἀρχίσῃ εἰς τὰς 8 μ. μ. Ἐκάλεσα

λοιπὸν παρατυχόντα ἀμαξηλάτην τῆς ἀγορᾶς νὰ μὲ ὀδηγήσῃ διὰ τῆς ἀμάξης του εἰς τὴν Opéra Comique. «Très bien», μοὶ λέγει ἀφελῶς, ἀλλὰ μόλις ἐπέβην τῆς ἀμάξης, στρέψας τὴν ἀμαξάν του πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ προχωρήσας ὀλίγιστα μέτρα, σταματᾷ αἴφνης καὶ περιμένει. Ἐγὼ ἀνυπομόνως τῷ λέγω :

— Mais dépêchez - vous, à l'Opéra Comique!

Αὐτὸς μοὶ ἀποκρίνεται :

— Mais nous y sommes monsieur!

Τὴν ἔπαθα καὶ πάλιν. Ὁ πονηρὸς ἀμαξηλάτης ἐνόησεν ὅτι εἶμαι νέηλυσ, καὶ ὠφελήθη τῆς ἀπειρίας μου διὰ νὰ πληρωθῇ δι' ἓνα δρόμον μήκους ἑκατὸν μέτρων ἢ καὶ ὀλιγώτερον· καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἀγγίνους καὶ σκωπτικός, ὡς ἄλλως, οἱ πλεῖστοι τῶν Παρισινῶν ἀμαξηλατῶν, ἅμα ἔλαβε παρ' ἐμοῦ τὴν ἀμοιβήν του, μοὶ λέγει εἰρωνικώτατα :

— Merci Monsieur, mais sans pourboire! καὶ χωρὶς νὰ περιμένῃ ἀπάντησιν μὲ ἐγκαταλείπει.

Τώρα ἔπρεπε νὰ ζητήσω καὶ λάβω εἰσιτήριον. Εἰς τὰς λοιπὰς γνωστάς μοι πόλεις ὑπῆρχον θέσεις θρανίων ἠριθμημένων, καθισμάτων μὴ ἠριθμημένων καὶ θεωρεῖα ἐνοικιαζόμενα, ὅχι δὲ καὶ τμηματικῶς. Ἐν Παρισίοις ἄλλως ἔχουσι τὰ τῶν θέσεων ἐν τοῖς θεάτροις, τοῦτο δὲ ἐγὼ ἠγνόουν· ζητῶ λοιπὸν «un fauteuil numéroté», ὃ ἀρμόδιος ὑπάλληλος μοὶ ἀποκρίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον διαθέσιμον καὶ ὅτι δὲν τῷ μένει παρὰ μίαν θέσιν εἰς ἓν θεωρεῖον ἐκ τῶν πлагίων τῆς πρώτης σειρᾶς πλησίον τῆς σκηνῆς. Τῷ εἶπον, ὅτι εἶμαι μόνος καὶ δὲν μοὶ χρειάζεται ὀλόκλη-

ρον θεωρεῖον. Μ' ἐμυρίσθη καὶ αὐτός. Μοὶ ἀποκρίνεται, ὅτι δὲν θὰ πληρώσω εἰμὴ μίαν θέσιν, ὅσον θὰ ἐπλήρωνον διὰ τὸ θρανίον, χωρὶς, ἐννοεῖται, νὰ μοὶ ἐξηγήσῃ ὅτι ἐν τῷ θεωρείῳ θὰ ἔχω συντροφους καὶ τί συντροφους!!

Ἐγὼ ἀμέσως ἐδέχθην σκεπτόμενος, ὅτι εἶμαι πολὺ τυχηρὸς νὰ ἐξαπλωθῶ ἐντὸς θεωρείου τοῦ μελοδράματος καὶ πρώτης σειρᾶς, μὴ ἐξοδεύων εἰμὴ ὀκτὼ ἢ δέκα φράγκα. Πληρώνω καὶ δίδεται ὁδηγὸς ὅπως μὲ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ θεωρεῖον! Ἐρωτῶ καὶ μανθάνω, ὅτι ἡ πρώτη πρᾶξις ἐτελείωσε καὶ ἡ δευτέρα ἤρχισε πρὸ ἱκανῆς ὥρας. — Ἐχασα, ἐσκέφθην, σχεδὸν τὴν ἡμίσειαν παράστασιν, ἀλλ' ἂν ἤρχομην ἐνωρὶς βεβαίως δὲν θὰ ἔπιπτα εἰς τὸ ξεπούλημα, νὰ ἔχω θεωρεῖον τόσον ὀλιγοδάπανον.

Εὐκόλον νὰ συμπεράνῃ τις τὴν ἀπογοήτευσίν μου, ὁπότε μοὶ ἠνοιχθῆ ἡ θύρα τοῦ θεωρείου καὶ εἶδον ἐν αὐτῷ στρωμένους τέσσαρας ἄνδρας στραβομουτσονιάζοντας, διότι ἦλθε καὶ πέμπτος ν' αὐξήσῃ τὴν ἤδη ὑπάρχουσαν στενοχωρίαν καὶ τὸν ἐντὸς τοῦ θεωρείου καύσωνα. Μοὶ ὑποδεικνύει ὁ ὀδηγός μου μίαν «θεσοῦλαν», ἣτις μὲ ὅλην τὴν ἀνέκαθεν ἰσχνότητα τοῦ σώματός μου, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ μετὰ μεγάλης στενοχωρίας νὰ περιλάβῃ αὐτό, κλείει τὴν θύραν καὶ ἐξαφανίζεται.

Ἐγὼ τί νὰ κάμω; ἐμισοκάθισα καὶ προσεπάθουν νὰ ἴδω ἢ τοῦλάχιστον ν' ἀκούσω.

Οὔτε τὸ ἓν, οὔτε τὸ ἄλλο! Ἐκ τοῦ βάθους τοῦ πλαγίου ἐκείνου θεωρείου οὔτε τὴν ὀροφήν τοῦ θεάτρου δὲν ἔβλεπον, πολὺ ὀλιγώτερον τὴν σκηνὴν καὶ ἔτι

ὀλιγώτερον τὰ πρόσωπα τῶν ἠθοποιῶν καὶ ἀοιδῶν. Οἱ σύντροφοί μου ἀφ' ἑτέρου ἐν τῷ θεωρείῳ διαρκῶς διελέγοντο περὶ τοῦ δεῖνα ἢ τῆς δεῖνα ἀοιδοῦ καὶ ὀλίγιστα προσεῖχον εἰς τὴν μουσικὴν, ἣν ἄλλως τε καὶ ἐγὼ δὲν ἐνόουν, διότι τὸ μελόδραμα ἐκεῖνο ἦτο νέον δι' ἐμέ, ὥστε οὔτε ν' ἀκούσω κἂν ἠδυνάμην. Ἐν πᾶσι τούτοις ὑπέφερον τρομερὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀσφυκτικὴν ἀτμόσφαιραν ἐν τῷ σκοτεινῷ ἐκείνῳ θεωρείῳ, ἅμα δὲ μετ' ὀλίγα λεπτὰ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βασάνου μου κατέπεσεν ἡ αὐλαία, ἔσπευσα νὰ ἐξέλθω τοῦ θεάτρου, αἱ δὲ ἐντυπώσεις μου περὶ τῶν Παρισινῶν θεάτρων δὲν ἦσαν περίφημοι.

Προσθέτω ἐν παρόδῳ, ὅτι καὶ ἐν μέλλοντι χρόνῳ κατὰ τὰ διάφορα εἰς Εὐρώπην ταξιδία μου εἶχον καιρὸν νὰ γνωρίσω τὰ τῆς Βαβυλῶνος ἐκείνης ἐν πλήρει σχεδὸν λεπτομερεία καὶ παρατήρησα, ὅτι τὰ τῶν ἐκεῖ θεάτρων δὲν εἶναι ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν λοιπὴν ἄνεσιν, ἣν παρέχει ἡ παρισινὴ ζωὴ, διὰ τε τοὺς ἔχοντας πολλὰ νὰ δαπανῶσι καὶ τὰνάπαλιν. Τὰ πλεῖστα τῶν παρισινῶν θεάτρων καὶ μάλιστα τὰ λεγόμενα τῶν Boulevards εἶναι σχετικῶς μικρὰ καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ τὰ θρανία αὐτῶν καὶ τὰ λοιπὰ καθίσματα, ἀκόμη καὶ τὰ θεωρεῖα αὐτῶν λίαν στενόχωρα. Ἀφίνω ὅτι στοιβάζονται εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ θεάτρου ὡσὰν σαρδέλλαι, ἀφίνω ὅτι ὁ χῶρος τῆς διαβάσεως μεταξὺ τῶν θρανίων εἶναι στενώτατος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ διάβασις κλείεται εἰς τὴν ἄκρην τῆς διὰ τῶν λεγομένων strapontins καθισμάτων βεβιάσμένων, ὅπου καταδικάζεται ὁ θεατὴς νὰ κάθηται καθ' ὅλας τὰς ὥρας τῆς παρα-

στάσεως χωρὶς νὰ ἔχη ποῦ νὰ στηρίξη τοὺς ὤμους του. Ἀπομένουν τὰ θεωρεῖα, ἀλλὰ καὶ ταῦτα εἶναι μικρότατα καὶ κατὰ συνέπειαν αἱ θέσεις ἰδανικαί, ἔξοδεύων δέ τις ἀδρῶς ἐνοικιάζει θεωρεῖον τεσσάρων θέσεων, τὸ ὁποῖον πράγματι δὲν εἶναι εἰμὴ διὰ δύο θέσεις.

Καὶ ἡ πληγὴ τῶν *ouvreuses des loges*; ὁλόκληρος στρατιὰ καὶ αὐτῶν κατὰ τοὺς διαδρόμους τῶν θεωρείων, περιποιητικαὶ μέχρις ἐνοχλήσεως κατ' ἀρχάς, ἐνοχλητικώταται κατὰ τὴν τελευταίαν προᾶξιν τῆς παραστάσεως. Ἀπαλλάττουσι βιαίως σχεδὸν τὸν θεατὴν εἰσερχόμενον εἰς τὸ θεωρεῖον ἀπὸ τὸ ἐπανωφόριόν του, καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν προᾶξιν ἀνοίγουν αἴφνης τὴν θύραν τοῦ θεωρείου, διαρκούσης τῆς παραστάσεως ἀκόμη, καὶ τῷ τὰ φορτώνουν, ρίπτουσαι αὐτὰ ὅπως ὅπως καὶ κρατοῦσαι τὴν θύραν ἀνοικτὴν διὰ νὰ ἔξα σφαλίσωσι τὰ φύλακτρα.

Ἐξῆλθον τοῦ θεάτρου περὶ τὴν 10 μ. μ. ἐν ποιᾷ τινι ἀπογοητεύσει περὶ τῶν παρισινῶν διασκεδάσεων, ἀλλ' ἐπιμένων ἀπὸ τῆς πρώτης νυκτὸς νὰ δοκιμάσω καὶ ἄλλας διασκεδάσεις τῶν Παρισίων, περὶ ὧν τόσα εἶχον ἀκούσῃ καὶ ἀναγνώσῃ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν παννύχιον ζωηρότητα κατὰ τὰς ὁδοὺς. Ἐνόμιζον, ὅτι ὅλαι αἱ ὁδοὶ βρίθουσι κατὰ πᾶσαν ὥραν τῆς νυκτὸς κόσμου. Διηυθύνθην εἰς τὴν ὁδὸν Ριβολί, ἣν ἐγνώριζον πλέον, ἀλλὰ παρὰ τὰς προσδοκίας μου κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἦτο μᾶλλον ὀλιγάνθρωπος ἢ πρὸ μιᾶς περιόδου ὥρας καὶ πολλὰ τῶν καταστημάτων ἦσαν ἤδη κλειστὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἠτοιμάζοντο νὰ κλείσωσιν· ἤρχισα ν' ἀνέρχωμαι τὴν ὁδὸν διευθυνόμενος εἰς τὸ

ξενοδοχείον μου καὶ ἔφθασα ἐκεῖ χωρὶς ν' ἀπαντήσω οὔτε πολλὰ πρόσωπα οὔτε ἐνδιαφέροντα.

Ἐπιπτον ἀπὸ ἀπορίας εἰς ἀπορίαν καὶ ἀπὸ σκέψεως εἰς σκέψιν, ἐν τούτοις εἶχε παρέλθῃ ἡ ἐνδεκάτη καὶ ἐγὼ ἐπροτίμησα ἀντὶ τῆς κλίνης τὴν ἐξακολούθησιν τῆς περιπλανήσεώς μου ἄνευ ὠρισμένου σκοποῦ, ἀλλὰ πάντοτε μὲ τὴν ἐλπίδα κα̑τι ν' ἀπαντήσω καὶ ἔλεγον κατ' ἐμαυτόν:

— Νὰ εἶμαι εἰς τὸ Παρίσι τὸ πολυπόθητον καὶ νὰ πλαγιάσω πρὸ τοῦ μεσονυκτίου δὲν γίνεται!

Ἐξηκολούθησα τὴν ἀνάβασιν τῆς ὁδοῦ Ριβολὶ κατ' εὐθείαν, θέλων τοῦλάχιστον νὰ ἴδω τὸ τέλος αὐτῆς. Ἐν συντόμῳ εὗρέθην πρὸ τῆς Πλατείας τῆς Βαστίλλης καὶ τὸ ὥρολόγιον ἐσήμανε τὴν δωδεκάτην, ὅτε συνησθάνθην τὴν ἀνοησίαν μου. Ἐσπευσα νὰ ἐπιστρέψω καὶ ἔφθασα περὶ τὴν πρώτην ὥραν τῆς πρωΐας πρὸ τοῦ ξενοδοχείου μου, τὸ ὅποιον εὔρον κλειστόν, δὲν ἐγνώριζον δὲ ποῦ καὶ πῶς πρέπει νὰ σημάνω καὶ ἰστάμην ἀπορῶν, ὅποτε κατ' εὐτυχίαν ἄλλος κάτοικος τοῦ ξενοδοχείου καταφθάνει. Ἐσήμανε, τῷ ἠνοιχθῆ ἡ θύρα καὶ ἐγὼ τὸν παρηκολούθησα καὶ ἔφθασα τέλος εἰς τὸ δωμάτιόν μου κατάκοπος καὶ ἀποτεθαρρημένος Τοιαύτη διῆλθεν ἡ πρώτη μου ἐσπέρα ἐν Παρισίοις.

ΜΔ

Εἰς Παρισίους δὲν ἐγνώριζον οὐδένα, σημειωτέον ὅμως, ὅτι οὐδεμία τῶν σημερινῶν Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἀκόμη ἐγκατεστημένη, ἐκτὸς τοῦ ἱατροῦ Ζαμπακοῦ, οὔτε ἄγαμοι πολλοὶ ἐκτὸς τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἢ τῶν Στρατιωτικῶν ἢ ἄλλων Σχολῶν, τοὺς δὲ φοιτητὰς πρέπει ὠρισμένως τις νὰ γνωρίζῃ ποῦ ἐν Παρισίοις δύναται νὰ τοὺς συναντήσῃ.

Ἐκ Λονδίνου εἶχον λάβῃ συστατικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν τότε ἐν Παρισίοις διαπρέποντα ἱατρὸν Ζαμπακὸν ὡς ἔχων ἀνάγκην τῆς ἱατρικῆς συμβουλῆς του, διότι οὐδέποτε εἶχον παύσῃ νὰ ἔχω ἀνάγκην διὰ παθήσεις, αἵτινες εὐτυχῶς δὲν ἦσαν πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὅπωςδήποτε, ὡς ὅλαι αἱ παθήσεις, ἦσαν ἐνοχλητικάι.

Εἶχον λάβῃ συστατικὴν ἐπιστολὴν καὶ πρὸς τινα Γάλλον παραγγελιοδόχον διὰ νὰ μοὶ χρησιμεύσῃ εἰς τὰς ἀγοράς μου διαφόρων εἰδῶν ἱματισμοῦ ἐμοῦ καὶ τῆς μητρὸς μου ὡς καὶ σκευῶν καὶ ἐπίπλων διὰ τὴν οἰκίαν μου, πρὸς δὲ καὶ μικρῶν δώρων διὰ φίλους μου ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἀκόμη καὶ τώρα, ὅτε ὁ συναγωνισμὸς μεταφέρει

πᾶν προῖόν καλλωπισμοῦ καὶ βιομηχανίας τάχιστα πανταχοῦ τῆς ὑψηλίου καὶ ἡ μετάβασις καὶ ἡ ἐπιστροφή ἐκ Παρισίων κατέστη συνηθεστάτη, ὀλίγοι μεταβαίνουν ἐκεῖ καὶ ἀπέρχονται χωρὶς νὰ «ψωνίσουν», συνήθως δὲ οἱ φίλοι κάπως περιμένουν νὰ ἴδουν «τί τοὺς ἔφερες» πολὺ μᾶλλον τότε, ὅτε ὅλα ἦσαν ἀρχαιώτερα. Ὅθεν τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀφίξεώς μου ἔσπευσα ἐν πρώτοις νὰ μεταβῶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ζαμπακοῦ καὶ μάθω κατὰ ποίαν ὥραν δέχεται. Ἐμαθον δὲ ὅτι δέχεται ἐπισκέψεις ἀπὸ τὰς 2 μ. μ. καὶ πέραν. Μετὰ ταῦτα μετέβην παρὰ τῷ παραγγελιοδόχῳ, μεθ' οὗ ἠρχίσασαμεν αὐθημερὸν νὰ τρέχωμεν εἰς τὰ καταστήματα, διότι τὰ πλεῖστα τῶν εἰδῶν ἔπρεπε νὰ παραγγελθῶσιν, ἐγὼ δὲ τῷ ἐδήλωσα ὅτι μόνον 15 ἡμερῶν διαμονὴν ἔχω ὀρίσῃ ἐν Παρισίοις. Δὲν ἤξεύρω ἂν ὅλοι οἱ ταξιδεύοντες ἐκεῖ ἐνήργησαν ἀγορὰς διὰ παραγγελιοδόχου, ἀλλ' ὅστις, ὡς ἐγώ, τὸ ἐδοκίμασε, γνωρίζει ὅτι δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἀποκτᾷ τις τὰ πλεῖστα τῶν εἰδῶν ἄνευ μεγάλης ὑπερβολῆς εἰς τὴν ἡμίσειαν τιμὴν ἐκείνης, ἣν ἤθελε πληρώσῃ εἰς τὰ καταστήματα τῶν Boulevards καὶ τῶν μεγάλων ὁδῶν.

Τὴν 2 μ. μ. μετέβην παρὰ τῷ Ζαμπακῷ, ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, τότε λίαν εὐπροσηγόρῳ καὶ προθύμῳ εἰς τὸ καθίστασθαι εὐχάριστος πρὸς πάντα ὁμογενῆ. Διετέλει τότε νυμφευμένος μετὰ τινος μὴ Ἑλληνίδος, δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον ποίας ἐθνικότητος, τὸν γάμον δ' ἐκεῖνον μετέπειτα διέλυσε νυμφευθεὶς εἰς δεύτερον γάμον τὴν ὀρφανὴν θυγατέρα τοῦ ἐν Λονδίῳ Κασσαβέτη.

Κατὰ τὴν σύντομον ἰατρικὴν ἐπίσκεψιν διέγνωσε

παρ' ἔμοι ἐν συνόλω κόπωσιν ἕξ ὑπερβαλλούσης ἐργασίας καὶ μὲ συνεβούλευσε τὰς κατ' οἶκον ψυχρολουσίας, ἃς νὰ ἐξακολουθῶ ἐν πάσῃ ὥρᾳ τοῦ ἔτους καὶ ἐπὶ χρόνον λίαν μακρὸν τρόπῳ τινὶ μέχρι γήρατος (ἠκολούθησα τὴν συμβουλήν του μέχρι τοῦ 1870 καὶ ἔμεινα εὐχαριστημένος σχετικῶς ἐκ τῆς ὑγείας μου). Μετὰ τοῦτο μὲ ἠρώτησεν, ἂν γνωρίζω τινὰ ἐν Παρισίοις, ὅστις νὰ μὲ εἰσάξη εἰς τὸν βίον τῶν διασκεδάσεων. Ἐφελῶς τῷ διηγήθην τὰ παθήματά μου τῆς προτεραιίας καὶ μοὶ εἶπεν, ὅτι καθ' ἑκάστην Τετάρτην, νομίζω, συνέρχονται παρ' αὐτῷ τὴν ἑσπέραν εἰς μικρὰν συναστροφὴν ὅλοι οἱ παρεπιδημοῦντες γνωστοὶ αὐτῷ Ἕλληνες καὶ οἱ ὀλίγιστοι πάροικοι, οἵτινες ὅλοι σχεδὸν εἶναι ἄγαμοι.

Ἐνυπομόνως περιμένων τὴν ἑσπέραν τῆς ἐπιούσης ἐνησχολήθην ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ τοῦ παραγγελιοδόχου εἰς ἀγορὰς καὶ τὸ ἀπόγευμα ἐξῆλθον εἰς περίπατον ἐφ' ἀμάξης, κατὰ τὸν ὁποῖον ἤρχισα ἤδη ν' ἀλλάσω γνώμην περὶ Παρισίων.

Διῆλθον τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας, τὴν κατ' ἔμὲ κομψοτέραν καὶ μεγαλοπρεπεστέραν πάσης ἄλλης ἐν Εὐρώπῃ, τὴν Avenue des Champs Elysées, τὴν τότε καλουμένην τῆς Αὐτοκρατείας καὶ σήμερον Avenue du Bois de Boulogne, καὶ τέλος εἰσῆλθον εἰς αὐτὸ τὸ δάσος τῆς Βουλόνης καὶ ἐστάθημεν παρὰ τὴν τεχνητὴν, οὐχὶ μακρὰν τῆς εἰσόδου, μαγευτικὴν λίμνην, καὶ ἐξέστην ἰδὼν τὰς περὶ αὐτὴν βραδέως κυκλοφορούσας ἀναριθμήτους ἀμάξας φερούσας ὅτι κομψότερον ὑπάρχει ἐν Παρισίοις. Καὶ τότε, ὡς

πολλάκις κατὰ τὰ ταξίδιά μου, ἐνεθυμήθην τὴν Χιακὴν παροιμίαν «ζοῦμε κ' ἐμεῖς γιὰ νὰ μὴν εἶναι οἱ στραῖτες ἄδειες» καὶ προσέτι ἀνέκδοτόν τι, τὸ ὁποῖον μοὶ εἶχε διηγηθῆ φίλη μου κάτοικος τῶν Ἀθηνῶν:

Ἐπρόκειτο νὰ ταξιδεύσῃ εἰς Παρισίους καὶ ἐζήτησεν ἀκρόασιν ἀπὸ τὴν Βασίλισσαν Ἀμαλίαν διὰ νὰ λάβῃ κατὰ τύπους τὴν ἄδειάν της. Ἡ Βασίλισσα εἶπε: «Λυποῦμαι ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει σας καθὼς καὶ παντὸς Ἑλληνοσ ἀπερχομένου ἀπλῶς πρὸς διασκέδασιν, διότι κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν θὰ ἀγαπᾶτε ὀλιγώτερον τὴν πατρίδα σας».

Ἐσκέφθην ὅτι εἶχε μέγα δίκαιον ἡ Ἀμαλία. Ἡμεῖς σήμερον νομίζομεν, ὅτι πᾶς μὴ ἐπισκεφθεὶς τοὺς Παρισίους τοὺς διασκεδαστικούς καὶ πολυτελεῖς καὶ πολυδαπάνους, ὄχι τοὺς διδακτικούς Παρισίους, εἶναι βάρβαρος, προσπαθοῦμεν δὲ πάσῃ θυσίᾳ, πολλάκις καὶ πάσῃ στερήσει, ἔστιν ὅτε καὶ πάσῃ ταπεινώσει νὰ μεταφέρωμεν ἐκεῖθεν ἠθικῶς τε καὶ ὑλικῶς πᾶν ὅ,τι δὲν εἶναι γνωστὸν οὔτε ἐν χρήσει παρὰ τῆς μεγάλης πλειονότητος καὶ αὐτῶν τῶν αὐτοχθόνων Παρισινῶν.

Κατὰ τὴν 9 μ. μ. τῆς ἐπιούσης εἰσηρόμην εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς οἰκίας τοῦ Ζαμπακοῦ. Ἐκεῖ δὲν ἀπῆντα τις πολυτέλειαν, ἀλλὰ κάτι ἄλλο δυσπερίγραπτον, ἐμπνέον εἰς τὸν ἐπισκέπτην ἅμα εἰσερχόμενον τὴν γνώμην, ὅτι οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ ἠξεύρουν νὰ ζοῦν. Μετὰ τὴν σύστασιν ἐκ μέρους τοῦ Ζαμπακοῦ ἐμοῦ πρὸς τὴν σύζυγόν του, ἦλθεν ἡ σειρά τῆς συστάσεώς μου εἰς τοὺς λοιποὺς οὐχὶ πολλοὺς τὸν ἀριθμὸν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ εἷς Κύριος, ὅστις ἐκ πρώτης ὄψεως μοὶ

ἐφάνη ἀνοικτόκαρδος, εὐθυμος καὶ λίαν περιποιητικός. Μετήρχετο εἰς Παρισίους τὸν παραγγελιοδόχον διὰ διάφορα εἶδη βιομηχανίας καὶ λοιπά, ἅτινα ἀπέστελλε κυρίως εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Δὲν ἐβραδύναμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ τρυφερόν δι' ἐμὲ θέμα τῶν διασκεδάσεων, τόσον μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Ζαμπακὸς συνιστῶν μοι αὐτὸν προσέθεσεν ἐμφαντικῶς «*l'homme qui vous faut*». Ἡ ὥρα ἦτο περίπου 10 μ. μ. καὶ μοὶ ὑπέδειξεν οὗτος νὰ προσποιηθῶ ἀδιαθεσίαν καὶ νὰ ζητήσω ἄδειαν ἀπὸ τὴν Κυρίαν νὰ ἀπέλθω, ἐκεῖνος δὲ νὰ μὲ συνοδεύσῃ. Τοῦτο καὶ ἐγένετο.

Μετ' ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας ἡ ἄμαξά μας ἔστη πρὸ θύρας καταφώτου μετ' ἐπιγραφῆς «*Bal Mabile*». Ἐπλήρωσα τὸν ἄμαξηλάτην καὶ δύο εἰσιτήρια ἀντὶ δέκα φράγκων ἀμφότερα καὶ οὕτως εἰσήλθομεν εἰς κῆπον, ὅπου ἐν τῷ μέσῳ εὕρισκετο περίπτερον κατεχόμενον ὑπὸ μουσικῶν πολυαρίθμων καὶ περὶ αὐτὸ ἐπίπεδον κυκλοτερές λεῖον, προητοιμασμένον διὰ τοὺς χορευτάς. Ὁ ἄπλετος φωτισμὸς τοῦ δενδροφύτου κήπου, ἡ μουσικὴ καὶ πρὸ πάντων ἡ πληθὺς τῶν ἐν αὐτῷ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ὅλων ἐν πληρεστάτῃ διατελούντων εὐθυμῖα καὶ ἀστεῖζομένων καὶ πνευματολογούντων καὶ χορευόντων καὶ περιπατούντων καὶ εἰς γωνίαν τινὰ τοῦ κήπου πινόντων δροσιστικὰ καὶ μὴ, αἱ φωναὶ τῶν ὑπηρετῶν καλουμένων συγχρόνως ἀπὸ πολλοὺς καὶ ἀποκρινομένων τυπικῶς «*Voilà messieurs et dames*», ὅλα ταῦτα μὲ κατέστησαν ἔκπληκτον. Εἶχον ἤδη ἐπισκεφθῆ ἱκανὰς πρωτευού-

σας καὶ πόλεις τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' οὐδαμοῦ εἶχον ἀπαντήσῃ τοιοῦτον θέαμα. Ὀλίγοι, πιστεύω, ἐπισκεφθέντες τοὺς Παρισίους δὲν μετέβησαν καὶ ἅπαξ τοῦλάχιστον εἰς τὸν τότε ἀκμάζοντα Bal Mabille. Δὲν ἤξεύρω ἂν ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶχον δοκιμάσῃ τὴν αὐτὴν ἐκ τούτου ἐντύπωσιν, ἀλλὰ βεβαίως ἂν ἦσαν νέοι δὲν ἐκυριεύθησαν ὑπὸ σκέψεων ἀρετῆς καὶ ἐγκρατείας, ἂν δὲ παρήλικες, μελαγχολικῶς ἐσκέφθησαν διατί νὰ μὴ εἶναι πλέον νέοι, καὶ ἐπιεικῶς ἔκριναν τὴν νεολαίαν.

.

ΜΕ΄

Εἰς Μασσαλίαν κατώκησα τὸ τότε πρωτεύον ἐκεῖ ξενοδοχεῖον «Hôtel de Rome» ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Can-
nabière. Ἦτο τότε ἀκόμη σχετικῶς στενὴ καὶ βρα-
χεῖα ὁδὸς μὴ οὔσα ἀξία τῆς φήμης της· δὲν εἶχον
ἀκόμη ἐπιχειρηθῆ τὰ ἐξωραϊστικὰ ἔργα τῆς Μασσα-
λίας, κυρίως δὲ δὲν εἶχον διοχετευθῆ τὰ ἀφθονα ὕδατα,
τὰ ὅποια μετέπειτα διοχετευθέντα ἥλλαξαν ἐν πᾶσι
τὴν τε ὄψιν καὶ τὴν φύσιν τῆς Μασσαλίας.

Ἡ Μασσαλία μοὶ ἐφάνη τότε μία ἀκάθαρτος πόλις,
στερουμένη καὶ ὁδῶν εὐβάτων, ἀκόμη καὶ ἱκανοῦ
φωτός, ἐπέστρεφον καὶ ἐκ Παρισίων νωπὸς ἐκ τῶν
θελγήτρων τοῦ ἐκεῖ βίου, ὥστε ἦτο ἐπόμενον νὰ εὐρί-
σκω ὅλα τὰ Μασσαλιωτικὰ ἀφορῆτως «κακορρίζικα».
Ἀμέσως ἀπεφάσισα νὰ συντέμω ὅσον τὸ δυνατόν τὴν
ἐκεῖ διαμονὴν μου· εὐτυχῶς καὶ οἱ ὑποδεχόμενοί με
συνέταιροί μου τὸ αὐτὸ περὶ ἐμοῦ ἐσκέπτοντο.

Ἐν Μασσαλία, ὡς εἶπον, ἦτο τὸ κεντρικὸν κατά-
στημα τῆς ἐταιρείας μας, ἐν ᾧ δηλαδὴ συνεκεντροῦντο
τὰ κεφάλαια καὶ ἐκλείοντο οἱ ἐτήσιοι γενικοὶ ἰσολογι-
σμοί. Διηυθύνετο ὑπὸ τῶν Ζωρζῆ Πετροκοκκίνου καὶ
Μιχαήλ Ἀγελάστου, ἀλλ' ὁ πρῶτος ἦτο ἡ κυρία προ-

σωπικότης ὄχι μόνον τῆς Μασσαλίας, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ἑταιρείας. Εἶπον καὶ ἀλλαχοῦ ὅτι ἡ ἀναγνώρισις μιᾶς προεχούσης προσωπικότητος ἐν ταῖς Χιακαῖς ἑταιρείαις ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἡ βᾶσις τῆς προκοπῆς καὶ προόδου αὐτῶν.

Μετὰ τοῦ Πετροκοκκίνου ὄθεν ἤρχισα τὰς συζητήσεις περὶ συμφερόντων καθόλου τῆς ἑταιρείας μας. Καὶ ἐν πρώτοις ἐξέβηκα αὐτῷ τὰς ἐντυπώσεις μου ἐκ τῶν ἐπισκέψεων εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους μας. Παρὰ τοῦ Δόντια ἐν Λονδίῳ εἶχον μάθη πολλὰ καὶ περὶ τῶν καταστημάτων, ὅσα δὲν εἶχον ἐπισκεφθῆ, καὶ ἡ ἐντύπωσίς μου ἦτο ἥκιστα ἐνθαρρυντική. Καὶ περὶ τοῦ ἐν Μασσαλία καταστήματος τῷ παρετήρησα, ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι τυπικὴ καὶ ζήτημα γραφικῆς μόνον ἐργασίας τελουμένης δι' ὑπαλλήλων, τοῦ διευθυντοῦ μὴ ἔχοντος εἰμὴ τὴν ἀνωτάτην ἐπίβλεψιν, δι' ἣν εἰς ἄριστα ἠθέλεν ἐπαρκῆ. Εἶχον παρατηρήσῃ, ἅμα μεταβὰς ἐκεῖ εἰς τὸ γραφεῖον καὶ εἰς τὸ Χρηματιστήριον ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἐργάσιμον, ὅτι ἡ ἐκεῖ ζωὴ τοῦ μεγαλεμπόρου καὶ δὴ τοῦ διευθυντοῦ εἶναι ἄκοπος, ἵνα μὴ εἶπω ὀκνηρά, διότι καὶ αὐτὸ τὸ γραφεῖον ἔκειτο ἐν αὐτῇ τῇ κατοικίᾳ τοῦ διευθυντοῦ, ὥστε οὗτος ἠδύνατο νὰ μεταβαίνῃ εἰς ἐκεῖνο χωρὶς νὰ ἐξέρχεται τῆς οἰκίας του καὶ καθ' οἵανδήποτε ὥραν τῷ ἤρεσκε, τῶν ὑπαλλήλων μεταβαινόντων παρ' αὐτῷ ἐν πάσῃ ὥρᾳ ἀνάγκης καὶ ζητούντων τὰς διαταγὰς του.

Ἐκαστον κατάστημα εἶχεν ἓνα χαμάλην (οὕτως ἐτιλοφορεῖτο ὁ ὑπάλληλος οὗτος), ὅστις κατ' οὐσίαν ἦτο τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν τοῦ καταστήματος ὡς πρὸς τὸ

ἐκτελεστικὸν μέρος. Αὐτὸς ἐπεσκέπτετο τὰ φθάνοντα φορτία δημητριακῶν καρπῶν καὶ τὰ λοιπὰ εἶδη ἐμπορευμάτων, αὐτὸς διεγίγνωσκε καὶ ἀπεφαίνετο πρὸς τὸν διευθυντὴν περὶ τῆς καταστάσεως καὶ ποιότητος αὐτῶν, αὐτὸς τὰ παρελάμβανεν ἀπὸ τὰ πλοῖα καὶ τὰ παρέδιδεν εἰς τοὺς ἀγοραστὰς καθ' ὅσον ἀμέσως ἐπωλοῦντο ἢ τὰ ἐναπέθετεν εἰς ἀποθήκας. Αὐτὸς ἐπεσκέπτετο καὶ παρελάμβανεν ἀπὸ τῶν πωλητῶν τὰ ἀγοραζόμενα ἐν Μασσαλία ἐμπορεύματα (ὄχι πολλά, διότι ἡ ἀγορὰ τοῦ Λονδίνου τὰ παρεῖχε σχεδὸν πάντοτε εὐωνότερα) πρὸς ἐξαγωγήν ἐκεῖθεν.

Οὕτως ὁ διευθυντὴς δὲν εἶχεν εἰμὴ νὰ διαπραγματεύηται τὰς πωλήσεις ἢ καὶ ἀγορὰς μετὰ τῶν μεσιτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μεταβαίνων εἰς τὸ Χρηματιστήριον, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἔκειντο καὶ τὰ γραφεῖα αὐτῶν, περὶ τὴν 11 1/2 π. μ. μέχρι τῆς 1 μ. μ. καὶ μετὰ μεσημβρίαν ἀπὸ τὰς 3 1/2 - 4 1/2, ἀλλὰ καὶ ἡ μεταμεσημβρινὴ ἐργασία τοῦ Χρηματιστηρίου δὲν ἐθεωρεῖτο κάποτε ἀναγκαία, τῶν μεσιτῶν μεταβαινόντων καὶ διαπραγματευομένων τὰς ἀγοραπωλησίας εἰς αὐτὰ τὰ γραφεῖα τῶν ἐμπόρων. Σημειωτέον ὅτι καὶ οἱ μεσίται τῆς Μασσαλίας εἶχον σημασίαν καὶ δύναμιν ὡς καὶ ἐν Λονδίῳ καὶ ἐπέβαλλον συνεχέστατα τὴν γνώμην καὶ θέλησίν των εἰς τοὺς ἐμπόρους, οὕτως ὥστε μετὰ μεσίτου καὶ «χαμάλη» διενέμετο ἡ κυρίως ἐργασία καὶ ἡ πραγματικὴ εὐθύνη. Εἶχον συνάμα παρατηρήσῃ ὅτι οἱ διευθυνταί, ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, εἶχον τὴν συνήθειαν μετὰ τὸ Χρηματιστήριον περὶ τὴν 1 μ. μ. νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὸν οἶκόν των διὰ τὸ γεῦμά των, ἀμέσως

δὲ μετὰ τοῦτο εἰς τὴν λέσχην, ὅπου διεσκέδαζον χαρτοπαικτοῦντες μέχρι τῶν 3 1/2 καὶ 4 μ. μ. καὶ οἱ μὲν συνετοὶ ἔπαιζον «Οὐῖστ» (ἀκόμη τοῦτο κᾶπως ὑποφερόν), ἀλλὰ πολλοὶ ἔπαιζον καὶ τυχηρὰ παιγνίδια, κατὰ τὰ ὁποῖα ἔχανον ἢ ἐκέρδιζον σπουδαῖα σχετικῶς ποσὰ οἷον ἀπὸ 1.000 μέχρι 10.000 φράγκων! «Μὲ τί κεφάλι» νὰ ἐργασθοῦν ὕστερον διὰ νὰ κερδίσουν ἀπὸ τὸ ἐμπόρευμα 200 ἢ 300 ἢ καὶ 1000 φράγκα; Ἐσυλλογιζόμεν πόσον οἱ κακόμοιροι ἡμεῖς ἔμποροι καὶ διευθύνται τῆς Ἀνατολῆς καὶ δὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ταλαιπωρούμεθα, μεταβαίνοντες τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν 9 π. μ. εἰς τὸ γραφεῖον, τῆς οἰκίας μας πολλάκις ἀπεχούσης τοῦ γραφείου ἡμίσειαν ἢ καὶ μίαν ὥραν, ὑποβαλλόμενοι εἰς διηνεκῆ ἐργασίαν μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου καὶ πέραν· ἐπρογευματίζομεν ἐπὶ ποδὸς ὡς κοινοὶ ἐργάται μ' ὅ,τι τύχη· μετεβαίνομεν πρὸς ἐπίσκεψιν πραγματειῶν ἐξαγωγῆς καὶ εἰσαγωγῆς, καὶ τοῦτο ὑπὸ τὸν καύσωνα τοῦ ἡλίου κατὰ τὸ θέρος, καὶ τὸ ψῦχος καὶ τὸν βόρβορον τῶν ὁδῶν κατὰ τὸν χειμῶνα· εἶχομεν νὰ κάμωμεν μὲ χυδαίους καὶ δολίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεσίτας, ἀγοραστὰς καὶ πωλητὰς ἐμπορευμάτων πάσης φυλῆς καὶ παντὸς γένους τῆς Ἀνατολῆς, οἷον Ἰουδαίους, Ἀρμενίους, Καυκασίους, Πέρσας, Βουλγάρους, Τούρκους, Ὀρθοδόξους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Τουρκοφώνους, Ὀρθοδόξους τῆς Προποντίδος, Θράκης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, Ἑλληνας τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος κλπ., ἐκάστου δὲ αὐτῶν ὠφείλομεν ὄχι μόνον νὰ γνωρίζωμεν τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἥθη καὶ τὸν χαρακτῆρα ἀκόμη καὶ τὰς

ἀδυναμίας καὶ ν' ἀμυνώμεθα προσέχοντες μὴ πέσωμεν εἰς μίαν τῶν πολυειδῶν παγίδων, τὰς ὁποίας μᾶς «ἔστηναν» ἀνὰ πᾶν βῆμά μας.

Ἐξέθεσα ὅλας μου ταύτας τὰς σκέψεις εἰς τὸν Πιερρόκοκκινον, ἀλλ' αὐτὸς μὲ ἀπεστόμωσε διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ χρήσεως παροιμιῶν

— Εἶσαι νέος, προσέθεσεν ἐν τέλει, τί σημαίνει ἀνκοπιάζης περισσότερο ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς γέροντας; καὶ ἐγὼ εἰς τὴν ἡλικίαν σου ἐκοπίαζα ἐπίσης ἐμπορευόμενος ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἄν δὲν ἤμεθα δὲ ἡμεῖς οἱ γέροντες, σὺ σήμερον δὲν θὰ ἦσο διευθυντὴς καὶ συνέταιρός μας.

Τὰ μάζεψα, κατὰ τὴν κοινὴν φράσιν, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησα νὰ σταθῶ καὶ ἕως ἐκεῖ. Τῷ παρετήρησα, ὅτι τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς ἀπομακρύνεται ὁσημέραι καὶ βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ πρώην κέντρου αὐτοῦ, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι ἡ ἀρχομένη διευκόλυνσις τῆς συγκοινωνίας τῆς Ἑσπερίας μετὰ τῆς Ἀνατολῆς δι' ἀτμοπλοίων ὁλονὲν πληθυνομένων (τότε βεβαίως ἀκόμη οὐδεὶς σιδηρόδρομος ἐν Τουρκίᾳ ὑπῆρχεν) προσεῖλκυσε τὴν προσοχὴν μου ὡς περιορίζουσα τὸ μεταγωγικὸν ἐμπόριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ κύριον αὐτῆς ἐμπόριον. Ὁ Τραπεζούντιος, ὁ Βαρναῖος, ὁ Θεσσαλός, ὁ Θραῶξ, ὁ νησιώτης κλπ., οἵτινες ἕως τότε μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠδύναντο νὰ προμηθευθῶσι τὰ διάφορα εἶδη τῆς καταναλώσεώς των καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔφερον τὰ διάφορα προϊόντα τῶν χωρῶν των πρὸς μεταπώλησιν, εἶχον ἀρχίσῃ νὰ συνάπτωσι σχέσεις κατ' εὐθεΐαν πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ κυρίως ἐν Μασ-

σαλία καὶ Τεργέστη παραγωγούς ἢ μεγαλεμπόρους, ἀκόμη καὶ βιομηχάνους καταναλωτὰς τῶν ἀκατεργάστων προϊόντων των καὶ ἀπέβαλλον τὴν ἀνάγκην τῆς χρήσεως τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς μεγαλεμπόρων τιτλοφορουμένων, οἵτινες κατ' οὐσίαν δὲν ἦσαν ἢ μεσάζοντες μεταξὺ τῶν μὲν καὶ τῶν δέ. Αἱ συνεννοήσεις ὅμως μετὰ τῆς Εὐρώπης ἐγίνοντο ἀπὸ ἐκείνων μόνον, εἰς τοὺς ὁποίους τὰ χρηματικὰ μέσα των τὸ ἐσυγχώρουν. Τὸ πρᾶγμα συνεπιφέρει καὶ τὸ κακόν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν φερεγγύων ὁλονὲν μειοῦται καὶ ἀπομένουσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες στεροῦνται τῶν χρηματικῶν μέσων, ὅπως συνάψωσι κατ' εὐθείαν σχέσεις μετὰ τῆς Ἑσπερίας οἱ κατὰ συνέπειαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀφερέγγυοι, οἱ λεγόμενοι εἰς τὴν ἐμπορικὴν γλῶσσαν μικροί, οὔτοι δὲ αὐξάνουν τὸν ἐκ τῶν πιστώσεων κίνδυνον ζημίας τοῦ μεγαλεμπόρου, ὅστις ἀφ' ἑτέρου κατ' ἀνάγκην καταφεύγει εἰς αὐτούς, καίτοι βλέπων τὸν ἐπαπειλοῦντα κίνδυνον.

Ὅλοι μου οὔτοι οἱ φόβοι ἐβεβαιώθησαν κατόπιν, διότι σήμερον καὶ πρὸ ἱκανῶν ἀκόμη ἐτῶν μεταγωγικὸν ἐμπόριον σχεδὸν δὲν ὑπάρχει ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀφ' ὅτου ὄχι μόνον ἡ ἀτμοπλοϊκὴ συγκοινωνία μετὰ πάντων τῶν λιμένων τῆς Μαύρης Θαλάσσης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Θράκης καὶ τῶν Νήσων ἐπολλαπλασιάσθη, ἀλλὰ καὶ ἡ διὰ σιδηροδρόμων συγκοινωνία ἐπῆλθε καὶ ἀκόμη οἱ βιομήχανοι καὶ μεγαλέμποροι τῆς Ἑσπερίας πέμπουσι σωρηδὸν πράκτορας καὶ παραγγελιοδόχους εἰς τὰς ἐσχατίας τῆς Ἀνατολῆς προσφέροντας τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν καὶ ἀγοράζοντας τὰ

ἐγχώρια προϊόντα καὶ εἰς τιμὰς ἀνεπιδέκτους συναγωνισμοῦ ἐκ μέρους τῶν μεγαλεμπόρων καὶ εἰς ποσότητας ἀσημάντους, ἀναξίας προσοχῆς διὰ τὸν μεγαλέμπορον. Διὰ τοῦτο σήμερον ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐδεὶς τῶν πολυαρίθμων ἄλλοτε ἐκεῖ ἐγκατεστημένων μεγάλων ἐμπορικῶν οἴκων ἀπομένει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς φθίνει μὴ εὐρίσκων ὡς ἄλλοτε ἐργασίαν θετικὴν καὶ προστρέχει εἰς τὴν κερδοσκοπίαν τοῦ Χρηματιστηρίου, πλάττων ἐν ἐπάγγελμα, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι βεβαίως ἐπάγγελμα κυρίως καὶ τὸ χείριστον ὅτι καὶ εἰς αὐτὸ ἔχει ξένους συναγωνιστὰς εἰσρεύσαντας ἐκ τῆς Ἑσπερίας, πολὺ πλεόν αὐτοῦ πεπειραμένους περὶ τὸ τοιούτου εἶδους (ἄς τὸ ὀνομάσω) ἔργον.

Ἡ κατάστασις αὕτη μερίδος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει στοιχείου, τοῦ μὴ ἐννοοῦντος ἀκόμη ὅτι σήμερον καὶ παντοπώλης ἢ μικρέμπορος πρέπει νὰ ἔχη σχέσεις ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοῦ παραγωγοῦ πρὸς τὸν τελευταῖον καταναλωτὴν, καὶ ὅτι καὶ διὰ τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα ἀκόμη χρειάζεται εἰδικὴ παιδείσις καὶ μόρφωσις — ἢ κατάστασις λέγω αὕτη μὲ θλίβει, διότι καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ παροικίαι ἐν τῇ Ἑσπερία, κυρίως ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, ὅπου ἄλλοτε τὸ ὑπὸ Ἑλλήνων ἐνεργούμενον μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπόριον ἤκμαζεν εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ συναγωνίζεται νικηφόρος πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐγχωρίους, ἤδη φθίνουσιν ἐμπορικῶς ἀπὸ ἐτῶν ἱκανῶν, καὶ οἱ υἱοὶ καὶ κληρονόμοι τῶν τότε ἀκμασάντων καὶ διαπρεψάντων ἐν Ἑσπερία καὶ ἀποταμιευσάντων σπουδαιοτάτας περιουσίας ἀπαξιούσι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μικρεμπόρου, ἀκόμη καὶ τὸ τοῦ

ἐμπορίου. Καὶ οἱ μὲν συνετώτεροι αὐτῶν τοῦλάχιστον ῥοκανίζουσι τὸ εἰσόδημα τῆς κληρονομηθείσης περιουσίας, κατ' ἐλάχιστον ὠφελοῦντες τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν, οἱ δὲ ἐπιδοθέντες εἰς τὸ δῆθεν ἐπάγγελμα τοῦ κερδοσκόπου ἢ μᾶλλον παίκτου ἐν τῷ Χρηματιστηρίῳ καταστρέφονται ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, καὶ ἐπὶ τέλους ἐκτὸς ὀλιγίστων ἔξαιρέσεων φυτοζωοῦσι προσπαθοῦντες νὰ κερδίσωσι τὸν ἐπιούσιον μετερχόμενοι τὸν μικρομεσίτην, μηδὲν ἀγαθὸν προετοιμάζοντες διὰ τὰς οἰκογενείας των.

Καὶ μετὰ ταύτην τὴν παρέκβασιν ἐπανέρχομαι εἰς τὰς μετὰ τοῦ Ζωρζῆ Πετροκοκκίνου ἐν Μασσαλία συζητήσεις μου.

Μετὰ πατρικῆς εὐμενείας ἀκούσας τὰς σκέψεις μου, ἀνεπιφυλάκτως μὲ συνεχάρη δι' αὐτὰς καὶ μὲ ἠρώτησε νὰ τῷ εἶπω, τί κατ' ἐμὲ πρέπει νὰ γείνη. Τότε τῷ ἐξέθεσα, ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀντιθέτως πρὸς τὰ τοῦ ἐμπορίου, ἀπὸ τινων ἐτῶν ἀναπτύσσεται στάδιον τραπεζικὸν τεῖνον νὰ διαχειρίζηται ὅσον δύναται πλειότερας προσόδους τοῦ κράτους διὰ τῆς μεθόδου τῶν προκαταβολῶν ἐπ' αὐτῶν, εἴτε εἰς χρήματα εἴτε εἰς εἶδη ἀναγκαῖα εἰς τὴν διατροφήν καὶ τὴν ἐν γένει συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ ναυτικοῦ, καὶ ὅτι διὰ τῆς μεθόδου ταύτης, ἥτις ἐπὶ τὸ εὐφημότερον καλεῖται *τραπεζική*, κατ' οὐσίαν δὲ δὲν εἶναι ἄλλο ἢ *τοκογλυφική*, ἵνα μὴ τι χεῖρον εἶπω, ἀποκτῶνται περιουσίαι σπουδαῖαι, τῷ ἔφερα δὲ πρόχειρα τούτου παραδείγματα τοῖς πᾶσι γνωστά.

Ἐπρότεινα ὅθεν νὰ περιορίσωμεν τὸ ἐμπόριον τῆς εἰσαγωγῆς ὄχι μόνον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς κλάδους τῆς ἐταιρείας μας, διαλύοντες μάλιστα τοὺς τῆς Μαγχεστρίας καὶ Βουκουρεστίου, μᾶλλον παθητικὸς ἤδη, καὶ τὰ σπουδαῖα κεφάλαια, ὅσα ἐνησχολοῦμεν διαρκῶς εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς εἰσαγωγῆς, ὑποχρεωμένοι ἐκ τούτου νὰ ἔχωμεν τὰς ἀποθήκας πλήρεις ἐμπορευμάτων καὶ νὰ τὰ πωλῶμεν ἐπὶ πιστώσεσι μακροπροθέσμοις, νὰ τὰ ἐπασχολήσωμεν εἰς τὰς εἰρημένας δῆθεν τραπεζικὰς πράξεις μετὰ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως.

Μεθ' ὅλον τὸ φυσικόν του θάρρος καὶ τὴν ὀξεῖαν ἀντίληψιν διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν, σχεδὸν ἔντρομος μοὶ εἶπεν :

— Ἐ! Ἀνδρῖκο μου, τὴν ὑπαρξίν μας νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς Τούρκους; Πῶς νὰ ἐκριζώσῃ τις τὴν προαιώνιον πρόληψιν τοῦ Ἑλληνοῦ καὶ δὴ τοῦ Χίου περὶ τοῦ ὅτι Τουρκικὴ κυβέρνησις καὶ κακοπιστία εἶναι συνώνυμα;

Ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην :

— Μὲ προλήψεις δὲν πηγαίνει τίποτε ἐμπρός. Ἡ τέχνη ἔγκειται εἰς τὸ νὰ φαίνεται τις ὅτι δίδει εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἀντὶ τούτου νὰ λαμβάνῃ.

— Μὰ πῶς;

— Ἰδού. Ἄν δώσῃ τις π. χ. 100.000 γρόσια ὡς προκαταβολὴν (avance) ἐπὶ ἑνὸς φόρου τοῦ δημοσίου καὶ ἐκτὸς τοῦ τόκου 20%! ἔτησίως λάβῃ ἐπιταγὰς (χαβαλέδες) ἐπὶ ἐπαρχιακοῦ ταμείου διὰ νὰ πληρωθῇ ἐκ τῶν εἰσπράξεων τοῦ αὐτοῦ φόρου, πολλάκις διὰ

διπλάσιον ποσόν, κατορθοῖ δὲ ἐκ τῶν πρώτων εἰσπραξέων νὰ λαμβάνη ὅ τι ἔδωσε μετὰ τοῦ τόκου, τὸ δὲ πλεονάζον μένει παρ' αὐτῷ πρὸς εἴπραξιν συνήθως διὰ νὰ μὴ τὸ ἀποδώσῃ εἰμὴ εἰς συμψηφισμόν νέας δῆθεν προκαταβολῆς, λαμβάνει ἢ δίδει;

Καὶ ἂν ἀντὶ χρημάτων μετρητῶν δίδῃ ἐμπορεύματα ἀνατετιμημένα κατὰ 40 καὶ 50% καὶ πάλιν τὸ ἀντίτιμον λαμβάνει εἰς ἐπιταγὰς ὡς καὶ διὰ τὰς προκαταβολὰς γενομένας εἰς μετρητὰ;

Καὶ ἐπειδὴ εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ Τουρκικὸν χαρτονόμισμα δὲν ἔχει νόμιμον κυκλοφορίαν εἰμὴ μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐκεῖ τιμᾶται ἡ λίρα πρὸς 140 γρόσια καὶ ἄνω, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις τιμᾶται μόνον 103 ἕως 105 γρόσια, ἂν αἱ εἰς χρήματα προκαταβολαὶ γίνονται εἰς χαρτονόμισμα, ὁμοίως καὶ ἡ διατίμησις τῶν χορηγουμένων ἐμπορευμάτων, αἱ δὲ ἐπιταγαὶ εἰσπράττονται εἰς λίρας πρὸς 103 ἢ 105 γρόσια ἢ ἄλλα νομίσματα εἰς ἀνάλογον διατίμησιν;

Καὶ ἂν ἐπὶ τέλος ἐκτὸς τῶν προηγουμένων ὠφελειῶν κατορθώνη αὐτὸς οὗτος ὁ δανειστής νὰ καθίσταται χρεώστης πρὸς τὸ κράτος, γενόμενος ἐνοικιαστής τῶν προσόδων, ἐφ' ὧν κατέβαλε τὴν avance, καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ γνωρίζων ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐσοδείας, ἐφ' ἧς ὁ δημόσιος φόρος, ἄνευ πλειστηριασμοῦ καθίσταται ἐνοικιαστής εἰς τὸ αὐτὸ ποσὸν τῆς ἐσοδείας τοῦ προλαβόντος ἔτους τῆς ἀφορίας.

— Μὰ αὐτὰ εἶναι παραμύθια, μοὶ λέγει ὁ Πετροκόκκινος, καταπίνονται τέτοια πράγματα;

— Καὶ μόλον τοῦτο καταπίνονται καὶ παρακαταπί-

νονται, τῷ ἀπεκρίθη. Πόσον θὰ βαστάξῃ, δὲν γνωρίζω, ἀλλ' ὅσον βαστάξῃ νὰ τὸ φᾶμεν καὶ ἡμεῖς κατὰ μικρὸν μέρος, διότι οἱ κακοσυνηθισμένοι «φαγάδες» «κόσμον χαλοῦν» ἅμα ἴδωσί τινα νεοφώτιστον καὶ πᾶν μέσον μεταχειρίζονται διὰ νὰ τὸν ξεκάμουν. Ἐδῶ δὲ εἶναι ἡ τέχνη καὶ ἡ προσπάθεια, πῶς νὰ εἰσχωρήσῃ τις καὶ μετάσχῃ τῆς πανδαισίας.

Τέλος ἐπέισθη, ἂν ὄχι ἄλλο, νὰ δοκιμάσωμεν διὰ μικροῦ σχετικῶς ποσοῦ. Ἄλλ' εἶχομεν κατόπιν καὶ τὸν Μ. Ἀγέλαστον, τὸν ὄχι μόνον καλοσυνηθίσαντα εἰς τὸ ἐτήσιον περιμάζευμα τοῦ μέρους του ἄνευ κόπου, καὶ ἐναντίου εἰς πάντα νεωτερισμόν, ἀλλὰ καὶ κᾶπως (ὡς τὸ εἶπω, ἐπειδὴ ἤδη ἀποθανόντα δὲν τὸν βλέπω) βαρέως φέροντα τὴν ἐπιρροήν μου παρὰ πᾶσι τοῖς συνεταιρίοις (ἐμοῦ τοῦ νεωτέρου πάντων καὶ ποτε ὑπαλλήλου του) καὶ ὑποβλέποντα τὰς ἐπιτυχίας μου....

Ἐδήλωσα εἰς τὸν Πετροκόκκινον, ὅτι ἐγὼ δὲν ἀναδέχομαι νὰ συζητήσω μετὰ τοῦ Ἀγελάστου ἐπὶ ὅσων τῷ ἐξέθεσα, γνωρίζων ἐκ τῶν προτέρων τὴν προκατάληψίν του, καὶ ἀφίνω μετὰ τὴν ἐκ Μασσαλίας ἀναχώρησίν μου νὰ τὸν κουλανδρίσῃ, καὶ τῷ προσέθηκα, ὅτι κατ' ἐμὲ χρειαζόμεθα ἀλλαγὴν εἰς τὸν τρόπον τοῦ ἐργάζεσθαι, διότι αἱ παλαιαί μας τέχναι ἐκρέμασαν. Αὐτὸς μοὶ εἶπεν, ὅτι εἰσήλθομεν εἰς τὰς ἐσοδείας καὶ δὴ τῶν κουκουλίων καί, μ' ὄλην τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν ἣν ἔχει νὰ μὲ χαρῇ ἐν Μασσαλίᾳ μένοντα μερικὰς ἡμέρας ἐπὶ πλέον, πρέπει νὰ στερηθῇ αὐτῆς τῆς εὐχαριστήσεως καὶ εἰς ἄλλο ταξίδι μου ἐπιφυλάσσεται νὰ μὲ χαρῇ περισσότερον.

Μετὰ τὸ πρόγευμα τῆς μόνης Κυριακῆς, ἦν διῆλθον ἐν Μασσαλία, τὸ ὁποῖον ἔφαγον παρὰ τῷ Ζ. Πετροκοκκίνῳ εἰς τὴν ἐξοχὴν του (St Georges), ὅπου παρεθέριζεν, ἐδόθη πρὸς τιμὴν μου καὶ οἰκογενειακὴ ἑορτή. Σημειωτέον ὅτι θυγατέρες ὕπανδροι μετὰ τέκνων καὶ ἄγαμοι καὶ γαμβροὶ καὶ σύγγαμβροι καὶ ἀνεψιοὶ καὶ λοιπὸν συγγενολόγιον ἔφθανον εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν 50 περίπου καὶ οὗτοι ἀπετέλουν τὴν οἰκογενειακὴν συνάθροισιν.

Πλὴν τῶν ἄλλων διασκεδάσεων παρεστάθη ἢ μᾶλλον ἀπηγγέλθη ὑπὸ τριῶν δεσποινίδων μονόπρακτον δραμάτιον ἑλληνιστί. Ἄλλ' ἐγὼ οὔτε διεσκέδαζον ποσῶς ἀκούων ἀπαγγελούσας τὰς ἀθῶας ἐκείνας κορασίδας καὶ πολὺν κόπον κατέβαλλον διὰ ν' ἀποκρούσω ὅτι ὀλίγον ἐπρόσεχον.

Ἐκ Μασσαλίας ἀνεχώρησα, ἐπιβάς Γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου διευθυνομένου εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ προσεγγίσεων εἰς Μάλταν, Σῦρον καὶ Σμύρνην κατὰ τὸ τότε δρομολόγιον, οὕτω δὲ ὁ πλοῦς διήρκει μίαν ἑβδομάδα.

Συνταξιδιώτας γνωστοὺς δὲν εἶχον εἰμὴ τὸν Νικόλαον Ψάθην, ἀδαμαντοπώλην ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἄνθρωπον συνετὸν καὶ ἔντιμον, ἀλλ' ὄχι τῆς σφαίρας μου, ὥστε περιορίσθην εἰς ἀνάγνωσιν καὶ ἀναμνήσεις τοῦ ταξιδίου μου.

Ἄμα προσηγγίσαμεν εἰς τὴν Μάλταν, ἀπεβιβάσθην καὶ τὴν περιῆλθον θαυμάσας τὴν φιλοπονίαν τῶν ἐγχωρίων κατορθούντων ἐπὶ *Μαλτεζόπετρας* καιομένης ἀπὸ τὸν Ἀφρικανικὸν ἥλιον νὰ σχηματίσωσι

κήπους εὐφόρους, βρίθοντας παντοδαπῶν λαχανικῶν καὶ καρπῶν καὶ κυρίως μανδαρινίων. Ἐφίνω τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῶν Ἑγγλων καὶ λοιπὰς διακοσμήσεις, τὰ ὅποια κατέστησαν τὸν ἐκεῖ βίον εὐχάριστον σχετικῶς.

Ἐφθάσα εἰς Κωνσταντινούπολιν μετ' ἀπουσίαν ὄχι πλέον τῶν ἑννέα ἑβδομάδων. Δὲν ἔβράδυνα νὰ λησμονήσω τὰ «κέφια» τοῦ ταξιδίου καὶ νὰ μὴ συγκρίνω τὸν ἐν Εὐρώπῃ βίον πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐπεδόθη μετὰ δραστηριότητος εἰς τὴν ἐργασίαν, ἣτις πανταχοῦ καὶ πάντοτε εἶναι ἡ μόνη καταφυγὴ ἐν πάσῃ θλίψει καὶ δυστυχίᾳ, ἡ μόνη πηγὴ λήθης δεινῶν καὶ παρηγορίας.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ